

Jozef Výrost a kolektív

Európska sociálna sonda (ESS) 6. kolo na Slovensku

UNIVERSUM

Jozef Výrost a kol.

**Európska sociálna
sonda (ESS)
6. kolo na Slovensku**

**UNIVERSUM
2 0 1 3**

Európska sociálna sonda (ESS) 6. kolo na Slovensku

Táto publikácia vyšla s podporou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Zostavil: prof. PhDr. Jozef Výrost, DrSc.

Autori: Mgr. Miroslava Bozogánová (kapitola VII.)
Mgr. Denisa Fedáková, PhD. (kapitola III.)
PhDr. Mária Homišinová, PhD. (kapitola II. a VI.)
Mgr. Daniela Husovská (kapitola V.)
Mgr. Michal Kentoš, PhD. (kapitola VII.)
Mgr. Miroslava Kopaničáková (kapitola VII.)
Mgr. Viera Lehotská (kapitola V.)
Mgr. Katarína Naser (kapitola V.)
Mgr. Jana Tomková (kapitola VII.)
Prof. PhDr. Jozef Výrost, DrSc. (kapitola I. a IV.)

Recenzenti: prof. PhDr. Oľga Orosová, CSc.
prof. PhDr. Tomáš Urbánek, PhD.

Ilustračné fotografie: Mgr. Branislav Švorc

© Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

© Vydané vo vydavateľstve **UNIVERSUM-EU, s. r. o.**, Javorinská 26, 080 01 Prešov
(www.universum-eu.sk).

Prešov 2013

ISBN 978-80-89046-80-5

OBSAH

I. PROJEKT EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA (European Social Survey, ESS)	5
<i>Jozef Výrost</i>	
II. ÚDAJE O SLOVENSKOM RESPONDENTOVI A JEHO RODINE V 6. KOLE ESS	57
<i>Mária Homišinová</i>	
III. O SUBJEKTÍVNEJ POHODE SLOVÁKOV V EURÓPSKOM KONTEXTE	81
<i>Denisa Fedáková</i>	
IV. VNÍMANIE DEMOKRACIE EURÓPANMI	97
<i>Jozef Výrost</i>	
V. RÔZNE TYPY RODÍN V EURÓPE. ROVNOVÁHA PRACOVNÉHO A MIMOPRACOVNÉHO ŽIVOTA V RÔZNYCH TYPOCH RODÍN: TRENDY A KORELÁTY	117
<i>Daniela Husovská, Viera Lehotská, Katarína Naser</i>	
VI. VNÍMANIE SOCIÁLNEJ DISKRIMINÁCIE V KONTEXTE SOCIÁLNYCH IDENTÍT	135
<i>Mária Homišinová</i>	
VII. ATRIBÚTY VNÍMANIA BEZPEČIA	161
<i>Miroslava Bozogáňová, Michal Kentoš, Miroslava Kopaničáková, Jana Tomková</i>	
VIII. LITERATÚRA	187

I.

PROJEKT EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA (EUROPEAN SOCIAL SURVEY, ESS)

Jozef Výrost

Publikácia *Európska sociálna sonda (ESS) 6. kolo na Slovensku* vznikla ako produkt riešenia dlhodobého multilaterálneho projektu Európska sociálna sonda¹ (European Social Survey, skratkou ESS) v Spoločenskovednom ústave SAV² a je v našich podmienkach piatou publikáciou tohto druhu (Výrost a kol., 2006³, Výrost a kol., 2008⁴, Výrost a kol., 2010⁵, Výrost a kol., 2012⁶).

ESS predstavuje dnes už etablovaný medzinárodný celoeurópsky projekt, pôvodne plánovaný na 5 kôl v dvojročných cykloch. V roku 2010 však bolo riadiacimi orgánmi ESS a European Science Foundation (ESF) rozhodnuté, že v pôvodnom režime financovania sa má uskutočniť ešte 6. kolo ESS, pretože obdobie rokov 2011 – 2013 sa plánuje využiť na prípravu budúcej podoby programu. Projekt ESS, ako jeden z mála z oblasti spoločenských vied, bol zaradený do zoznamu European Strategic Forum for Research Infrastructures (ESFRI). Kľúčovou podmienkou pre zaradenie projektu do ESFRI je transformácia ESS na European Research Infrastructure Consortium (ERIC, v tomto prípade teda ESS ERIC). Tento proces si vyžaduje časový priestor, ktorý bude využitý uvedeným spôsobom, t. j. preklenovacím 6. kolom v rokoch 2012 – 2013. Všetky ďalšie kolá, počnúc 7. kolom ESS so štartom v roku 2014, by už nasledovali v novom režime organizácie a financovania (ESS ERIC).

Východiskom realizácie projektu od jeho začiatkov bola myšlienka, že opakované merania dávajú možnosť postihnúť vybrané aspekty spoločenského, politického a kultúrneho života v účastníckych krajinách v 10-ročnej perióde. Slovensko, ako sme už uviedli, sa prvého kola Európskej sociálnej sondy nezúčastnilo, teda predložený text je v poradí piatou u nás publikovanou národnou správou, prinášajúcou vybrané výsledky, ktoré poskytla realizácia 6. kola ESS.

Súčasne, tak ako si to vyžadujú prijaté zásady diseminácie výsledkov projektu ESS, každá z publikácií v prvej časti prináša základné informácie o štruktúre, organizácii a zameraní celého projektu i príslušného kola.

1 <http://www.europeansocialsurvey.org/>

2 <http://www.saske.sk/SVU/europska-socialna-sonda/co-je-ess>

3 <http://www.saske.sk/SVU/public/media/5827/Europska%20socialna%20sonda%20%28ESS%29%202%20kolo%20na%20Slovensku.pdf>

4 http://www.saske.sk/SVU/public/media/5827/2008_Europska%20socialna%20sonda%203_1.pdf

5 <http://www.saske.sk/SVU/public/media/5827/2010%20-%20Europska%20socialna%20sonda%20-%204%20kolo.pdf>

6 <http://www.saske.sk/SVU/public/media/5827/2012%20-%20KENTOS%20-%20Europska%20socialna%20sonda%205%20-%20www.pdf>

1.1 Projekt ESS – základné informácie

Fakt kultúrnej diverzity Európy predstavuje pre sociálne vedy permanentnú výzvu a súčasne prirodzené laboratórium pre štúdium, ktoré si vyžaduje multidisciplinárny prístup, t. j. účasť čo najširšieho okruhu sociálnych vied, od ekonomických vied, politológie, cez sociológiu, psychológiu až po historické vedy a sociálnu antropológiu. Porozumenie podstate a dôsledkom rozdielov v ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a politickej štruktúre krajín integrujúcej sa Európy sa v tomto kontexte chápe ako nevyhnutná podmienka pre efektívne riadenie prebiehajúcich sociálnych procesov tak zo strany národných, ako aj celoeurópskych orgánov a zainteresovaných inštitúcií.

Spôsob financovania projektu ESS v pôvodnom režime (kolá 1. až 6.) je dvojúrovňový. Národné štúdié, v každom kole samostatne, sú financované z národných zdrojov (štátny rozpočet, prostriedky z grantových agentúr a pod.). Medzinárodná koordinácia projektu je financovaná z medzinárodných zdrojov: European Science Foundation, 5. rámcový program EÚ pri prvom kole v rokoch 2001 – 2003, 6. rámcový program EÚ pri druhom kole v rokoch 2004 – 2005, 7. rámcový program EÚ pri treťom až šiestom kole v rokoch 2006 – 2012.

Možnosť postihnúť vývojové trendy v sociálnej sfére v rámci projektu ESS je založená na splnení dvoch základných požiadaviek, ktorými sú **opakované merania** a **medzikultúrne komparácie**.

Pokiaľ ide o splnenie prvej požiadavky, predpokladá sa uskutočnenie viacerých kôl výskumu v dvojročných intervaloch:

- Prvého kola (ESS R1), realizovaného v rokoch 2001 – 2003, žiaľ, bez účasti SR, sa zúčastnilo 22 krajín (Austria⁷, Belgium, Czech Republic, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Israel, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, United Kingdom).
- Druhé kolo (ESS R2) sa uskutočnilo v rokoch 2004 – 2005 za účasti 26 krajín (Austria, Belgium, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, Ukraine, United Kingdom).
- Tretie kolo (ESS R3) sa uskutočnilo v období 2006 – 2007 za účasti 25 krajín (Austria, Belgium, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Hungary, Ireland, Latvia, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Russia, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Ukraine, United Kingdom).
- Štvrté kolo (ESS R4) sa uskutočnilo v r. 2008 – 2009 za účasti 31 krajín (Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Israel, Latvia, Lithuania, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Russian Federation, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, Ukraine, United Kingdom).

7 V texte publikácie budú názvy krajín uvádzané v angličtine, aby sa nenarušilo abecedné poradie, uvádzané v základných dokumentoch projektu.

- Piate kolo (ESS R5) sa uskutočnilo v r. 2010 – 2011 za účasti 28 krajín (Austria, Belgium, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Ireland, Israel, Lithuania, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Russian Federation, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Ukraine, United Kingdom).
- Šieste kolo (ESS R6) sa realizovalo v rokoch 2012 – 2013 za účasti 31 krajín. V záverečnej správe budú analyzované dáta 24 krajín, ktoré v čase písania textu boli k dispozícii po prvom zverejnení dát 6. kola ESS 30. 10. 2013 (Belgium, Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, Germany, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Kosovo, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Russian Federation, Slovakia, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, United Kingdom). Dáta ďalších 6 účastníckych krajín (Albania, Austria, France, Italy, Lithuania, Ukraine) budú zverejnené v termíne jar 2014.

Použitá technika zberu dát, kombinácia dotazníka a interview, pozostáva z časti stabilnej (core module), ktorá je rovnaká pre všetky kolá výskumu, a z časti premenlivej (rotating modules), ktorá sa špecificky vytvára pre jednotlivé kolá. Výber rotujúcich modulov pre každé kolo je predmetom súťaže medzinárodných tímov.

Skutočnosť, že časť otázok (tzv. core module) sa v časových periódach opakuje, dáva možnosť analyzovať vývinové tendencie v sledovaných oblastiach.

Sú to tieto oblasti :

- **Sociálne postavenie jednotlivca v spoločnosti**
- **Sociálna inklúzia/exklúzia**
- **Médiá a komunikácia**
- **Názory na politické otázky**
- **Sociálno-politické orientácie**
- **Hodnotové orientácie**
- **Dôvera v spoločenské inštitúcie**
- **Náboženská identita**
- **Národná a etnická identita**

Rotujúce moduly

O možnosť včleniť svoj modul do prebiehajúceho kola ESS sa uchádzajú medzinárodné tímy špecialistov súťažným spôsobom a o ich zaradení rozhoduje Vedecká rada projektu (SAB – Scientific Advisory Board).

V 1. kole ESS boli vybrané moduly:

- **Občianstvo, občianska angažovanosť a demokracia.** Modul pripravila skupina **K. Newtona** v zložení: José R. Montero, A. Westholm, H. Kriesi, S. Rossteutscher;
- **Imigrácia.** Modul vypracovala skupina **I. Prestona** v zložení: T. Bauer, D. Card, C. Dustmann, J. Nazroo.

V 2. kole ESS súčasťou dotazníka boli rotujúce moduly:

- **Rodina, práca a sociálne zabezpečenie v Európe.** Modul pripravila skupina pod vedením R. Eriksona v zložení: J. O. Jonsson, J. Brüderl, D. Gallie, H. Russell, L. A. Vallet;
- **Zdravie a zdravotná starostlivosť v meniacej sa Európe.** Modul pripravila skupina pod vedením S. Kooikera v zložení: J. Kragstrup, E. Holme Hansen, N. Britten, A. M. Oltarzewska;
- **Hospodárska etika v Európe: trhová ekonomika a občianstvo.** Modul pripravila skupina pod vedením S. Karstedtovej v zložení: S. Farrall, A. Stoyanov, K. Bussmann, G. Skapska.

V 3. kole ESS to boli moduly:

- **Personálna a sociálna pohoda.** Modul vytvorila skupina pod vedením F. Hupperta v zložení: A. Clark, B. Frey, N. Marks, J. Siegrist;
- **Načasovanie života.** Modul pripravila skupina pod vedením F. Billariho v zložení: G. Hagestad, A. Liefbroer, Z. Spéder.

V 4. kole ESS boli vybrané moduly:

- **Zážitky a prejavy diskriminácie voči starým ľuďom.** Modul pripravila skupina pod vedením D. Abramsa v zložení: L. Lima, G. Coudin;
- **Postoje k sociálnemu zabezpečeniu v meniacej sa Európe.** Modul pripravila skupina pod vedením S. Svallforsa v zložení: W. van Oorschoot, P. Taylor-Gooby, C. Staerkle, J. G. Andersen, J. Hills, T. Sefton, S. Mau.

V 5. kole to boli moduly:

- **Práca, rodina a subjektívna pohoda: dôsledky ekonomickej recesie.** Modul pripravila skupina pod vedením D. Gallieho v zložení: M. Dieckhoff, H. Russell, N. Steiber, M. Tahlin;
- **Dôvera v justíciu: komparatívna európska analýza.** Modul vytvorila skupina pod vedením J. Jacksona v zložení: M. Hough, S. Farrall, K. Aromaa, J. de Keijser.

V 6. kole to boli moduly:

- **Osobná a sociálna pohoda.** Modul pripravila skupina pod vedením F. Hupperta v zložení: N. Marks, J. Siegrist, C. Vazquez, J. Vittersø;
- **Vnímanie a hodnotenie demokracie Európanmi.** Modul pripravila skupina pod vedením H. Kriesiho v zložení: L. Morlino, P. Magalhaes, S. Alonso, M. Ferrin.

Pre splnenie požiadavky medzikultúrnych komparácií je dôležitá otázka prekladu. V rámci ESS sú formulované presné propozície pre preklad zdrojového dotazníka z angličtiny do jazykov riešiteľských krajín a uskutočňujú sa viaceré opatrenia, aby metodiky boli v rôznych jazykových mutáciách rovnocenné. Zároveň v každej zo zúčastnených krajín sa empirický výskum realizuje striktné na reprezentatívnom náhodnom výbere (v krajinách do 2 mil. obyvateľov minimálna veľkosť efektívnej výskumnej vzorky, t. j. počtu osôb, ktoré

odpovedia na celú metodiku, je 800 respondentov, v ostatných krajinách je to 1500 respondentov). Tieto opatrenia majú za cieľ zrealizovať medzikultúrne porovnania analýzou získaných empirických dát, a tým prehĺbiť pohľad na prebiehajúce procesy.

Prehľad termínov realizácie 6. kola ESS:

- Vypísanie tendra na výber rotujúcich modulov dotazníka: november 2010
- Predloženie návrhov na rotujúce moduly: február 2011
- Výber rotujúcich modulov: apríl 2011
- Kompletizácia a pilotná štúdia na overenie dotazníka pre 6. kolo: apríl 2012
- Vypracovanie plánov výberu vzorky, ich schválenie a realizácia: september 2012
- Terénny výskum: september – december 2012
- Spracovanie dát v NSD v Nórsku: február 2013 – september 2013
- Zverejnenie a sprístupnenie dát verejnosti: október 2013
- Technická správa o 6. kole ESS: október 2013

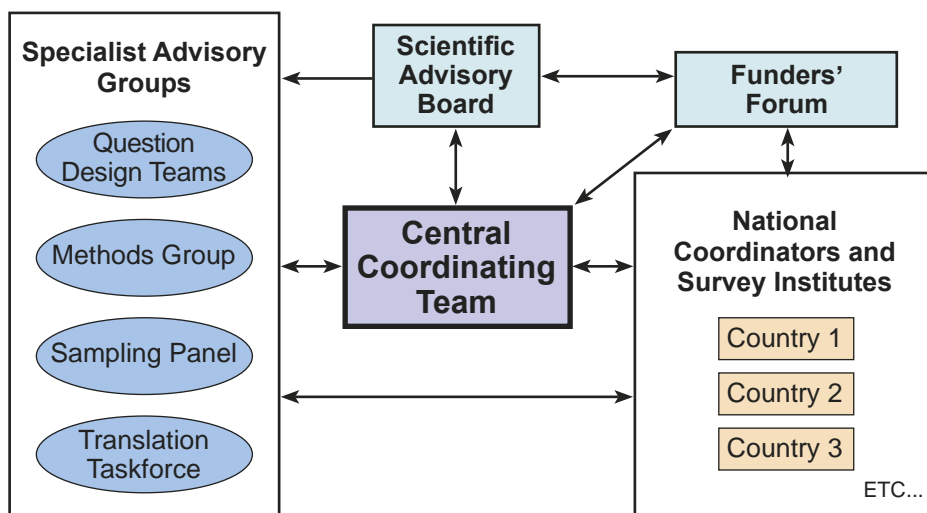
Slovenská republika vstúpila do projektu ESS až v 2. kole. Podstata problému účasti Slovenska spočívala v tom, že projekt ESS bol a aj v súčasnosti je na nadnárodnej úrovni financovaný zo zdrojov EÚ (5., 6. a 7. rámcový program Európskej únie „5-th, 6-th, and 7-th Framework Program“) a čiastočne aj zo zdrojov Európskej nadácie pre vedu (European Science Foundation, ESF). Účasť jednotlivých krajín bola a je stále plne financovaná z národných zdrojov. V SR sa riešenie finančného zabezpečenia pre druhé a nasledujúce kolá ESS našlo prostredníctvom štátnych programov, menovite úlohou **Predikcia vývojových trendov v sociálnej sfére**, vypísanej v rámci tematického štátneho programu výskumu a vývoja **Aktuálne otázky rozvoja spoločnosti**. Úloha *Predikcia vývojových trendov v sociálnej sfére* bola teda riešená v kontexte medzinárodného výskumného programu European Social Survey (2. – 6. kolo) v súlade s určenými spoločnými pravidlami a zameraná na poznávanie a interpretáciu postojov, hodnôt a spôsobov správania ľudí v SR so zreteľom na európsky kontext a zmeny v európskych inštitúciách. Organizácia výskumu bola rovnaká ako v ostatných zúčastnených krajinách ESS, tak, aby výsledky boli porovnateľné v medzinárodnom meradle.

Význam, ktorý Európska komisia a jej orgány pre vednú politiku pripisujú tomuto projektu, možno vidieť aj v tom, že ESS získala Descartovu cenu za rok 2005. Toto najvýznamnejšie ocenenie vedeckej práce v Európe udeľovala Európska komisia za „výnimočné prínosy vo vedeckom výskume“. V roku 2005 bola po prvýkrát, prostredníctvom ESS, táto cena udelená riešiteľom z oblasti spoločenských vied. Európska komisia sa tiež rozhodla vyčleniť prostriedky na zabezpečenie infraštruktúry ESS zabezpečujúcej nadnárodnú koordináciu pre obdobie rokov 2006 – 2010. V súčasnom období bolo prijaté rozhodnutie zaradiť projekt ESS do infraštruktúrnych dlhodobých multilaterálnych programov ESFRI (European Strategy Forum on Research Infrastructures) spolu so 4 ďalšími (SHARE, CLARIN, DARIAH, CESSDA) ako profilujúci program sociálnych vied pre transformáciu na projekt typu ERIC (European Research Infrastructure Consortium).

1.2 Organizačná štruktúra ESS

V nadväznosti na rozsah a komplexnosť úloh pri zapojení takého veľkého počtu krajín do výskumu si ESS osvojila princíp rovnováhy v riadení aktivít medzi elementmi jej organizačnej štruktúry. Prakticky to znamená kombináciu **centrálnej koordinácie** aktivít projektu so zvýraznenou **právomocou národných tímov** a permanentnou poradenskou službou **nezávislých expertov**, resp. **expertných tímov**.

ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA ESS

1.2.1 Centrálny koordinačný tím (Central Coordinating Team – CCT), v súčasnosti už CST (Core Scientific Team):

Aj v 6. kole sa skladal zo zástupcov siedmich významných európskych inštitúcií, zodpovedných za realizáciu projektu, predovšetkým tých, ktorí zohrali v iniciálnej fáze kľúčovú úlohu pri jeho príprave a štarte.

- V ESS, od jej vzniku, je vedúcou inštitúciou Centre for Comparative Social Surveys, City University London, a funkciu hlavného koordinátora projektu v 6. kole vykonával Rory Fitzgerald.
- Súčasťou CST sú ďalej zástupcovia šiestich inštitúcií: NSD, Norway GESIS, Germany; The Netherlands Institute for Social Research/SCP, Netherlands; Universitat Pompeu Fabra, Spain; University of Leuven, Belgium; University of Ljubljana, Slovenia.

1.2.2 Vedecká rada projektu ESS (Scientific Advisory Board – SAB)

Vedecká rada v 6. kole ESS sa skladala zo zástupcov všetkých účastníckych krajín a členov so štatútom pozorovateľa, zastupujúcich Európsku komisiu a Európsku nadáciu pre vedu (European Science Foundation – ESF).

Zloženie SAB pre 6. kolo ESS bolo nasledovné:

Austria

Anton Amann
Institute of Sociology
University of Vienna, Vienna

Belgium

Flemish: *Piet Bracke*
University of Ghent, Ghent
Francophone: *Pierre Desmarez*
Université Libre de Bruxelles, Brussels

Bulgaria

Lilia Dimova
Agency for Social Analyses, Sofia

Croatia

Ilija Zivkovic
University of Zagreb, Novi Zagreb

Cyprus

Kostas Gouliamos
European University Cyprus, Nicosia

Czech Republic

Dana Hamplova
Institute of Sociology, ASCR
Prague

Denmark

Olli Kangas
Danish National Institute of Social
Research, Copenhagen

Estonia

Anu Realo
University of Tartu, Tartu

Finland

Katariina Salmela-Aro
University of Helsinki, Helsinki

France

Andrew E Clark
Paris School of Economics, Paris

Germany

Ursula Hoffmann-Lange
Universität Bamberg, Bamberg

Greece

Thomas Maloutas
National Centre for Social Research
(EKKE), Athens

Hungary

Peter Robert
Institute of Political Science
Hungarian Academy of Sciences, Budapest

Iceland

Thórólfur Thórlindsson
University of Iceland, Reykjavik

Ireland

Michael Breen
Mary Immaculate College, Limerick

Israel

Shalom Schwartz
Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem

Latvia

Aivars Tabuns
University of Latvia, Riga

Lithuania

Algis Krupavicius
Policy and Public Administration Institute
Kaunas University of Technology,
Kaunas

Netherlands

Peer Scheepers

Institute for Social Cultural Research
Radboud University Nijmegen, Nijmegen

Norway

Ann-Helén Bay

Institute for Social Research (ISF), Oslo

Poland

Henryk Domanski

Polish Academy of Sciences, Warsaw

Portugal

João Ferreira de Almeida

Instituto Superior de Ciências
do Trabalho e da Empresa, Lisbon

Russia

Vladimir Magun

Institute of Sociology, Russian Academy of
Sciences, Moscow

Slovak Republic

Lubomír Faltán

Slovak Academy of Sciences, Bratislava

Slovenia

Ivan Bernik

University of Ljubljana, Ljubljana

Spain

José-Ramon Montero

Instituto Juan March, Madrid

Sweden

Robert Erikson

Swedish Institute for Social Research
(SOFI/SU)

University of Stockholm,
Stockholm

Switzerland

Peter Farago

FORS

University of Lausanne,
Lausanne

Turkey

Yilmaz Esmer

Bogaziçi University, Istanbul

Ukraine

Eugene Golovakha

National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv

UK

Jacqueline Scott

Queen's College, Cambridge

European Science Foundation – observer

Nina Kancewicz-Hoffman

Head of Humanities and Social Sciences
Unit

European Comission – observers

Maria Theofilatou

DG Research and Innovation

1.2.3 Metodologická skupina (Methods Group)

Poskytuje poradenstvo v metodologických a technických otázkach pri realizácii projektu. Pre 6. kolo ESS mala týchto členov:

Denise Lievesley (predsedníčka), President-elect of the International Statistical Institute; **Norman Bradburn**, US National Science Foundation; **Paolo Garonna**, (UNECE) United Nations Economic Commission for Europe, Genova; **Lars Lyberg**, Statistics Sweden, **Vasja Vehovar**, Universita of Ljubljana; **Peter Lynn**, University of Essex.

1.2.4 Panel pre výber vzorky (Sampling Panel)

Tento tím špecialistov poskytuje poradenstvo národným tímom v otázkach výberu vzorky a podieľa sa na overení vhodnosti postupov, zvolených národnými koordinátormi. Rozhoduje o výsledku „sign off procedure“, teda posudzuje účastníckymi krajinami vypracované návrhy výberu vzorky (Sampling Design Proposal) a vydáva stanovisko, že návrh rešpektuje prijaté zásady. V 6. kole bol zložený z týchto členov: **Mathias Ganninger** (predseda), GESIS, Germany; **Sabine Häder** (vedúca), DESIS, Germany; **Siegfried Gabler**, GESIS, Germany; **Seppo Laaksonen**, Statistics Finland; **Peter Lynn**, University of Essex, UK.

1.2.5 Pracovná skupina pre preklad metodiky (Translation Taskforce)

Tím špecialistov v tejto pracovnej skupine je zodpovedný za riadenie procesu prekladu zdrojového dotazníka v anglickom jazyku do jazykov účastníckych krajín. Poskytuje poradenstvo pre potreby národných tímov a dozerá na dodržiavanie prijatých pravidiel. Pre 6. kolo ESS skupina špecialistov pracovala pod vedením **Brity Dorer**, GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences, Mannheim v zložení: **Alisú Schoua-Glusberg**, Research Support Services, Chicago; **Ana Villar**, Centre for Comparative Social Surveys, City University London; **Beth-Ellen Pennell**, Institute for Social Research, University of Michigan; **Diana Zavala Rojas**, RECSM-UPF, Barcelona; **Dorthée Behr**, GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences, Mannheim; **Isabelle Renschler**, FORS, Lausanne; **Paul Kussmaul**, Faculty of Translation Studies, Linguistics and Cultural Studies, University of Mainz.

1.3 Účastnícke krajiny

Albania	Národný koordinátor: <i>Alban Nelaj</i> , Open Society Foundation for Albania Financujúca organizácia: ⁸ Agentúra zabezpečujúca zber dát:
Austria	Národný koordinátor: <i>Karl Müller</i> , WISDOM Austria Financujúca organizácia: Agentúra zabezpečujúca zber dát:
Belgium	Národný koordinátor: <i>Dries Tirry</i> , Katholieke Universiteit Leuven Sébastien Fontaine & Patrick Italiano, University of Liege Financujúca organizácia: <i>Hercules Fonds (Flanders) a FNRS (Wallonia)</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>TNS Dimarso, Brussels</i>

8 Údaje o financujúcej organizácii a agentúre zabezpečujúcej terénny zber dát sú k dispozícii len pri krajinách (24), ktorých dáta boli zverejnené 30. 10. 2013, od ostatných 7 krajín (Albania, Austria, France, Italy, Lithuania, Ukraine) budú k dispozícii na jar 2014.

Bulgaria	Národný koordinátor: <i>Lilia Dimova</i> , Agency for Social Analyses (ASA) Financujúca organizácia: <i>National Science Fund of Bulgaria</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Association „ESI-CENTER“, Sofia</i>
Cyprus	Národný koordinátor: <i>Marios Vryonides</i> , European University, Cyprus Financujúca organizácia: <i>European University, Cyprus</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>European University, Cyprus</i>
Czech Republic	Národný koordinátor: <i>Klára Plecítá Vlachová</i> , Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences Financujúca organizácia: <i>Ministry of Education, Youth and Sports</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>MEDIAN, Praha</i>
Denmark	Národný koordinátor: <i>Torben Fridberg</i> , Danish National Institute for Social Research Financujúca organizácia: <i>Danish Council for Independent Research / Social Sciences</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>SFI Survey, Copenhagen</i>
Estonia	Národný koordinátor: <i>Mare Ainsaar</i> , University of Tartu Financujúca organizácia: <i>Ministry of Science and Education</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Saar Poll OU, Tallin</i>
Finland	Národný koordinátor: <i>Heikki Ervasti</i> , University of Turku Financujúca organizácia: <i>Academy of Finland</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Statistics Finland Helsinki</i>
France	Národný koordinátor: <i>Anne Cornilleau</i> , Sciences Po Financujúca organizácia: Agentúra zabezpečujúca zber dát:
Germany	Národný koordinátor: <i>Jan W. van Deth</i> , University of Mannheim Financujúca organizácia: <i>German Research Foundation</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>INFAS GmbH, Bonn</i>
Hungary	Národný koordinátor: <i>Bence Ságvári</i> , Hungarian Academy of Sciences Financujúca organizácia: <i>Hungarian Scientific Research Fund</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>TÁRKI, Budapest</i>
Iceland	Národný koordinátor: <i>Stefán Hrafn Jónsson</i> , The Icelandic Centre for Research – RANNIS Financujúca organizácia: <i>Icelandic Centre for Research (Rannis)</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>SSRI, University of Iceland, Reykjavik</i>
Ireland	Národný koordinátor: <i>Finbarr Brereton & Peter Clinch</i> , University College Dublin Financujúca organizácia: <i>Irish Research Council</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Amárach Research, Dublin</i>

Israel	Národný koordinátor: <i>Noah Lewin-Epstein</i> , Tel Aviv University Financujúca organizácia: <i>Israel Academy of Sciences and Humanities</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>B. I. and Lucille Cohen Institute, Tel Aviv</i>
Italy	Národný koordinátor: <i>Leonardo Morlino</i> , LUISS Financujúca organizácia: Agentúra zabezpečujúca zber dát:
Kosovo	Národný koordinátor: <i>Alban Fejza</i> , INDEX Kosova Financujúca organizácia: <i>INDEX Kosova</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>INDEX Kosova</i>
Lithuania	Národný koordinátor: <i>Vaidas Morkevicius</i> , Kaunas University of Technology Financujúca organizácia: Agentúra zabezpečujúca zber dát:
Netherlands	Národný koordinátor: <i>Kees Aarts</i> , University of Twente Financujúca organizácia: <i>Netherlands National Science Foundation</i> <i>NWO</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>GfK Panel Services, Dongen</i>
Norway	Národný koordinátor: <i>Kristen Ringdal</i> , Norwegian University of Science and Technology, NTNU Financujúca organizácia: <i>Research Council of Norway</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Statistics Norway, Oslo</i>
Poland	Národný koordinátor: <i>Paweł Sztabiński</i> , Institute of Philosophy and So- ciology, Polish Academy of Sciences Financujúca organizácia: <i>National Science Centre</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Centre of Sociological Research,</i> <i>Warsaw</i>
Portugal	Národný koordinátor: <i>Jorge Vala</i> , Instituto de Ciências Sociais (ICS), Universidade de Lisboa Financujúca organizácia: <i>Fundação para a Ciência e Tecnologia</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>TNS, Lisboa</i>
Russian Federation	Národný koordinátor: <i>Anna Andreenkova</i> , Institute for Comparative Social Research (CESSI) Financujúca organizácia: <i>Russian Humanitarian Scientific Fund (RGNF)</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>CESSI-Russia, Moscow</i>
Slovakia	Národný koordinátor: <i>Jozef Výrost</i> , Institute of Social Sciences, Slovak Academy of Sciences Financujúca organizácia: <i>Ministry of Education, Science, Research and</i> <i>Sport</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>GfK Slovakia, Bratislava</i>

Slovenia	Národný koordinátor: <i>Slavko Kurdija</i> , University of Ljubljana Financujúca organizácia: <i>Slovenian Research Agency</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Public Opinion and Mass Communication Research Center, Ljubljana</i>
Spain	Národný koordinátor: <i>Mariano Torcal</i> , Universitat Pompeu Fabra Financujúca organizácia: <i>Ministerio de Economía y Competitividad (MINECO) & Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS)</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>TYPSA Estadística y Servicios S.L. (TEyS), Madrid</i>
Sweden	Národný koordinátor: <i>Mikael Hjerm</i> , Umeå University Financujúca organizácia: <i>Swedish Research Council (Vetenskapsrådet)</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Ipsos Observer Sweden, Stockholm</i>
Switzerland	Národný koordinátor: <i>Michèle Ernst Stähli</i> , FORS Financujúca organizácia: <i>SNFS – Swiss National Science Foundation</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>M. I. S. Trend SA, Lausanne</i>
United Kingdom	Národný koordinátor: <i>Alison Park</i> , National Centre for Social Research (NatCen) Financujúca organizácia: <i>ESRC – Economic and Social Research Council</i> Agentúra zabezpečujúca zber dát: <i>Ipsos-MORI, London</i>
Ukraine	Národný koordinátor: <i>Andrii Gorbachyk</i> , Taras Shevchenko National University of Kyiv Financujúca organizácia: Agentúra zabezpečujúca zber dát:

1.4 Metodológia

K základným cieľom Európskej sociálnej sondy patrí aj príprava a realizácia medzinárodného komparatívneho výskumu na špičkovej metodologickej úrovni. Táto meritórna požiadavka sa vzťahovala na všetky segmenty projektu empirického výskumu, ktoré konkrétne predstavujú:

- Konštrukcia dotazníka – stabilný modul a rotujúce moduly
- Preklad metodík
- Výber vzorky
- Kontrola kvality

1.4.1 Konštrukcia dotazníka ESS v 6. kole

Základným cieľom Európskej sociálnej sondy (ESS) je systematické štúdium zmien hodnôt a postojov občanov európskych krajín prostredníctvom opakovaného zberu dát v čo naj-

väčšom počte európskych krajín. Dotazník sa skladá zo **stabilného modulu** (core module), ktorý sa v zásade v nemennej podobe plánuje použiť vo všetkých kolách, a obvykle z dvoch **rotujúcich modulov** (rotating modules), ktoré sa určenou procedúrou vyberajú v každom kole zvlášť. Kompletná metodika sa v 6. kole ESS skladala zo zdrojového hlavného dotazníka⁹, zdrojového doplnkového dotazníka¹⁰ (v anglickom jazyku) a k nim patriacim odpoveďovým kartám¹¹.

Stabilný modul dotazníka

Už na začiatku prác v roku 2000 bola prijatá zásada, že obsahom stabilného modulu dotazníka nebudú situačne a kontextovo aktuálne témy, sledované vo výskumoch verejnej mienky a že ESS sa sústreďí na dlhodobé sledovanie zmien v kultúrnych vzorcoch a sociálnej štruktúre. Po dlhobodnej príprave a mnohých úvahách sa v rámci riadiacich orgánov ESS určili tri rámcové oblasti stabilného modulu:

- **Hodnotové orientácie obyvateľov** – ich svetonázorové orientácie vrátane religiozity, ich sociálno-politické postoje a ich etické preferencie;
- **Kultúrne/národnostné orientácie obyvateľov** – ich zmysel pre vzťah k národnému a kultúrnemu dedičstvu, postoje k iným etnickým skupinám;
- **Sociálna štruktúra spoločnosti** – sociálna pozícia obyvateľov, vzdelanie, sociálne vylúčenie, štandardné sociálno-demografické ukazovatele, ako je vek, skladba domácností, rod atď. a tiež niekoľko otázok týkajúcich sa sledovania médií, ktoré majú pomôcť identifikovať primárne zdroje vedomostí občanov o sociálnej a politickej skutočnosti.

Hodnotové orientácie obyvateľov

Koordináciu prípravy tejto časti dotazníka ESS zabezpečovali J. Billiet, J. Curtice, S. Schwartz a J. Thomassen. Hodnoty autori ponímali ako hlboko zakorenené abstraktné orientácie, ktoré pomáhajú usmerňovať, uspokojovať a vysvetľovať názory, postoje a konanie ľudí. Tieto orientácie ovplyvňujú a súčasne sú samé ovplyvňované sociálnymi, politickými a ekonomickými zmenami spoločnosti. V tomto zmysle predstavujú jednu z priorit pre celý projekt ESS.

Po skúsenostiach, ktoré boli získané v predchádzajúcom období v medzikultúrnych výskumoch realizovaných v programe Eurobarometer, European Values Survey a World Values Survey, ako aj International Social Survey Programme, bolo prijaté rozhodnutie, že v ESS bude použitá 21-položková metodika, vytvorená izraelským psychológom Shalomom Schwartzom.

9 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/source/ESS6_source_main_questionnaire.pdf

10 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/source/ESS6_source_supplementary_questionnaires.pdf

11 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/source/ESS6_source_showcards_main_questionnaire.pdf
http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/source/ESS6_source_showcards_supplementary_questionnaires.pdf

Súčasne zámerom autorov bolo identifikovať a monitorovať kľúčové sociálno-politické orientácie, ktoré existujú v jednotlivých krajinách a kultúrach. Robustné miery týchto dimenzií mali poslúžiť predovšetkým ako nezávislé premenné a mali umožniť prienik do pochopenia preferencií politických strán, volebného správania a morálnych presvedčení. V prípade potreby však mohli rovnako dobre byť využité ako závislé premenné, ako produkt pôsobenia hierarchie hodnôt v spoločnosti a zrkadlo politických zmien. V tejto časti šlo o sledovanie nasledovných charakteristík:

- pravicová – ľavicová orientácia,
- liberálna – autoritárska orientácia,
- environmentalizmus,
- post-materializmus,
- spokojnosť so stavom demokracie,
- dôvera v inštitúcie,
- záujem o politiku, preferencia politických strán a volebná účasť,
- účinnosť (efficacy) osobná a účinnosť systému,
- religiózna orientácia, súčasná a minulá,
- viera v Boha.

Kultúrne/národnostné orientácie obyvateľov

Koordináciu prípravy tejto časti dotazníka ESS zabezpečovali J. Billiet, J. Curtice, J. Linz, K. Kersbergen a F. van Waarden. Pred polstoročím veľká časť západnej Európy si stanovila za cieľ proces integrácie. Toto malo za následok spustenie procesu budovania nadnárodných štruktúr pri súčasnom zachovaní významných kompetencií národných vlád. Vznikali tak výzvy, atakujúce v mnohom ohľade pretrvávajúci národný sentiment, čo sa často vyjadrovalo ako konflikt medzi „*starým nacionalizmom a supranacionalizmom*“. Poslaním projektu ESS je získať spoľahlivé informácie o aktuálnej podobe a prebiehajúcich zmenách v tejto oblasti. Zároveň však nemožno túto úlohu splniť bez sledovania širšieho kontextu. Vyžaduje si to súčasné monitorovanie vzťahov medzi členskými krajinami navzájom, tak ako sa prejavujú vo vedomí ich obyvateľov, monitorovanie súvislostí medzi euroobčianstvom/euro-patriotizmom na jednej strane a nacionalizmom/etnocentrizmom na strane druhej. Voľný pohyb obyvateľov medzi členskými krajinami a v dôsledku toho erózia monolitckej predstavy občianstva a národnej identity sú sprevádzané snahou o pevnosť vonkajších hraníc spoločenstva voči ekonomickým migrantom, azylantom a utečencom.

Vo všetkých týchto aspektoch Európa prechádza procesom zmien, zvýraznených potrebou adaptácie na nové formy správy vecí verejných. Ako sa ukázalo v programe European Science Foundation pod názvom *Beliefs in Government*, v období poklesu volebnej účasti i poklesu dôvery vo vlády a ich predstaviteľov je potrebné získať podrobnejší náhľad na činitele, ovplyvňujúce postoje verejnosti tak na národnej, ako i celoeurópskej úrovni.

Sledované charakteristiky:

- občianstvo a národná identita,
- predsudky voči „iným“ ('outgroups'),
- postoje k EÚ a ďalším formám nadnárodnej správy,
- postoje k migrácii.

Pozícia jedinca v sociálnej štruktúre

Koordináciu prípravy tejto časti dotazníka ESS zabezpečovali R. Erikson, J. Jonsson, K. Newton a J. Vogel. Sociálna a ekonomická pozícia človeka v spoločnosti je vo vzájomnej interakcii s mnohými faktormi. Napríklad úroveň vzdelania má vzťah k postaveniu vo sfére práce, oba ukazovatele ovplyvňujú príjem a všetky tieto charakteristiky vykazujú tesnú súvislosť s preferenciou hodnôt. Sociálno-demografické a sociálno-ekonomické ukazovatele v projekte ako je ESS tvoria esenciálny zdroj informácií. Kľúčovým ku koncipovaniu tejto časti dotazníka sa autorom javil pojem sociálneho vylúčenia.

Sledované charakteristiky:

- demografické charakteristiky respondenta a domácnosti,
- vzdelanie respondenta, jeho detí a partnera,
- rasový/etnický pôvod,
- pracovný status respondenta (partnera), skúsenosti s nezamestnanosťou,
- zamestnanie a sociálno-ekonomický status respondenta (partnera),
- ekonomické postavenie/príjem domácnosti,
- subjektívny zdravotný stav respondenta,
- sociálna dôvera a siete,
- subjektívne indikátory chudoby,
- skúsenosti s kriminalitou,
- prístup k médiám a sledovanie médií.

Z hľadiska organizačného zabezpečenia prípravy a využívania stabilného modulu dotazníka ESS je tento v stálej v kompetencii Centrálného koordinačného tímu (CCT). Po utvorení tímov na prípravu stabilnej časti dotazníka ESS (Questionnaire Design Teams) v novembri 2001, ktorých hlavnou úlohou bola príprava príslušných častí otázok a odpovedí v dotazníku, bola snaha „testovať“ ich minimálne v dvoch krajinách a dvoch jazykových mutáciách (Veľkej Británii a Holandsku). Výsledky analyzovala skupina pod vedením Willemu Sarisa na Univerzite v Amsterdame.

Celý proces konštrukcie pozostával zo šiestich krokov:

1. V prvej fáze sa dôraz kládol na výber pojmov, ktoré mali byť operacionalizované do podoby otázok.
2. Všetky otázky a škály odpovedí prešli overením kvality (validita a reliabilita) prostredníctvom programu SQP cestou MTMM analýzy (Scherpenzeel, Saris, 1997; Saris, van den Veld, Gallhofer, 2003). Validita a reliabilita neslúžili ako jediné kritériá. Pozornosť sa venovala aj odpovedovým škálam, vnútornej konzistencii požadovaných odpovedí

- v kontexte ostatných otázok, komparabilite otázok v čase a priestore, odhadu tendencie vyhnúť sa odpovedi, sociálnej žiadúcnosti a pod.
3. Nasledujúcim krokom bol preklad položiek (pripravoval ich medzinárodný tím) do zdrojového jazyka (angličtiny) na účely realizácie dvoch veľkých pilotných štúdií.
 4. Ďalším krokom bola realizácia pilotných štúdií.
 5. Predposlednou fázou bolo vyhodnotenie výsledkov týchto štúdií. Problematické otázky boli upravené, resp. vypustené.
 6. Posledným krokom bolo vypracovanie definitívnej podoby stabilného modulu dotazníka ESS.

Popis konštrukcie jednotlivých segmentov stabilného modulu dotazníka ESS:

A. Sociálne postavenie jednotlivca v spoločnosti

Úlohou tejto časti dotazníka ESS bolo zistiť pozíciu jednotlivca v sociálnej štruktúre. Pri plnení tohto zadania vychádzali autori (Erikson et al., 2003) z dvoch hlavných princípov: po prvé, namiesto preferovania určitej teórie sociálnej štruktúry sa usilovali sklbiť rôzne pohľady, a po druhé, usilovali sa maximalizovať možnosť medzinárodnej komparability využívaním existujúcich medzinárodných štandardov.

Ako je známe, definícií sociálnej štruktúry je mnoho a žiadna z nich nie je všeobecne akceptovaná. Spoločným bodom mnohých však je, že sociálna štruktúra je skôr skladbou pozícií než skladbou jednotlivcov – títo sa môžu pohybovať po rebríčku pozícií bez toho, aby sa zmenila štruktúra. To, že štruktúra je sociálna, možno chápať minimálne dvoma spôsobmi: po prvé, môže to znamenať, že vzťahy medzi pozíciami sú sociálne svojím charakterom (napr. dominancia, závislosť, konflikt). Po druhé, sociálna štruktúra sa chápe ako systém pozícií, kde získanie pozície poskytuje isté odmeny, zdroje a príležitosti. Ako vyplýva z reality modernej spoločnosti západného typu, spoločným menovateľom oboch pohľadov môže byť, že postavenie jedinca v sociálnej štruktúre je determinované najmä jeho súčasnou alebo predchádzajúcou pozíciou v **pracovných vzťahoch a štruktúre profesií**.

Vychádzajúc z uvedeného, autori (Erikson et al., 2003) predpokladali, že pre potrebnú úroveň postihnúť pozície v sociálnej štruktúre v projekte ESS je potrebné získať tieto informácie:

- ekonomická aktivita (zamestnaný, nezamestnaný, práca v domácnosti, študent, dôchodca) a komplementárna miera stability pozície na pracovnom trhu (napr. osobná skúsenosť s nezamestnanosťou, trvalé/dlhodobé alebo dočasné/krátkodobé zamestnanie);
- zamestnanecký vzťah (zamestnávateľ, zamestnanec, nezamestnaný);
- povolanie;
- doplnkové informácie o charakteristikách pracovného trhu (veľkosť firmy, charakteristika pracovného miesta, priemyselné odvetvie, ekonomický sektor, autorita, autonómia a pod.).

V súvislosti s tým vyvstáva otázka jednotky merania. Aj keď by sa určite vyskytli hlasy v prospech jednotlivca, prevládajúcou odpoveďou asi je, že najvhodnejšou jednotkou je (nukleárna) rodina. Existujú dva dôvody, prečo: po prvé, mnohé zdroje ako je bývanie alebo

užívanie predmetov dlhodobej spotreby sú využívané domácnosťou, a po druhé, v nukleárnej rodine dieťa, a teda medzigeneračný prenos ľudského kapitálu, kultúrnych a ekonomických zdrojov je viac alebo menej závislé na rodičoch. Avšak pre popis sociálno-ekonomického postavenia ktoréhokoľvek člena domácnosti je potom nutné získať informácie minimálne o postavení oboch rodičov. V dotazníku ESS sa preto okrem údajov o respondentovi zisťujú aj základné údaje o ostatných členoch domácnosti, tzn. ich rodinný vzťah k respondentovi, pohlavie, vek a sociálna pozícia.

Profesijná štruktúra a zamestnanecké vzťahy sú iste jadrom analýzy pozície v sociálnej štruktúre. Pochopiteľne, týmto sa úloha nevyčerpáva: ďalšou súvisiacou charakteristikou je ekonomické postavenie. V súvislosti s ňou však narážame na problém, lebo jej zisťovanie je časovo náročné, pretože vyžaduje sumárny pohľad na rôzne zdroje príjmov rôznych členov domácnosti. Rovnako medzinárodná komparabilita získaných dát je obmedzená existenciou objektívnych rozdielov medzi krajinami. To, čo je možné zistiť, je plat v zmysle ekonomickej odmeny za prácu, a hoci sa považuje za nedokonalú mieru ekonomického postavenia a vzťahuje sa prevažne na zamestnancov, je vysoko relevantnou premennou vo výskumoch sociálnej stratifikácie.

Vzdelanie a kvalifikačné predpoklady sú prirodzenými partnermi pozície na pracovnom trhu. Rovnako pri analýze postavenia v sociálnej štruktúre sa považuje za produktívne zisťovať kontextové charakteristiky pracovného trhu, ako sú priemyselné odvetvie či veľkosť pracovného miesta. Pretože pozícia na pracovnom trhu má pre väčšinu obyvateľov európskych krajín rozhodujúci význam, považovali autori (Erikson et al., 2003) za vhodné zahrnúť aj priame miery pracovnej situácie, ako sú autorita a autonómia na pracovnom mieste, skúsenosti v oblasti pracovného života, časový režim práce, pracovné podmienky.

Napokon sú tu dôležité dané charakteristiky jednotlivca, ktoré majú vplyv na jeho postavenie v sociálnej štruktúre. Patria sem ukazovatele ako je vek, rod (pohlavie), sociálny pôvod a etnicita.

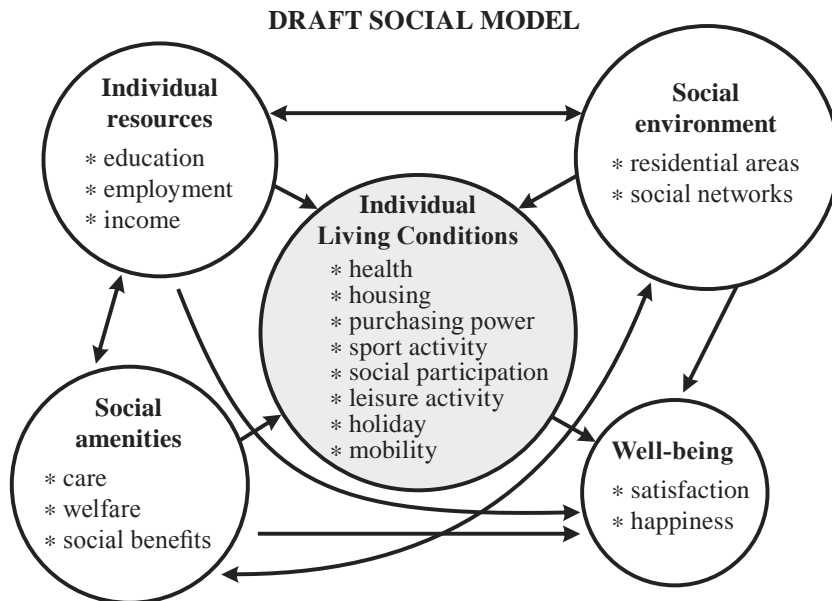
B. Sociálna inklúzia/exklúzia

Jedným z východísk koncipovania otázok v tejto oblasti sa stal model, vypracovaný Je-roenom Boelhouwerom (Vogel, Boelhouwer, Veenhoven, 2003).

V zmysle predloženého modelu zdroje, ktorými jednotlivec disponuje (vzdelanie, zamestnanie, príjem), charakteristiky jeho sociálneho prostredia (v modeli reprezentované oblasťou, v ktorej býva, a sociálnymi sieťami), sociálne vybavenie (zdravotná starostlivosť, sociálne zabezpečenie a podpora) sú určujúcimi faktormi jeho individuálnych životných podmienok, pričom sú zároveň vo vzájomnej interakcii. Subjektívna pohoda (spokojnosť a šťastie) jednotlivca je potom výslednicou vzájomného pôsobenia uvedených činiteľov (faktorov).

Po realizácii pilotnej štúdie (vo Veľkej Británii a Holandsku) a analýze výsledkov boli do definitívnej verzie dotazníka za túto oblasť zaradené:

- tri otázky týkajúce sa sociálnej dôvery (v ľuďoch, v dodržiavanie fair play, v poskytnutie pomoci, ak je potrebná);
- za okruh subjektívna pohoda dve otázky (ako sa respondent cíti byť spokojný a šťastný);

- na oblasť sociálnej siete boli zamerané dve otázky (ako často sa respondent stýka s priateľmi, kolegami a rodinnými príslušníkmi a či existuje osoba, s ktorou môže prediskutovať intímne, resp. osobné záležitosti),
- oblasť spoločenských aktivít mapovala jedna otázka;
- saturovanie potreby bezpečia sledovali dve otázky (či niekto z domácnosti bol ohrozený a či sa respondent cíti bezpečne pri prechádzke v tmavom parku);
- subjektívne posúdenie zdravia mapovali dve otázky (hodnotenie zdravotného stavu, obmedzenie aktivít zdravotným stavom);
- napokon na subjektívne posúdenie materiálneho zabezpečenia boli orientované dve otázky (posúdenie príjmov domácnosti a možnosť získania pôžičky v prípade výskytu finančných ťažkostí).

C. Médiá a masová komunikácia

Existuje súlad v názoroch odborníkov v sociálnych analýzach, že skúmať túto oblasť je potrebné, lebo úloha médií v živote spoločnosti je významná a jej význam neustále vzrastá. Zároveň sa predpokladá, že oblasť médií a masovej komunikácie v priebehu najbližších dvadsiatich rokov prejde revolučnými zmenami.

Autori tejto časti stabilného modulu (Newton, Saris, 2003) pri konštrukcii otázok vychádzali z jasne definovanej potreby rozlíšenia medzi tzv. starými médiami (noviny, rádio, televízia) a novými prostriedkami komunikácie poskytujúcimi informácie (počítače – predovšetkým e-mail a WWW, teletext v televízii, niektoré funkcie novších typov mobilných telefónov). Dôvody svojho rozhodnutia zhrnuli do niekoľkých bodov:

- Staré médiá sú viac alebo menej ustálené vo svojej forme, kým nové sú v štádiu rýchleho vývoja práve v období realizácie projektu ESS.
- Zatiaľ čo prístup k starým médiám je prakticky univerzálny, temer každá domácnosť má rádio a televízor, prístup k novým médiám taký nie je.
- Pre potreby zachovania bázy porovnateľnosti, osobitne v opakovaných výskumoch s definovaným účelom postihnúť zmeny v čase, sa javí vhodné sústrediť sa na frekvenciu sledovania.
- Vhodným sa javí hľadanie odpovede na otázku vzájomného pomeru sledovania medzi starými a novými médiami.

Existuje kontínium sledovania médií:

kvantitatívne		kvalitatívne	
Prístup k rôznym médiám →	Odhadnuté miery sledovania médií (koľkokrát za týždeň, hodín za deň) →	Špecifikované miery sledovania médií (minúty za deň) →	Sledovanie určitých programov alebo sledovanie určitých častí médií (správy)

D. Názory na politické otázky

Ako súčasť globálnejšieho procesu modernizácie v demokraciách rozvíjajúcich sa v rámci industrálnej spoločnosti, v uplynulých desaťročiach môžeme zaregistrovať aj proces modernizácie jednotlivca, ktorý zahŕňa tak zmeny v hodnotových orientáciách, ako aj vzrast osobných spôsobilostí občanov (Thomassen, 2003).

Podľa Ronalda Ingleharta (1977) po II. svetovej vojne v západných demokraciách vyrástla generácia, ktorá nemala osobnú skúsenosť ani s ekonomickou krízou v 30. rokoch, ani s atrocitami vojny, naopak, zažívala bezprecedentný ekonomický rast v mierových podmienkach. V dôsledku toho mohla považovať materiálny blahobyt a fyzickú bezpečnosť za samozrejmé, a preto najvyššiu prioritu presunula na tzv. postmaterialistické hodnotové orientácie, ako sú spolupatričnosť, sebauvedomie a kvalita života. Súčasťou tohto procesu modernizácie sa stala aj skutočnosť, že novú generáciu charakterizovala úroveň vzdelania, ktorá v dejinách nemala obdobu. Vyššiu úroveň osobných spôsobilostí prirodzene doprevádza vyššia úroveň politickej kompetencie, resp. politickej účinnosti (political efficacy). Čím sa cítia byť ľudia politicky kompetentnejší, tým viac preferujú dosahovanie svojich politických cieľov vlastnými cestami, bez významnejšej spoluúčasti politických strán. Tento posun signalizuje zmeny formy politickej participácie, tzn. pokles tradičných foriem, vzťahujúcich sa na voľby a preferencie politických strán.

Uvedené úvahy tvorili rámec, v rámci ktorého boli špecifikované základné okruhy otázok tejto oblasti v stabilnom module dotazníka ESS:

- **Záujem o politiku**

Najpriamejšou cestou zisťovania býva priame sebaodsudzovanie politických záujmov osoby na definovanom kontínuu odpovedovej škály. Uvedený postup bol použitý aj v tomto prípade.

- **Politická efektívnosť**

Kým v prípade záujmu o politiku sa názor na spôsob operacionalizácie viac či menej považuje za ustálený, politická efektívnosť sa javí ako difúznejší, vnútorne diferencovaný pojem. Aj na základe výsledkov pilotnej štúdie sa preto politickou efektívnosťou zaoberá 5 otázok, zameraných na: sebaodsúdenie miery porozumenia politickému daniu, posúdenie pripravenosti na aktívnu rolu v činnosti skupiny venujúcej sa politickým otázkam, vnímanie vlastnej kompetencie v odsudzovaní politických otázok, rating dvoch aspektov senzitivity politikov k názorom občanov.

- **Politická participácia a preferencia politických strán**

Podľa Bradyho (1999) politická participácia zodpovedá tým aktivitám občanov, ktoré sú viac alebo menej zamerané na ovplyvňovanie výberu politicky činných osôb do vládnych a samosprávnych orgánov a inštitúcií, ako aj ovplyvňovanie ich činnosti. Rozlišujú sa 4 segmenty politickej participácie: *aktivitami* sa rozumie konanie, nie postoje, *občanmi* sa rozumie „obyčajní“ ľudia, nie politické elity, *politicky činné osoby* znamená politickú participáciu zviazanú s pôsobením vládnej moci a napokon dôležitým prvkom je možnosť *ovplyvnenia výberu* týchto osôb do funkcií.

V súlade s východiskami sa otázky zamerali na účasť v parlamentných voľbách a preferenciu politickej strany a na mapovanie ostatných foriem politickej participácie (napr. kontaktovanie politika, práca v politickej strane, podpísanie petície, účasť na demonštrácii, bojkot určitých produktov atď.).

- **Spojenie s politickou stranou**

Najpriamejším spôsobom väzby na politickú stranu je členstvo, potom určitá forma sympatie (určitá strana môže byť bližšia ako iné). To bol aj spôsob, ktorým sa táto oblasť prezentovala v stabilnom module dotazníka ESS.

- **Politická podpora**

Aj v tejto oblasti bolo potrebné zúžiť množstvo existujúcich prejavov podpory do niekoľkých položiek. Po úvahe a výsledkoch pilotnej štúdie bola politická podpora operacionalizovaná takto: spokojnosť so stavom ekonomiky, spokojnosť s úradujúcou (v čase realizácie výskumu) vládou, spokojnosť so stavom demokracie v krajine.

- **Politická dôvera vo vládnych činiteľoch a inštitúcie**

Uskutočnený výber otázok sledoval postihnutie dôvery respondenta v národné (napr. vládu, právny systém, politikov) i medzinárodné subjekty (Európsky parlament a Organizáciu Spojených národov).

- **Vnímanie politických strán v dimenzii ľavica a pravica a vlastné zaradenie**

Po zhodnotení výsledkov predvýskumu bolo rozhodnuté použiť otázku, v ktorej sa respondent na základe vlastnej úvahy zaradil na kontínuu 11-bodovej škály ľavica – pravica.

E. Sociálno-politické orientácie

Autori tejto časti (Curtice, Bryson, 2003), na základe výsledkov výskumov uskutočnených v predchádzajúcom období (European Value Survey, World Value Survey, International Social Survey Programme a Eurobarometer), identifikovali tri základné sociálno-politické orientácie:

- ľavicová – pravicová orientácia,
- libertariánska – autoritárska orientácia,
- environmentalizmus.

Pravicová – ľavicová, resp. konzervatívna – liberálna orientácia predstavuje podľa prevládajúcej mienky (napr. Knutsen, 1995) kontínuum a produkuje podstatu rozdielov medzi tzv. modrými a bielymi goliermi, resp. nižšou a strednou vrstvou v spoločnosti. Zároveň sa identifikovali jej dve zložky: *egalitárstvo*, t. j. podpora myšlienky ekonomickej rovnosti, a *intervencionizmus*, t. j. podpora zásahov štátu do fungovania trhu. Výsledky ukázali, že v európskych krajinách je tradične väčší podiel stúpcov ľavicovej orientácie ako v USA či Japonsku (Taylor-Gooby, 1993).

Libertariánska orientácia vychádza zo slobody morálnej voľby jednotlivca pri realizácii vlastných cieľov. Kládne dôraz na kultúrny pluralizmus a seberealizáciu. Autoritársky pohľad zdôrazňuje dodržiavanie etických a kultúrnych štandardov a pripravenosť obmedzenia individuálnej slobody v záujme zachovania spoločenskej stability a bezpečia (Kitschelt, 1994). Pozícia jednotlivca na kontínuu škály umožňuje predikciu jeho postojov k tradičným otázkam „zákona a poriadku“, ako sú kriminalita a tresty, morálne otázky (napr. potraty), alebo sociálne otázky (napr. imigranti).

Environmentalizmus ako sociálno-politická orientácia je asi najtesnejšie zviazaná s tematikou „novej politickej agendy 21. storočia“ v Európe. Spája sa opäť s predstavou kontinua, ktorého jednu stranu tvorí presvedčenie o trvalom ekonomickom raste a druhú presvedčenie o potrebe zabezpečenia trvalo udržateľného rozvoja a rovnováhy s prírodou. Existuje viacero dôkazov o vzrastajúcej podpore environmentalizmu (napr. Dalton, 1994) v Európe.

F. Hodnotové orientácie

Prevládajúcim názorom v sociálnych vedách je stanovisko, že hodnoty sú hlboko zakorenené, abstraktné, motivačné činitele, ktoré majú vedúcu úlohu pri utváraní a vysvetľovaní postojov, noriem, názorov a konania ľudí (Schwartz, 2003). Hodnoty sú *presvedčenia*, kognitívne štruktúry, ktoré majú blízky vzťah k emóciám, najmä keď sa nachádzajú v stave aktivácie. Hodnoty sú aj synonymom *želateľných cieľov* (napr. sociálna rovnosť, férovosť). Hodnoty majú *transcendentálnu povahu* v tom zmysle, že presahujú konkrétnu aktivitu alebo situáciu (poslušnosť alebo česťnosť sú hodnoty, ktoré môžu byť relevantné v práci, škole, športe, obchode, politike, voči rodičom, priateľom i cudzincom). Táto vlastnosť hodnoty odlišuje od užších pojmov, ako sú postoje alebo normy, ktoré sa vzťahujú na špecifické objekty, situácie a konanie. Hodnoty slúžia ako *štandardy*, resp. kritériá a v tom zmysle usmerňujú výber a hodnotenie ľudí, udalostí a aktivít. Hodnoty sú *usporiadané* podľa dôležitosti. Usporiadaná skupina (súbor) hodnôt vytvára systém priorít a kultúru či jednotlivcov

možno podľa toho charakterizovať. Relatívna dôležitosť hodnôt pre jedinca *reguluje* jeho správanie.

Východiskom pre výber metodiky bol model desiatich hodnotových typov (Schwartz, 1992, 1994). Pretože však Schwartz Value Survey (SVS, Schwartz, 1992) sa javila pre účely ESS príliš rozsiahla, na návrh autora bola použitá škála Portrait Values Questionnaire (PVQ, Schwartz et al., 1999).

G. Náboženská identita

Multidimenzionálna konceptualizácia náboženstva bola vnímaná ako účelná od svojho vzniku v 50. a začiatkom 60. rokov (Allport, 1954; Fukuyama, 1961; Glock, 1962). Podľa Ch. Y. Glocka týmito dimenziami sú:

- skúsenostná dimenzia: subjektívna a náboženská emocionálna skúsenosť ako výraz osobnej religiozity,
- ideologická dimenzia: akceptácia systému presvedčení,
- ritualistická dimenzia: účasť na religióznych aktivitách,
- intelektuálna dimenzia: poznanie systému presvedčení,
- konzekvenčná dimenzia: etické dôsledky presvedčení a predpisy (zvyky) z nich odvodené.

V uplynulom období boli snahy redukovat' počet dimenzií (išlo najmä o piatu, konzekvenčnú), ale aj zvýšiť ich počet. Diskusia doposiaľ nebola ukončená (Billiet, 2003a). V dotazníku ESS sa po diskusii a zhodnotení výsledkov pilotnej štúdie použili otázky zamerané na:

- identifikáciu osoby s náboženstvom alebo cirkvou (všeobecne v zmysle áno/nie a v prípade kladnej odpovede aj špecificky, ktorým/ktorou) v súčasnosti aj v minulosti,
- prežívanie intenzity viery (nezávisle od toho, či sa osoba hlási k nejakému náboženstvu),
- účasť na náboženských obradoch,
- otázka, či sa osoba modlí a ako často.

H. Štátna a etnická identita

Štátna a etnická identita patrí k jadrú sociálnej identifikácie jednotlivca. Je koncentrovaným vyjadrením príslušnosti k sociálnym skupinám a prežívania tejto príslušnosti. Vzhľadom na zložitosť tejto oblasti a obmedzený priestor pre otázky v stabilnom module dotazníka ESS bolo potrebné uskutočniť veľké kompromisy (Billiet, 2003b). Napokon sa na túto oblasť orientovalo 12 otázok, pričom bol zvolený smer od subjektívnejších otázok (Označili by ste sa za príslušníka skupiny, ktorú v tejto krajine diskriminujú?) k objektívnejším (či je osoba občanom SR, v akej krajine sa narodil on/a a jeho/jej rodičia).

Rotujúce moduly v 6. kole ESS

Podrobnejšie sa nimi budeme zaoberať v ďalších kapitolách, preto tu uvedieme len ich zameranie a autorský tím:

MODUL 1: Osobná a sociálna pohoda.

Modul pripravil tím pod vedením **Felicie Huppertovej**, University of Cambridge, UK, v zložení: Nic Marks, New Economic Foundation, UK; Johannes Siegrist, University of Düsseldorf, Germany; Carmelo Vasquez, Complutense University, Spain; Joar Vittersø, University of Tromsø, Norway.

MODUL 2: Vnímanie a hodnotenie demokracie Európanmi. Modul pripravil tím pod vedením **Hanspetera Kriesiho**, University of Zürich, Switzerland, v zložení: Leonardo Morlino, Istituti Italiano di Scienze Socialis, Italy; Pedro Magalhaes, University of Lisbon, Portugal, Sonia Alonso, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, Germany; Monica Ferrin, European University Institute, Italy.

1.4.2 Preklad metodík

Pri medzinárodných komparatívnych výskumoch jednou z najvýznamnejších otázok je zabezpečenie ekvivalencie rôznych jazykových mutácií použitých metodík. V opačnom prípade by hrozilo, že do identifikovaných rozdielov medzi krajinami by sa nepremietli len objektívne existujúce medzikultúrne odlišnosti, ale aj rozdiely podmienené nerovnocennosťou použitých nástrojov. Vypracovanie spoločného postupu pri preklade metodík a dohľad nad postupom prác v každom kole má pracovná skupina pre preklad metodiky (Translation Taskforce).¹²

V ESS sa pri zabezpečení tejto úlohy uplatňuje spôsob, ktorý pozostáva z piatich krokov a nesie označenie TRAPD z anglického *Translation* – preklad, *Review* – posúdenie prekladu, *Adjudication* – rozhodnutie o konečnej podobe, *Pre-testing* – overenie pred spustením terénneho výskumu, *Documentation* – zaznamenanie postupu a jeho sprístupnenie pre užívateľov dát ESS. Znamená to teda, že prístup k prekladu dotazníka ESS zo zdrojového anglického textu predstavuje tímovú prácu, v rámci ktorej sú špecifikované tri roly: prekladateľov, posudzovateľa prekladu a „rozhodcu“ – osoby, ktorá určuje definitívnu podobu dotazníka.

Prekladatelia (Translators): Panel pre výber vzorky požaduje, aby dotazník prekladali nezávisle na sebe dvaja prekladatelia. Mali by to byť osoby, ktoré okrem znalostí anglického jazyka majú skúsenosti s empirickými výskumami, realizovanými dotazníkovou metódou. **Posudzovateľ prekladov** (Reviewer): Okrem znalostí anglického jazyka mal by byť oboznámený s princípmi konštrukcie dotazníka ESS, ako aj s problematikou, na ktorú sa zameriava. Jeho úlohou je overiť vhodnosť prekladov a dozerať na ich rovnocennosť. V sporných prípadoch formuluje svoje stanovisko, ktoré predkladá na posúdenie.

12 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/methods/ESS6_translation_guidelines.pdf

Rozhodca (Adjudicator): V podmienkach ESS to spravidla býva národný koordinátor projektu ESS alebo osoba z jeho tímu. Rozhoduje o sporných otázkach a formuluje definitívnu verziu dotazníka.

V 6. kole Európskej sociálnej sondy v SR bol tento postup realizovaný plne v súlade s požiadavkami, teda dotazník bol preložený nezávisle na sebe dvoma prekladateľmi, úlohu posudzovateľa plnil člen slovenského tímu ESS a úlohu „rozhodcu“ vykonal národný koordinátor projektu ESS v SR.

Paralelné a zdieľané preklady: V podmienkach, v ktorých sa projekt ESS realizuje, sa stretávame s tým, že viaceré účastnícke krajiny projektu používajú rovnaký jazyk. Napr. v prípade francúzštiny sú to okrem Francúzska aj Belgicko, Švajčiarsko a Luxembursko, v prípade nemčiny okrem Nemecka aj Rakúsko a Švajčiarsko, taliančina sa okrem Talianska používa vo Švajčiarsku atď. V rámci ESS existuje základné pravidlo, v zmysle ktorého je povinnosťou tímu ESS zabezpečiť preklad aj do jazyka národnosti, etnickej, resp. jazykovej skupiny, ak jej zastúpenie na celkovom počte obyvateľov krajiny je 5 % a viac.

V prípade slovenského tímu vznikla tak potreba preložiť dotazník do maďarského jazyka, v spolupráci s tímom ESS v MR. Konkrétne to znamenalo, že dotazník do maďarčiny zo zdrojového anglického textu preložil jeden prekladateľ a posudzovateľ okrem tohto prekladu mal k dispozícii preklad, realizovaný obvyklým postupom v Maďarsku. Na základe toho vznikla maďarská mutácia metodiky ESS pre šieste kolo, ktorá bola potom použitá vo výskume.

Pre-test dotazníka (Pilot study): V ESS sa uskutočňuje na malej vzorke pred spustením zberu empirických dát (terénnym výskumom) a účelom je overiť, či sú otázky (dotazník) a alternatívy odpovedí (odpovedové karty) pre respondenta zrozumiteľné. Pilotná štúdia poskytuje spätné väzby o nárokoch na anketárov a spresňuje požiadavky na organizáciu terénneho výskumu.

Dokumentácia prekladu: V ESS sa archívuje dokumentácia týkajúca sa prípravy definitívnej podoby metodiky, použitej v danom kole v danej krajine, aj v riadiacich orgánoch ESS. V procese prekladu sa každá položka dotazníka alebo odpovedového háčku dopĺňa o komentáre, ktoré sú potom k dispozícii zainteresovaným osobám v ostatných krajinách.

Pre zjednotenie postupu pri preklade dotazníka bola pripravená praktická príručka *Translation Quality Check List*¹³, ktorá prehľadnou formou, v bodoch, prezentuje stanovené pravidlá:

Všeobecné požiadavky

1. Ubezpečte sa, že ste implementovali všetky zmeny (v porovnaní s metodikou použitou v predchádzajúcom kole) v stabilnom module dotazníka ESS.
2. Ubezpečte sa, že ste modifikovali dotazník v zmysle aktuálnych upozornení CCT (koordináčného výboru projektu).
3. Pre krajiny, ktoré sa zúčastnili predchádzajúceho kola ESS: Vyskytli sa nejaké chyby alebo odchýlky vo vašej verzii dotazníka, použitého v predchádzajúcom kole ESS, ktoré by sa mali opraviť? Ak áno, overte si, či boli odstránené.

13 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round5/methods/ESS5_translation_checklist.pdf

4. Ak pociťujete potrebu zmeniť niečo v už existujúcej verzii stabilného modulu dotazníka, kontaktujte Translation Task Force.
5. Ak vykonáte nejaké zmeny v stabilnom module dotazníka, ubezpečte sa, či boli zdokumentované, a uveďte ich v národnej technickej správe o realizácii daného kola ESS.
6. Translation Task Force je potrebné informovať o každej zmene obsahu alebo formátu dotazníka.

Kontrola formy dotazníka

Jej účelom tu je porovnanie verzie pripravenej na použitie v danej krajine a zdrojového dotazníka v angličtine, ktorý slúžil ako vzor pre preklad. Odporúčame národnému koordinátorovi projektu ESS záverečnú kontrolu porovnaním oboch verzií:

- ... ubezpečte sa, či poradie otázok je identické,
- ... ubezpečte sa, či formát metodiky je primeraný a vhodný,
- ... preverte, či je kódovanie správne,
- ... ubezpečte sa, či kódové označenie otázok je rovnaké ako v zdrojovom dotazníku,
- ... preverte, či otázky a odpoveďové škály súhlasia (či nedošlo omylom k priradeniu inej škály k otázke),
- ... ubezpečte sa o súlade poradia otázok v dotazníku a odpoveďových kartách,
- ... preverte, či ste omylom nevynechali nejakú časť doplnkového textu v dotazníku.

Kontrola konzistencie materiálov, ktoré sa opakujú

Prosím, preverte, či:

- ... kľúčové termíny, ktoré sa opakujú, sú prekladané konzistentne,
- ... verbálne kotvy opakujúcich sa odpoveďových škál sú prekladané konzistentne,
- ... rovnaké škály pri rôznych otázkach sú prekladané konzistentne,
- ... inštrukcie v dotazníku pri relevantných otázkach sú rozložené konzistentne.

Ďalšia kontrola

Uvedomte si, že každá zmena opakujúceho sa textu si žiada dôslednú kontrolu vo všetkých zodpovedajúcich častiach metodiky.

Anotácie pod čiarou v zdrojovom dotazníku sú mienené ako návod pre prekladateľov.

Skontrolujte škály odpovedí: Preverte poradie, či sa preložené kategórie neprekrývajú, či sa skryté odpoveďové kódy (napr. neviem) respondentovi otvorene ako možnosť odpovede na odpoveďovej karte neponúkajú, inštrukcie prispôbte aplikovanej forme prezentovania metodiky (CAPI, PAPI).

Nezabudnite na bežnú jazykovú korektúru vytlačeného textu.

Potvrdenie o ukončení prác

Úlohou národných koordinátorov je preklad dotazníka formálne potvrdiť a zaslať tímu preklad všetky materiály s finálnou verzou preloženej metodiky v termíne, stanovenom v harmonograme.

Národný koordinátor vyjadrenie posielala písomne pred začiatkom fieldwork (výskumu v teréne) a povrdzuje:

1. jazyk/y prekladov,
2. dodržanie zásad pre preklad,
3. vykonanie potrebných kontrolných úkonov,
4. že neboli vykonané žiadne zmeny medzi kolami, okrem tých, ktoré boli požadované CCT, resp. tých, o ktorých vznikla dohoda s tímom pre preklad.

Inštrukcie kódovania prekladu¹⁴: Willem Saris a Irmtraud Gallhofer pre potreby 6. kola ESS i širšie použitie vypracovali systém kódovania v prostredí programu SQP¹⁵ (Survey Quality Predictor). Jeho účelom je včas upozorniť na nežiaduce odchýlky národných prekladov od zdrojového dotazníka a tak im predchádzať.

Preložené dotazníky do slovenského i maďarského jazyka¹⁶, ako i odpoveďové karty¹⁷ použité v 6. kole ESS na Slovensku sa nachádzajú na webovej stránke projektu.

1.4.3 Výber vzorky

Základným cieľom stratégie pre výber vzorky v rámci ESS je implementácia prístupu, zaručujúceho požadovanú mieru ekvivalencie vo všetkých účastníckych krajinách, pri zachovaní možnosti rešpektovania špecifik jednotlivých krajín. V prípade projektu ESS výber vzorky musí byť zásadne náhodný (pravdepodobnostný) a zo štatistického hľadiska je cieľom plné pokrytie populácie danej krajiny.

Základné princípy výberu vzorky pre potreby medzikultúrnych komparácií

Pri výskumoch realizovaných vo viacerých krajinách je žiaduce zachovať potrebnú mieru flexibility pri výbere vzorky, ale v takom rozsahu, aby sa to nedialo na úkor zužovania bázy rovnocennosti výberov, ktorých dôsledkom by bolo zníženie porovnateľnosti dát. Optimálny plán na výber v rámci kroskultúrnych výskumov prestavuje náhodný výber, rešpektujúci praktické postupy, ktoré sa osvedčili v danej krajine.

Najväčší dôraz v ESS sa kladie na náhodný (pravdepodobnostný) výber, pretože len táto stratégia dáva teoretickú možnosť zovšeobecňovania zo vzorky na populáciu a jej segmenty. Meritórna zásada striktnej náhodnosti výberu vzorky so sebou prináša ďalšie požiadavky:

14 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/methods/ESS6_sqp_guidelines.pdf

15 <http://www.sqp.nl/>

16 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ESS6_main_and_supplementary_questionnaire_SK_slo.pdf
http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/hungarian/ESS6_questionnaires_SK_hun.pdf

17 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ESS6_showcards_SK_slo.pdf
http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/hungarian/ESS6_showcards_SK_hun.pdf

- zabezpečenie výberu z celej cieľovej populácie (každý jej člen má mať rovnaký predpoklad, že bude vybraný),
- vysoký odpoveďový podiel – v prípade ESS je požiadavkou 70%-ná návratnosť vyplnených dotazníkov,
- zaručenie minimálnej efektívnej veľkosti výberového súboru (v prípade, že krajina má počet obyvateľov do dvoch miliónov, ESS stanovuje minimum 800 respondentov, v krajinách nad 2 milióny obyvateľov to bolo 1500 respondentov).

Tieto požiadavky sledujú hlavný cieľ, t. j. zaručenie rovnocennosti postupu ako základu pre porovnateľnosť dát.¹⁸

Plné pokrytie celej populácie obyvateľov krajiny

Dôležitým krokom pri plánovaní výskumu je definovanie populácie, ktorá sa má stať predmetom štúdia. V prípade ESS sú to obyvatelia danej krajiny, starší ako 15 rokov nezávisle od toho, akej sú národnosti, aké je ich občianstvo alebo materinský jazyk. To znamená, že každá osoba spĺňajúca dané kritériá by mala mať rovnakú šancu, že bude vybraná do výskumnej vzorky. Konkrétne postupy sa v jednotlivých krajinách môžu v istej miere od seba odlišovať, preto sa v riadiacich orgánoch ESS považuje za dôležité, aby celý proces bol pod kontrolou. A to jednak Panelom ESS pre výber vzorky, ako aj tým, že proces výberu vzorky v každej účastníckej krajine je dokumentovaný, tvorí súčasť databázy daného kola, aby to bolo možné brať do úvahy pri analýzach.

V rámci 1. kola ESS sa ukázali 3 základné alternatívy:

- a) existuje spoľahlivý register obyvateľov, ktorý je dostupný pre potreby realizácie sociálnych výskumov (napr. Nórsko, Švédsko, Dánsko),
- b) existuje spoľahlivý register domácností/adries, ktorý je dostupný pre potreby realizácie sociálnych výskumov (napr. Švajčiarsko, Holansko, Veľká Británia),
- c) neexistuje alebo nie je prístupný spoľahlivý register osôb ani domácností (napr. Portugalsko, Francúzsko).

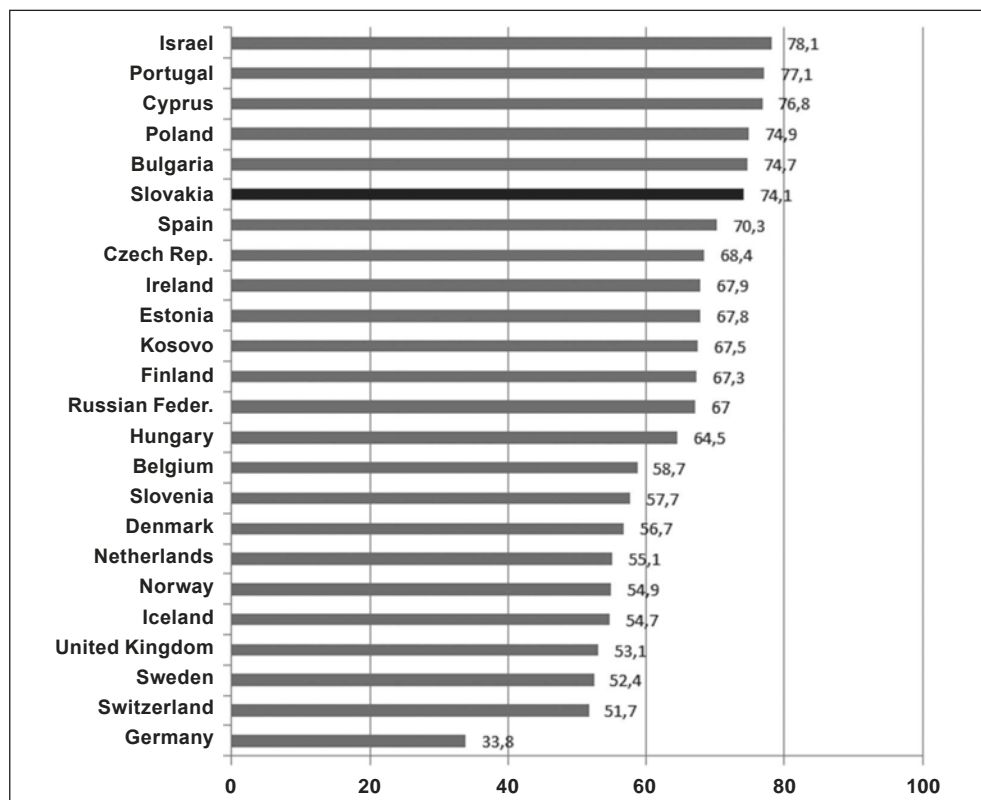
Stanovenie stratégie výberu vzorky je najzložitejšie v prípade tretej alternatívy. V rámci ESS sa tu používajú viacúrovňové postupy, ktorých prvú úroveň predstavuje vytypovanie obcí, druhú úroveň praktickej realizácie výberu výskumnej vzorky predstavuje vytypovanie domácností. Kľúčovým problémom v takomto prípade sa javí byť výber domácností. Používajú sa dva alternatívne postupy: **a)** Vytvorí sa zoznam všetkých adries domácností v rámci určitej časti danej oblasti. Cieľové domácnosti a v nich respondenti sa potom vyberajú náhodne z takéhoto zoznamu; **b)** Použije sa upravená technika „náhodných trás“: anketár obide istú oblasť, zozobiera adresy domácností a z takto vytvoreného zoznamu sa náhodne vyberú domácnosti a v nich respondenti.

18 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/methods/ESS6_sampling_guidelines.pdf

Podiel odpovedajúcich respondentov (Response rates)

Ďalším zo zásadných problémov s priamym vplyvom na reprezentatívnosť je podiel respondentov, odmietajúcich vyplnenie dotazníka. Preto sa v ESS venuje mimoriadna pozornosť všetkým segmentom procesov zberu empirických dát. Cieľom je dosiahnuť aspoň 70 % návratnosti dotazníkov v účastníckych krajinách.

Graf č. 1.1: Response rate (%) v 6. kole ESS podľa zúčastnených krajín

Výberový plán a určenie efektívnej veľkosti vzorky

Vplyv výberového plánu (sample design effect) sa definuje ako pomer aktuálneho rozptylu premennej v danom výberovom pláne k rozptylu vypočítanému na báze jednoduchého náhodného výberu. V prípade ESS sa efekty výberového plánu líšia nielen medzi krajinami, ale aj medzi premennými v rámci jednej krajiny. To všetko je treba mať na pamäti, keď sa v rámci výberového plánu odhaduje veľkosť vzorky. Minimálna efektívna veľkosť vzorky v rámci projektu ESS bola stanovená 1500 vyplnených dotazníkov respondentov v prípade krajín s počtom obyvateľov nad 2 milióny a 800 vyplnených dotazníkov v krajinách s počtom obyvateľov menším ako 2 milióny.

Pravidlá na výpočet efektívnej veľkosti vzorky

Efektívna veľkosť vzorky (*effective sample size* – **neff**) je veľkosť jednoduchého náhodného výberu, ktorá by produkovala rovnakú mieru presnosti (štandardnej chyby) ako aktuálne použité výberové plány. V typickom prípade **neff** je menšie ako **m** – aktuálny počet uskutočnených interview. Je to preto, lebo niektoré aspekty výberu redukujú presnosť výpočtu. Tento jav je známy ako efekt výberového plánu – **DEFF** (design effect):

DEFF = aktuálny rozptyl výberu/výberový rozptyl jednoduchých náhodných výberov rovnakej veľkosti:

$$\mathbf{DEFF} = \mathbf{m}/\mathbf{neff} \quad \text{teda} \quad \mathbf{neff} = \mathbf{m}/\mathbf{DEFF}$$

Pre naše účely potrebujeme predikovať hodnotu **DEFF** pre daný výberový plán, aby sme mohli určiť, koľko interview treba vykonať na dosiahnutie hodnoty **neff**. Dva komponenty **DEFF** by sa mali brať do úvahy pri zostavovaní výberového plánu: efekt produkovaný rozdielnymi pravdepodobnosťami výberov (**DEFF_p**) a efekt produkovaný klastrami (**DEFF_c**):

$$\mathbf{DEFF} = \mathbf{DEFF}_p \times \mathbf{DEFF}_c$$

V ďalšom kroku potrebujeme stanoviť predikciu miery návratnosti dotazníkov, aby sme mohli určiť veľkosť počiatočnej vzorky (**n**) potrebnej na to, aby sme získali približne **m** vyplnených dotazníkov (uskutočnených interview).

V krajinách, ktoré majú k dispozícii pre výskum prístupné registre obyvateľov, je možné uskutočniť jednoduchý náhodný výber a zaručiť rovnakú úroveň pravdepodobnosti. V ostatných krajinách je nutné vyberať vzorku po etapách, pričom základným krokom sú adresy obyvateľov. V takýchto prípadoch je pravdepodobnosť výberu konkrétnej osoby závislá na veľkosti domácností. Iným zdrojom rozdielnej úrovne pravdepodobností výberov môže byť existencia minorít, ak je nutné, aby sa zaručilo ich zastúpenie vo výberovom súbore.

Ak sa pravdepodobnosti výberu líšia pre akékoľvek príčiny, s tým spojený efekt výberového plánu možno určiť rovnicou:

$$\mathbf{DEFF}_p = \frac{m(\sum_i m_i w_i^2)}{(\sum_i m_i w_i)^2}$$

Tu m_i sú respondenti v i^{om} výbere triedy pravdepodobnosti, pričom každý získava váhu w_i , kde α znamená ‘proporcionálne k’:

$$w_i \propto \frac{N_i}{m_i}$$

Určité efekty výberového plánu vyplývajú z vytvárania klastrov. V niektorých krajinách, čo je dané konkrétnymi možnosťami, je nutné použiť viacúrovňovo klastrovaný výber. V takom prípade

$$\mathbf{DEFF}_c = 1 + (b-1) \times p,$$

kde b je priemerný počet respondentov v klastri a p je intraklastrová korelácia (alebo „*po-mer homogenity*“) – vyjadrenie miery, do akej sú osoby v klastrovej jednotke viac alebo menej homogénne ako osoby v celej populácii (Kish, 1994). Tento efekt výberového plánu možno určiť, alebo aspoň odhadnúť, z poznania získaného v iných výskumoch.

Príklad: Ako určiť potrebnú veľkosť vzorky

Predpísané je $neff > 1500$.

Aby sme určili m , musíme vypočítať $DEFF = DEFF_p \times DEFF_c$

1. Predpokladajme, že navrhované klastrové jednotky sú administratívne oblasti s priemerným počtom 5000 domácností a na základe predchádzajúcich výskumov očakávame, že pre tieto oblasti bude na úrovni 0,02. V takom prípade, ak chceme uskutočniť po 15 interview na klastre:

$$DEFF_c = 1 + (15 - 1) \times 0,02 = 1,28$$

[Poznámka: Ak neexistuje empirický dôkaz, na základe ktorého možno určiť p , vtedy sa navrhuje použiť v rovnici hodnotu 0,02.]

2. Predpokladajme ďalej, že jediným dostupným zdrojom informácií je zoznam adries domácností a že výber z nich sa musí uskutočniť na základe rovnakej pravdepodobnosti. Navrhnutý výberový plán bude určovať výber jednej osoby ako respondenta na každej adrese. To je jediný aspekt výberového plánu, ktorý predpokladá prítomnosť rozdielnych úrovní pravdepodobnosti výberu. V takom prípade sa použijú štatistiky odvodené z populácie o distribúcii veľkosti domácností:

Počet osôb vo veku 18+ v domácnosti i	Podiel domácností v populácii H_i/H	Počet vykonaných interview m_i	Relatívna váha		
			w_i	$m_i w_i$	$m_i w_i^2$
1	0,35	0,35 m	1	0,35 m	0,35 m
2	0,45	0,45 m	2	0,90 m	1,80 m
3	0,12	0,12 m	3	0,36 m	1,08 m
4	0,06	0,06 m	4	0,24 m	0,96 m
5	0,02	0,02 m	5	0,10 m	0,50 m
				1,95 m	4,69 m

Distribúcia domácností v populácii sa objavuje v prvých dvoch stĺpcoch. Na základe toho možno predpovedať distribúciu vzorky v treťom stĺpci. Potom možno odvodiť $DEFF_p$:

$$DEFF_p = m \times 4,69m / (1,95m)^2 = 4,69 / 1,95^2 = 1,23$$

3. Teda predpoveď $DEFF = 1,28 \times 1,23 = 1,57$. Na základe toho ak sa má dosiahnuť $neff > 1500$ v tomto výberovom pláne, budeme potrebovať $m > 1500 \times 1,57 = 2355$ respondentov.

4. Posledným krokom je výpočet veľkosti vzorky, aby výsledkom bolo minimálne 2355 realizovaných interview. Predpokladajme, že anticipujeme návratnosť dotazníkov (response rate) okolo 80 % a že 5 % osôb bude nedostupných, potom:

$$n = (m / 0,80) / 0,95 = 3098$$

Teda náš výberový plán v tomto prípade musí počítat' s minimálne 3100 adresami.

Dokumentácia procesu výberu vzorky v ESS obsahuje popis všetkých základných predpísaných krokov, splnenie ktorých je podmienkou pre pozitívne stanovisko Panelu pre výber vzorky k výberovému plánu danej krajiny (tzv. *signing off procedure*), menovite:

- opis výberového kroku a jednotiek,
- pri použití viacúrovňového postupu opis výberu jednotiek na každej úrovni, rešpektujúceho použitie princípu náhodného výberu respondentov,
- detaily o tom, či a ako sa výskum člení geograficky,
- výpočty, na základe ktorých bola uskutočnená predikcia efektívnej veľkosti vzorky.

Výberový plán, vypracovaný a schválený pre 6. kolo ESS v SR:

SLOVAKIA

Country:	Slovakia
NC:	Jozef Výrost
Survey Institute:	GfK Slovakia
Expert:	Matthias Ganninger, Siegfried Gabler
Date:	August 12. 2012

Target Population, Population coverage	All persons aged 15 and over who are resident of Slovakia. However, there are some population groups which cannot be reached and factually will be excluded from the target population (all together the proportion of these groups is less than 3 %): <ul style="list-style-type: none"> – people living in localities with less than 10 dwellings, – homeless people, – people who are residents of Slovakia but working most of time outside the country.
Sampling frame	For stratification: The frame covers localities in all regions of Slovakia. From all locations there will be 250 municipalities selected by random to conduct the survey.

<p>Sampling design</p>	<p>Stratified four-stage probability sampling</p> <p>Stratification: 8 regions * 6 municipality (habitat) size classes, in fact 5, because in every region 1 column is empty, so 40 strata. Within each stratum, the number of localities (municipalities) is known. (See Appendix Table 2)</p> <p>Stage 1: Selection of municipalities The number of sampling points to select in each stratum (Table 4) is proportional to population size (Table 1). All municipalities with a population greater than 18,100 are included with certainty and are allocated a number of sampling points proportional to population (15+) size. Smaller municipalities are sampled without replacement within each stratum, with probability proportional to population size, so these municipalities if sampled will each have only one sampling point.</p>
	<p>Stage 2: Selection of sampling points Within each municipality, sampling points are blocks or streets and these are selected with probability proportional to the number of addresses in the block/street. This is done by sampling a random address from a database of fixed lines and mobile phone numbers (penetration of mobile phone or fixed line, and therefore coverage of households, is more than 97 %).</p> <p>Stage 3: Algorithm of household identification The randomly-selected address will be located and then a complete listing made of all the addresses/households in the block/street (each flat in a building will be listed separately). The listing will be returned to the office and a systematic random selection of 10 addresses will be made using a random start and a fixed interval of 1 in 13. The ten selected addresses will be sent to the interviewer, who will be a different person from the one who made the listing.</p> <p>Stage 4: Selection of the target person Shall be carried out by applying the Kish method. Only persons living on the address for at least 6 weeks will be included into the selection.</p>
<p>Design effects</p>	<p>$Deff_p = 1,305$, based on distribution of household size (design should produce sample of households).</p> <p>$Deff_c = 1+(7,0-1)*0,02 = 1,12$</p> <p>$Deff = 1,305 * 1,12 = 1,46$</p>
<p>Remark</p>	

Target response rate	70 %
Sample size	Ngross = 2500 Nnet = 1750 Neff = 1750/1,46 = 1200
Remarks	Response rate prediction is based on the result of Round 4 (response rate 1810, 72,6 %).
Special Features of the design (e. g. oversampling, weighting)	No over-sampling of specific groups.

1.5 Kontrola kvality

Cieľom ESS je uplatňovať vysoké metodologické štandardy v práci medzinárodného tímu. Dôležitou súčasťou tohto úsilia je maximalizovať validitu a reliabilitu použitých nástrojov. Kontrola kvality sa v projekte ESS uskutočňuje vo viacerých rovinách.

1.5.1 Kontrola kvality odpovedí

Odpoveď respondenta na otázky dotazníka vyžaduje realizáciu viacerých kognitívnych úloh. Tieto úlohy obsahujú pochopenie a interpretáciu otázky, uchovanie informácie v pamäti a utváranie úsudku, formulovanie odpovede do podoby vyžadovaných odpovedňových kategórií a komunikáciu odpovede (Sudman, Bradburn, Schwarz, 1996). To všetko by sa malo realizovať pri splnení predpokladu, že respondent disponuje potrebnými spôsobilosťami a že je primerane motivovaný. V prípade, že jedna alebo obe z podmienok nie sú splnené, dôsledkom je znížená kvalita získaných dát. V projekte ESS sa hodnotenie kvality získaných odpovedí respondentov preto programovo stalo súčasťou práce (Loosveldt, Carton, Billiet, 2004) za pomoci použitia štyroch zdrojov informácií:

- a) správy anketára,
 - b) podielu kategórie „*neviem*“ a „*nie*“ v odpovediach,
 - c) odpovedňových štýlov,
 - d) medzikultúrnej rovnocennosti modelov merania.
- a) *Prostredníctvom správy od anketára* je možné získať informáciu o respondentovi a jeho motivácii vyplniť dotazník. V projekte ESS sa na tento účel používa niekoľko otázok na konci dotazníka. Jedna z nich sa zameriava na to, či respondent pri odpovediach požadoval vysvetlenie. Skúsenosti z 1. a 2. kola ESS ukázali, že podiel respondentov požadujúcich vysvetlenie sa pohyboval na úrovni 12 %, pričom sa prejavili výrazné rozdiely medzi krajinami (od 5 % do 20 %). Ďalšia otázka zisťovala neochotu respondenta odpovedať na otázku. Podľa informácií získaných v priebehu 1. kola ESS, neochota respondenta (teda osoby, ktorá už súhlasila s vyplnením dotazníka) odpovedať na niektorú z otázok sa po-

hybovala na úrovni 7 %, čo nie je vysoký podiel. Úlohou anketárov bolo tiež posúdiť motiváciu respondenta. Analýza informácií z 1. kola ESS ukázala, že zastúpenie osôb s nízkou motiváciou odpovedať sa pohybovalo na úrovni 4 %. Napokon jedna z otázok zisťovala mieru porozumenia otázok v dotazníku – pohybovala sa na úrovni 90 %.

Celkový pohľad, ktorý poskytoval tento zdroj informácie, bolo možné hodnotiť vcelku pozitívne. Po skúsenostiach získaných v prvom kole zostáva uvedený spôsob získavania informácií pravidelnou súčasťou dotazníka. Okrem už uvedeného účelu navyše umožňuje získať pohľad na procesy interakcie anketár-respondent a v prípade rozdielov medzi krajinami okrem prítomnosti medzikultúrnych rozdielov môže poukázať na prípadné dôsledky vyplývajúce z podoby prekladu textu dotazníka.

- b) *Podiel odpovedí „neviem“ a „nie“*, ďalej pre stručnosť budeme používať akronym „N+N“, vyvoláva rozdielne reakcie výskumníkov. Podľa Krosnicka (1991) je výskyt týchto odpovedí želiteľný a je funkciou schopností a motivácie respondenta vykonať požadovanú úlohu a tiež je funkciou náročnosti úlohy. Iní sa domnievajú, že tieto odpovede odrzkadľujú najmä neprítomnosť vlastného názoru. Bez ohľadu na rozhodujúcu príčinu je však jasné, že vysoká úroveň odpovedí „N+N“ sa nepovažuje za žiaduci stav. Pochopiteľne, treba tiež vziať do úvahy, že miera tohto typu odpovedí bude závislá od miery senzitivity položených otázok. Výsledky z 1. i 2. kola ESS túto skutočnosť potvrdili: v niektorých oblastiach dotazníka bol výskyt odpovedí „N+N“ vyšší (v otázkach týkajúcich sa postavenia azylantov a imigrantov, v otázkach zameraných na oblasť politiky) ako v iných (médiá, subjektívna pohoda, hodnoty, ale aj sociálna dôvera a vnímaná diskriminácia). Kým v prvých dvoch oblastiach sa úroveň „N+N“ pohybovala do 10 %, v ostatných častiach dotazníka zostávala na hladine približne 2 %. Čo sa týka regionálnych rozdielov, mierne vyšší výskyt odpovedí „N+N“ bol zaznamenaný v krajinách južnej a východnej Európy.
- c) *Odpovedňové štýly pri analýze štruktúry odpovedí*. V empirickom výskume sa predpokladá, že rozptyl odpovedí respondenta bude spôsobený predovšetkým obsahom položených otázok. Rovnako je ale všeobecne známe, že tieto odpovede sú často ovplyvnené aj inými okolnosťami. Pojem odpovedňový štýl zodpovedá tendencii osoby odpovedať určitým spôsobom, nezávisle od obsahu položiek. Príkladmi odpovedňových štýlov sú tendencia súhlasiť, používať extrémne odpovede, používať stred odpovedňových škál a pod. Analýza 51 položiek dotazníka z 1. kola ESS (Billiet, Philippens, 2003) ukázala na podobný obraz vo všetkých účastníckych krajinách: centrálna tendencia (používanie stredného bodu škál odpovede) sa ukázala zo všetkých odpovedňových štýlov ako najpoužívanejšia. Najvyššie zastúpenie mala, podľa údajov z 1. kola ESS, v Slovinsku (19 %), najnižšie v Grécku a Izraeli (13 %).
- d) *Medzikultúrna rovnocennosť modelov merania*. V tejto oblasti sa pozornosť sústredila na merania kvality skupín indikátorov, o ktorých sa predpokladalo, že merajú latentné premenné. Hľadali sa odpovede na dve všeobecné otázky: Po prvé: je meranie kvality indikátorov zmysluplné? Toto bolo hodnotené na základe výšky regresných koeficientov (faktorového sýtenia) v modeloch merania, neprítomnosťou indikátorov sýtiacich viac ako jeden faktor a neprítomnosťou reziduálnej kovariancie. Po druhé: sú modely merania ekvivalentné pre všetky účastnícke krajiny? Pri hľadaní odpovede na druhú otázku boli vo všetkých skupinách vypočítané polychorické korelácie a odhad vážených najmen-

ších štvorcov, založený na asymptotickej kovariančnej matici (Jöreskog, 1990; Jöreskog & Sörböm, 1993). Pre overenie predpokladov samozrejme nebolo možné použiť všetky otázky dotazníka, výber obsahoval otázky týkajúce sa účasti na náboženských aktivitách, niektorých politických postojov (napr. dôveru v politiku) a postojov k imigrantom. Výsledky analýzy (Billiet, Philippens, 2003) ukázali faktorovo invariantné modely, v ktorých zodpovedajúce ukazovatele mali rovnaké vzťahy k latentným premenným.

1.5.2 Monitorovanie non-response

Vážnou hrozbou validity medzinárodných komparatívnych štúdií je odmietanie účasti respondentov vo výskume. Napriek uvedomeniu si tejto hrozby, v skutočnosti sa najčastejšie stretávame s tým, že uvedená otázka býva v medzinárodných komparatívnych výskumoch ignorovaná (Jowell, 1998).

V prípade ESS bolo prijaté rozhodnutie v rámci realizácie projektu veľkú pozornosť venovať šandardizácii a optimalizácii procedúr terénneho výskumu a v súvislosti s tým bolo odmietanie účasti (non-response, ďalej NR) starostlivo monitorované a dokumentované (Philippens, Billiet, 2003, 2004).

Najdôležitejším efektom NR je riziko skreslenia výsledkov, ktoré je funkciou možných rozdielov medzi respondentmi, ktorí účasť prijali, a tými, ktorí ju odmietli:

$$\bar{y}_r = \bar{y}_n + \left(\frac{m}{n}\right)[\bar{y}_r - \bar{y}_m]$$

kde (m/n) je percento respondentov výberového súboru, ktorí sa výskumu nezúčastnili, NR, a $\bar{y}_r, \bar{y}_m, \bar{y}_n$ sú priemery ich odpovedí. Vzhľadom na témy, ktorými sa ESS zaoberá, možno očakávať, že odpovedové tendencie uvedených skupín budú rozdielne.

V medzinárodnom komparatívnom výskume sa ťažisko pozornosti sústreďuje nielen na jednoduché deskriptívne štatistiky (priemer v danom ukazovateli za danú krajinu), ale aj na analýzu rozdielov (priemerov v danom ukazovateli) medzi krajinami. Popisovaný efekt možno ilustrovať nasledujúcou rovnicou (porovnanie priemerov odpovedí dvoch krajín):

$$\bar{y}_{1r} - \bar{y}_{2r} = (\bar{y}_{1n} - \bar{y}_{2n}) + \left(\frac{m_1}{n_1}\right)[\bar{y}_{1r} - \bar{y}_{1m}] - \frac{m_2}{n_2}[\bar{y}_{2r} - \bar{y}_{2m}]$$

Čísla 1 a 2 označujú v našom hypotetickom príklade krajinu 1 a 2. Rovnica ukazuje, že rozdiel medzi priermi dvoch krajín nie je skreslený, iba ak platí, že efekt NR v oboch krajinách je rovnaký. Čím je väčší rozdiel v NR v dvoch krajinách, tým sa miera dopadu tohto skreslenia na priemer odpovedí prehľbuje. Skúsenosti z realizácie veľkých medzinárodných komparatívnych projektov ukázali, že rozdiely v NR účastníckych krajín nie sú ničím nezvyčajným (Couper, DeLeeuw, 2003).

Je zrejmé, že zistiť, či existujú a aké sú rozdiely medzi odpoveďami respondentov a NR v danej krajine, vyzerá jednoducho v rovnici, ale v skutočnosti o NR nevieme prakticky nič. Pritom zdrojom NR v sociálnych výskumoch nie je len neochota odpovedať, t. j. zúčastniť sa výskumu, ale môže to byť problém zastihnutia potenciálneho respondenta, resp. problém kontaktovať ho.

1.6 Terénny výskum

Zber empirických dát v 6. kole ESS vo všetkých účastníckych krajinách bol plánovaný na obdobie september – december 2012. Centrálny koordinačný tím projektu kládol veľký dôraz na to, aby sa údaje od respondentov získavali najmä v tomto období (pozri ESS Project Instructions¹⁹), teda vo všetkých účastníckych krajinách v tom istom čase. Vychádzalo sa pritom zo skúsenosti, že údaje v sociálnych výskumoch môžu ovplyvniť významné spoločenské a politické udalosti globálneho (medzinárodného) charakteru. V skutočnosti sa v mnohých krajinách (vrátane Slovenska) zber dát z rôznych organizačných dôvodov rozložil aj do prvých mesiacov roku 2013.

Samotný výskum v jednotlivých krajinách začínal sústreďovaním údajov o významných spoločenských a politických udalostiach, podľa požiadavky týždeň pred kontaktovaním prvých respondentov.

1.6.1 Záznamy o významných spoločenských a politických udalostiach (Event reporting)

Uvedená oblasť činnosti národných tímov bola riadená dokumentom *Event reporting guidelines* (Stoop, 2004). Základným východiskom bolo konceptuálne vymedzenie „udalostí“, ktorá sa má zaznamenať. Môžu to byť prípady, keď udalosť možno ohraničiť jasne v čase a priestore (víťazstvo národného športového tímu na majstrovstvách Európy alebo sveta), ale aj také, u ktorých urobiť takéto ohraničenie nie je možné (politické škandály, obdobie pred voľbami a po nich). Niektoré udalosti prinášajú so sebou sériu subudalostí (dlhotrvajúce medzinárodné konflikty), a preto je ťažké explicitne definovať jednotku analýzy. V citovanom dokumente sa uvádza zoznam typických príkladov:

- voľby (celoštátne alebo regionálne) vrátane ľudového hlasovania a referenda,
- uvedenie do funkcie, odvolanie či rezignácia politicky významnej osoby,
- zmeny vlády v zmysle ukončenia činnosti starej, započatia činnosti novej, alebo zmeny jej zloženia,
- významné zmeny zákonov,
- štrajky, demonštrácie,
- teroristické akty,
- udalosti týkajúce sa etnických menšín, azylantov a ostatných imigrantov,
- udalosti týkajúce sa národnej ekonomiky a trhu práce,
- politické a ekonomické škandály,
- podvody (politikov, organizácií, firiem, ale i verejnosti),
- spoločenské udalosti celonárodného významu (od sobášov celebrit až po športové šampionáty),
- zdravotné otázky (epidémia chrípky),

19 http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/source/ESS6_source_project_instructions.pdf

Príklad záznamov o udalostiach:

	Country	Date	Newspaper	Headline	Actor
1	SK	2012/10/13	SME	We are average among neighbours	Michal Vasecka, sociologist
2	SK	2012/10/13	SME	One ear is enough to SMER	Daniel Lipsic, exminister of interior
3	SK	2012/10/13	Pravda	Cuts continue	Daniela Kusa, sociologist
4	SK	2012/10/15	Pravda	There is not enough of kindergartens	Matej Simkovic, analyst
5	SK	2012/10/16	SME	Police: Politicians did not take bribes when voting ...	Andrea Dobiasova, Spokewoman fo police
6	SK	2012/10/18	SME	State protects itself against complainants	Peter Willing, lawyer
7	SK	2012/10/18	Pravda	Coming to an agreement needs to compromise	Dusan Caplovic, minister of education
8	SK	2012/10/19	Pravda	Pickpockets changed their tactics- they steal in g...	Michal Šlička, spokesman of police
9	SK	2012/10/19	Pravda	Slovak television has got a chance for better news...	Lukas Diko, director of Slovak television news division
10	SK	2012/10/20	Pravda	The election of the head of the supreme audit offi...	Tomas Koziak, political scientist
11	SK	2012/10/20	SME	Ondek: Quality of teachers will be discussed after...	Pavel Ondek, teachers' unions
12	SK	2012/10/22	Pravda	How the educational system should look like? Ea...	Zuzana Zimenova, educational expert
13	SK	2012/10/22	Pravda	Prime minister: salaries are low but we can't give ...	Robert Fico, prime minister
14	SK	2012/10/22	SME	News will not be a cinema.	Lukas Diko, new manager of news section in Slovak TV
15	SK	2012/10/23	SME	Gas is cheaper here than in other EU countries	Robert Fico, PM
16	SK	2012/10/26	Pravda	A new TV programme will be launched soon	Richard Šumeghy, speakmen of national TV station
17	SK	2012/10/27	Pravda	Right wing makes for SMER party very comfortabl...	Jan Baranek, political analyst
18	SK	2012/11/08	SME	Police has and hasn't caught the murderer of Vaiko	Spisiak, ex-director of police
19	SK	2012/11/08	Pravda	Europe wished Obama's victory.	Pavol Demeš, political analyst
20	SK	2012/11/09	Pravda	The are money missing in state budget for the hea...	Ivan Šramko, member of the board for budget responsibility
21	SK	2012/11/10	Pravda	Opposition taking the chance through the debate a...	Ján Baránek, political analyst
22	SK	2012/11/09	SME	There was no such a change in the tender	Jan Figel, chairman of KDH party
23	SK	2012/11/10	SME	Law students miss practice	Ľaplovič, minister of education
24	SK	2012/11/12	SME	There will be a whole in the budget again	Ludovit Odor, member of budget board
25	SK	2012/11/13	SME	School unions hesitate with the strike	Mariana Bancikova, teacher
26	SK	2012/11/13	SME	I try to bring up our son with my parter	Edita Angyalova, SMER politician

- rodinné záležitosti,
- kriminálne činy (únosy, lúpeže),
- katastrofy (prírodné i ako dôsledok ľudskej aktivity),
- medzinárodné konflikty, ktoré majú vnútroštátny dopad,
- významné medzinárodné udalosti, ktoré oslovili verejnú mienku v krajine.

Záznamy o spoločenských a politických udalostiach sa pripravovali v týždennom intervale (začali dva týždne pred štartom zberu dát a končili týždeň po realizácii terénneho výskumu), na základe monitorovania najsledovanejších a najvplyvnejších denníkov v krajine.

1.6.2 List prvého kontaktu (Advance letter)

Prvou informáciou o konaní ESS, jej zameraní a fakte, že sa stal členom výberového súboru, bol pre respondenta list prvého kontaktu. Na základe skúseností z predchádzajúcich kôl ESS Centrálny koordinačný výbor vypracoval iba všeobecnú štruktúru a ponechal na národných tímoch znenie listu. Z hľadiska podpory realizácie terénneho výskumu podstatné bolo, aby:

- respondent získal základnú informáciu o projekte a jeho zameraní ešte pred prvou návštevou anketára,
- aby boli jasne identifikovateľné kľúčové organizácie, zabezpečujúce projekt na medzinárodnej a národnej úrovni,
- aby boli zřejmé požiadavky kladené na respondenta po jeho vyjadrení, že sa výskumu zúčastní.

Vzor listu prvého kontaktu²⁰:

²⁰ http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ESS6_letters_to_respondents_SK_slo.pdf

Európska sociálna sonda 2012

Vážená pani / Vážený pán,

dovoľujeme si Vám oznámiť, že Vaša domácnosť bola náhodným výberom vybraná ako respondent do celoeurópskeho prieskumu s názvom **Európska sociálna sonda 2012**.

Národným koordinátorom na Slovensku je Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied a realizátorom tohto prieskumu je agentúra pre prieskum trhu GfK Slovakia, s. r. o., so sídlom v Bratislave. Ide o prieskum, cieľom ktorého je zmapovať názory ľudí o rôznych dôležitých otázkach týkajúcich sa Slovenska. **Prieskum súbežne prebieha v 27 krajinách celej Európy** a pomôže nám pochopiť, aké názory a presvedčenia majú ľudia v rôznych krajinách. Prieskum sa financuje zo slovenských aj európskych zdrojov.

Dovoľujeme si Vás požiadať o Vašu účasť na tomto európskom projekte, ktorý prebieha formou osobných rozhovorov. Budú ich viesť anketári GfK Slovakia, ktorí Vás navštívia a s pomocou niektorého z členov domácnosti vyberú z Vašej domácnosti jedného respondenta, ktorý bude mať možnosť vyjadriť svoje názory. Rozhovory budú zaznamenávať do dotazníka obsahujúceho otázky, na ktoré nie sú potrebné žiadne špeciálne vedomosti a vzdelanie. Cieľom tohto prieskumu je získať reprezentatívny obraz o ľuďoch žijúcich na Slovensku. Keďže ste boli náhodne vybraní do tohto projektu, nemôže Vás nikto iný z Vašej domácnosti zastúpiť alebo nahradiť. Všetky informácie, ktoré nám poskytnete, sú anonymné a nikdy sa nebudú spájať s Vaším menom alebo adresou.

Väčšina ľudí, ktorá sa na štúdiu zúčastňuje, to považuje za zaujímavú a príjemnú skúsenosť a dúfame, že aj pre Vás to bude takisto zaujímavé. **V priebehu obdobia november 2012 až január 2013 Vás navštívi anketár GfK Slovakia**, ktorý sa Vám preukáže preukazom anketára i týmto informačným listom. Vyplnenie dotazníka trvá za prítomnosti anketára približne 1 hodinu. Vašu spoluprácu na tomto projekte odmeníme možnosťou získania jednej z 20-tich hodnotných cien.

Ak by ste potrebovalí o prieskume ďalšie informácie, telefonicky alebo e-mailom kontaktujte za GfK Slovakia Mgr. Michaelu Tretinovou (tel. č. 0902 920 958 e-mail: michaela.tretinova@gfk.com). Okrem toho informácie nájdete aj na **teletextovej stránke STV2 stránka č. 727**.

Vopred Vám ďakujeme za spoluprácu.

konzultant
GfK Slovakia

1.6.3 Agentúra zabezpečujúca zber empirických dát

Výber agentúry sa uskutočnil formou verejnej súťaže. Po jej ukončení bola s vybranou agentúrou (GfK Slovakia) podpísaná zmluva. Vzápätí po podpísaní zmluvy realizovala agentúra pilotnú štúdiu k možnostiam a obmedzeniam realizácie terénneho výskumu. Cieľom bolo bližšie špecifikovať nároky, kladené použitou metodikou na respondentov, anketárov a krajských koordinátorov v rámci terénneho výskumu ESS. Pilotná štúdia priniesla hodnotné informácie, keďže sa zamerala na reakcie potenciálnych respondentov na dotazník i na analýzu možností stimulácie respondentov pre vyplnenie dotazníka či na postupy anketárov na zvládanie odmietnutia respondentmi.

Na základe všeobecných pravidiel ESS pre prácu s agentúrou a jej anketármi, ako aj výsledkov pilotnej štúdie sa v priebehu októbra/novembra 2012 uskutočnilo školenie anketárov agentúry. Školenie sa zameriavalo na splnenie troch cieľov:

- oboznámiť anketárov s požiadavkami projektu všeobecne a predovšetkým vo väzbe na výber vzorky a pravidiel kontaktu s respondentmi,
- pripraviť anketárov na prácu s metodikou (dotazník a odpovedňové karty),
- informovať anketárov o organizácii terénneho výskumu (zmluvy, harmonogram, hlásenia, krytie nákladov a odmena).

Zber dát a všetky sprievodné aktivity (t. j. kontrola práce anketárov, ktorí osobne uskutočnili interview s respondentmi v mieste ich bydliska, osobné/telefonické kontaktovanie respondentov, ktorí absolvovali dotazník, vyzdvihnutie vyplnených dotazníkov od krajských koordinátorov, týždenné hlásenia o postupe prác pre CCT atď. v zmysle Špecifikácie úloh pre 6. kolo ESS) sa uskutočnili v čase, ktorý bol plánovaný a zmluvne zakotvený na realizáciu empirického výskumu.

1.6.4 Kontrola kvality

Úlohou národného tímu ESS bolo zabezpečiť kontrolu kvality práce agentúry a jej anketárov priebežne počas realizácie terénneho výskumu. Konkrétne to bolo realizované logickou kontrolou dotazníkov (vyplnenie dotazníka a či odpovede majú logickú konzistenciu) a náhodnou kontrolou respondentov, vrátane osôb, ktoré s vyplnením dotazníka nesúhlasili, s kontrolou adries, na ktorých sa podľa informácie anketárov vybrané osoby nenachádzali (tzv. non-contacts).

1.6.5 Opatrenia zamerané na získavanie respondentov pre spoluprácu (Response rates enhancement)

Projekt ESS si kladie za cieľ splnenie vysokých metodologických štandardov a v súlade s tým aj vysokú návratnosť dotazníkov vyplnených respondentmi. Podľa špecifikácie pre druhé kolo ESS mala dosiahnuť úroveň 70 %. Keďže projekt v žiadnom prípade **neumožňuje substitúciu** respondenta (teda nahradenie jedného náhodne vybraného respondenta

iným, s podobnými charakteristikami), stáva sa v tomto bode senzitívnejším na získavanie respondentov pre spoluprácu.

Existujú tri hlavné zdroje produkujúce zníženie response rates:

- osoby, ktoré v čase realizácie terénneho výskumu pre nejaký dôvod nebolo možné kontaktovať (chybná adresa, resp. na adrese sa osoba dlhodobo nezdržiava z rôznych dôvodov, napr. práca v zahraničí, choroba spojená s dlhodobou hospitalizáciou, výkon trestu, prípadne úmrtie),
- osoby, ktoré jednoznačne a opakovane odmietli účasť na výskume,
- ostatné neodpovedajúce osoby – ktoré neodmietli účasť, ale pre svoj zdravotný stav alebo jazykové problémy nie sú schopné vyplniť dotazník.

Na základe poznania (Groves et al., 2002) i skúseností z realizovaných kôl ESS boli opatrenia (Enhancing response rates, 2004) orientované do troch oblastí. Prvou z nich bola **práca s anketármi**. Vo všeobecnosti platí, že skúsenejší anketári vedia efektívnejšie získavať respondentov pre spoluprácu. Zároveň kvalitné školenie môže priamo prispieť k obohateniu skúseností anketárov. Na druhej strane, rozsah požadovanej práce v definovanom čase má negatívny dopad na jej kvalitu, preto v rámci ESS sa určila „pracovná jednotka“ 24 respondentov, pričom jeden anketár by nemal získať kontrakt od agentúry na viac ako dve pracovné jednotky (48 respondentov). Odmena anketárov by mala byť závislá nielen od množstva, ale aj od kvality odvedenej práce. Celý proces terénneho výskumu a všetky aktivity sú podrobne monitorované. Národný tím po dohovore s agentúrou pripravuje týždenné odhady (čo sa urobí) a spracúva týždenné hlásenia. Takto je celý proces pod priamou kontrolou CCT a umožňuje prijať opatrenia včas.

Podiel osôb, ktoré nebolo možné kontaktovať (non-contacts), sa snaží CCT ohraničiť na úrovni 3 %. Pochopiteľne, kľúčovú úlohu tu majú objektívne faktory, ale stanovenie hranice má aj psychologický efekt a sleduje cieľ motivovať agentúru a jej anketárov zvýšiť úsilie pri vyhľadávaní respondentov aj v situácii, keď sa na udanej adrese nenachádzajú. Iným aspektom regulovania aktivít agentúry v tejto oblasti je stanovenie pravidiel pre kontakt s respondentom. Všeobecne možno povedať, že zmnoženie pokusov o kontakt s respondentom v rôznom čase zvyšuje pravdepodobnosť úspechu. Vychádzajúc z tohto poznania, aj v špecifikácii úloh od 3. kola ESS bolo stanovené, že anketári sa majú pokúsiť o osobný kontakt minimálne 4-krát, kým označia kontakt ako nedosažiteľný. Pritom minimálne jedna návšteva by sa mala uskutočniť podvečer a jedna cez víkend. Pokiaľ je potrebné uskutočniť viaceré návštevy, mali sa rozložiť do obdobia dvoch týždňov. Anketári boli pod stálou kontrolou, museli viesť záznam o kontakte, kde registrovali deň, čas a výsledok pokusu o kontakt s respondentom. Požadovanou formou bol osobný kontakt. Tam, kde určeným spôsobom výberu vzorky boli k dispozícii mená a adresy osôb a aj telefonický kontakt, pripúšťal sa dohovor dátumu a času stretnutia respondenta s anketárom telefonicky. Aby sa zabezpečil dostatočný časový priestor pre terénny výskum, CCT stanovil minimálnu dobu jeho trvania na periódu štyroch týždňov.

Úsilie o **minimalizovanie odmietnutia** účasti respondenta bolo napokon treťou oblasťou opatrení CCT. Popri už spomínanom liste prvého kontaktu (advance letter), ktorý obdržal respondent približne týždeň pred návštevou anketára, to bolo odporúčanie motivovať

respondenta incentívami (drobný darček, suvení, nákupná poukážka a podobne). Dôležitou aktivitou v tejto oblasti bola snaha o zmenu „prvého spontánneho odmietnutia“. Kľúčovým prvkom tu bolo rozpoznanie toho, či odmietavá odpoveď respondenta znamená kategorické „nie“ (hard-refusals) alebo podmienené „nie“ (soft-refusals), teda existuje ešte priestor pre vyjednávanie a persúáziu.

1.6.6 Záznam o kontakte (Contact form)

Tvoril súčasť metodiky, bol vypracovaný v predpísanom formáte a úlohou anketára bolo vypísať ho po každej vykonanej návšteve respondenta (pozri na str. 47):

Dotazník záznamu o kontakte

Adresa KISH (6. kolo)

Číslo respondenta:

Číslo domácnosti:

Adresa:

Výberový rámček:

Riadok osoba/domácnosť (číslo v domácnosti)											
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
VÝBEROVÝ RIADOK (číslo vybranej osoby)											
2	1	3	2	4	7	6	5	8	4	1	

Číslo návštevy	Číslo anketára
1 ->	
... ->	
... ->	
... ->	

Meno vybranej osoby:

Telefón vybranej osoby:

odmietol nemá číslo

ZÁZNAM O NÁVŠTEVÁCH (Návšteva = každý pokus o zastihnutie respondenta/domácnosti)

Číslo návštevy	1. Dátum dd/mm	2. Deň v týždni	3. Čas vo formáte 24 hodín	4. Typ návštevy 1 = osobná návšteva 2 = telefonát 3 = osobná návšteva, ale iba cez domáci telefón/cez dvere 4 = informácia prostredníctvom agentúry 5 = iné	5. VÝSLEDKY návštevy 1 = vyplnený celý dotazník 2 = čiastočne vyplnený dotazník 3 = kontakt s niekým, neviem, či to bol respondent, ktorého sme chceli 4 = kontakt s respondentom, ale bez vyplňania dotazníka 5 = kontakt s niekým iným ako respondentom 6 = žiaden kontakt 7 = neplatná adresa (neobývané, inštitúcia, ...) 8 = iné
1	/		:		
2	/		:		
3	/		:		
4	/		:		
5	/		:		

Poznámky o čase kód:

PRE VÝBER RESPONDENTA
VYPLŇTE ÚDAJE
NA STRANE 3

Ak výsledok návštevy je
1, 2, 6 → choď na N1
3, 4, 5, 8 → choď na 6
7 → choď na 12 = NEPL. ADRESA

Prvá návšteva na platnej adrese: Pre výber domácnosti vyplňte údaje na strane 2

VÝBER DOMÁCNOSTI

A1. Koľko domácností je na určenej adrese?

(Pokiaľ ste si nie istý, považujte ich za obývané)

VPÍŠTE PRESNÉ ČÍSLO :

Ak jedna domácnosť → Chod' na A4

Ak dve až 12 domácností → Chod' na A2

Ak viac ako 12 domácností → Chod' na A3

AK 2 AŽ 12 DOMÁCNOSTÍ

A2 Spíšte všetky domácnosti na tejto adrese. Je potrebné urobiť to po poradí.

- Ak sú očíslované, tak vpíšte byty alebo izby v číselnom poradí.
- Ak nie, začnite od prízemia budovy po vrch, zľava doprava a spredu dozadu.

Pozri sa na VÝBEROVÝ RÁMČEK na strane 1:

- RIADOK OSOBA/DOMÁCNOSŤ : Nájdite číslo vyjadrujúce celkový počet domácností.
- VÝBEROVÝ RIADOK: Číslo pod číslom vyjadrujúcim celkový počet domácností je číslo vybranej domácnosti. Zaškrtnite ju v tabuľke v príslušnom stĺpci.

Počet domácností	Popis domácnosti	Zaškrtnite vybranú domácnosť
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		

→ Chod' na A4

AK VIAC AKO 12 DOMÁCNOSTÍ

A3. Číslo domácnosti, ktorá má byť vybraná, je v tabuľke na strane 4.

VPÍŠTE ČÍSLO VYBRANEJ DOMÁCNOSTI:

→ **Chod' na A4**

A4. VŠETCI: Vpíšte detaily o vybranej domácnosti (číslo, meno na menovke,).
Údaje vpíšte aj do rámčeka ADRESA na strane 1.

Skontaktujte sa s dospelou osobou vo vybranej domácnosti a
POKÚSTE SA USKUTOČNIŤ VÝBER RESPONDENTA

VÝBER RESPONDENTA

B1. Respondent bol vybraný na návšteve číslo:

ČÍSLO NÁVŠTEVY

B2. *Opýtajte sa:* Vráťte Vás, koľko ľudí starších ako 15 rokov žije v tejto domácnosti?

Vpíšte presné číslo

Ak len 1 osoba → Tá je RESPONDENT, chod' na B4

Ak 2 – 12 osôb → Chod' na B3_a

Ak viac ako 12 osôb → Chod' na B3_b

ZAHRŇTE

- ľudí, ktorí sú mimo domu na dobu kratšiu ako 6 mesiacov (dovolenka, práca, pobyt v nemocnici...),
- deti školského veku, ktoré sú v inter-náte,
- študenti, ktorých majú v podnájme.

VYLÚČTE

- ľudí, ktorí sú mimo domu dlhšie ako 6 mesiacov,
- študenti na univerzitách mimo mesta,
- návšteva, stravníci, (pod)nájomníci,
- ľudia v zariadeniach.

Ak 2 – 12 OSÔB

B3_a. *Vpíšte zoznam všetkých osôb starších ako 15 rokov žijúcich v domácnosti. Uveďte ich v poradí od najstaršieho po najmladšieho.*

Meno alebo iniciály	Číslo osoby	Meno alebo iniciály	Číslo osoby
	☐ 1		☐ 7
	☐ 2		☐ 8
	☐ 3		☐ 9
	☐ 4		☐ 10
	☐ 5		☐ 11
	☐ 6		☐ 12

Pozri sa na VÝBEROVÝ RÁMČEK na strane 1:

- RIADOK OSOBA/DOMÁCNOSŤ: Nájdite číslo vyjadrujúce celkový počet osôb.
- VÝBEROVÝ RIADOK: Číslo pod číslom vyjadrujúcim celkový počet osôb je číslo vybranej osoby. Zaškrtnite ju v tabuľke hore.

→ **Chod' na B4**

AK VIAC AKO 12 OSÔB

B3_b. *Číslo osoby, ktorá má byť vybraná, je v tabuľke na strane 4. Môžete tam vpísať iniciály osôb v domácnosti.*

Vpíšte číslo vybranej osoby:

B4 VŠETCI: Zapište meno vybranej osoby na prednú stranu tohto dokumentu.

Opýtajte sa, či je vybraná osoba doma a zoznámte ju s prieskumom. Výsledok návštevy vpíšte do stĺpca č.5 „Výsledok návštevy“ na strane 1.

6. VÝSLEDOK KONTAKTU, IBA AK BOL KONTAKT, ale NEVYPLŇAL SA DOTAZNÍK										
	Návšt. 1	Návšt. 2	Návšt. 3	Návšt. 4	Návšt. 5	Návšt. 6	Návšt. 7	Návšt. 8	Návšt. 9	Návšt. 10
1. Stretnutie	→ NI	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
2. Odmietnutie zo strany respondenta	→ 7	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
3. Odmietnutie prostredníctvom zástupcu	→ 7	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
4. Odmietnutie v domácnosti, pred výberom respondenta	→ 7	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
5. Respondenta nie je možné zastihnúť/ nebude doma až do/.....	→ NI	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
6. Respondent je mentálne alebo fyzicky neschopný zúčastniť sa	→ NI	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
7. Respondent zomrel	→ KONIEC	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
8. Respondent sa odsťahoval z krajiny	→ KONIEC	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
9. Respondent sa odsťahoval na neznáme miesto *	→ KONIEC	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
10. Respondent sa odsťahoval, stále je v krajine	→ 13	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
11. Jazyková bariéra	→ 6b	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4
12. Iné	→ NI	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4

6b V prípade Jazyková bariéra: Akou rečou hovorí respondent?

* Túto možnosť označte v prípade, ak nezistíte, či respondent žije na Slovensku alebo v zahraničí.

AK ODMIETOL (kód 2, 3 alebo 4 na strane 6)			
7. Odmietnutie sa vyskytlo pri návšteve číslo (vyplňte)	Návšteva	Návšteva	Návšteva
8. DÔVOD ODMIETNUTIA? (označte všetko, čo sa hodí)
1 Zlé načasovanie (napr. chorý, deti, ...), inak zaneprázdnený (napr. návšteva)	☐ 1	☐ 1	☐ 1
2 Nemám záujem	☐ 2	☐ 2	☐ 2
3 Neviem dost/nič o danej téme, príliš náročné pre mňa	☐ 3	☐ 3	☐ 3
4 Strata času	☐ 4	☐ 4	☐ 4
5 Plytvanie peňazí	☐ 5	☐ 5	☐ 5
6 Zasahuje mi do súkromia/Nepodávam osobné informácie	☐ 6	☐ 6	☐ 6
7 Nikdy sa nezúčastňujem na prieskumoch	☐ 7	☐ 7	☐ 7
8 Príliš často som sa zúčastňoval na prieskumoch	☐ 8	☐ 8	☐ 8
9 Neverím prieskumom	☐ 9	☐ 9	☐ 9
10 Mám zlé predchádzajúce skúsenosti	☐ 10	☐ 10	☐ 10
11 Nepáči sa mi téma	☐ 11	☐ 11	☐ 11
12 Respondent odmieta, pretože partner/rodina nedáva súhlas na spoluprácu	☐ 12	☐ 12	☐ 12
13. Nepúšťam cudzích ľudí do domu/bytu, mám strach ich vpustiť dnu	☐ 13	☐ 13	☐ 13
14. Iné:	☐ 14	☐ 14	☐ 14
9. Váš vlastný odhad toho, ako bude pravdepodobne daný respondent spolupracovať v budúcnosti:			
1 URČITE NEBUDE v budúcnosti spolupracovať	☐ 1	☐ 1	☐ 1
2 PRAVDEPODOBNE NEBUDE v budúcnosti spolupracovať	☐ 2	☐ 2	☐ 2
3 MOŽNO bude v budúcnosti spolupracovať	☐ 3	☐ 3	☐ 3
4 BUDE v budúcnosti spolupracovať	☐ 4	☐ 4	☐ 4
8 Neviem, nikdy som nevidel respondenta, nebol vybraný respondent	☐ 8	☐ 8	☐ 8
10. Čo myslíte, koľko má respondent rokov?			
1 Pod 20	☐ 1		
2 Od 20 do 39	☐ 2		
3 Od 40 do 59	☐ 3		
4 60 alebo viac	☐ 4		
8 Neviem, nikdy som nevidel respondenta, nebol vybraný respondent	☐ 8		
11. Respondent je			
1 Muž	☐ 1		
2 Žena	☐ 2		
8 Neviem, nikdy som nevidel respondenta, nebol vybraný respondent	☐ 8		

→ Chod' na N1, str. 9

IBA AK ADRESA BOLA NEZISTITEĽNÁ, BOLA V INŠTITÚCII ALEBO NEOBÝVANÁ

12. SITUÁCIA (= Bez výsledku)

- 1 Opustený alebo zbúraný dom/adresa
- 2 Nepostavené/ešte neobývateľné
- 3 Na adrese nik nebýva (prázdno, druhé bydlisko, prechodná,...)
- 4 Adresa nie je určená na bývanie: len kancelárie/výrobné priestory
- 5 Adresa nie je domáca: Respondent je v inštitúcii
(domov dôchodcov, nemocnica, kasárne, kláštor, ...)
- 6 Adresa sa nedá nájsť, adresa nie je úplná
- 7 Iné (*prosím, uveďte podrobnosti*)

.....
.....

1.6.7 Hlásenia (Progress reports)

Agentúra vo vzťahu k národnému koordinátorovi projektu ESS a tento vo vzťahu k CCT pripravili v čase realizácie terénneho výskumu týždenné hlásenia. Tieto hlásenia, ktoré boli vždy v písomnej podobe, mali za cieľ umožniť monitorovanie celého procesu zberu dát a prijatie včasných opatrení v prípade, napr. že sa predpokladaný harmonogram nedarí dodržať, že sú výrazné odchýlky v práci jednotlivých anketárov, resp. skupín anketárov (napr. podľa lokality) a pod.

Povinný minimálny obsah týždenného hlásenia zahŕňal:

- celkový počet respondentov vo vzorke,
- počet kompletne vyplnených dotazníkov,
- počet respondentov, ktorí doposiaľ neboli oslovení,
- počet odmietnutí,
- počet osôb, ktoré nebolo možné kontaktovať,
- počet osôb, ktoré neboli schopné vyplniť dotazník.

Na základe uvedených informácií sa môže v ľubovoľný okamih určiť návratnosť dotazníkov (response rate) podľa vzorca:

$$RR = \frac{\text{Počet vyplnených dotazníkov}}{\text{Počet osôb vo vzorke mínus osoby nespôsobilé vyplniť dotazník}}$$

Ďalšie doplnkové informácie, ktoré môžu slúžiť národnému koordinátorovi pre organizovanie práce svojho tímu a agentúre, ale nevyžadované (pochopiteľne ani neodmietané) CCT, sú:

- počet rozpracovaných dotazníkov (vzhľadom na rozsiahlosť metodiky sa stáva, že respondent si želá vyplniť dotazník s anketárom na viac ako jednom sedení),

- informácie v hlavných ukazovateľoch podľa regiónu, demografických premenných a anketárov,
- informácie o počte a type vyplnených doplnkových dotazníkov,
- informácie o kontrole kvality,
- informácie o rozhodných („hard“) a podmienených („soft“) odmietnutiach.

Práca s dátami (*Data Protocol*)

Empirické dáta sú v projekte ESS hlavným cieľom aktivity národných tímov, ktoré potom slúžia pre potreby všetkých záujemcov bez obmedzenia. To platí, pravda, za splnenia predpokladu, že boli získané stanoveným postupom, v stanovenom čase a v požadovanej kvalite. Všetky aktivity s tým súvisiace upravuje cca 100-stránkový dokument pod názvom *Data Protocol* (2004), z ktorého pre účely tohto textu vyberáme len niekoľko základných informácií.

Úlohou národných tímov je pripraviť dáta v predpísanom formáte a zabezpečiť ich depozit v archíve ESS, ktorý je prístupný pre užívateľov cez hlavnú stránku ESS (<http://www.europeansocialsurvey.org/>) alebo cez stránku správcu archívu NSD, Norwegian Social Science Data Services (<http://essdata.nsd.uib.no>). V prípade, že sa vyskytnú odchýlky od určených požiadaviek, správca archívu je oprávnený žiadať potrebné úpravy. Poslaním archívu dát ESS je zabezpečiť efektívny prístup národným tímom i všetkým záujemcom k zdrojovým dátam bez obmedzenia.

FORMULÁR NA CHARAKTERISTIKU OKOLITÉHO PROSTREDIA

**VYPLŇUJE SA AJ VTEDY AK RESPONDENT ALEBO NIEKTO Z DOMÁCNOSTI
ODMIETOL. VYPLŇUJE SA AJ VTEDY, AK NEBOL ŽIADEN KONTAKT.**

N1. V akom type domu žije respondent?

1 Farma

Samostatná obytná jednotka

2 Samostatný rodinný dom

3 Dvojdom

4 Átriový domček

5 Jedna obytná jednotka v budove s iným účelom (vo firme)

Viac obytných jednotiek:

6 Bytový dom, byt

7 Študentské domovy, izby

8 Domov dôchodcov

Iné:

9 Obytný prives alebo loď

10 Iné:.....

88 Neviem

N2. Predtým ako ste sa dostali k bytovým dverám respondenta, použili ste vstupný telefón alebo prechádzali ste cez zamykané dvere/bránu?

Pre anketára: zaznačte, či dvere/brána boli zamknuté v čase, keď ste vyplňovali tieto informácie

1 Áno – vstupný telefón

2 Áno – zamknuté dvere/brána

3 Áno – vstupný telefón a zamknuté dvere/brána

4 Nie – nič z toho

N3. V akom fyzickom stave sú budovy alebo obydlia v tejto oblasti? (sledujte strechy, okná, steny, omietku...)

1 Vo veľmi dobrom stave

2 V dobrom stave

3 V uspokojivom stave

4 V zlom stave

5 Vo veľmi zlom stave

N4. Koľko smetia a odpadkov sa nachádza v blízkom okolí tohto miesta?

1 Veľmi veľa 3 Málo

2 Veľa 4 Žiadne alebo veľmi málo

N5. Koľko znakov vandalizmu a grafiti (popísané steny) sa nachádza v blízkom okolí tohto miesta?

1 Veľmi veľa 3 Málo

2 Veľa 4 Žiadne alebo veľmi málo

II.

ÚDAJE O SLOVENSKOM RESPONDENTOVI A JEHO RODINE V 6. KOLE ESS

Mária Homišinová

V rámci dotazníka spoločenskovedne orientovaného európskeho výskumu (Európska sociálna sonda 6. kolo) bola v základnom bloku otázok venovaná pozornosť **sociodemografickému profilu respondenta** a jeho blízkej rodine (otázky F1 – F60 stabilnej časti).

Rovnako ako v predchádzajúcich kolách okruh otázok môžeme rozdeliť do piatich tematických častí:

1. Identifikačné ukazovatele respondenta.
2. Pracovný život respondenta.¹
3. Domácnosť a jej členovia.
4. Manžel/ka / partner/ka respondenta.
5. Rodičia respondenta.

Výsledky respondentov zo Slovenska budeme interpretovať v postupnosti naznačených tematických častí. Vzhľadom na to, že v dotazníku išlo prevažne o kategóriu nominálnych znakov, pre potrebu analýzy sme realizovali predovšetkým frekvenčnú analýzu, v tejto fáze analýz v jednoduchej, deskriptívnej podobe, bez skúmania ďalších súvislostí. V prípade použitej numerickej škály (4 otázky v dotazníku) sme analýzy doplnili o analýzu rozptylu relevantných ukazovateľov. Uvádzané frekvencie a priemerné hodnoty sa vo väčšine prípadov vzťahujú k počtu odpovedajúcich respondentov na tú-ktorú otázku a nie k celkovému počtu zúčastnených respondentov (k výberovému súboru). Na mnohé otázky totiž respondenti odpovedali ambivalentne (neviem) alebo vôbec neodpovedali, čím sa strácal detailnejší prehľad zastúpenia odpovedí vo vzťahu k predmetnej otázke. Pre lepšiu orientáciu všade tam, kde uplatňujeme takýto postup analýz, uvádzame celkové percentuálne zastúpenie odpovedí, výpovedí, názorov respondentov, z čoho je zrejmá relevantnosť výsledkov.

Pre lepšiu ilustráciu niektoré výsledky prezentujeme aj v grafickej podobe. V závere realizujeme sumarizáciu sociodemografických údajov podľa jednotlivých tematických blokov.

2.1 Identifikačné ukazovatele respondenta

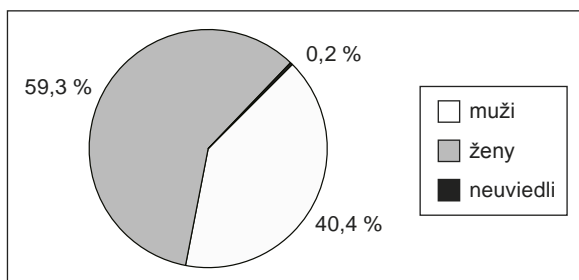
Otázky boli smerované predovšetkým na identifikáciu rodu, veku, vzdelania a rodinného stavu, pričom medzi sledované sociodemografické ukazovatele (požadované zo strany ESS), ktoré boli so zámerom reprezentatívosti zastúpenia výskumnej vzorky podrobené

1 V tejto časti uvádzame základnú charakteristiku pracovného života respondenta zameranú na: ekonomickú aktivitu, mieru a stabilitu pozície na pracovnom trhu, zamestnanecký vzťah, povolanie a doplnkové informácie o charakteristikách pracovného trhu.

porovnaniam s výsledkami posledného sčítania ľudu, patrili pohlavie, vek a vzdelanie respondenta. Z toho dôvodu, v súvislosti s prezentáciou výsledkov analýz v uvedených ukazovateľoch, uvádzame aj oficiálne údaje z posledného sčítania ľudu z roku 2011 (zdroj ŠÚ SR).

V Slovenskej republike sa z pôvodných, výberom vzorky určených 2500 respondentov, v 6. kole výskumu (prelom rokov 2012/2013) zúčastnilo **1847 respondentov**. Z analýzy výskumného súboru vyplynulo, že jeho **rodové zloženie** bolo v prospech žien: 40,4 % mužov a 59,3 % žien (0,2 % respondentov neodpovedalo na predmetnú otázku). Podľa oficiálnych údajov z posledného sčítania ľudu na území Slovenskej republiky mierne prevláda zastúpenie žien (muži 48,7 % a ženy 51,3 % z celkovej populácie). Rodové zastúpenie vo výskume teda naznačuje 8 %-nú odchýlku v prospech žien oproti oficiálnym údajom.

Graf č. 2.1: Pohlavie respondentov vo vzorke SR

Pri identifikácii **veku** boli respondenti požiadaní, aby uviedli svoj rok narodenia. Na základe rozdelenia respondentov podľa databázy ESS sme vytvorili šesť vekových kategórií v desaťročných odstupoch: 1. najmladšia veková kategória 15 – 24 rokov, 2. veková kategória 25 – 34 rokov, 3. veková kategória 35 – 44 rokov, 4. veková kategória 45 – 54 rokov, 5. veková kategória 55 – 64 rokov, 6. najstaršia veková kategória (65 a viac rokov). Z vekového zloženia respondentov (tab. č. 2.1) vyplynulo, že každá z vekových kategórií bola vo výskume primerane zastúpená. Percentuálny nárast zastúpenia respondentov v jednotlivých vekových kategóriách sa mierne zvyšuje smerom od najmladšej k najstaršej kategórii. Z toho dôvodu vo výskumnej vzorke sú viac zastúpené tri vyššie vekové kategórie, čo znamená, že pri rozdelení respondentov na dve vekové skupiny – do 44 rokov (prvá skupina) a nad 45 rokov (druhá skupina), v prvej (mladšej) skupine je menšie zastúpenie respondentov (40,4 %), v druhej (staršej) skupine je vyššie zastúpenie respondentov (59,6 %).

Ak si porovnáme vekové rozloženie respondentov s oficiálnymi údajmi obyvateľstva SR zo sčítania ľudu (2001)², môžeme pozorovať výraznejšie posuny v troch vekových kategóriách: v prvej (najmladšej), piatej a šiestej vekovej kategórii. V uvedených kategóriách išlo približne o 10 – 14 %-ný posun, v prípade prvej vekovej kategórie smerom dole oproti sčítaniu a v prípade piatej a šiestej vekovej kategórie smerom hore. Celkovo, vo výberovom sú-

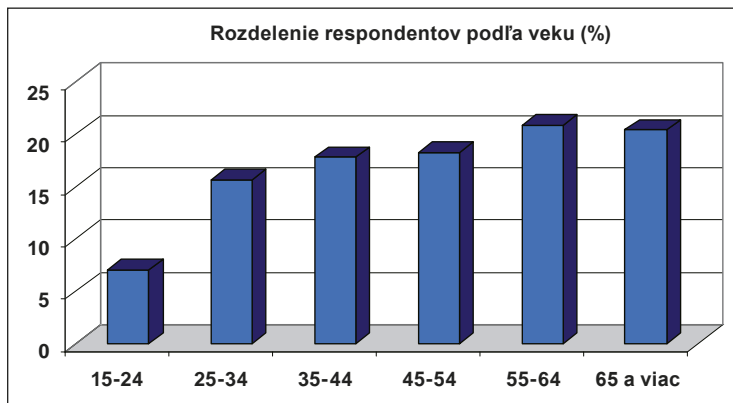
2 V poslednom sčítaní obyvateľstva (2011) sú sprístupnené len údaje týkajúce sa troch vekových skupín: 0 – 14 rokov, 15 – 64 rokov, nad 65 rokov.

Tabuľka č. 2.1: Vekové zloženie respondentov

Vekové rozpätie	N	%	Platné %	Kumulatív. %
15 – 24	129	7,0	7,0	7,0
25 – 34	287	15,5	15,6	22,6
35 – 44	327	17,7	17,8	40,4
45 – 54	336	18,2	18,3	58,7
55 – 64	384	20,8	20,9	79,6
65 – viac	375	20,3	20,4	100,0
Spolu	1838	99,5	100,0	
Neodpovedali	9	0,5		
Spolu	1847	100,0		

bore môžeme konštatovať väčšinové zastúpenie generácie produktívneho a poproduktívneho veku. V ostatných vekových kategóriách boli len miernejšie odchýlky v percentuálnom zastúpení. Len pre úplnosť dodávame, že percentuálne zastúpenie obyvateľstva do 15 rokov bolo v sčítaní v roku 2001 – 18,8 %, v roku 2011 kleslo na 15,3 %; obyvateľstva nad 65 rokov v roku 2001 – 11,4 %, v roku 2011 stúplo na 12,7 %. Uvedený trend nižšej reprodukcie obyvateľstva a zvýšenie počtu staršej populácie tak v príslušných dvoch vekových kategóriách mierne „vyvažuje“ disproporcie v zastúpení respondentov vo výberovom súbore.

Graf č. 2.2: Vek respondentov

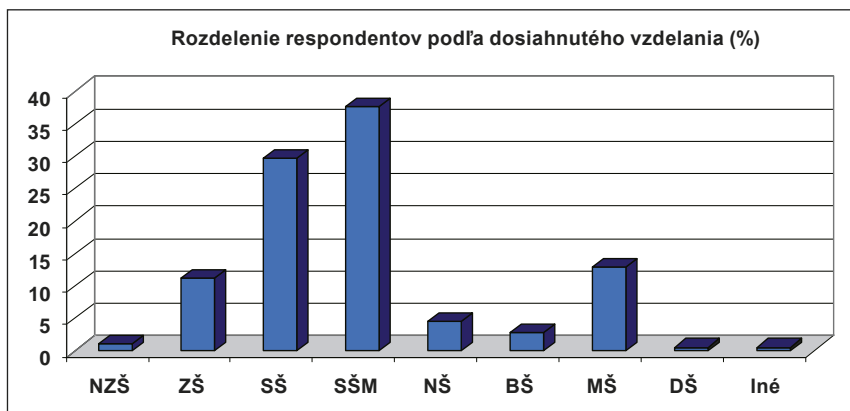
Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že vo výskume bolo zastúpených všetkých šesť sledovaných vekových kategórií respondentov, pričom percentuálne zastúpenia respondentov boli v troch z nich posunuté oproti oficiálnym údajom.

Pri skúmaní **úrovne vzdelania** respondentov sme sa zamerali na najvyššie dosiahnuté vzdelanie, označenie dĺžky denného štúdia a vymedzenie odboru najvyššej kvalifikácie.

Z analýz, týkajúcich sa jednotlivých vzdelanostných kategórií (odpovedalo 99,5 % respondentov), sme zistili, že každá zo vzdelanostných kategórií bola vo výskume zastúpená.

Z ponúknutých možností dosiahnutého vzdelania celkovo 67,4 % respondentov uviedlo stredoškolské vzdelanie: neúplné (stredná škola bez maturity 29,7 %) a úplné stredoškolské vzdelanie (stredná škola s maturitou 37,7 %). Z grafu č. 2.3 je ďalej zrejmé, že menšie zastúpenie respondentov má ukončené základné vzdelanie (11,2 %), 2,1 % má nadstavbové a pomaturitné vzdelanie. Vysokoškolské vzdelanie, v zmysle trojstupňového štúdia³, uviedlo celkovo 16,0 % respondentov (2,7 % respondentov bakalárske štúdium, 12,8 % magisterské/doktorské a inžinierske štúdium a 0,5 % doktorandské štúdium). Z výsledkov teda vyplynulo, že celková vzdelanostná úroveň respondentov sa pohybovala viac na úrovni stredoškolského vzdelania (dve tretiny respondentov), čo tvorili respondenti s neukončeným a ukončeným stredoškolským vzdelaním. Len 1 % respondentov uviedlo ako najvyšší stupeň svojej vzdelanosti neukončené základné vzdelanie na prvom alebo na druhom stupni ZŠ.

Graf č. 2.3: Rozdelenie respondentov podľa dosiahnutého vzdelania

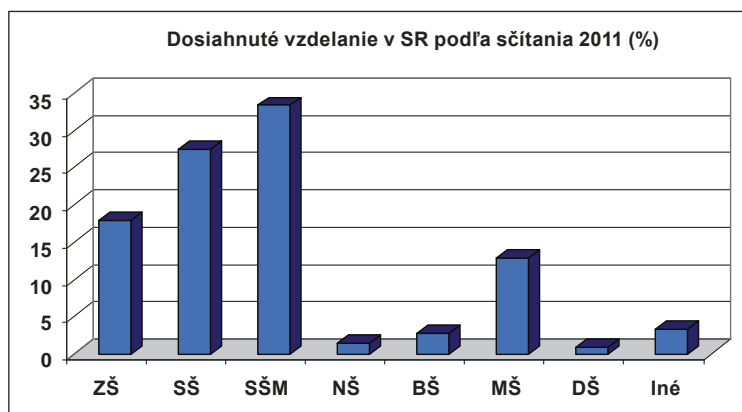
Legenda:

NZŠ – neukončený prvý a druhý stupeň základnej školy; ZŠ – ukončený druhý stupeň základnej školy; SŠ – stredná škola bez maturity (praktická škola, rekvalifikačné kurzy, odborné učilište, stredná odborná škola bez maturity, stredné odborné učilište bez maturity); SŠM – stredná škola s maturitou (stredná odborná škola s maturitou, stredné odborné učilište s maturitou, 8-ročné a 4-ročné gymnázium); NŠ – nadstavbové štúdium (aj doplnujúce pedagogické štúdium a pomaturitné kvalifikačné štúdium); BŠ – bakalárske štúdium; MŠ – magisterské, doktorské a inžinierske štúdium (vrátane magisterského pokračujúceho štúdia, štátnych rigorózných skúšok, doplnujúceho pedagogického štúdia a rozširujúceho štúdia na vyučovanie); DŠ – doktorandské štúdium.

3 Trojstupňový systém vysokoškolského štúdia bol na Slovensku zavedený v roku 2002 zákonom o vysokých školách č. 131/2002 (§ 2/ ods. 5).

Pri porovnaní oficiálnych údajov (graf č. 2.4) a údajov výskumného súboru sme zistili, že vo výskumnom súbore bol nižší počet respondentov so základným vzdelaním a nárast respondentov so stredoškolským vzdelaním (bez maturity aj s maturitou), ale celkovo mal výskumný súbor Slovenskej republiky primerané, proporcionálne zastúpenie jednotlivých vzdelanostných kategórií.

Graf č. 2.4: Vzdelanie obyvateľstva SR podľa oficiálnej štatistiky

Poznámka ku grafu:

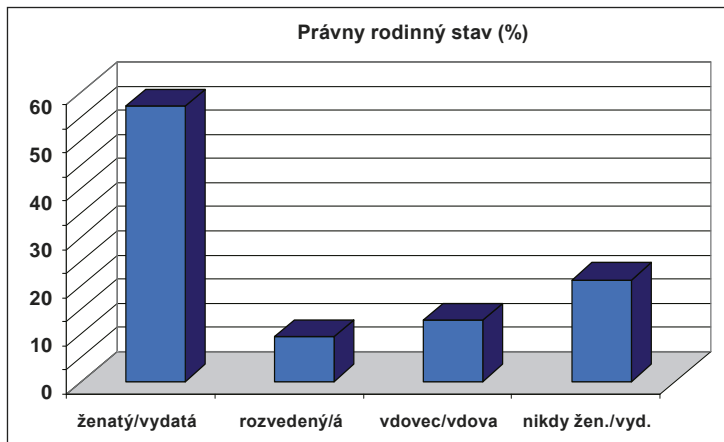
Údaje sú vypočítané z počtu obyvateľov, ktorí dosiahli nejaký stupeň vzdelania (N = 4 550 715 obyvateľov), t. j. mimo obyvateľstva bez školského vzdelania vrátane detí do 16 rokov.

V odpovedi na dĺžku denného štúdia 12 rokov štúdia uviedlo 28,8 % a 13 rokov štúdia 23,3 % respondentov, čo zodpovedá 9-ročnej základnej povinnej školskej dochádzke a trojročnému, resp. štvorročnému stredoškolskému vzdelávaniu. 6,1 % respondentov uvádza 11 rokov denného štúdia. Dĺžku denného štúdia okolo 17 a 18 rokov, čo približne zodpovedá absolvovaniu troch stupňov vzdelania (základné, stredné, vysokoškolské), uviedla viac ako desatina respondentov (12,3 %). Ostatné roky (od 1 – 25), označené za dĺžku denného štúdia, sa vyskytovali v omnoho menšom počte alebo len v ojedinelých prípadoch. V porovnaní s údajmi o získaní najvyššieho stupňa vzdelania je zrejmé, že u prevažnej väčšiny respondentov prevládlo získanie vzdelania formou denného štúdia, a to na všetkých troch stupňoch vzdelávania. Na otázku odpovedala takmer celá výskumná vzorka (98,8 %; N = 1825).

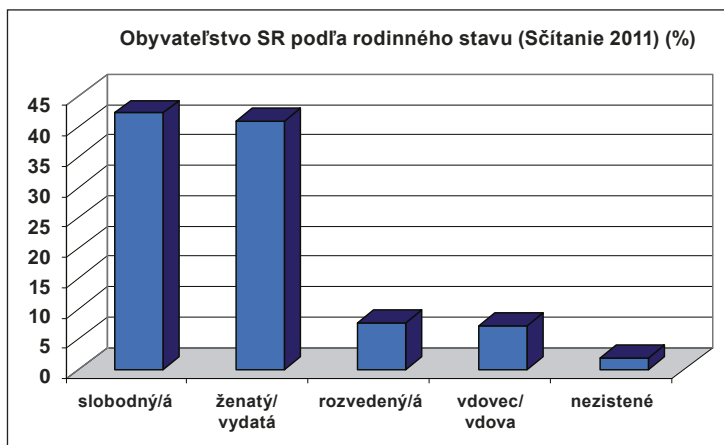
V súvislosti so skúmaním **právneho rodinného stavu** sme zistili, že z tých, ktorí odpovedali na predmetnú otázku (96 %; N = 1774), viac ako polovica (57,1 %) respondentov boli v manželskom zväzku, 9,2 % boli rozvedení, 12,7 % boli vdovy/vdovci. Päťina respondentov (21 %) uviedla, že nikdy neboli v legálnom partnerskom zväzku; neboli ženatí/vydaté. Uvedené údaje sú v porovnaní s údajmi posledného sčítania (graf č. 2.6) posunuté smerom k vyššiemu zastúpeniu respondentov v troch kategóriách (ženatí/vydatá, rozvedení/á, vdovec/vdova). Kategória „nikdy neženatých/nevydatých“, v porovnaní s kategóriou „slobod-

ných“ zo sčítania ľudu, je menej zastúpená, čo je v súlade s vekovým zložením respondentov, zvlášť prvej vekovej kategórie (pozri tabuľku č. 2.1).

Graf č. 2.5: Rodinný stav respondenta

Graf č. 2.6: Obyvateľstvo SR v sčítaní ľudu podľa rodinného stavu

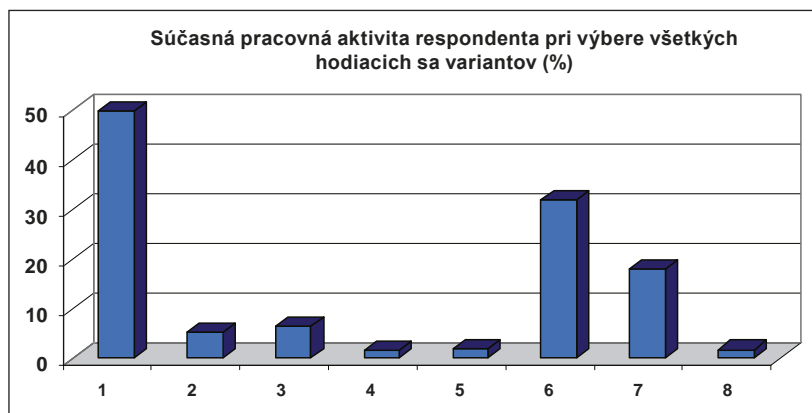
2.2 Pracovný život respondenta

Najväčší blok otázok bol venovaný pracovnému životu respondenta. Otázky boli prevažne orientované na špecifikáciu pracovnej aktivity (vrátane otázok o nezamestnanosti), identifikáciu typu a formy zamestnanosti, platenej práce v zahraničí, typu práce, spokojnosti s te-rajším zamestnaním, veľkosti pracoviska, zodpovednosti a vplyvu na prácu, pracovného času a pracovnej pozície, a to v súčasnosti aj v minulosti.

V bloku otázok o zamestnanosti respondenti najskôr odpovedali na otázku, čo robili za posledných 7 dní (graf č. 2.7). Keďže z ponúknutých možností kódovali všetky hodiace sa varianty, každá možnosť bola analyzovaná samostatne a pri všetkých možnostiach zahŕňala odpovede všetkých respondentov (N = 1847), ktorí označili, resp. neoznačili tú-ktorú možnosť.

Najväčší počet, takmer polovica respondentov (49,8 %) sa vyjadrila, že „boli v práci“, takmer tretina z nich bola na dôchodku (31,9 %), takmer pätina bola v domácnosti a starala sa o deti alebo iné osoby (18,1 %) a 5,4 % respondentov sa zúčastňovalo vzdelávacieho procesu. Celkovo 8,3 % respondentov bolo nezamestnaných, z toho 6,6 % si aktívne hľadalo prácu. Trvale chorých alebo postihnutých bolo 1,9 % a inú možnosť volilo 1,8 % respondentov.

Graf č. 2.7: Súčasná pracovná aktivita

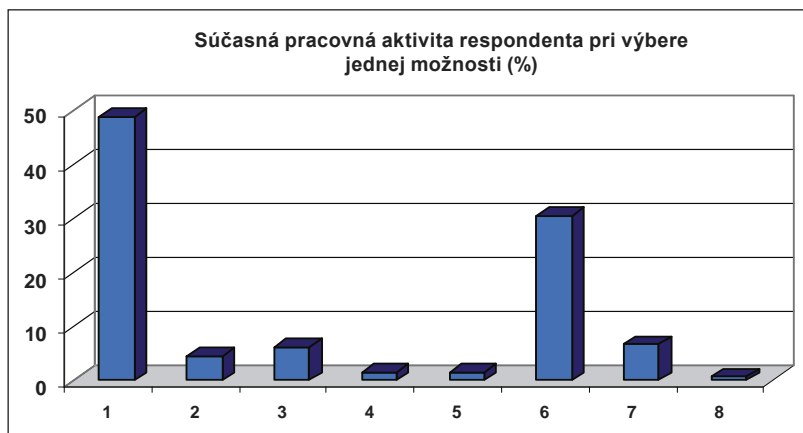

Legenda:

1 – v práci (alebo dočasne mimo) – zamestnanec, samozamestnaný, živnostník, pracujúci v rodinnom podniku; 2 – v procese vzdelávania (neplatené zamestnávatelom); 3 – nezamestnaný a aktívne si hľadá prácu; 4 – nezamestnaný, chce pracovať, ale nehľadá si aktívne prácu; 5 – trvale chorý alebo s postihnutím; 6 – na dôchodku; 7 – práca v domácnosti, starostlivosť o deti alebo iné osoby; 8 – iné.

Pri kódovaní len jednej z ponúknutých možností (graf č. 2.8) zistujeme odchýlku, pokles percentuálneho zastúpenia odpovedí najmä vo variante: práca v domácnosti (pokles o 11,4 %), ktorú zrejme respondenti v najväčšom zastúpení volili ako ďalší hodiaci sa variant z tých 16,3 % respondentov, ktorí označili v predchádzajúcej otázke viac ako jednu možnosť (zaznačené anketárom). V ostatných variantoch sme zaznamenali len mierne vzostupné aj zostupné odchýlky. Tieto údaje sú predovšetkým potvrdením dominancie pracovného vzťahu (možnosť – v práci) a čiastočne aj pretrvávajúcej pracovnej aktivity dôchodcov. Celkovo na túto otázku (pri výbere jednej z ponúknutých možností) odpovedalo 99,1 % respondentov (N = 1831).

Graf č. 2.8: Súčasná pracovná aktivita

Legenda:

1 – v práci (alebo dočasne mimo) – zamestnanec, samozamestnaný, živnostník, pracujúci v rodinnom podniku; 2 – v procese vzdelávania (neplatené zamestnávateľom); 3 – nezamestnaný a aktívne si hľadá prácu; 4 – nezamestnaný, chce pracovať, ale nehľadá si aktívne prácu; 5 – trvale chorý alebo s postihnutím; 6 – na dôchodku; 7 – práca v domácnosti, starostlivosť o deti alebo iné osoby; 8 – iné.

V ďalších analýzach sme sa zamerali na tú skupinu respondentov, ktorí sa vyjadrili, že za posledných sedem dní nepracovali. Zaujímalo nás, či vykonávali nejakú platenú prácu za posledných sedem dní, prípadne či mali a v ktorom roku naposledy platenú prácu. Na túto otázku odpovedala skoro polovica respondentov (48,6 %; N = 898). Takmer všetci z nich (95,2 %) uviedli, že takúto prácu nevykonávali. Zaujímavým je však zistenie, že na ďalšiu otázku, či vôbec mali nejakú platenú prácu, až 84,9 % z 850 odpovedajúcich (46 %; N = 850 z celej výskumnej vzorky), zrejme z tej istej skupiny odpovedajúcich respondentov, uviedlo, že mali niekedy predtým platenú prácu.

Rok poslednej platenej práce uviedlo celkovo 38,2 % (N = 705) respondentov z celého súboru, a to v priebehu 42 rokov dozadu (od roku 1970 do roku 2012). Pritom takmer dve tretiny z nich (62,9 %) označili hlavne posledných 12 rokov (roky 2001 – 2012) za tie roky, kedy naposledy mali platenú prácu. Rok, v ktorom najväčší počet respondentov udával poslednú platenú prácu bol rok 2012 (9,1 % odpovedajúcich respondentov).

V kontexte špecifikácie pracovnej aktivity respondenti odpovedali aj na otázku, či za posledných 10 rokov vykonávali nejakú platenú prácu v inej krajine v dĺžke 6 mesiacov alebo dlhšie. Z 90,6 % (N = 1674) odpovedajúcich respondentov viac ako desatina (N = 184; 11 %) túto skutočnosť potvrdila.

V 6. kole ESS boli v metodike výskumu aplikované aj dve otázky zamerané na skúmanie spokojnosti v kontexte zamestnanosti. Na numerickej škále od 0 (extrémne nespokojný) do 10 (extrémne spokojný) bola zisťovaná miera spokojnosti s terajším zamestnaním a spokojnosť s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom venovaným iným stránkam/aktivitám života. Z výsledkov (tabuľka č. 2.2) vyplynulo, že v oboch ukazovateľoch sa

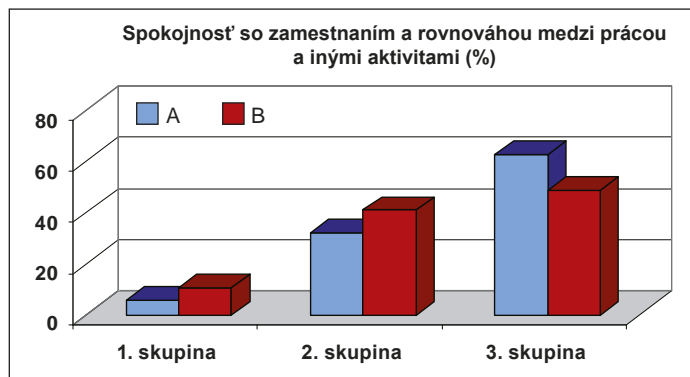
prejavila skôr spokojnosť (nad priemerom škály). Respondenti sú však viac spokojní so svojím zamestnaním ako s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a inými aktivitami.

Tabuľka č. 2.2: Miera spokojnosti so zamestnaním a rovnováhou medzi prácou a inými aktivitami

	N % odpovedí	Minimum	Maximum	M	SD
Spokojnosť so zamestnaním	917; 49,6 %	0	10	6,85	1,941
Spokojnosť s rovnováhou medzi prácou a inými aktivitami	927; 50,2 %	0	10	6,20	2,090

Výsledky sme podrobili detailnejším analýzám, ktoré umožňujú hlbší pohľad do výsledkov, keďže hodnoty smerodajnej odchýlky v oboch ukazovateľoch naznačili istý rozptyl odpovedí. Realizovali sme kategorizáciu respondentov podľa voľby príslušného bodu na škále. Prvú skupinu tvorili respondenti, ktorí volili body 0 – 3 (prejavili istú mieru nespokojnosti až extrémnu nespokojnosť). Druhú skupinu tvorili respondenti, ktorí vyjadrili priemernú spokojnosť (volili body 4 – 6). Tretia skupina respondentov potvrdila nadpriemernú mieru spokojnosti (prejavili výraznejšiu spokojnosť až extrémnu spokojnosť) v uvedených ukazovateľoch (body 7 – 10). Graf č. 2.9 porovnáva výsledky odpovedí troch kategórií respondentov.

Graf č. 2.9: Spokojnosť so zamestnaním a rovnováhou medzi prácou a inými aktivitami

Legenda:

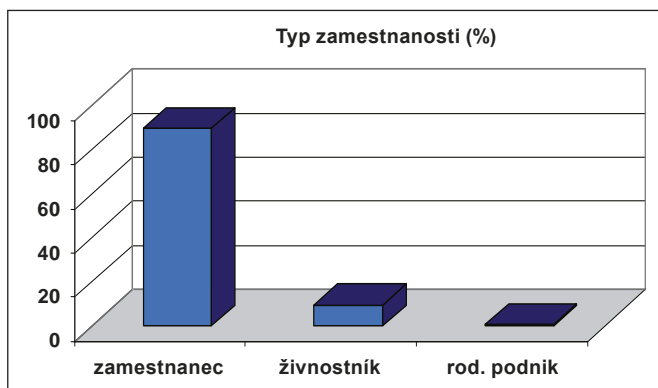
A – Spokojnosť s terajším zamestnaním; B – Spokojnosť s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity života.

1. skupina – prejavy nespokojnosti, 2. skupina – prejavy priemernej spokojnosti, 3. skupina – prejavy výraznej až nadpriemernej spokojnosti.

Z grafu je zreteľnejšia diferenciácia odpovedí troch skupín respondentov na predmetnú otázku. Z pohľadu hodnotenia skupín je vidieť, že kým prvá skupina najviac nespokojných je najmenej zastúpená (A – 5,7 %; B – 0,7%), rozdiely medzi ďalšími dvomi skupinami sú menej výrazné. Priemerná spokojnosť sa vyskytuje v oboch prípadoch v pomerne veľkom zastúpení odpovedí (A – 31,9 %; B – 40,8 %). Prejavy spokojnosti sme identifikovali v najvyššej miere (A – 62,4 %; B – 48,5 %). Z pohľadu hodnotenia otázok je zrejماً bipolarita odpovedí na dvoch póloch škály: výraznejšia nespokojnosť s rovnováhou medzi časom v práci a inými aktivitami a výraznejšia spokojnosť s terajším zamestnaním.

Z otázok zameraných na bližšiu špecifikáciu pracovnej aktivity (hlavnej pozície v práci) respondentov vyplynulo, že respondenti v 89,8 %-om zastúpení boli vo svojej hlavnej práci zamestnancami. Takmer desatina z nich boli samozamestnancami/živnostníkmi (9,4 %) a len 0,7 % z nich pracovali v rodinnom podniku. Celkovo odpovedalo 90,6 % (N = 1674) respondentov.

Graf č. 2.10: Typ zamestnanosti

Keďže väčšina respondentov bola pracovníkmi – zamestnancami, je pochopiteľné, že len 6,8 % respondentov (N = 125) uviedlo počet svojich ďalších zamestnancov. Počty sa pohybujú od 1 do maximálne 60 zamestnancov. Pritom takmer dve tretiny odpovedajúcich respondentov (61,6 %) nezamestnávali nikoho. Jedného zamestnanca uviedlo 10,4 % respondentov, dvoch 9,6 % respondentov. Pravdepodobne ide o malých podnikateľov a živnostníkov. Troch až desať zamestnancov uviedlo 12,8 % respondentov a jeden respondent zamestnáva 60 zamestnancov.

Čo sa týka odpovedí (celkovo 83,1 % odpovedí; N = 1535) na charakter pracovnej zmluvy, viac ako tri štvrtiny zamestnaných respondentov mali uzavretú pracovnú zmluvu na dobu neurčitú (85,5 %) a 12,1 % na dobu určitú. Celkovo 2,3 % respondentov pracovalo bez pracovnej zmluvy.

Pri identifikácii veľkosti miesta pracovnej činnosti, resp. celkového počtu zamestnancov (vrátane respondenta), sme zistili, že prácu v kolektíve do 10 ľudí uvádzalo najviac respondentov (29,9 %), od 10 do 24 ľudí takmer štvrtina respondentov (23,6 %) a od 25 do 99 ľudí viac ako štvrtina (26,2 %). V kolektíve od 100 do 499 ľudí pracovalo 15 % respondentov

a len 5,2 % respondentov uviedlo kolektív 500 a viac ľudí. Celkovo na otázku odpovedalo 88,8 % respondentov (N = 1640). Z údajov teda vyplýva, že viac ako tri štvrtiny odpovedajúcich pracovali v troch typoch podnikov: do 10 zamestnancov, od 10 do 24 zamestnancov a 25 až 99 zamestnancov. Respondenti v nich prevažne nemali zodpovednosť za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov. Potvrdzujú to aj ich odpovede, keď viac ako tri štvrtiny (80,9 %) z odpovedajúcich respondentov (90,6 %; N = 1673) nepotvrdili svoje vedúce postavenie a teda nezodpovedali za riadenie pracovnej činnosti. Naopak, takmer päťtina odpovedajúcich (17,4 %; N = 321) zodpovedala za vedenie pracovnej činnosti, pritom takmer dve tretiny z nich (68,8 % N = 195) potvrdili zodpovednosť za 1 – 10 ľudí. Maximálnu zodpovednosť niesol jeden respondent za 240 ľudí.

Na ovplyvňovanie pracovného života respondentom boli v tomto bloku otázok orientované dva ukazovatele⁴, ktoré na identickej desaťbodovej numerickej škále (od žiadneho vplyvu – bod 0 až po veľký vplyv, resp. úplnú moc – bod 10) zisťovali, nakoľko manažment pracoviska umožňuje respondentovi:

- samostatne si každý deň organizovať vlastnú prácu (A),
- ovplyvňovať zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie (B).

Z realizovaných analýz vyplynulo (tabuľka č. 2.3), že respondenti svoj podiel vplyvu na prácu v oboch ukazovateľoch považujú za nedostatočný. Potvrdzujú to stredné hodnoty na škále, ktoré sa v oboch prípadoch umiestnili pod priemerným bodom 5. Pritom sa domnievajú, že na rozhodnutia o činnosti organizácie majú omnoho menší vplyv, ako je to pri ich potenciálnom vplyve na organizovanie svojej vlastnej práce.

Tabuľka č. 2.3: Ovplyvňovanie pracovného života respondentom

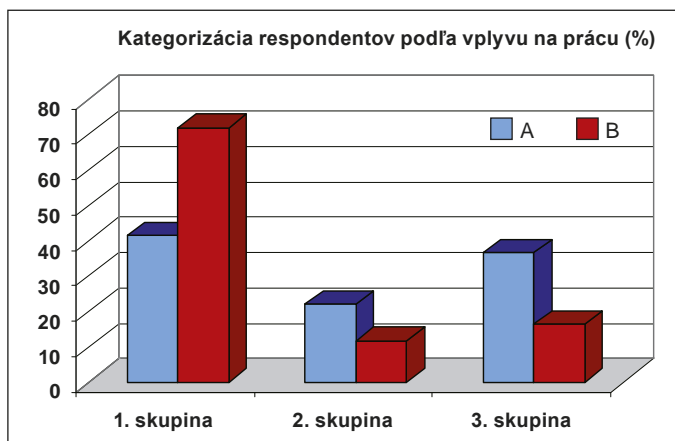
	N % odpovedí	Minimum	Maximum	M	SD
Vplyv na organizovanie práce	1681 91 %	0	10	4,70	3,56
Vplyv na rozhodnutia o činnosti organizácie	1676 90,7 %	0	10	2,54	3,29

Vzhľadom na vysoký rozptyl odpovedí na škále (vysoké hodnoty SD) je možné usudzovať na nejednotnosť a diferencovanosť pri voľbe príslušného bodu. Potvrdzujú to aj výsledky frekvenčnej analýzy, keď v ukazovateli A bol najčastejšie volený bod 0, čo znamená žiadna možnosť vplyvu na prácu (18,4 %), po ňom respondenti najviac volili bod 10 – silný vplyv na prácu v 13,8 %-nom zastúpení. V ukazovateli B dominoval bod 0 (40,6 %), nasledoval bod 1 (18,7 %), čo znamená, že takmer 60 % respondentov sa domnievalo, že im manažment neumožňuje podstatne ovplyvňovať zásadné rozhodnutia organizácie, v ktorej pracujú.

4 Bližšie sa otázkam pracovnej flexibility venuje kapitola o rodine.

Pre komplexnejší pohľad do výsledkov sme realizovali kategorizáciu respondentov podľa voľby príslušného bodu na škále. Prvú skupinu tvorili respondenti, ktorí volili body 0 – 3 (presvedčenie o žiadnom, resp. slabom vplyve manažmentu). Druhú skupinu tvorili respondenti, ktorí vplyv manažmentu hodnotili ako priemerný (volili body 4 – 6). Tretia skupina respondentov usúdila, že manažment má nadpriemerný až silný vplyv na prácu v uvedených ukazovateľoch (body 7 – 10). Výsledky pre obidva ukazovatele predkladá graf č. 2.11.

Graf č. 2.11: Kategorizácia respondentov podľa ich vplyvu na prácu

Legenda:

A – vplyv na samostatné organizovanie vlastnej práce; B – vplyv na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie.

1. skupina – žiaden až slabý vplyv, 2. skupina – priemerný vplyv,

3. skupina – nadpriemerný až silný vplyv.

Z grafu je evidentné, že najväčší počet respondentov (zamestnancov), a to v oboch sledovaných ukazovateľoch, tvoria respondenti prvej skupiny (slabý vplyv), nasleduje tretia skupina (silný vplyv) a v najmenšej miere je zastúpená druhá skupina respondentov (priemerný vplyv). Obidva ukazovatele vplyvu respondenta na pracovný život boli odlišne hodnotené. Pri posudzovaní vplyvu respondentov pri rozhodnutiach o činnosti organizácie mala najvyššie zastúpenie prvá skupina respondentov, ktorá tvorila takmer tri štvrtiny odpovedajúcich respondentov (71,9 %). Teda podľa väčšiny respondentov im manažment veľmi slabo alebo vôbec neumožňuje ovplyvňovať rozhodnutia o činnosti organizácie. Na druhej strane, takmer 40 % respondentov sa domnievalo, že je im zo strany manažmentu dostatočne umožnené organizovať si svoju prácu.

Pri zisťovaní dĺžky zmluvne dohodnutého a reálne vykonávaného týždenného pracovného času sa zisťoval „základný“ alebo zmluvne dohodnutý pracovný čas za týždeň bez platených či neplatených nadčasov a následne vrátane platených či neplatených nadčasov.

V prvom prípade vyplynulo, že je to prevažne 40 – 42-hodinový základný alebo zmluvne dohodnutý pracovný čas (uviedli ho takmer dve tretiny odpovedajúcich – 61,4 %; N = 1618).

Vyplýva to z charakteru pracovnej činnosti väčšiny respondentov (ako zamestnancov). Viac ako 40-hodinový zmluvne dohodnutý pracovný čas uviedlo 41,8 % respondentov. Na predmetnú otázku odpovedalo 87,6 % respondentov.

V druhom prípade, teda zarátajúc platené aj neplatené nadčasy, počet respondentov uvádzajúcich 40 – 42-hodinový pracovný čas klesol na 42,5 %, pritom viac a vo výraznejšom počte sa začal objavovať vyšší pracovný čas. V najvyššom zastúpení bol označený 50-hodinový pracovný čas (10,5% respondentov). Na predmetnú otázku odpovedalo 86,3 % respondentov (N = 1594).

V súvislosti so zistením zamerania, typu práce (pracovného odvetvia) v podniku/firme/organizácii, v ktorej respondent pracuje/pracoval, odpovedalo celkovo 90,3 % respondentov (N = 1668) a v rôznom počte označili celkom 81 druhov (typov) zamestnaní. Modálnym variantom (najčastejšie uvádzaným) sa stalo školstvo, resp. pedagogická činnosť (10 %), nasledoval automobilový a dopravný priemysel (8 %), poľnohospodárstvo a živočíšna produkcia (6 %), verejná administratíva a sociálna bezpečnosť (5,3 %), zdravotníctvo a sociálna práca (5,1 %), hotelierstvo a reštauračné služby (5 %), strojársky priemysel (4,3 %), stavitelstvo a konštrukcia budov (4,1 %), cestná doprava a diaľkové linky (3,2 %), potravinársky priemysel (2,5 %), civilné inžinierstvo (2,4 %). Ostatné pracovné odvetvia sa umiestnili v menej ako 2 %-nom zastúpení odpovedí.

Nasledujúca otázka špecifikovala päť typov organizácií, medzi ktorými si respondenti mali zvoliť ten typ, pre ktorý pracujú/pracovali. Odpovedalo 90,1 % respondentov (N = 1664) a najčastejšie volili variant – súkromná firma (48,4 %), potom nasledovala štátna firma, resp. podnik (19,8 %). Verejný sektor (školstvo a zdravotníctvo) bol zastúpený 16,7 %-ami a necelá desatina odpovedajúcich respondentov označila, že sú živnostníci, resp. podnikatelia (7,5 %). Vládny sektor zastupovalo len 4,4 % respondentov.

Za najčastejšie uvádzané pracovné pozície v hlavnom zamestnaní respondenti uviedli:⁵ administratívni pracovníci a úradníci (12 %), učitelia na školách (7,5 %), obchodníci a manažéri v rôznych odvetviach (6,6 %), vodiči (5,4 %), kuchári (2,3 %). Ostatné pracovné pozície (posudzované jednotlivo, bez zlúčenia) boli zastúpené v menej ako 2 %-nom zastúpení. Na predmetnú otázku odpovedalo 90,1 % (N = 1664) respondentov, ktorí označili celkovo 305 pozícií, pričom viac ako 1 % odpovedí sa objavilo len v 25 pracovných pozíciách.

Čo sa týka využitia možnosti zlepšenia poznatkov, pracovných zručností prostredníctvom kurzov, prednášok alebo konferencií v priebehu posledného roka, túto možnosť využilo len približne pätina respondentov. Na predmetnú otázku odpovedalo 97,6 % respondentov (N = 1802).

Blok otázok o nezamestnanosti obsahoval otázky na zistenie dĺžky nezamestnanosti respondenta (viac ako 3 mesiace, viac ako 12 mesiacov, v priebehu piatich rokov).

Údaje vypovedajúce o dĺžke nezamestnanosti potvrdili, že 30,4 % respondentov z celkového počtu odpovedajúcich (97,7 %; N = 1804) už bolo nezamestnaných a hľadalo si prácu dlhšie ako tri mesiace. Na otázku, či niektoré z týchto období trvalo 12 mesiacov alebo dlhšie, odpovedali viac ako dve tretiny respondentov (N = 1260; 68,2 %) a vyjadrili sa takmer

5 Uvádzané percentá sú výsledkom zlúčených blízkych pracovných pozícií (napr. vodiči autobusov, nákladných áut, diaľkovi vodiči a pod.).

v rovnakej miere súhlasne (49,6 % z nich) alebo nesúhlasne (50,4 %). Uvádzané obdobie hľadania si zamestnania (dlhšie ako 3 mesiace) v priebehu posledných päť rokov potvrdila viac ako polovica (59,1 %) odpovedajúcich respondentov (N = 1260; 68,2 %).

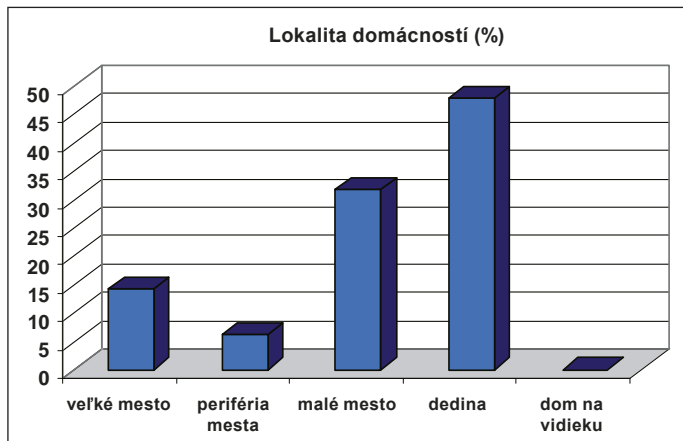
V súvislosti s nezamestnanosťou môže mať nemalý význam podpora odborovej organizácie, ktorej respondent bol, resp. nebol členom. Distribúcia odpovedí (99,2 %; N = 1832) na členstvo v odborovej organizácii naznačila, že menej ako polovica respondentov bola v minulosti členom odborov (42,4 %). V súčasnosti členstvo uvádzalo len 6,7 % respondentov a 50,9 % sa vyjadrilo, že nie sú a ani neboli členmi odborovej organizácie.

2.3 Domácnosť a jej členovia

V tejto časti najskôr lokalizujeme domácnosť, t. j. identifikujeme urbánny (mestský) alebo rurálny (vidiecky) charakter miesta bydliska respondenta. Potom sa zameriame na analýzy týkajúce sa členov domácnosti, ich identifikáciu (počet, pohlavie, vek), príbuzenský vzťah a spolužitie členov v domácnosti. Na záver venujeme pozornosť aj materiálnemu a finančnému zabezpečeniu domácnosti (príjem domácnosti a riešenie potenciálnych finančných ťažkostí).

Pri lokalizácii súčasného trvalého bydliska sa takmer polovica respondentov (47,8 %) vyjadrila, že býva v rurálnom prostredí v dedinách, obciach, takmer tretina respondentov (31,8 %) označila za miesto svojho bydliska malé mesto, 14,3 % respondentov veľké mesto, 6 % predmestie alebo perifériu veľkého mesta a žiaden respondent neidentifikoval svoje bydlisko ako farmu, resp. osamotený dom na vidieku. Celkovo mestské aj vidiecke obyvateľstvo je v SR zastúpené takmer vyvážene (graf č. 2.12), s mierne vyšším zastúpením mestského prostredia (52,2 % mestské prostredie, 47,8 % vidiecke). Na túto otázku odpovedala takmer celá výskumná vzorka (99,6 %; N = 1840). Uvedené údaje sú skoro identické s údajmi z oficiálneho sčítania (2011), podľa ktorého podiel mestského obyvateľstva je 54,4 % a podiel vidieckeho obyvateľstva je 45,6 %.

Graf č. 2.12: Lokalita domácnosti

V tomto bloku otázok sme tiež bližšie identifikovali **členov domácnosti**.

Na otázku o počte členov domácnosti odpovedala celá výskumná vzorka (N = 1847). Najväčší počet odpovedí sme zaznamenali pri identifikácii dvojčlennej rodiny (28,9 % respondentov). S približne identickým percentuálnym zastúpením sa stretávame s jednočlennými (19,7 %), trojčlennými (20,3 %) a štvorčlennými rodinami (19,5 %). Päť členov domácnosti uvádzala necelá desatina respondentov (7,7 %) a šesť členov domácnosti 3 % respondentov. Vyšší počet členov domácnosti (respondenti uvádzali maximálne 11 členov domácnosti) sa objavil ojedinele (menej ako v 1 %-nom zastúpení).

Pozornosť sme venovali aj diferenciacii jednotlivých členov domácnosti podľa rodu, a to v poradí daného označenia v metodike: druhý člen, tretí, štvrtý ...šestnásty. Podľa rodu členov domácnosti sme zistili u druhého, štvrtého a šiesteho člena domácnosti prevahu mužského rodu, u ostatných členov domácnosti (vrátane jedného člena) bolo výraznejšie zastúpenie žien.

Pre identifikáciu vekových kategórií členov domácnosti bolo charakteristické, že s vyšším poradovým číslom člena domácnosti sme zaznamenali stále vyššie percento zastúpenia mladšej generácie (deti, vnúčatá respondenta) a pokles zastúpenia staršej generácie a zároveň stále menší počet odpovedí, ktorý súvisí s klesajúcim počtom členov domácnosti. Pre porovnanie uvádzame percentuálne hodnoty najčastejšie sa vyskytujúcej vekovej kategórie jednotlivých členov domácnosti: druhý člen domácnosti (manžel/manželka) sa najčastejšie nachádzal vo štvrtej vekovej kategórii 45 – 54-ročných (35 %), tretí člen (pravdepodobne prvé dieťa) sa nachádzal prevažne v druhej vekovej kategórii 25 – 34-ročných (38,2 %), štvrtý člen domácnosti (druhé dieťa) sa nachádzal takmer rovnako v prvej a druhej vekovej kategórii (15 – 24 rokov 43,4 %; 25 – 34 rokov 45,3 %), piaty člen domácnosti sa nachádzal takmer v polovičnom zastúpení odpovedí v prvej vekovej kategórii (49,5 %).

Čo sa týka príbuzenského vzťahu, za druhého člena domácnosti respondenti v najväčšom počte (odpovedalo 78,9 % respondentov, N = 1457) označili manžela/ku, prípadne partnera/rku (69,3 % respondentov), viac ako pätina (21,3 %) boli ich rodičia a 5,8 % ich deti (synovia, dcéry). V prípade tretieho člena domácnosti odpovedala polovica respondentov (50,3 % N = 929) a označila prevažne svoje deti (67,7 %) a starých rodičov (19,5 %). Situácia u štvrtého člena domácnosti je nasledovná: najväčší počet členov domácnosti zastávali deti respondentov (61,3 %) a vo výraznejšom počte sa objavili súrodenci respondentov (bratia a sestry – 24,1 %). Celkovo odpovedala necelá tretina respondentov (30,4 % N = 561). Obdobná situácia bola aj v prípade piateho člena domácnosti, avšak s vyšším percentuálnym zastúpením detí (71,9 %) a nižším zastúpením respondentových súrodencov (13,3 %), iný príbuzný, ako piaty člen domácnosti, sa objavil takmer v desaťpercentnom zastúpení (11,3 %). Pripomínáme však, že vzťah k piatemu členovi domácnosti uviedlo len 11 % respondentov výskumného súboru (N = 203). U ďalších členov domácnosti sa takáto situácia opakovala (samozrejme s nižšími percentuálnymi hodnotami).

Otázky zamerané na **spolužitie členov domácnosti** objasňovali problematiku afinity (spolužitie s manželom/kou, partnerom/kou), filiácie (spolužitie rodičov a detí) a otázky súvisiace s adopciou.

Pri skúmaní foriem spolunažívania sa v jednej otázke rozlišovali nasledovné tri formy vzťahu: ženatý/vydatá, žijúci s partnerom/partnerkou a rozvedený/á. Odpovede na túto otázku sme však zaregistrovali od nižšieho počtu respondentov (58,2 %, N = 1072), z kto-

rych väčšina vyjadrila svoj vzťah vo forme: ženatý/vydatá. Dominanciu uvedenej formy spolunažívania a vysokú mieru jej zastúpenia potvrdzujú aj skôr spomínané výsledky súvisiace so skúmaním právneho rodinného stavu respondenta (graf č. 2.5).

Zo samostatnej otázky sledujúcej kohabitáciu však až pätina respondentov (20,7 %), z celkovo 93,9 % odpovedajúcich (N = 1735), potvrdila, že s partnerom/kou žila niekedy bez toho, aby boli zosobášení. Taktiež zo samostatnej otázky sledujúcej mieru rozvodovosti vyplynulo, že viac ako desatina respondentov (11,4 %), z celkovo 99,1 % odpovedajúcich (N = 1830), uviedla, že už boli rozvedení. Nesúladi vo výsledkoch obidvoch ukazovateľov (kohabitácia, rozvodovosť) s predchádzajúcou otázkou pravdepodobne spôsobuje nižšie zastúpenie odpovedí na otázku analyzujúcu všetky tri formy vzťahu naraz. Podľa záznamu anketára v 60,6 % domácnostiach (v celom výskumnom súbore) registroval spolužitie manželov/partnerov.

Na otázku, či mali niekedy vlastné deti, nevlastné deti, adoptované deti alebo partnerove deti, ktoré žili spolu s nimi v jednej domácnosti, odpovedala viac ako polovica respondentov (56,6 %, N = 1045). Z nich takmer dve tretiny (61,1 %) uviedli spolužitie detí v domácnosti. Ak si však porovnáme výsledky kontrolného kódovania anketára, ktorý tento údaj zaznamenal len u 44,3 % respondentov približne z celého výskumného súboru (N = 1846, t. j. 99,9 % respondentov), s údajmi uvedenými samotným respondentom, vidíme, že nie sú konzistentné (aj napriek nízkemu zastúpeniu odpovedí na túto otázku). Dôvodom môže byť nejednoznačne položená otázka, ktorá mala dichotomický charakter (vyžadovala odpoveď áno/nie), avšak jej formulácia obsahovala viac možností výberu odpovedí, čím mohla spôsobiť u respondentov nepochopenie a zabránila im odpovedať na ňu.

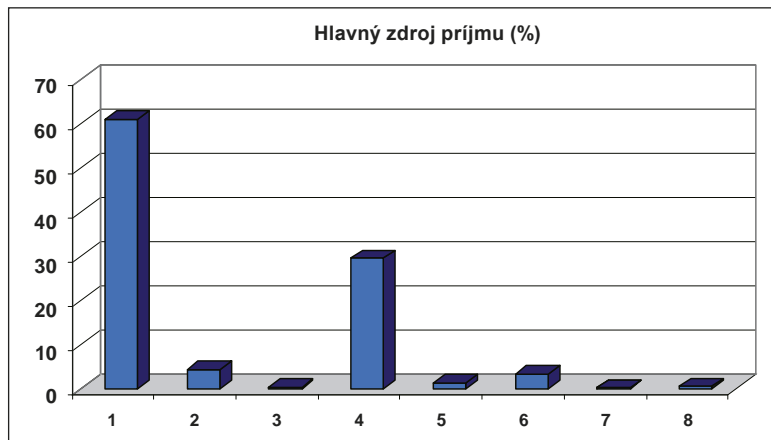
Čo sa týka spolužitia detí v domácnosti, na základe záznamu anketára takmer polovica respondentov celého výskumného súboru mala deti, žijúce s nimi doma (44,3 %).

Obraz o materiálnom a finančnom zabezpečení rodiny respondenta si môžeme vytvoriť prostredníctvom analýzy otázok týkajúcich sa celkového príjmu domácnosti, veľkosti príjmu, ktorý zabezpečuje respondent, ako aj z názorov na riešenie potenciálnych finančných ťažkostí domácnosti.

Hlavným zdrojom príjmu domácností respondentov boli platy alebo mzdy (61 %), potom nasledovali dôchodky (29,5 %) a príjem zo samozamestnania/živnosti (4,2 %), akékoľvek ďalšie sociálne dávky alebo podpory (3,3 %), podpora v nezamestnanosti alebo odstupné (1,3 %). Ostatné zdroje príjmu domácnosti sa umiestnili v menej ako 1 %-nom zastúpení odpovedí. Na predmetnú otázku odpovedalo 97 % respondentov z celého súboru (N = 1792).

Čistý príjem domácnosti zo všetkých zdrojov (po zdanení a povinných odvodoch) bol kategorizovaný do 10-tich finančných kategórií v rozpätí od najnižšieho príjmu po najvyšší (graf č. 2.14). Z výsledkov analýz vyplynulo, že respondenti najčastejšie uvádzali príjmy v dvoch kategóriách M a F po 13,8 % respondentov, teda od 628 € do 919 €. Potom nasledovala kategória R (12,2 %) s rozpätím 353 – 456 €. Na štvrtom mieste v poradí sa umiestnila kategória C (11,7 %) od 457 do 627 €. Každá z ďalších troch kategórií: S, K, P bola označená desatinou odpovedajúcich respondentov. Pri kategóriách s najvyšším rozpätím financií (čistého mesačného príjmu) sme zaznamenali výraznejší pokles percentuálnych hodnôt (D – 6,3 %; H – 3,1 %). Je potrebné zdôrazniť, že na predmetnú otázku odpovedali viac ako dve tretiny respondentov (68,2 %; N = 1260).

Graf č. 2.13: Hlavný zdroj príjmu

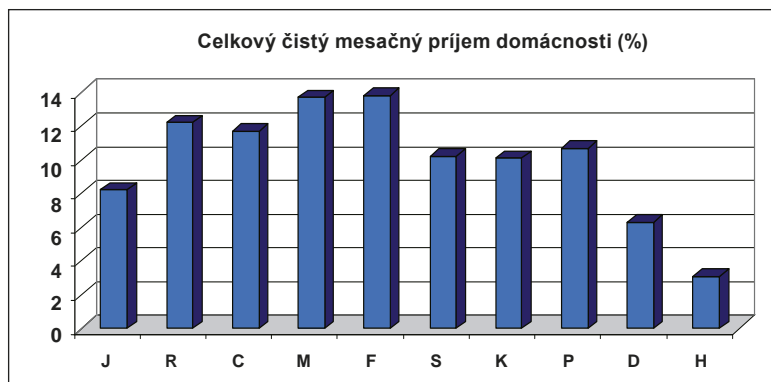

Legenda:

1 – plat alebo mzda, 2 – príjem zo samozamestnania/živnosti (okrem poľnohospodárskej činnosti), 3 – poľnohospodárska činnosť, 4 – dôchodok, 5 – podpora v nezamestnanosti alebo odstupné, 6 – iné sociálne dávky alebo podpory, 7 – príjem z investícií, úspor, poistenia alebo majetku, 8 – iné zdroje.

Celkovo môžeme konštatovať, že boli zastúpené všetky finančné kategórie vyčíslenia čistého príjmu domácností, pričom po piatu kategóriu sme zaznamenali mierne stúpajúcu tendenciu odpovedí, od nej smerom ku kategóriám s vyšším príjmom domácnosti naopak, klesajúcu tendenciu odpovedí.

Graf č. 2.14: Celkový čistý mesačný príjem domácností

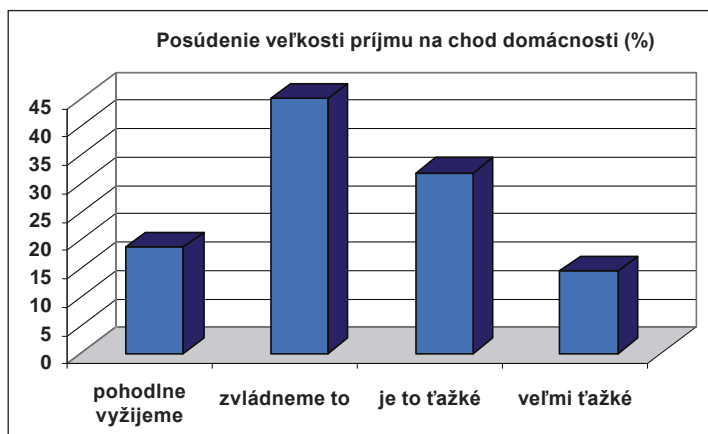

Legenda:

J = do 352 €; R = 353 – 456 €; C = 457 – 627 €; M = 628 – 764 €; F = 765 – 919 €; S = 920 – 1094 €; K = 1095 – 1293 €; P = 1294 – 1552 €; D = 1553 – 2179 €; H = viac ako 2180 €.

Ďalšie analýzy sa týkali zistenia názoru respondentov na to, ako im „postačuje“ príjem domácnosti na jej každodenný chod. Takmer polovica respondentov sa prikláňa k názoru, že so súčasným príjmom chod domácnosti zvládajú (44,9 % z odpovedajúcich respondentov). Naopak, takmer tretina respondentov (31,8 %) sa domnieva, že to majú ťažké so súčasným príjmom. Veľmi nepriaznivú situáciu v tomto smere označila viac ako desatina (14,5 %) respondentov a len 8,8 % respondentov sa vyjadrilo, že pohodlne dokážu vyžiť zo súčasného príjmu. Na predmetnú otázku odpovedala takmer celá výskumná vzorka (99,4 % respondentov, N = 1836).

Graf č. 2.15: Veľkosť príjmu na chod domácnosti

Legenda:

1 – pohodlne vyžijeme zo súčasného príjmu, 2 – zvládneme to so súčasným príjmom, 3 – máme to ťažké so súčasným príjmom, 4 – máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom.

2.4 Manžel/ka, partner/ka respondenta

V súvislosti s partnerom⁶ respondenta sme analyzovali vzdelanostnú úroveň a pracovnú aktivitu.

Rovnako ako v prípade samotných respondentov, aj v prípade ich partnerov platí, že väčšina z nich má ukončené stredoškolské vzdelanie (takmer tri štvrtiny respondentov, 36,8 % bez maturity a 34,6 % s maturitou). Potom nasleduje magisterské/doktorské/inžinierske štúdium (13,8 %) a necelá desatina (7,5 %) z nich má ukončené základné vzdelanie. Ostatné typy vzdelania boli zastúpené v menšom počte (3,4 % nadstavbové štúdium, 1,2 % bakalárske štúdium, 0,7 % neukončený prvý stupeň základnej školy, 0,5 % doktorandské štúdium). Celkovo teda u partnerov dominovalo stredoškolské vzdelanie (úplné aj neúplné). Podotýka-

⁶ Z praktických dôvodov v texte neopakujeme/nerozpisujeme v podkapitole naznačené typy partnerských vzťahov, na ktoré sa predmetné otázky vzťahovali.

me však, že na túto otázku odpovedala viac ako polovica respondentov (59,7 %), čo je v podstate v súlade s počtom spolu žijúcich partnerov (anketár uviedol 60,6 % spolu bývajúcich manželov/partnerov pri analýze 98,1 % respondentov, N = 1812).

Ďalšia otázka bola venovaná popisu práce partnera respondenta, ktorý najviac vystihuje, čo robil/a počas posledných sedem dní. Respondent si mohol vybrať naraz viac hodiacich sa možností, ktoré samostatne označil alebo neoznačil. Z ich odpovedí vyplynulo, že 34,6 % partnerov boli pracovne aktívni ako zamestnanci, živnostníci a pod; takmer pätina (17,5 %) je na dôchodku. Celkovo 4,3 % bolo nezamestnaných (z toho 3,1 % si však aktívne hľadá prácu), 1,4 % vykonávalo prácu v domácnosti a staralo sa o deti alebo iné osoby a necelé percento respondentov (0,8 %) sa vyjadrilo, že sú trvale chorí alebo postihnutí. Zaujímavosťou je, že až 7 % respondentov svoju pracovnú činnosť zaradilo do kategórie – iné. V tomto prípade však môžeme len dedukovať, aký popis/typ práce tým mali na mysli. Pripomíname, že samotní respondenti sa v obdobnej otázke, vo vzťahu k sebe, vyjadrili za možnosť – iné, len v 1,8 % zastúpení (graf č. 2.7). Výsledky sa týkajú analýz (pri výbere viac možností) 89,6 % respondentov (N = 1654).

Odchýlky vo výsledkoch zisťujeme pri výbere len jednej z ponúknutých možností. Tie sa prejavili najmä v náraste percentuálneho zastúpenia odpovedí v dvoch variantoch: v práci (62,7 % – nárast o 27,9 %) a práca v domácnosti (15,9 % – nárast o 14,5 %). Z toho je zrejme, že ide o dominantné typy práce. Najvýraznejší pokles sme zaregistrovali pri označení možnosti – iné (7 % – pokles o 7 %), ktorú respondenti zrejme volili ako ďalší hodiaci sa variant práce (v predchádzajúcej otázke pri výbere viac možností). Mierny pokles percentuálneho zastúpenia respondentov je evidentný aj v prípade možnosti – na dôchodku (14,3 % – pokles o 1,8 %), čo je potvrdením čiastočnej pracovnej aktivity dôchodcov. Celkovo na otázku (pri výbere jednej možnosti) odpovedalo 89,6 % respondentov (N = 1654).

Pri porovnaní popisu práce (výber jednej možnosti) samotného respondenta (graf č. 2.8) a vyššie uvedeného popisu práce jeho partnera, zisťujeme predovšetkým rozdiely v percentuálnom zastúpení odpovedí na príslušný variant. V prípade respondentov dominujú dva varianty: pracovná aktivita (takmer polovica odpovedajúcich) a pobyt na dôchodku (takmer tretina odpovedajúcich), kým v prípade partnera sú to tri varianty: prevahu má pracovná aktivita, avšak vo vyššej miere ako u respondentov (takmer dve tretiny odpovedajúcich) a v takmer v rovnakom zastúpení, avšak v menšej miere ako u respondentov, práca v domácnosti a pobyt na dôchodku (len okolo šestiny respondentov). Tieto výsledky zodpovedajú rozloženiu výskumného súboru, v ktorom prevažuje výraznejšie zastúpenie žien.

Z otázok zameraných na bližšiu špecifikáciu pracovnej aktivity (hlavnej pozície v práci) partnera respondenta vyplynulo, že partneri v 81,2 %-nom zastúpení boli vo svojej hlavnej práci zamestnancami. Takmer štvrtina z nich bola samozamestnancami/ živnostníkmi (18,2 %) a len 0,6 % z nich pracovalo v rodinnom podniku. Celkovo odpovedalo 60,36 % respondentov (N = 1113).

Pri identifikácii pracovnej pozície partnera v hlavnom zamestnaní sa v najvyššom percentuálnom zastúpení (viac ako 6 % odpovedí) zaradili: obchodníci a manažéri, vodiči a stavbári. Uvedené pozície sú charakteristické skôr pre mužov, čo je v súlade s výraznejším mužským rodovým zastúpením manželov/partnerov opýtaných respondentov. Respondenti u svojich partnerov identifikovali celkovo 215 pracovných pozícií, avšak celkovo na otázku odpovedalo len 35,1 % respondentov (N = 648).

Otázky týkajúce sa partnera respondenta boli zavŕšené zistením dĺžky reálne vykonávaného týždenného pracovného času, ktorý ich partner trávi v zamestnaní. Na predmetnú otázku odpovedala tretina respondentov (34,4 %, N = 636). Takmer polovica (45,5 %) z nich potvrdila u svojich partnerov 40 – 42-hodinový týždenný pracovný čas, 14,6 % respondentov uviedlo 50-hodinový a 8,5 % respondentov dokonca 60-hodinový pracovný čas u svojich partnerov.

2.5 Rodičia respondenta

Podobne ako u respondentovho partnera, aj v súvislosti s jeho rodičmi sme analyzovali ich vzdelanie a pracovnú aktivitu (samostatne u otcov a matiek respondentov).

Podľa vyjadrenia respondentov najväčší počet **otcov** má neúplné stredoškolské vzdelanie (bez maturity – 38,2 %), úplné stredoškolské vzdelanie (s maturitou) ukončilo 17,1 % otcov, nasledovali otcovia s neukončeným základným vzdelaním (8,6 %) a 6,4 % majú vysokoškolské vzdelanie.⁷ Ostatné typy vzdelania sú zastúpené len minimálne. Na otázku odpovedalo 95,7 % respondentov (N = 1767).

Čo sa týka typu zamestnanosti u otcov, 87,2 % respondentov uvádzalo, že v čase, keď mali 14 rokov, ich otec pracoval ako zamestnanec. Celkovo na túto otázku odpovedalo 95,9 % respondentov (N = 1772). Tieto údaje sa vzťahujú prevažne na zamestnanecké vzťahy, ktoré zodpovedali vtedajšej spoločensko-politickej situácii na Slovensku.

Pri skúmaní vymedzenia hlavnej pracovnej aktivity (typu práce) u otcov respondentov vyplynulo, že svoju prácu vykonávali v najvyššej miere ako kvalifikovaní robotníci (27,7 %) alebo čiastočne kvalifikovaní robotníci (20,8 %). Prevažovali u nich teda rutinné manuálne povolania a služby (napr. majster, výrobca náradia, elektrikár, murár, stolár, pekáč, vodič a pod.). Potom nasledovali robotníci na družstve (napr. poľnohospodár – 15,6 %), nekvalifikovaní robotníci (pomocný robotník, traktorista – 12,9 %), odborné alebo technické povolania (lekár, učiteľ, inžinier – 7,4 %). Ostatné povolania boli zastúpené v minimálnej miere (okolo a pod 6 %). Celkovo respondenti odpovedali na túto otázku vo vysokom 89,9 %-nom zastúpení (N = 1660).

Vzdelanostná úroveň **matiek** respondentov je o niečo nižšia ako u otcov. Podľa respondentov takmer tretina z nich (31,5 %) mala základné vzdelanie, menej ako tretina (30,7 %) ukončila neúplné stredoškolské vzdelanie, takmer pätina (19,6 %) úplné stredoškolské vzdelanie, nasleduje základné vzdelanie s viac ako desatinou respondentov (11,4 %). Vysokoškolské vzdelanie matiek uvádzalo 3,7 % respondentov. Ostatné typy vzdelania boli zastúpené len minimálne (menej ako 3 %). Na otázku odpovedalo 97,4 % respondentov (N = 1799).

Pri identifikácii typu zamestnanosti matiek respondentov sa zistilo, že viac ako dve tretiny z nich v 14-tich rokoch respondenta pracovali ako zamestnankyne (68,1 %) a naopak, len necelá tretina (28,8 %) nepracovala, nebola v pracovnom pomere. Odpovedalo 98,5 % respondentov (N = 1819).

V ďalšej časti dotazníka mali respondenti vymedziť hlavnú pracovnú aktivitu (typ práce) matiek (v čase 14-tich rokov respondenta). Respondenti uvádzali rôzne typy práce, kto-

7 V čase štúdia rodičov respondenta na Slovensku nefungoval trojstupňový systém vysokoškolského štúdia.

rých zastúpenie bolo viac-menej vyvážené. Až 6 typov práce získalo u matiek respondentov viac ako desaťpercentné zastúpenie. Uvádzame ich v zostupnom poradí: nekvalifikované robotníčky (18,3 %), robotníčky na družstvách (13,6 %), úradnícke povolania (13,4 %), povolania súvisiace so službami (13,0 %), kvalifikované robotníčky (11,2 %), čiastočne kvalifikované robotníčky (10,6 %). Povolania súvisiace s predajom a odborné alebo technické povolania boli v menšom ako 10 %-nom zastúpení. Celkovo pracovnú aktivitu svojej matky identifikovali viac ako dve tretiny respondentov (68,2 %; N=1259).

2.6 Sumarizácia údajov o slovenskom respondentovi a jeho rodine v 6. kole ESS

Z dôvodu prehľadnosti pristupujeme k heslovitej prezentácii najdôležitejších výskumných zistení charakterizujúcich sociálno-demografický profil respondenta a jeho rodiny. Výsledky sa týkajú platných (valid) odpovedí respondentov.

Identifikačné ukazovatele respondenta

Vo výskumnom súbore sme zaznamenali podľa pohlavia výraznejšie zastúpenie žien (8 %-ná odchýlka od oficiálnych údajov).

Veková kategorizácia poukázala na vzostupné zastúpenie jednotlivých (šiestich) vekových kategórií, a to smerom od najmladšej po najstaršiu vekovú kategóriu. Vo výberovom súbore bolo zaznamenané väčšinové zastúpenie generácie produktívneho a poproduktívneho veku.

Viac ako dve tretiny respondentov mali stredoškolské vzdelanie (bez maturity aj s maturitou). Tomu zodpovedala aj dĺžka denného štúdia, viac ako polovica respondentov uviedla 12 alebo 13 rokov štúdia.

Viac ako polovica respondentov bola v legálnom manželskom zväzku, pätina žila už niekedy v neregistrovanom partnerskom zväzku (kohabitácii), viac ako desatina bola už rozvedená.

Pracovný život respondenta

Takmer polovica respondentov bola v čase realizácie výskumu v pracovnom vzťahu, takmer tretina na dôchodku.

Zamestnanecký typ práce (platená práca) ako hlavný pracovný pomer sa prejavil takmer v 90 %-nom zastúpení. V zahraničí (za posledných 10 rokov) mala platenú prácu v dĺžke 6 mesiacov alebo približne desatina z celého súboru.

V ukazovateľoch zisťujúcich mieru spokojnosti s terajším zamestnaním a spokojnosť s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom venovaným iným stránkam/aktivitám života sa prejavila skôr spokojnosť. Respondenti sú však viac spokojní so svojim zamestnaním ako s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a inými aktivitami.

Z tých respondentov, ktorí za posledných sedem dní nevykonávali platenú prácu, takmer polovica odpovedajúcich uviedla, že mali predtým platenú prácu. Rok, v ktorom najväčší počet respondentov udával platenú prácu, bol rok 2012 (takmer desatina odpovedajúcich).

Zo špecifikácie pracovnej aktivity vyplynulo, že tí respondenti, ktorí v súčasnosti alebo v minulosti pracovali, boli prevažne zamestnancami, v zamestnaneckom pracovnom pomere. Aj vzhľadom na to len necelá desatina respondentov uviedla počet pracovníkov, ktorých zamestnáva. Ten sa pohybuje v rozmedzí od 1 – 60 zamestnancov.

Viac ako tri štvrtiny zamestnaných respondentov mali uzavretú pracovnú zmluvu na dobu neurčitú.

Pri identifikácii veľkosti miesta pracovnej činnosti, resp. celkového počtu zamestnancov (vrátane respondenta), sme zistili, že viac ako tri štvrtiny odpovedajúcich pracovali v troch typoch podnikov: do 10 zamestnancov, 10 – 24 zamestnancov a 25 – 99 zamestnancov. Respondenti v nich prevažne nemali zodpovednosť za riadenie a dozor nad prácou iných zamestnancov.

Z analýz zisťujúcich možnosť/mieru vplyvu respondenta na organizovanie svojej práce a na zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie vyplynulo, že respondenti svoj podiel vplyvu na prácu v oboch ukazovateľoch považujú za nedostatočný. Pritom sa domnievajú, že na rozhodnutia o činnosti organizácie majú omnoho menší vplyv ako je to pri ich potenciálnom vplyve na organizovanie svojej vlastnej práce.

Takmer dve tretiny respondentov uvádzali vo svojom hlavnom zamestnaní 40 – 42-hodinový zmluvne dohodnutý pracovný čas za týždeň bez platených či neplatených nadčasov. Vráťane platených či neplatených nadčasov počet respondentov uvádzajúcich 40 – 42-hodinový pracovný čas klesol a vo výraznejšom počte sa začal objavovať vyšší pracovný čas (viac ako desatina uvádza až 50 hodín).

Pri zisťovaní pracovných odvetví respondenti označili v rôznej miere, avšak celkovo 81 pracovných odvetví. Medzi najčastejšie uvádzaný typ práce uviedli v poradí: školstvo, resp. pedagogická činnosť, nasledoval automobilový a dopravný priemysel, poľnohospodárstvo a živočíšna produkcia.

Pri špecifikácii piatich typov organizácií, pre ktoré respondenti pracujú/pracovali najčastejšie, volili (takmer polovica) variant – súkromná firma.

Za najčastejšie uvádzané pozície v hlavnom zamestnaní respondenti uviedli: administratívni pracovníci a úradníci, učitelia na školách, obchodníci a manažéri v rôznych odvetviach, vodiči, kuchári.

Takmer tretina respondentov už bola nezamestnaná a hľadala si prácu dlhšie ako tri mesiace. Viac ako dve tretiny respondentov uviedli, že to trvalo 12 mesiacov alebo dlhšie. Viac ako polovica sa v tejto pozícii ocitla za obdobie posledných piatich rokov. Necelá desatina respondentov mala platenú prácu mimo SR v dĺžke 6 mesiacov alebo dlhšie.

Čo sa týka využitia možnosti zlepšenia znalosti, pracovných zručností prostredníctvom kurzov, prednášok alebo konferencií v priebehu posledného roka, túto možnosť využila asi pätina respondentov. Takmer polovica respondentov bola v minulosti členom odborovej organizácie, v súčasnosti členstvo v nej uvádzala necelá desatina.

Domácnosť a jej členovia

Domácnosť respondentov bola lokalizovaná prevažne v mestskom prostredí (viac ako polovica respondentov).

Vo výskumnom súbore bola najviac zastúpená dvojčlenná domácnosť (viac ako štvrtina), trojčlenná, štvorčlenná a päťčlenná rodina boli zastúpené takmer identickým počtom (približne pätina domácností v každej z nich).

Podľa rodu členov domácnosti sme zistili u druhého, štvrtého a šiesteho člena domácnosti prevahu mužského rodu, u ostatných členov domácností (vrátane jedného člena) bolo výraznejšie zastúpenie žien.

Pre členov domácností bolo charakteristické, že s vyšším poradovým číslom člena domácnosti zaznamenávame stále vyššie percento zastúpenia mladšej generácie (deti, vnúčať respondentov), pokles zastúpenia staršej generácie a zároveň stále menší počet odpovedí, ktorý súvisel so stále klesajúcim počtom členov domácnosti.

Z foriem spolunažívania bolo najtypickejšie spolužitie manželov, život v kohabitácii s partnerom/partnerkou vo všeobecnosti (aj v minulosti) potvrdila pätina respondentov, v súčasnosti ho potvrdzuje necelá desatina respondentov.

Za hlavný zdroj príjmu respondenti označili platy alebo mzdy (viac ako polovica respondentov), potom nasledovali dôchodky takmer v tretinovom zastúpení.

Všetky ponúknuté finančné kategórie vyčíslenia čistého príjmu domácností (spolu 10 kategórií) boli zastúpené, pričom do piatej kategórie (352 – 919 €) sme zaznamenali mierne stúpajúcu tendenciu odpovedí, od nej smerom ku kategóriám s vyšším príjmom domácnosti naopak, klesajúcu tendenciu odpovedí.

Z hľadiska hodnotenia príjmu domácnosti sa takmer polovica respondentov prikláňala k názoru, že so súčasným príjmom chod domácnosti zvládajú. Veľmi nepriaznivú situáciu v tomto smere označila viac ako desatina respondentov.

Manžel/partner respondentov

Pre manžela/partnera respondentov, rovnako ako v prípade samotných respondentov, platilo, že väčšina z nich má úplné alebo neúplné stredoškolské vzdelanie (spolu takmer tri štvrtiny respondentov), s približne rovnakým zastúpením strednej školy bez maturity a aj s maturitou.

Z popisu práce partnera respondentov, ktorý najviac vystihuje, čo robil/a počas posledných sedem dní vyplynulo, že takmer dve tretiny z nich boli pracovne aktívni.

Z otázok zameraných na bližšiu špecifikáciu typu zamestnanosti tých partnerov, ktorí v súčasnosti pracujú, vyplynulo, že boli prevažne zamestnancami.

Pri identifikácii pracovnej pozície partnera v hlavnom zamestnaní sa v najvyššom percentuálnom zastúpení zaradili: obchodníci a manažéri, vodiči a stavbári.

Čo sa týka dĺžky pracovného času respondentových partnerov, u odpovedajúcich respondentov prevažoval 40 – 42-hodinový týždenný pracovný čas.

Rodičia respondentov

Otcovia respondentov majú prevažne neúplné stredoškolské vzdelanie (viac ako tretina) a takmer pätina úplné stredoškolské vzdelanie.

Prevažná väčšina otcov (v čase 14 rokov respondentov) boli pracovníkmi – zamestnancami.

Takmer polovica otcov podľa vyjadrenia respondentov pracovala ako kvalifikovaní alebo čiastočne kvalifikovaní robotníci (viac ako kvalifikovaní).

Vzdelanostná úroveň matiek bola mierne nižšia ako u otcov, keď takmer v rovnakej miere (menej ako tretina) bolo zastúpené základné vzdelanie aj neúplné stredoškolské vzdelanie.

Viac ako dve tretiny matiek v 14-tich rokoch respondentov pracovali ako zamestnankyne.

U matiek, na rozdiel od otcov, prevažovali rôzne typy práce, ktorých zastúpenie bolo viac-menej vyvážené. Až 6 typov práce získalo u matiek respondentov viac ako desaťpercentné zastúpenie.

III.

O SUBJEKTÍVNEJ POHODE SLOVÁKOV V EURÓPSKOM KONTEXTE

Denisa Fedáková

V tejto kapitole analyzované dáta pochádzajú z rotujúceho modulu vybraného pre šieste kolo *Európskej sociálnej sondy – Osobná a sociálna subjektívna pohoda*. Autormi modulu sú Felicia Huppert, Nic Marks, Juliet Michaelson, Carmelo Vázquez a Joar Vittersø. Prečo bol modul o subjektívnej pohode zaradený do dotazníka ESS? Zistenia veľkých národných a medzinárodných prieskumov poukazujú na fakt, že jednotlivci s vyššou mierou subjektívnej pohody (získavanou cez pocity šťastia alebo životnej spokojnosti) sú produktívnejší, majú vyššie príjmy, stabilnejšie manželstvá, pevnejšie zdravie a dožívajú sa vyššieho veku (voľne podľa Huppert a kol., ESS 2013).

Opakované zaradenie modulu **Osobná a sociálna subjektívna pohoda** do dotazníka ESS – prvýkrát v roku 2006 (3. kolo ESS) – zdôrazňuje význam sledovanej problematiky a opodstatnenosť jej merania v európskom priestore. Autori sa pri konštruovaní modulu sústredili na zachytenie dvoch základných filozofických prístupov k subjektívnej pohode: **hedonistický prístup** – zdôrazňujúci pozitívne pocity (subjektívna pohoda je chápaná ako **stav**), a **eudaimonistický prístup** – vyzdvihujúci pozitívne fungovanie (subjektívna pohoda ako **proces**, konanie) (Ryan & Deci, 2001). Práve v rámci aktívneho fungovania autori modulu popisujú 5 aktivít, ktoré vedú k vylepšovaniu subjektívnej pohody. Sú to tieto činnosti (podľa Nef, 2008):

- **byť v kontakte** (Connect) ... s ľuďmi okolo seba (rodina, priatelia, kolegovia, susedia);
- **byť aktívnym** (Beactive) ... prechádzať sa, športovať, pracovať v záhrade, tancovať;
- **všimáť si** (Takenotice) ... okolitý svet a uvedomovať si pocity z toho plynúce;
- **neustále sa učiť** (Keeplearning) ... skúšať niečo nové, stanovovať si ciele;
- **dávať** (Give) ... urobiť niečo pre známych alebo neznámych, poďakovať, usmiať sa, pomôcť.

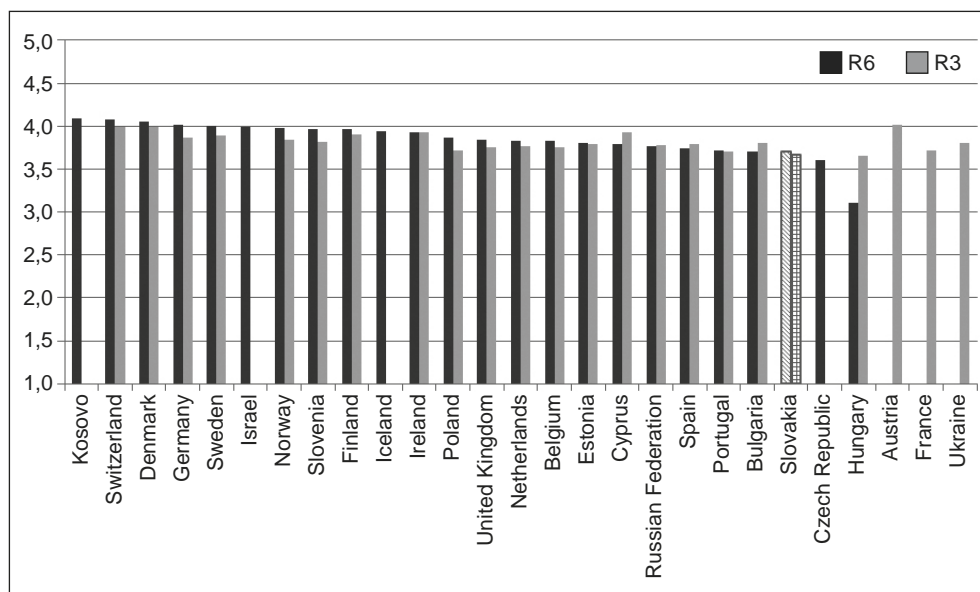
Modul okrem **osobnej (individuálnej) pohody** (subjektívne pocity, vnímanie seba, prežívanie) umožňuje aj meranie **sociálnej pohody**. Tú je možné zisťovať prostredníctvom interpersonálnych a na úrovni spoločnosti nadobudnutých skúseností a správania. Pozornosť sa pritom nezameriava len na meranie (prijímanej) sociálnej opory ako hlavnej zložky dobrých interpersonálnych vzťahov, ale aj na poukázanie dôležitosti aktívnej participácie – v zmysle podporovania druhých. Jednoducho povedané, pomáhanie druhým môže viesť k pozitívnejším zážitkom ako prijímanie pomoci (Brown, a kol., 2003, Dunn a kol., 2008).

Cieľom kapitoly je priblížiť čitateľom najnovšie údaje týkajúce sa subjektívnej pohody, získané v celoeurópskom priestore. V prípade opakovaných meraní sa zameriame aj na porovnanie výsledkov medzi jednotlivými kolami. Dáta, ktoré vstupovali do analýz, boli vážené (population size weights).

Individuálna pohoda

Individuálnu pohodu je možné zisťovať jednopoložkovo, t. j. konkrétnou otázkou z dotazníka, no pre psychologickú analýzu tejto premennej sme sa rozhodli vytvoriť index individuálnej pohody z nasledujúcich štyroch položiek: *Celkovo sa vnímam veľmi pozitívne; Vždy som optimistický/á, čo sa týka mojej budúcnosti; Cítim, že sa môžem slobodne rozhodnúť ako žiť svoj život; Väčšinou sa mi dostáva zadosťučinenia za to, čo robím.* Reliabilita vytvorenej škály má hodnotu Cronbach alpha = 0,68. Respondenti odpovedali na 5-bodovej škále: 1 – rozhodne nesúhlasím, 5 – rozhodne súhlasím.

Graf č. 3.1: Porovnanie priemerného skóre v indexe *individuálnej pohody* meranom v 3. a 6. kole ESS. Vyššia hodnota priemerného skóre znamená vyššiu mieru individuálnej pohody

Poznámka ku grafu: Štatisticky významné rozdiely (t-test) medzi meraniami R3 a R6 boli potvrdené v týchto krajinách: Belgicko, Bulharsko, Švajčiarsko, Nemecko, Španielsko, Veľká Británia, Maďarsko, Holandsko, Nórsko, Poľsko, Ruská federácia, Švédsko.

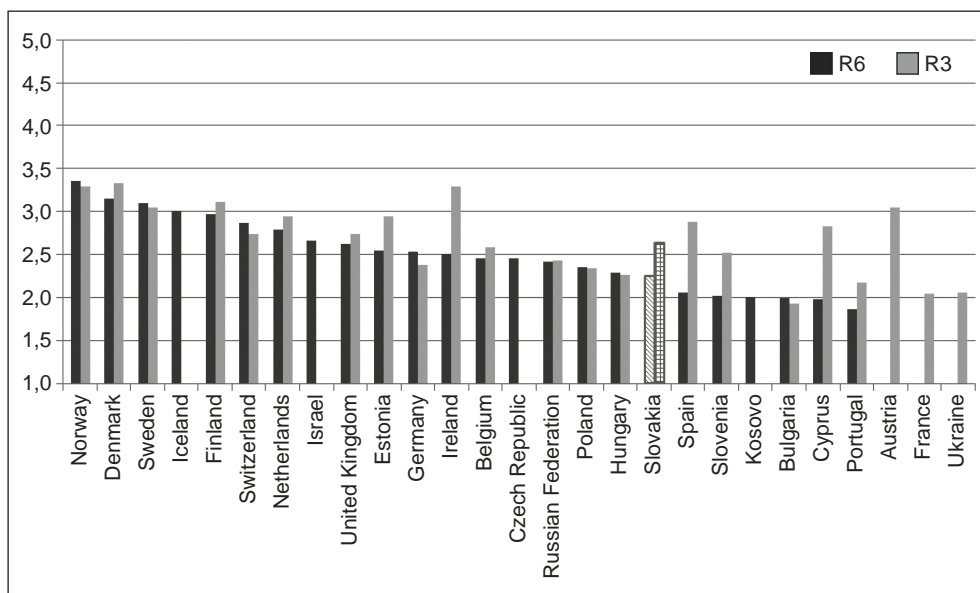
Celkové porovnanie individuálnej pohody medzi dvoma meraniami R3 a R6 vypovedá o štatisticky významnom náraste tejto premennej medzi sledovanými časovými obdobiami. Priemerná hodnota indexu individuálna pohoda v 3. kole bola 3,79 a 6. kole 3,82 ($p < 0,001$), t. j. respondenti častejšie vyjadrovali súhlas s výrokmi o prežívaní individuálnej pohody v šiestom kole. Na Slovensku zmena v individuálnej pohode medzi realizovanými meraniami potvrdená nebola: hodnota indexu individuálnej pohody v treťom kole bola 3,67 a v šiestom kole 3,7. Najvyššiu mieru individuálnej pohody v šiestom kole najčastejšie uvádzali respondenti z Kosova (ich prvá účasť v ESS; $M = 4,07$), Švajčiarska ($M = 4,07$)

a Dánska ($M = 4,05$). Naopak, najnižšiu mieru individuálnej pohody uvádzali respondenti z Maďarska ($M = 3,1$; pozri graf č. 3.1).

Sociálna pohoda

Na meranie sociálnej pohody sme vytvorili index tvorený dvoma položkami: *Pri súčasnom stave vecí, je mi ťažko byť plný nádeje o budúcnosti sveta; Pre väčšinu ľudí v...(danej krajine) sa život stáva skôr horším ako lepším*. Reliabilita vytvorenej škály má hodnotu Cronbach alpha = 0,61. Respondenti odpovedali na 5-bodovej škále: 1 – rozhodne súhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím.

Graf č. 3.2: Porovnanie priemerného skóre v indexe sociálnej pohody meraním v treťom a šiestom kole ESS. Vyššia hodnota priemerného skóre znamená vyššiu mieru sociálnej pohody

Poznámka ku grafu: Štatisticky významné rozdiely medzi meraniami R3 a R6 boli potvrdené v týchto krajinách: Belgicko, Švajčiarsko, Nemecko, Španielsko, Veľká Británia, Holandsko, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Írsko, Portugalsko, Slovinsko a Slovensko.

Porovnanie sumárneho priemerného skóre všetkých krajín v treťom ($M = 2,47$) a šiestom kole ($M = 2,46$) nepotvrdilo štatisticky významný rozdiel. Na Slovensku merania medzi sledovanými rokmi potvrdili štatisticky významný rozdiel. Hodnoty priemerného skóre v jednotlivých meraniach: $R3 = 2,64$ a $R6 = 2,25$ svedčia o poklese vnímanej sociálnej pohody. Aj celkovo možno konštatovať, že vnímaná sociálna pohoda bola s výnimkou meraní v niekoľkých krajinách (škandinávskych) pod úrovňou stredovej hodnoty tohto indexu (pozri graf č. 3.2).

Vzťah individuálnej a sociálnej pohody s prežívaním šťastia a spokojnosti

V súvislosti s analyzovanými premennými individuálnej a sociálnej pohody nás zaujímalo ich prepojenie s pocitmi šťastia a spokojnosti so životom, ktoré sa ako súčasť hlavného dotazníka ESS zisťujú v participujúcich krajinách dlhodobo.

Korelačná analýza potvrdila pozitívne a štatisticky významné vzťahy medzi sledovanými premennými. Z tabuľky č. 3.1 je zrejmé, že vzťah individuálnej pohody a pocitov šťastia a spokojnosti so životom je výraznejší v porovnaní so vzťahom sociálnej pohody a prežívaných pocitov šťastia a spokojnosti. Za povšimnutie stojí aj zistenie, že zatiaľ čo hodnota korelačného koeficientu individuálnej pohody a pocitov šťastia a spokojnosti z tretieho kola na šieste vzrástla, vzťah medzi sociálnou pohodou a sledovanými premennými šťastia a spokojnosti so životom zoslabol. Tabuľka č. 3.1 poukazuje ešte na jednu zaujímavú skutočnosť a síce, že zatiaľ čo individuálna pohoda koreluje väčšmi s pocitmi prežívaného šťastia ako spokojnosti so životom, sociálna pohoda, naopak, je vo výraznejšom vzťahu s celkovou životnou spokojnosťou v porovnaní s prežívanými pocitmi šťastia.

Tabuľka č. 3.1: Korelačná analýza medzi sledovanými premennými v treťom a šiestom kole

	6. kolo		3. kolo	
	šťastie	spokojnosť	šťastie	spokojnosť
Individuálna pohoda	.446**	.416**	.390**	.347**
Sociálna pohoda	.235**	.269**	.275**	.326**

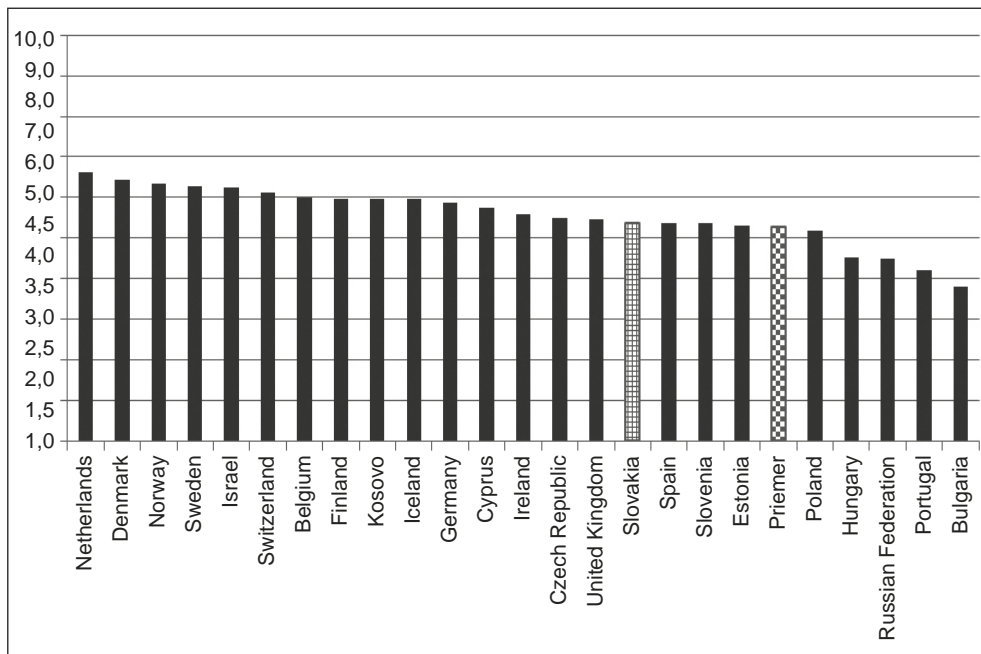
** $p < 0,01$

Subjektívna spoločenská pozícia

Respondentom v šiestom kole ESS bola v rámci zisťovania subjektívnej pohody po prvý raz položená otázka: *Sú ľudia, ktorí sú obvykle na vrchole našej spoločnosti, a ľudia, ktorí sú na spodku. Kde by ste momentálne na tejto škále umiestnili seba?* 10 znamená – vrchol našej spoločnosti a 0 znamená – spodok našej spoločnosti. Z grafu č. 3.3 možno vidieť, že najbližšie k vrcholu spoločnosti sa cítia byť respondenti v Holandsku ($M = 6,61$), Dánsku ($M = 6,43$) a Nórsku ($M = 6,33$). Na opačnom póle škály, bližšie k spodku spoločnosti, sa na základe vlastných ohodnotení najčastejšie cítia byť respondenti z Bulharska ($M = 3,8$) a Portugalska ($M = 4,2$). Priemerné skóre slovenských respondentov sa nachádza v oblasti stredovej hodnoty škály ($M = 5,38$).

V súvislosti s prežívaním individuálnej a sociálnej pohody nás zaujímalo, nakoľko súvisia so subjektívnym zhodnotením vlastnej pozície v spoločnosti. Výsledky korelačnej analýzy potvrdili štatisticky významný pozitívny vzťah medzi posúdením vlastnej spoločenskej pozície a individuálnou ($r = 0,359$) ($p < 0,01$) a sociálnou pohodou ($r = 0,241$) ($p < 0,01$).

Graf č. 3.3: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v premennej subjektívna spoločenská pozícia. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým vyššie sa respondenti vidia na spoločenskom rebríčku

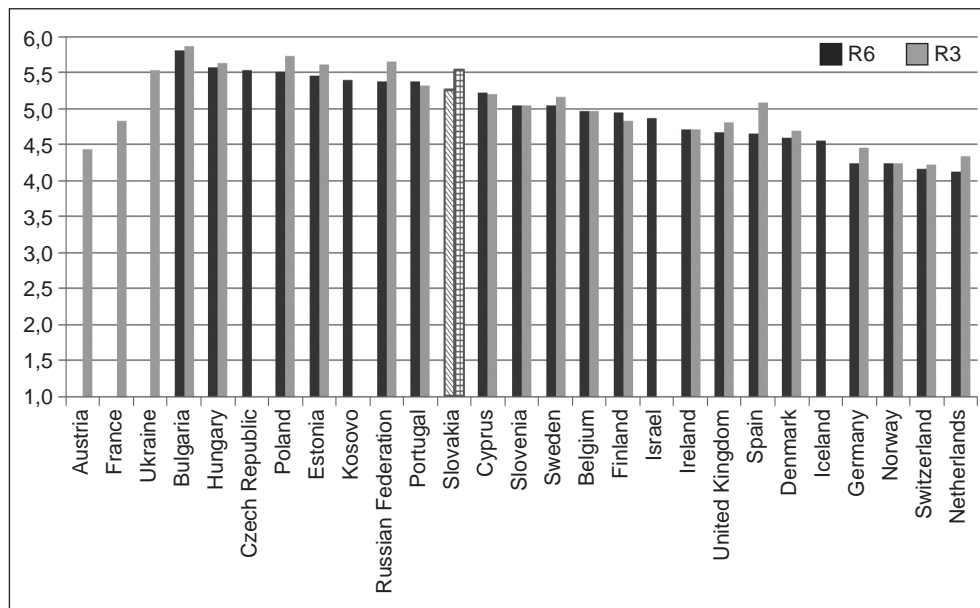

Dobrovoľníctvo

Stále aktuálna otázka o celospoločenskom prínose dobrovoľníckych aktivít bola (s odstupom šiestich rokov) opakovane zaradená v šiestom kole ESS. Položka znela: *Ako často ste sa za posledných 12 mesiacov zapojili do práce pre dobrovoľnícke alebo charitatívne organizácie?* Odpovedňová škála bola zostavená nasledovne: 1 – najmenej raz za týždeň, 2 – najmenej raz za mesiac, 3 – najmenej raz za tri mesiace, 4 – najmenej raz za 6 mesiacov, 5 – menej často, 6 – nikdy. Graf č. 3.4 zobrazuje porovnanie v angažovaní sa respondentov v charitatívnych aktivitách v treťom a šiestom kole ESS. Pri čítaní grafu je potrebné brať do úvahy škálovanie odpovedňových možností v zmysle, že čím je hodnota nižšia, tým častejšie sa respondenti danej krajiny zapájajú do dobrovoľníckych a iných prospešných aktivít.

Najčastejšie uvádzali participáciu na dobrovoľníckych a charitatívnych aktivitách respondenti z Holandska ($M = 4,12$) a Švajčiarska ($M = 4,17$) a v oboch krajinách bolo zaznamenané častejšie uvádzanie dobrovoľníckych aktivít ako v treťom kole. Najmenej často alebo takmer nikdy sa do dobrovoľníckych aktivít zapájali respondenti z Bulharska ($M = 5,8$).

Graf č. 3.4: Porovnanie priemerného skóre premennej *dobrovoľníctvo* meranej v treťom a šiestom kole ESS. Čím nižšia hodnota priemerného skóre, tým častejšia participácia respondentov na dobrovoľníckych a charitatívnych akciách

Poznámka ku grafu:

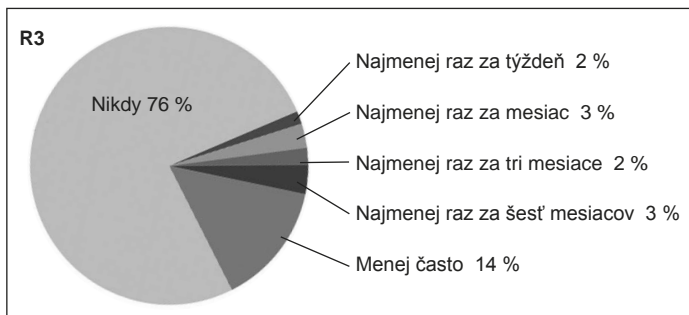
Štatisticky významné rozdiely medzi meraniami R3 a R6 boli potvrdené v týchto krajinách: Bulharsko, Nemecko, Španielsko, Veľká Británia, Holandsko, Rusko a Slovensko.

Situácia s účasťou na dobrovoľníckych aktivitách a v charitatívnych organizáciách sa podľa meraní v treťom kole ESS ($M = 5,55$) a šiestom kole ESS významne zmenila. Slovenskí respondenti uvádzali štatisticky významne častejšie zapájanie sa do aktivít tohto druhu pri poslednom meraní v roku 2012 ($M = 5,25$) ($p < 0,001$).

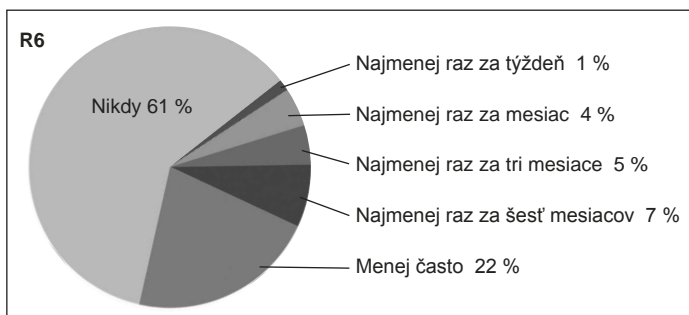
Nasledujúce grafy č. 3.5 a č. 3.6 demonštrujú zmenu vo frekvenciách odpovedí slovenských respondentov v treťom a šiestom kole v premennej *dobrovoľníctvo*.

Z porovnania frekvencií odpovedí slovenských respondentov znázornených na grafoch č. 3.5 a č. 3.6 je možné vidieť, že zatiaľ čo zapájanie sa (v rozsahu: najmenej raz za 6 mesiacov až najmenej raz za týždeň) do dobrovoľníckej činnosti uviedlo v roku 2006 (R3) 9,6 % slovenských respondentov, v roku 2012 (R6) tak uviedlo 17 % respondentov. A ešte jeden údaj: v roku 2006 (R3) uviedlo až 76,1 % respondentov na Slovensku, že sa nikdy nezapojili do dobrovoľníckej činnosti. V roku 2012 (R6) bol tento údaj o 17 % nižší (59,1 %). Pre porovnanie, v Holandsku sa v roku 2012 (R6) venovalo dobrovoľníckej činnosti (v rozsahu: najmenej raz za 6 mesiacov až najmenej raz za týždeň) 44,1 % respondentov a respondentov, ktorí uviedli, že sa do takýchto činností nikdy nezapojili, bolo 46,7 %.

Graf č. 3.5: Percentuálne zastúpenie odpovedí slovenských respondentov v 3. kole ESS na otázku: *Ako často ste sa za posledných 12 mesiacov zapojili do práce pre dobrovoľnícke alebo charitatívne organizácie?*

Graf č. 3.6: Percentuálne zastúpenie odpovedí slovenských respondentov v 6. kole ESS na otázku: *Ako často ste sa za posledných 12 mesiacov zapojili do práce pre dobrovoľnícke alebo charitatívne organizácie?*

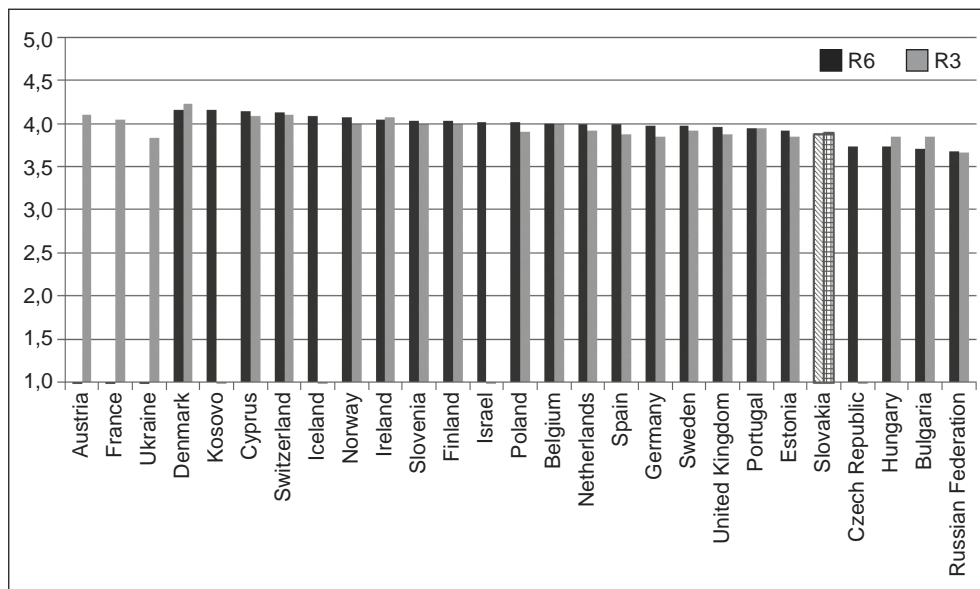

Nachádzanie zmyslu v každodenných aktivitách

Nachádzajú respondenti ESS zmysel vo svojich každodenných aktivitách? Nachádzajú ho väčšmi ako počas predchádzajúceho merania? Odpovede na položené otázky nám poskytne analýza položky *Vo všeobecnosti cítim, že to, čo v živote robím, je hodnotné a cenné*, s ktorou respondenti vyjadrovali na 5-bodovej škále svoj súhlas, resp. nesúhlas (1 – rozhodne nesúhlasím, 5 – rozhodne súhlasím).

Graf č. 3.7 vyjadruje mieru súhlasu, resp. nesúhlasu respondentov s tým, že to, čo v živote robia, považujú za prínosné. Najviac vidia zmysel svojej každodennej aktivity respondenti v Dánsku a v Kosove ($M = 4,16$ v oboch prípadoch). Najmenej zmyslu v tom, čo dennodenne robia, vidia respondenti z Ruska ($M = 3,68$) a Bulharska ($M = 3,7$). Priemerné skóre odpovedí slovenských respondentov v šiestom kole bolo $M = 3,87$, t. j. hodnota vyjadruje tendenciu k súhlasu s predloženým výrokom. Pri porovnaní výpovedí slovenských respondentov v treťom a šiestom kole nebol zistený významný rozdiel v dosiahnutom skóre.

Graf č. 3.7: Porovnanie priemerného skóre premennej *zmysluplnosť aktivít* meranej v treťom a šiestom kole ESS. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým väčší zmysel nachádzajú respondenti vo svojich aktivitách

Poznámka ku grafu:

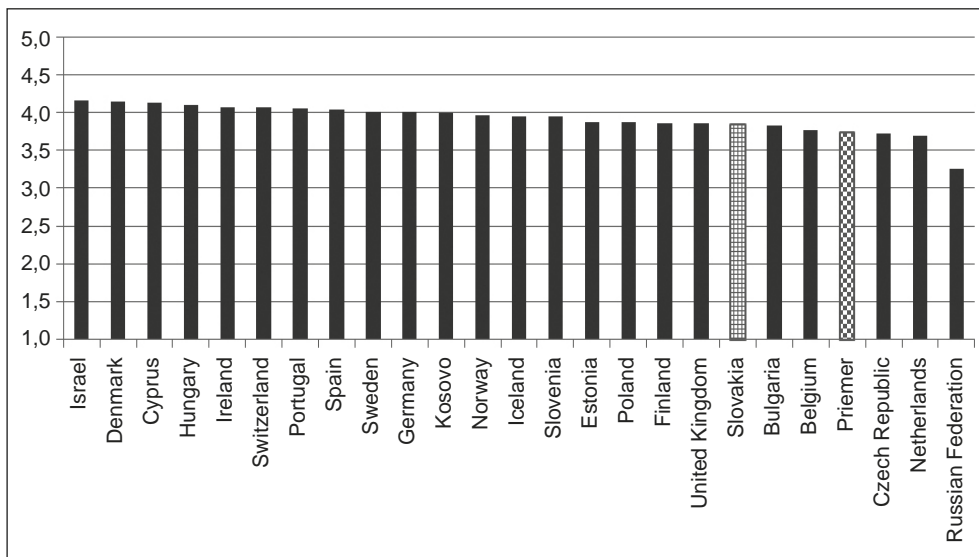
Štatisticky významné rozdiely medzi meraniami R3 a R6 boli potvrdené v týchto krajinách: Bulharsko, Nemecko, Španielsko, Veľká Británia, Maďarsko, Holandsko, Poľsko a Rusko

Pocit kompetentnosti

Pri posudzovaní vlastnej kompetentnosti respondenti vyjadrovali mieru súhlasu s výrokom: *Je mnoho vecí, o ktorých viem, že som v nich dobrý/á*. Respondenti odpovedali na 5-bodovej škále: 1 – rozhodne nesúhlasím, 5 – rozhodne súhlasím. Táto položka bola do dotazníka zahrnutá po prvýkrát, takže nie sú k dispozícii opakované merania. Výsledky znázorňuje graf č. 3.8.

Najvyššiu dôveru vo svoje schopnosti/zručnosti prezentovali respondenti z Izraela ($M = 4,17$), Dánska ($M = 4,15$) a Cypru ($M = 4,13$). Najnižšiu mieru súhlasu s výrokom *Je mnoho vecí, o ktorých viem, že som v nich dobrý/á* uvádzali respondenti z Ruska ($M = 3,25$). Slovenskí respondenti v priemere dosiahli skóre 3,84, čo naznačuje, že častejšie vyjadrovali súhlas s týmto výrokom. Korelačná analýza potvrdila štatisticky významný pozitívny vzťah prežívania pocitu kompetentnosti a individuálnej pohody ($r = 0,337$, $p < 0,01$).

Graf č. 3.8: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v premennej *pocit kompetentnosti*. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým väčší si respondenti uvedomujú, že sú dobrí v aktivitách, ktoré vykonávajú

Päť elementov subjektívnej pohody: kontakt, aktivita, všímavosť, učenie, dávanie

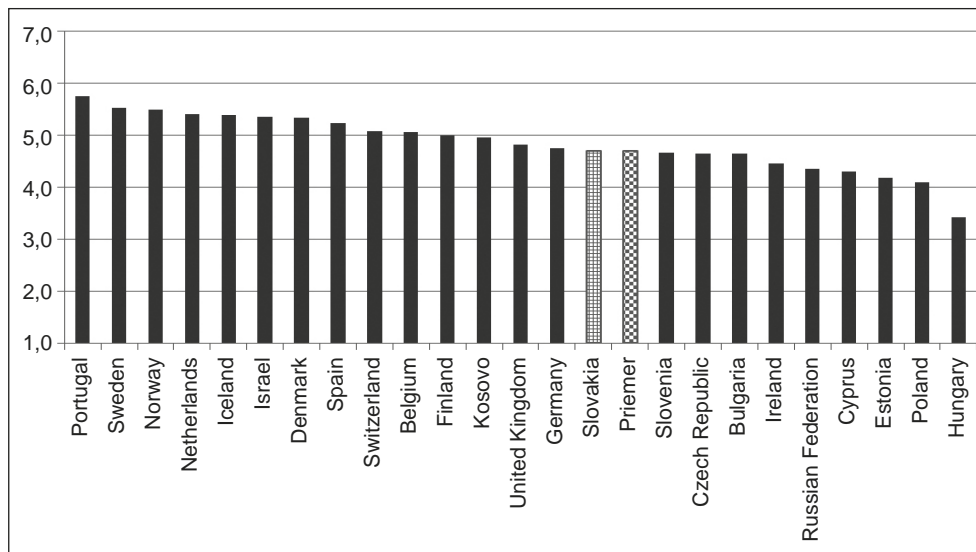
V tejto časti kapitoly sa pokúsime nájsť odpoveď na otázku: *Nakoľko sa respondenti v jednotlivých krajinách venujú aktivitám, ktoré prispievajú k pocitu subjektívnej pohody?* Ide o sériu pozitívnych aktivít, ktoré, v prípade, že ich jednotlivci vykonávajú pravidelne, vedú k narastajúcemu prežívaniu subjektívnej pohody (podľa Nef, 2008).

Byť v kontakte

Udržiavať kontakty s blízkymi, byť v spojení s priateľmi, či kolegami z práce.... práve tieto aktivity sa zisťovali otázkou: *Ako často sa stretávate vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými alebo kolegami z práce?* Odpovede respondentov boli zaznamenané na 7-bodovej škále, 1 – nikdy až 7 – každý deň.

Z grafu č. 3.9 sa môžeme dozvedieť, že najčastejšie sa s blízkymi a priateľmi stretávajú respondenti z Portugalska ($M = 5,74$), najmenej často respondenti z Maďarska ($M = 3,43$). Slovenskí respondenti dosiahli hodnotu priemerného skóre totožnú s hodnotou priemerného skóre celej vzorky ($M = 4,7$).

Graf č. 3.9: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v elemente subjektívnej pohody *byť v kontakte*. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým častejšie sa respondenti stretávajú s priateľmi a príbuznými

Byť aktívny

Fyzická aktivita, ako je známe, prispieva k pozitívnej nálade a pohode. Nakoľko sú respondenti v jednotlivých krajinách aktívni, sa zisťovalo otázkou: *Povedzte prosím, počas koľkých z uplynulých 7 dní ste boli fyzicky aktívny/aktívna nepretržite 20 minút alebo dlhšie?* Respondenti mohli odpovedať na 8-bodovej škále, 0 – ani jeden deň, 7 – sedem dní.

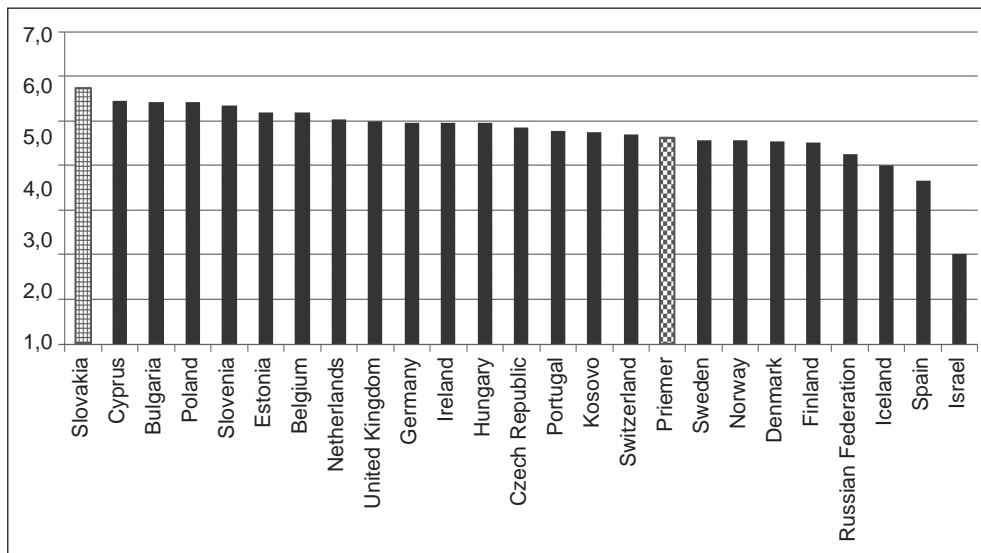
Najčastejšie fyzickú aktivitu vykonávajú respondenti zo Slovenska ($M = 5,73$). Nie je však možné popísať, či ide o fyzickú aktivitu, ktorá súvisí s vykonávaním povolania respondenta, alebo prác v domácnosti či voľnočasových aktivít. Najmenej často vykonávanie fyzickej aktivity uvádzali respondenti z Izraela ($M = 2,03$; pozri graf č. 3.10).

Všimáť si

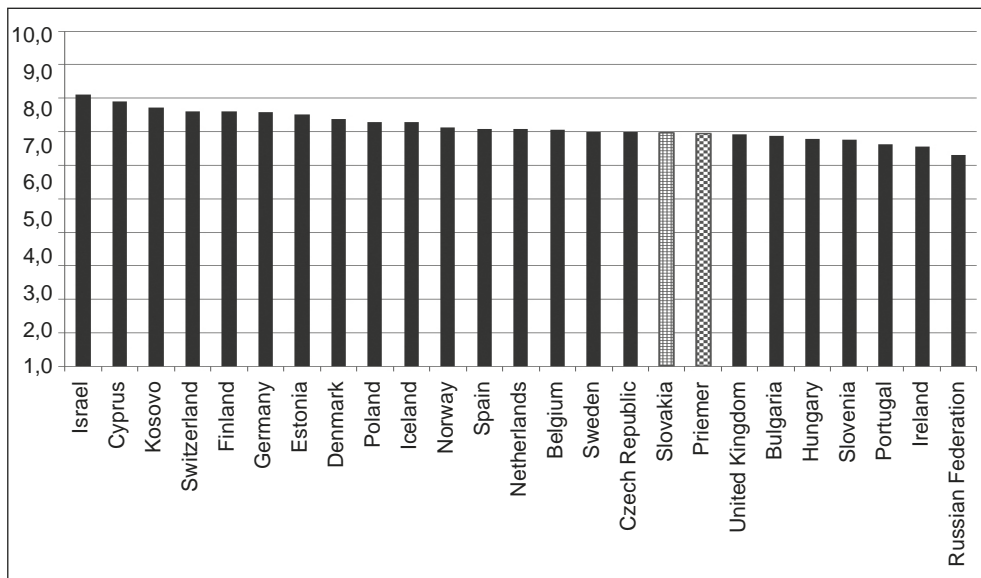
Ďalšou z aktivít smerujúcou k pocitu pohody je „všimáť si“, pozorovať, uvedomovať si svoje okolie a ľudí a veci okolo seba. To, ako často si respondenti všimajú to, čo ich obklopuje, sa zisťovalo otázkou: *Ako často počas bežného dňa si všimnete a oceníte to, čo vás obklopuje?* Respondenti mali na odpovede k dispozícii 11-bodovú škálu, kde 0 znamená nikdy a 10 znamená vždy.

Podľa výsledkov z grafu č. 3.11 možno konštatovať, že najčastejšie si svoje okolie všimajú respondenti z Izraela ($M = 8,10$), Cypru ($M = 7,91$) a Kosova ($M = 7,71$). Najmenej často pozornosť svojmu okoliu venujú respondenti z Írska ($M = 6,56$) a Ruska ($M = 6,32$). Slovenskí respondenti dosiahli hodnotu priemerného skóre, tesne nad celkovým priemerom vzorky ($M = 6,96$).

Graf č. 3.10: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v elemente subjektívnej pohody *byť aktívny*. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým častejšie respondenti vykonávajú fyzickú aktivitu

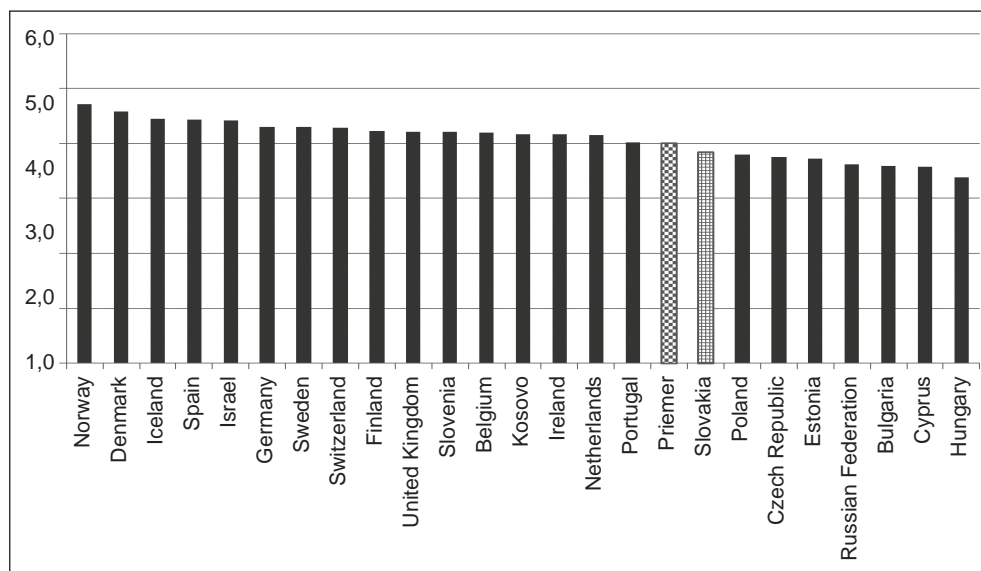
Graf č. 3.11: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v elemente subjektívnej pohody *všimáť si*. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým častejšie si respondenti všimajú a ocenia svoje okolie

Stále sa učiť

Táto aktivita je ďalším elementom subjektívnej pohody. Otázka pre respondentov zistovala, či sa kontinuálne učia nové veci, či sa zaujímajú o novinky vo svojom okolí: *Do akej miery sa učíte vo svojom živote nové veci?* Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále od 0 – vôbec nie po 6 – veľmi často.

Graf č. 3.12: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v elemente subjektívnej pohody *stále sa učiť*. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým častejšie sa respondenti učia vo svojom živote novým veciam

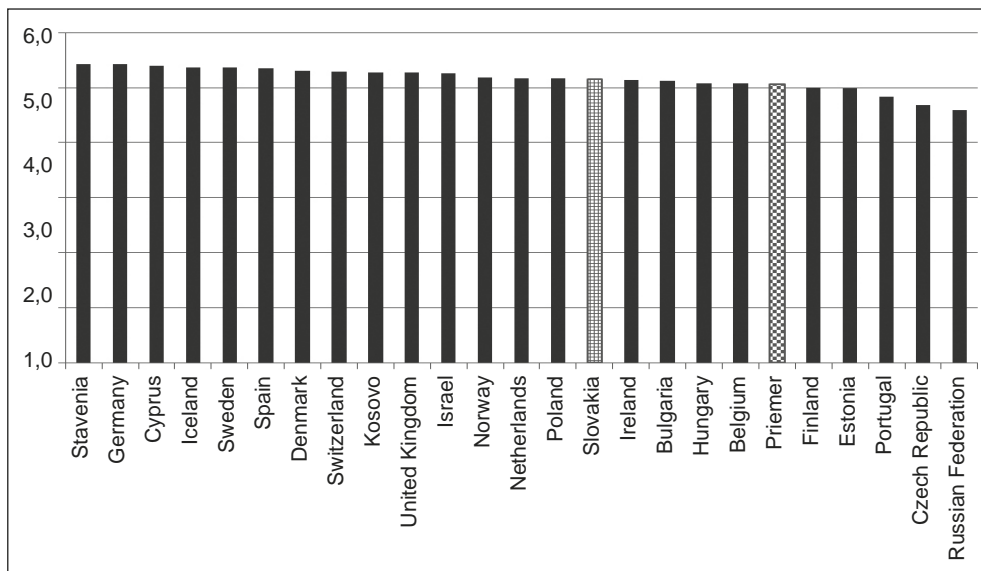

Ako možno vidieť na grafe č. 3.12, respondenti z Nórska ($M = 72$) a Dánska ($M = 4,58$) najčastejšie uvádzali, že sa stále učia novým veciam. Najmenej často sa niečomu novému priučia respondenti z Maďarska ($M = 3,38$). Slovenskí respondenti v tomto prípade dosiahli hodnotu priemerného skóre tesne pod hodnotou celkového priemerného skóre.

Dávať

Piatym elementom prispievajúcim k subjektívnej pohode je aktivita, ktorá prináša pohodu okoliu prostredníctvom úsilia jednotlivca. Môže ísť o poskytnutie opory v správnom čase, povzbudenie alebo úsmev. Otázka bola formulovaná takto: *Do akej miery poskytujete pomoc a oporu ľuďom, ktorí sú vám blízki, keď ju potrebujú?* Odpoveďová škála bola 7-bodová, od 0 – vôbec nie po 6 – úplne.

Graf č. 3.13: Hodnoty priemerného skóre respondentov participujúcich krajín 6. kola v elemente subjektívnej pohody *dávať*. Čím vyššia hodnota priemerného skóre, tým častejšie respondenti poskytujú oporu a povzbudenie svojim blízkym

Najnápomocnejší sú podľa odpovedí respondenti zo Slovinska ($M = 5,42$), Nemecka ($M = 5,42$) a Cypru ($M = 5,40$). Najmenej často pomoc a oporu poskytujú respondenti z Českej republiky ($M = 4,69$) a Ruska ($M = 4,6$). Hodnota celkového priemerného skóre pre túto položku bola 5,06. Slovenskí respondenti dosiahli hodnotu priemerného skóre $M = 5,15$ (pozri graf č. 3.13).

Päť aktivít ako prediktory. Čoho?

Regresnou analýzou sme overovali, do akej miery bude spomínaných päť aktivít (elementov subjektívnej pohody) vysvetľovať pocity šťastia alebo spokojnosti (tabuľka č. 3.2 a 3.3).

Všetkých päť aktivít sa potvrdilo ako štatisticky významné prediktory premennej *spokojnosť so životom*. Vysvetľujú 14,3 %-né variancie tejto premennej. Najsilnejším prediktorom sa javí byť element *dávať* (poskytovať sociálnu oporu svojim blízkym).

V prípade závislej premennej *pocit šťastia* sa rovnako potvrdili všetky sledované elementy ako štatisticky významné prediktory. Spolu vysvetľujú 19,9 % variancie závislej premennej.

Ako najsilnejší prediktor v tomto modeli vystupuje aktivita *dávať*, po nej nasleduje aktivita *neustále sa učiť* a *všimáť si okolie*.

Tabuľka č. 3.2: Korelačná matica premenných vstupujúcich do regresnej analýzy

	1	2	3	4	5	6
1 Šťastie	1					
2 Spokojnosť	0,704**	1				
3 Kontakt	0,213**	0,191**	1			
4 Učiť sa	0,300**	0,246**	0,194**	1		
5 Všímať si	0,321**	0,291**	0,127**	0,218**	1	
6 Dávať	0,317**	0,255**	0,128**	0,244**	0,309**	1
7 Aktivita	0,105**	0,087**	0,063**	0,109**	0,128**	0,158**

**p<0,01

Tabuľka 3.3: Výsledky lineárnej regresnej analýzy (Závislá premenná: *Spokojnosť so životom a Pociť šťastia*)

Prediktor	Spokojnosť so životom R ² = 0.143, p<0.001				Pociť šťastia R ² = 0.199, p<0.001			
	B	SE	t	p	B	SE	t	p
Kontakt	0,17	0,007	25,7	0.000	0,16	0,006	28,0	0.000
Učiť sa	0,21	0,007	28,1	0.000	0,24	0,006	37,3	0.000
Všímať si	0,22	0,006	38,5	0.000	0,20	0,005	41,6	0.000
Aktivita	0,02	0,004	3,7	0.000	0,02	0,004	4,9	0.000
Dávať	0,28	0,010	26,6	0.000	0,34	0,009	37,2	0.000
Konštanta	2,19	0,062	35,4	0.000	2,19	0,053	41,0	0.000

Záver

Naše zistenia prezentované v tejto kapitole prinášajú pohľad do problematiky subjektívnej pohody podložený aktuálnymi meraniami. Opakované merania v rozpätí šiestich rokov poukazujú na pozvoľne narastajúcu mieru prežívanej individuálnej pohody v celkovej vzorke respondentov. V prostredí našej krajiny sa tento trend opakovanými meraniami nepotvrdil. V súvislosti s prežívaním sociálnej pohody sú zistenia opačné: zatiaľ čo na úrovni celkovej vzorky nebola zaznamenaná štatisticky významná zmena medzi dvoma sledovanými meraniami (3. kolo a 6. kolo), slovenskí respondenti uvádzali v poslednom meraní štatisticky významne nižšiu úroveň prežívanej sociálnej pohody.

Pri zisťovaní vzťahu individuálnej a sociálnej pohody s pocitmi šťastia a spokojnosti so životom sa preukázal silnejší vzťah medzi individuálnou pohodou a pocitmi šťastia a medzi sociálnou pohodou a prežívaním spokojnosti so životom. Možno z toho usudzovať, že indi-

viduálna pohoda sa zakladá väčšmi na momentálnom prežívaní (tak ako prežívanie momentálneho pocitu šťastia), zatiaľ čo sociálna pohoda väčšmi odráža dlhodobjší stav (tak ako prežívanie spokojnosti so životom).

Z ďalších zistení je potrebné zdôrazniť tieto výsledky: odpovede slovenských respondentov pri posudzovaní subjektívnej spoločenskej pozície (umiestnenie na rebríčku spoločnosti) sú tesne nad úrovňou priemernej hodnoty dosiahnutej všetkými participujúcimi respondentmi. V podobnej pozícii sa nachádzajú slovenskí respondenti pri posudzovaní vlastných schopností (pocit kompetentnosti). Ich odpoveďové skóre sa nachádza nad úrovňou celkového priemeru.

Opakované merania umožnili porovnať odpovede respondentov v treťom a šiestom kole. Vo vzorkách slovenských respondentov v oboch kolách nebol zistený rozdiel vo vnímaní zmyslu aktivity, ktorej sa venujú. Počas oboch meraní vyjadrovali slovenskí respondenti zväčša súhlas s výrokom, že to, čo v živote robia, je hodnotné a cenné. Rozdiel medzi meraniami bol potvrdený v prípade participácie v dobrovoľníckych aktivitách. Slovenskí respondenti v porovnaní s výsledkami z tretieho kola v šiestom kole častejšie uvádzali, že sa zapájajú do dobrovoľníckych a charitatívnych akcií.

A ešte sa pozastavíme pri spomínaných piatich elementoch subjektívnej pohody. V troch z nich – *byť v kontakte, poskytovať pomoc (dávať)* a *všimáť si okolie* – boli odpovede slovenských respondentov tesne nad úrovňou celkového priemeru. V aktivite *byť fyzicky aktívny* dosiahli slovenskí respondenti najvyššie skóre spomedzi všetkých participujúcich krajín. Element *stále sa učiť* poukázal na fakt, že slovenskí respondenti sa, podľa vlastného vyjadrenia, v porovnaní s respondentmi v ostatných participujúcich krajinách menej často učia novým veciam.

REEL
Reading 0118 934 9796
REEL SERVICE TO OUR CUSTOMERS

LO11 VHU

IV.

VNÍMANIE DEMOKRACIE EURÓPANMI

Josef Výrost

Snahou autorov rotujúceho modulu bolo obohatiť obraz o názoroch a postojoch obyvateľov európskych krajín k demokracii a jej fungovaniu. Ako sami uvádzajú (Kriesi et al., 2013), tradične sa v multilaterálnych sociálnych prieskumoch zisťuje vzťah respondentov k demokracii buď **a)** otázkou, do akej miery ju podporujú (napr. ...demokracia je najlepší systém...), alebo **b)** otázkou, zisťujúcou spokojnosť so stavom demokracie (...do akej miery ste spokojný/á s tým, ako funguje demokracia vo vašej krajine...). Druhá z uvedených možností bola použitá aj v stabilnom module dotazníka ESS a obraz o výsledkoch prináša tabuľka č. 4.1.

Údaj uvedený v tabuľke vpravo dole nás informuje, že celkový priemer odpovedí respondentov v 11-bodovej škále (od 0 do 10), za všetky krajiny a všetky kolá, má hodnotu 5,08 a sa nachádza blízko teoretického stredu škály (5). Poradie krajín v riadkoch tabuľky vzniklo na základe údajov uvedených v poslednom stĺpci a predstavuje priemer v škále vyjadrenej spokojnosti/nespokojnosti so stavom demokracie za danú krajinu. Ako možno vidieť, najpozitívnejšie hodnotenie prezentovali respondenti v severských krajinách (Dánsko, Nórsko, Fínsko, Švédsko), vo Švajčiarsku, Luxembursku a Holandsku. Naopak, najmenej pozitívne názory na stav demokracie vo svojej krajine vyjadrili respondenti z Bulharska, Ukrajiny, Kosova, Chorvátska a Ruska. Miera spoľahlivosti dát v jednotlivých krajinách je samozrejme závislá od počtu kôl ESS, t. j. dĺžky obdobia, ktorú zachytávajú.

Opakovanie tejto otázky v nezmenenej podobe poskytlo teda do istej miery i možnosť analyzovať trend odpovedí: v poslednom riadku tabuľky môžeme vidieť, že od 1. (na konci roku 2002) po 5. kolo ESS (zber dát realizovaný prevažne v závere roku 2010) priemery vykazujú klesajúci trend (od 5,47 po 4,8), v 6. kole možno zaznamenať mierny vzrast (5,31). Fakt, že v každom kole sa do istej miery skladba účastníckych krajín menila, však nabáda k opatrnosti vo formulovaní zovšeobecňujúcich záverov (všetkých šiestich kôl ESS sa zúčastnilo iba 15 krajín).

Autori rotujúceho modulu sa pokúsili komplexný pojem „demokracia“ pre potreby štúdia jeho reflexie vo vnímaní obyvateľov európskych krajín operacionalizovať s pomocou uplatnenia dvoch vzájomne prepojených krokov:

- I. Na základe analýzy dostupných zdrojov (v rovine teoretickej i v rovine empirických dát) určili 9 základných segmentov komplexného konštruktú demokracia, ktoré potom slúžili ako základňa pre vytvorenie položiek modulu:
 1. **vláda práva, právny štát** (rule of law, Rechtsstaat): záruka, že každý je subjektom práva, musí ho rešpektovať a súčasne požíva ochranu proti zneužitiu zo strany iných (jednotlivcov, skupín či štátu);
 2. **vertikálna zodpovednosť**: vyjadrená princípmi a na nich postavenými mechanizmami (napr. transparentnosť, prístup verejnosti k informáciám), prostredníctvom ktorých občania môžu kontrolovať svojich volených zástupcov;

**Tabuľka č. 4.1: Odpovede respondentov 32 krajín v šiestich kolách ESS na otázku:
Ako ste spokojný s tým, ako funguje demokracia na Slovensku?
(0 – mimoriadne nespokojný, 10 – mimoriadne spokojný)**

	R1 (2002)	R2 (2004)	R3 (2006)	R4 (2008)	R5 (2010)	R6 (2012)	CELKOM za krajinu
Denmark	7,26	7,31	7,45	7,36	6,94	7,34	7,28
Switzerland	6,57	6,36	6,87	6,89	7,07	7,39	6,85
Luxembourg	6,83	6,64					6,74
Norway	6,14	6,23	6,63	6,68	6,93	7,24	6,64
Finland	6,35	6,7	6,76	6,52	6,26	6,85	6,57
Sweden	6,12	5,91	6,35	6,47	6,75	7,01	6,44
Netherlands	5,83	5,65	6,07	6,17	6,16	6,25	6,02
Cyprus			6,63	6,47	5,75	4,89	5,94
Spain	5,68	6,05	5,92	5,81	5,09	3,98	5,92
Austria	5,63	6,03	6,04				5,9
Iceland						5,73	5,73
Belgium	5,52	5,56	5,49	5,17	5,2	5,86	5,46
Germany	5,01	5,06	5,01	5,31	5,1	5,99	5,25
Israel	4,88			5,05	5,17	5,91	5,25
Ireland	4,99	5,78	5,88	4,49	4,86	5,45	5,24
United Kingdom	5,07	5,09	4,88	4,8	4,95	5,58	5,06
Italy	4,93	4,79					4,86
Greece	5,79	6,24		4,35	2,98		4,84
Czech Republic	4,79	4,61		4,79	4,8	4,97	4,79
Estonia		4,56	4,87	4,52	5,09	4,89	4,79
France	4,85	4,85	4,57	4,52	4,21		4,6
Poland	4,07	3,71	4,34	4,83	5,04	4,9	4,48
Slovakia		3,84	4,78	4,85	4,05	4,79	4,46
Turkey		4,98		3,9			4,44
Slovenia	4,39	4,54	4,61	4,75	3,2	3,61	4,18
Hungary	4,85	4,05	3,57	3,05	4,42	4,49	4,07
Portugal	4,55	3,39	4,22	4,06	3,56	3,97	3,96
Russia			3,55	3,9	3,88	3,86	3,79
Croatia				3,78	3,79		3,78
Kosovo						3,41	3,41
Ukraine		4,04	3,1	2,47	3,07		3,17
Bulgaria			2,66	2,42	3,08	3,06	2,81
CELKOM za kolo	5,47	5,3	5,23	4,92	4,8	5,31	5,08

3. **horizontálna zodpovednosť**: niekedy nazývaná aj inštitucionálnou, je vyjadrením princípu oprávnenia a potreby vzájomnej kontroly inštitúcií štátu;
4. **participácia**: zaručuje rovnakú možnosť jednotlivcom i skupinám aktívne ovplyvňovať procesy prijímania politických rozhodnutí;
5. **konkurencia**: otvorená súťaž slúži ako záruka uplatnenia možnosti výberu alternatív a vôle voličov;
6. **reprezentácia**: v zastupiteľskej demokracii si prostredníctvom volieb občania vyberajú svojich reprezentantov;
7. **prístupnosť**: miera, v akej sa politické reprezentácie angažujú vo formulácii a implementácii politik, rešpektujúcich prevládajúce názory a želania obyvateľov;
8. **sloboda**: predstavuje súhrn garantovaných a prakticky uplatňovaných práv a slobôd občanov, prístupných všetkým;
9. **rovnosť**: uplatnenie princípov rovnosti v oboch rovinách, politickej i sociálnej.

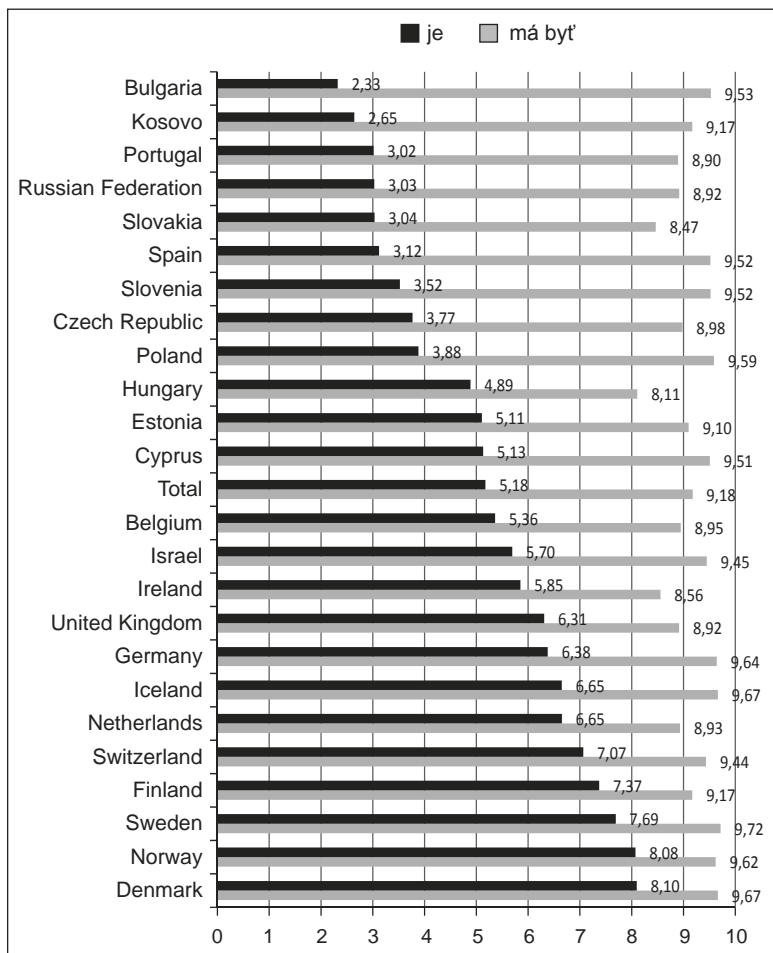
II. Vnímanie demokracie obyvateľmi sa rozkladá na dve (navzájom súvisiace, nie však identické) časti: ponímanie demokracie (*aká má byť*) a hodnotenie demokracie (*aký je jej stav v mojej krajine*).

4.1 Ponímanie právneho štátu a hodnotenie aktuálneho stavu

Podstata idey právneho štátu vo väzbe na ponímanie demokracie občanmi spočíva v očakávaní, že deklarované práva jednotlivca požívajú náležitú ochranu (kontrolu, dohľad nad tým, že sa uplatňujú v reálnom živote) prostredníctvom právneho štátu. V týchto súvislostiach sa osobitný význam pripisuje uplatneniu nielen formálnej, ale i procedurálnej spravodlivosti, ako preferovanej individuálnej i skupinovej hodnoty (napr. Tyler, Huo, 2002). Odrazom miery účinného fungovania „vlády zákona“ v živote spoločnosti môže byť potom napr. dôvera verejnosti v justíciu. Na tento citlivý symptóm sa zamerala aj autormi rotujúceho modulu použitá dvojica otázok, mapujúcich legitimitu súdov v očiach verejnosti na oboch, modelom sledovaných úrovniach: ako to vo vzťahu k demokracii má byť a ako vnímajú aktuálny stav.

Na základe údajov uvedených v grafe č. 4.1 možno konštatovať, že v odpovediach respondentov prevládol názor jednoznačne favorizujúci uplatňovanie rovnosti pred zákonom ako významného atribútu právneho štátu a demokracie (celkový priemer v 11-bodovej škále – total – bol 9,18), ktorý sa aj, podľa ich hodnotenia, prakticky naplňuje (celkový priemer v 11-bodovej škále je 5,18). V posúdení aktuálneho stavu sa medzi respondentmi podľa krajín prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 870,64$, $N = 44\ 133$, $p < 0.001$). Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov zo 14 krajín: najpozitívnejšie túto oblasť hodnotia respondenti severských krajín (Dánsko, Nórsko, Švédsko, Fínsko) a Švajčiarska. Naopak, výrazne negatívne hodnotenie (medzi bodmi 2 a 3 škály) prevláda u respondentov z Bulharska, Kosova, Portugalska, Ruska i Slovenska (priemer v škále 3,04).

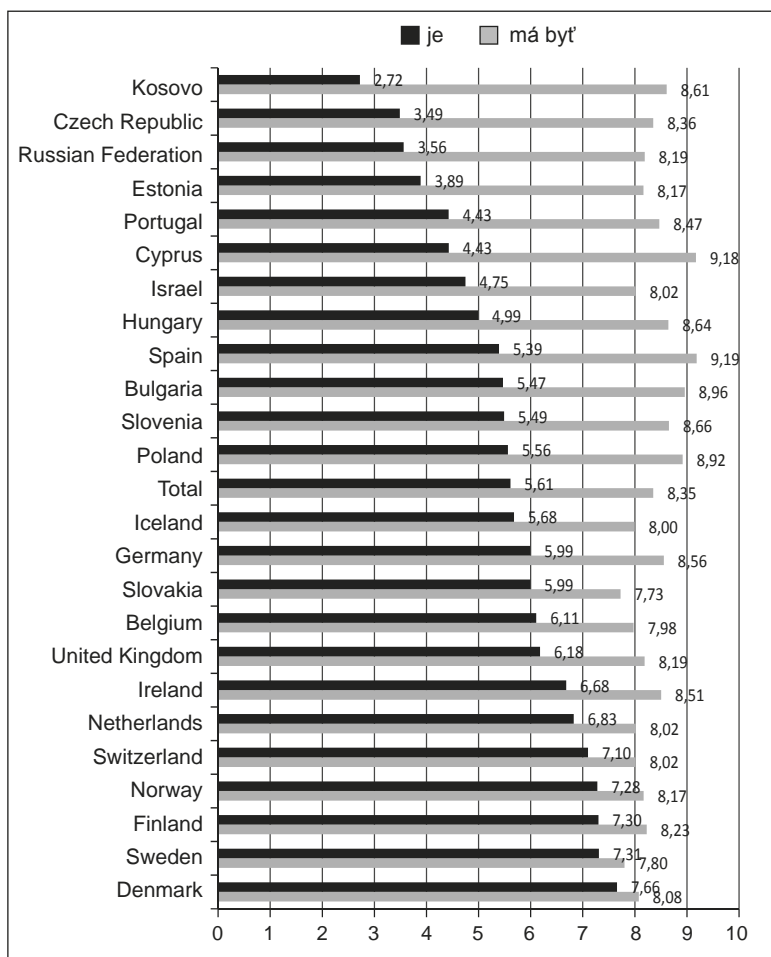
Graf č. 4.1: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že súdy zaobchádzajú s každým rovnako (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité) a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nevzťahuje, 10 – úplne vzťahuje)

4.2 Ponímanie vertikálnej zodpovednosti a hodnotenie aktuálneho stavu

Vertikálna zodpovednosť (kontrola) inštitúcií štátu sa v demokracii realizuje viacerými princípmi a na ne viazanými formalizovanými mechanizmami (napr. Bartolini, 1999, 2000), predovšetkým vulnerabilitou, t. j. neistotou volebného výsledku, ktorého zárukou sú slobodné, férové, pravidelne sa opakujúce voľby:

Graf č. 4.2: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že vládnuce strany získajú menej hlasov vo voľbách, ak bolo ich pôsobenie zlé (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nevzťahuje, 10 – úplne vzťahuje)

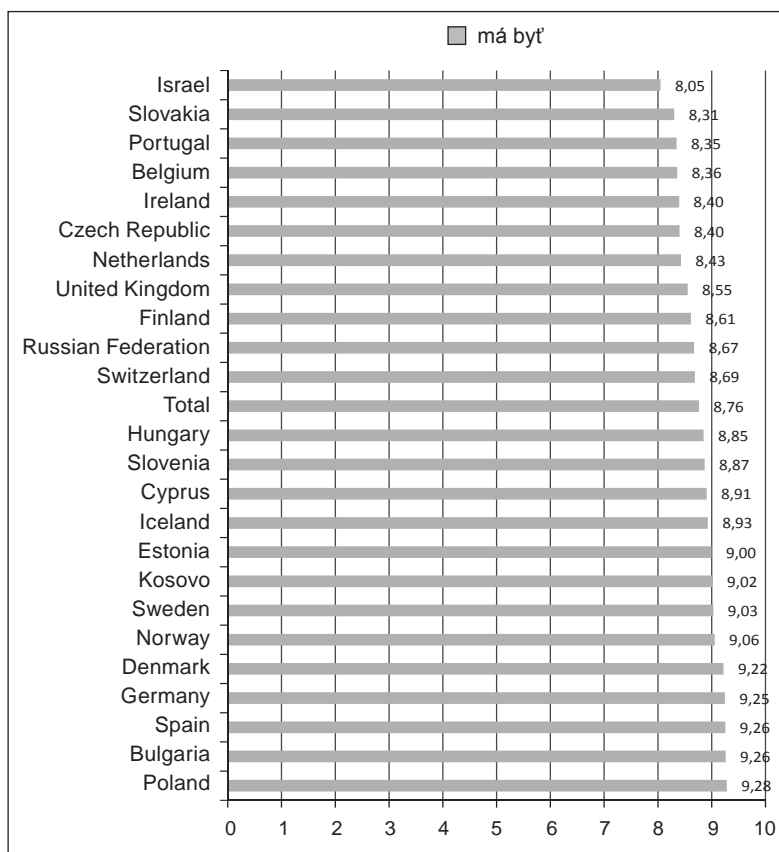
Na základe údajov uvedených v grafe č. 4.2 možno znova konštatovať, že respondenti princíp vulnerability považujú za významný atribút demokracie (celkový priemer v 11-bodovej škále je 8,35), ktorý sa realizuje v praxi (celkový priemer v 11-bodovej škále je 5,61). V posúdení aktuálneho stavu uplatňovania tohto demokratického princípu v krajine sa medzi respondentmi prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 412,18$, $N = 43267$, $p < 0,001$). Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov zo 16 krajín: najpozitívnejšie (medzi bodmi 7 a 8 použitéj

škály) túto oblasť hodnotia opäť respondenti zo severských krajín (Dánsko, Nórsko, Švédsko, Fínsko) a Švajčiarska. Naopak, negatívne hodnotenie (medzi bodmi 2 a 4 škály) prevláda u respondentov z Kosova, Českej republiky, Ruska a Estónska. Respondenti zo Slovenska sa umiestnili v strede distribúcie krajín, v pozitívnom póle hodnotiacej škály (priemer v škále 5,99).

4.3 Ponímanie horizontálnej zodpovednosti

Inštitucionálnu kontrolu, vyjadrujúcu princíp oprávnenia a potreby vzájomnej kontroly inštitúcií štátu, mapovala iba jedna otázka – o princípe kontroly výkonnej moci súdnou mocou (autori modulu pravdepodobne predpokladali, že praktické, objektivizované posúdenie stavu vecí v tejto oblasti „technicky“ presahuje možnosti respondentov):

Graf č. 4.3: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že súdy sú schopné zasiahnuť, ak vláda prekračuje svoje právomoci (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité)

Na základe údajov, uvedených v grafe č. 4.3 možno konštatovať, že respondenti rovnako aj princíp inštitucionálnej zodpovednosti považujú za významný atribút demokracie (celkový priemer v 11-bodovej škále je 8,76). Odpovede respondentov zo Slovenska sa zaraďujú na predposledné miesto poradia podľa vnímania dôležitosti princípu horizontálnej zodpovednosti pre demokraciu (priemer odpovedí v škále 8,31).

4.4 Ponímanie participácie a hodnotenie aktuálneho stavu

Fundamentálny demokratický princíp rovnosti nemôže fungovať, ak zostáva len v abstraktnej rovine, a teda nevyhnutne musí nájsť svoj výraz v konkrétnych mechanizmoch vládnutia – plnohodnotným zapojením všetkých subjektov (Dahl, 1998).

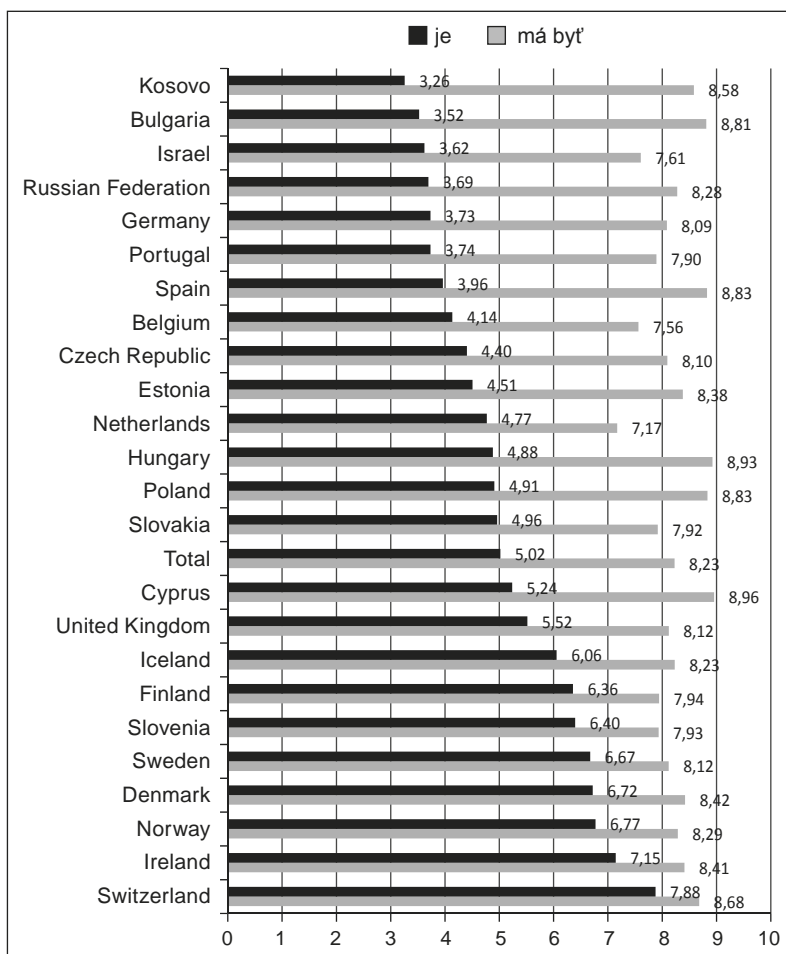
Podľa L. Morlina (2009, 39) pojem participácie „predstavuje celú šírku prejavov správania, konvenčného či nekonvenčného, legálneho či na hranici vis-à-vis legálnosti, ktoré umožňuje mužom i ženám, ako jednotlivcom alebo skupine vytvárať, oživiť či posilniť skupinovú identifikáciu, alebo sa pokúšať ovplyvniť prijímanie rozhodnutí politických autorít (reprezentatívnych či vládnych)“.

Inštitút referenda, hoci sa považuje za významný, priamy nástroj demokracie, býva zatiaľ v praxi iba zriedka plne využívaný. Obvykle sa zo strany predstaviteľov zákonodarnej aj výkonnej moci vníma ako zriedkavý, doplnkový nástroj v systéme reprezentatívnej demokracie. Často je referendum legislatívne „ošetrené“ mnohými na seba nadväzujúcimi podmienkami (never-end-um) do tej miery, že je prakticky odsúdené na neúspech, eventuálne aj v prípade pozitívneho výsledku podlieha definitívnemu potvrdeniu zákonodarných orgánov.

Vzhľadom na uvedené okolnosti sa autori rotujúceho modulu sústredili, pri téme participácie, na postoje respondentov k referendu a jeho významu pre demokraciu, ale aj na to, ako respondenti vnímajú aktuálny stav vo svojej krajine:

Z údajov uvedených v grafe č. 4.4 vyplýva, že v odpovediach respondentov prevládol názor jednoznačne favorizujúci uplatňovanie priameho hlasovania občanov o najdôležitejších politických otázkach v referende (celkový priemer v 11-bodovej škále bol 8,28). V posúdení aktuálneho stavu sa celkový priemer nachádza v strede odpoveďovej škály (5,02), pričom medzi respondentmi podľa krajín sa prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 387,64$, $N = 43468$, $p < 0.001$). Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov z 10 krajín: najpozitívnejšie túto oblasť hodnotia respondenti zo Švajčiarska, Írska a severských krajín (Nórsko, Dánsko, Švédsko). Naopak, negatívne hodnotenie (medzi bodmi 3 a 4 škály) prevláda u respondentov z Kosova, Bulharska, Izraela a Ruska. Hodnotenie respondentov zo Slovenska sa nachádza blízko stredu odpoveďovej škály (4,96).

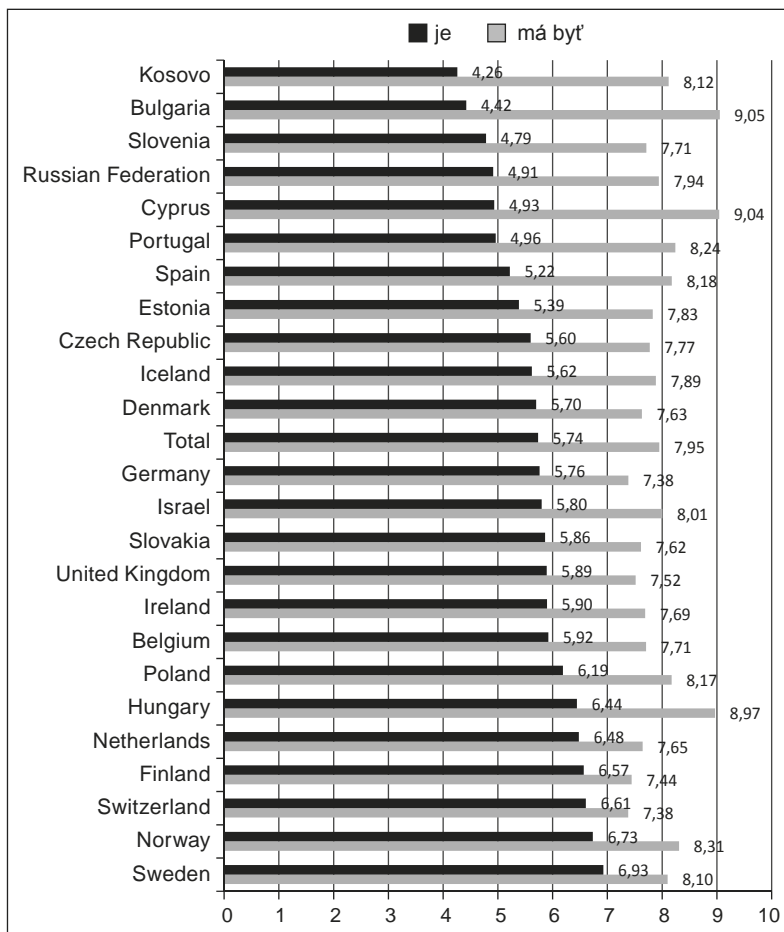
Graf č. 4.4: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že občania majú pri najdôležitejších politických záležitostiach posledné slovo, a to prostredníctvom priameho hlasovania o nich v referendách (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nevzťahuje, 10 – úplne vzťahuje)

4.5 Ponímanie konkurencie a hodnotenie aktuálneho stavu

Zásada otvorenej súťaže ideí, programov a ponúkaných riešení sa tradične považuje za esenciálnu otázku demokracie a súčasne za záruku uplatnenia možnosti výberu alternatív a vôle voličov:

Graf č. 4.5: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že rôzne politické strany navzájom ponúkajú jasné alternatívy (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nevzťahuje, 10 – úplne vzťahuje)

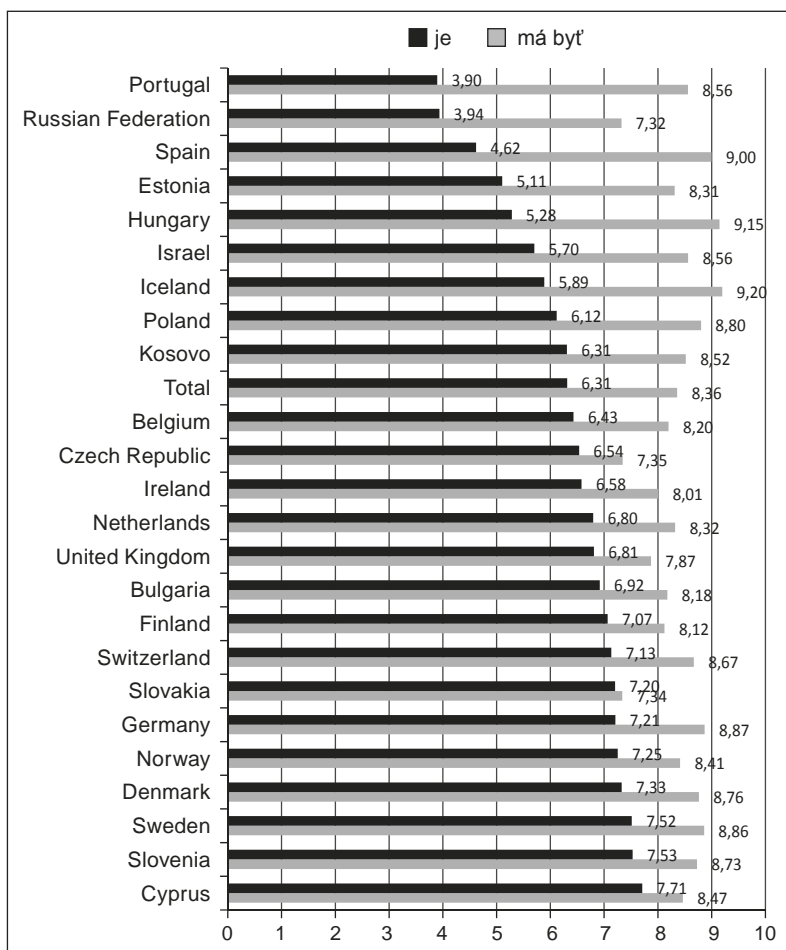
Respondenti aj princíp konkurencie, ako možno vidieť v grafe č. 4.5, považujú za významný atribút demokracie (celkový priemer v 11-bodovej škále je 7,95), ktorý sa i prakticky realizuje (celkový priemer v 11-bodovej škále je 5,74). V posúdení aktuálneho stavu uplatňovania tohto demokratického princípu v krajine sa medzi respondentmi prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 148,21$, $N = 43\ 357$, $p < 0,001$). Nad teoretickú strednú hodnotu škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov z 18 krajín: najpozitívnejšie (medzi bodmi 6 a 7 použitej škály) túto oblasť hodnotia opäť respondenti zo severských krajín (Švédsko, Nórsko, Fínsko) a Švajčiarska. Nao-

pak, mierne negatívne hodnotenie (pod bodom 5 škály) prevláda u respondentov z Kosova, Bulharska a Slovinska. Respondenti zo Slovenska sa umiestnili v strede distribúcie krajín, v pozitívnom póle hodnotiacej škály (priemer v škále 5,86).

4.6 Ponímanie reprezentácie a hodnotenie aktuálneho stavu

Od demokratického systému organizácie spoločnosti sa vyžaduje, aby preferencie občanov boli reprezentované (nachádzali svoj výraz) v procese politického rozhodovania. Táto me-

Graf č. 4.6: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že práva menšinových skupín sú chránené (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nevzťahuje, 10 – úplne vzťahuje)

ritórna požiadavka demokracie sa uplatňuje prostredníctvom substantívnej reprezentácie (napr. proporcionálne zastúpenie parlamentných kresiel, definované výsledkami volieb), ale môže sa uplatňovať aj prostredníctvom deskriptívnej reprezentácie (Bühlmann et al., 2012), osobitne prihliadajúc na zastúpenie minorít. Na túto oblasť sa zameriava ďalšia z otázok rotujúceho modulu:

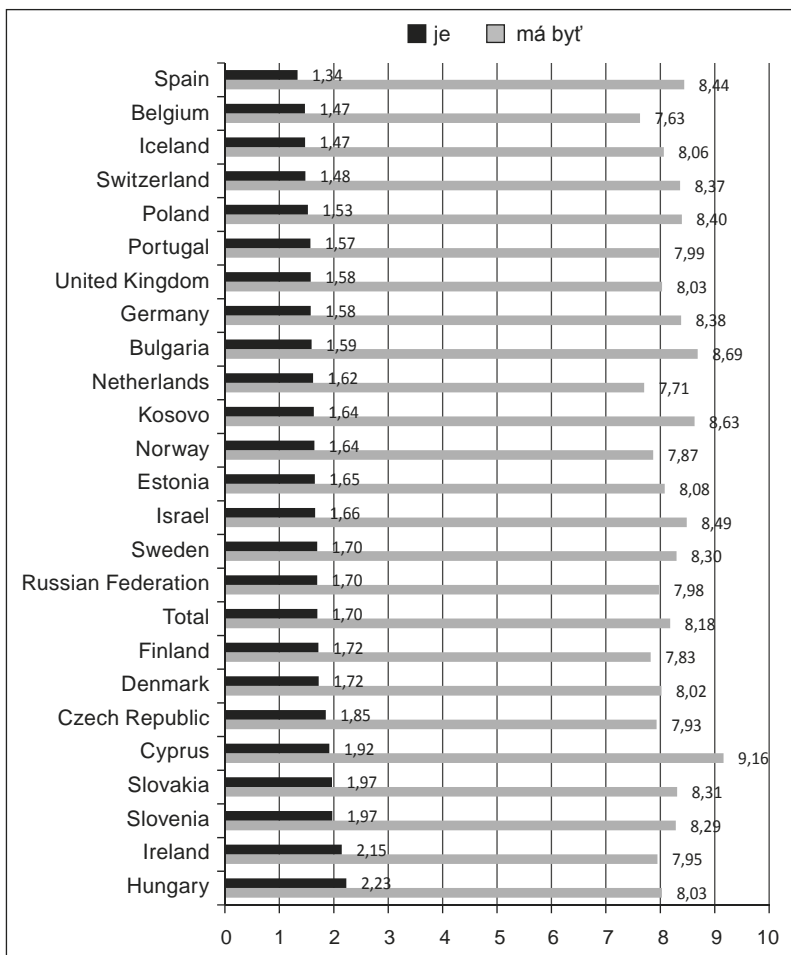
Z údajov uvedených v grafe č. 4.6 vyplýva, že respondenti považujú za dôležité, aby práva menšinových skupín boli chránené (celkový priemer v 11-bodovej škále bol 8,36) a podľa hodnotenia aktuálneho stavu sa to aj deje (celkový priemer v 11-bodovej škále je 6,31). V posúdení aktuálneho stavu sa medzi respondentmi podľa krajín prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 386,98$, $N = 43\ 236$, $p < 0.001$). Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov z 21 krajín: najpozitívnejšie túto oblasť hodnotia respondenti z Cypru, Slovinska a troch severských krajín (Švédsko, Dánsko, Nórsko). Naopak, mierne negatívne hodnotenie prevláda u respondentov z Portugalska, Ruska a Španielska. Hodnotenie respondentov zo Slovenska sa nachádza v hornej tretine krajín (7,2).

4.7 Ponímanie prístupnosti a hodnotenie aktuálneho stavu

Hlasy voličov by mali v demokratickom prostredí znieť v ušiach politických subjektov permanentne, nielen v čase volieb. Osobitne sa to týka exekutívy, ktorej povinnosťou je aj – v prípade, že berie vážne svoje záväzky – pozorne načúvať hlasu verejnej mienky. Iste nie vždy a za každých okolností, lebo reálny život si občas žiada aj implementáciu opatrení, ktoré nie sú populárne.

Ako možno vidieť v grafe č. 4.7, respondenti považujú za dôležité, aby vláda pri svojich rozhodnutiach brala do úvahy mienku verejnosti a aby im prispôbovala svoje plány (celkový priemer v 11-bodovej škále bol 8,18), podľa ich hodnotenia sa to však deje iba minimálne, ak vôbec (celkový priemer v 11-bodovej škále je 1,7). V posúdení aktuálneho stavu sa medzi respondentmi podľa krajín opäť prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 50,66$, $N = 43\ 932$, $p < 0.001$), hoci ich odpovede sú vzácné vyrovnané. Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nenachádzajú priemery odpovedí respondentov zo žiadnej krajiny. Z konfigurácie výsledkov vyplýva, že prevláda všeobecný názor, že vlády krajín sa pri realizácii svojich zámerov nenechajú ovplyvniť mienkou verejnosti. Najnižšie (teda najnegatívnejšie) hodnotenie aktuálneho stavu v uvedenej škále možno zaznamenať u respondentov zo Španielska, Belgicka a Islandu. Na opačnom konci poradia podľa krajín sú respondenti z Maďarska, Írska, Slovinska a Slovenska.

Graf č. 4.7: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, aby vláda zmenila svoje plánované postupy s ohľadom na to, čo si myslí väčšina ľudí (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – nikdy, 10 – vždy)

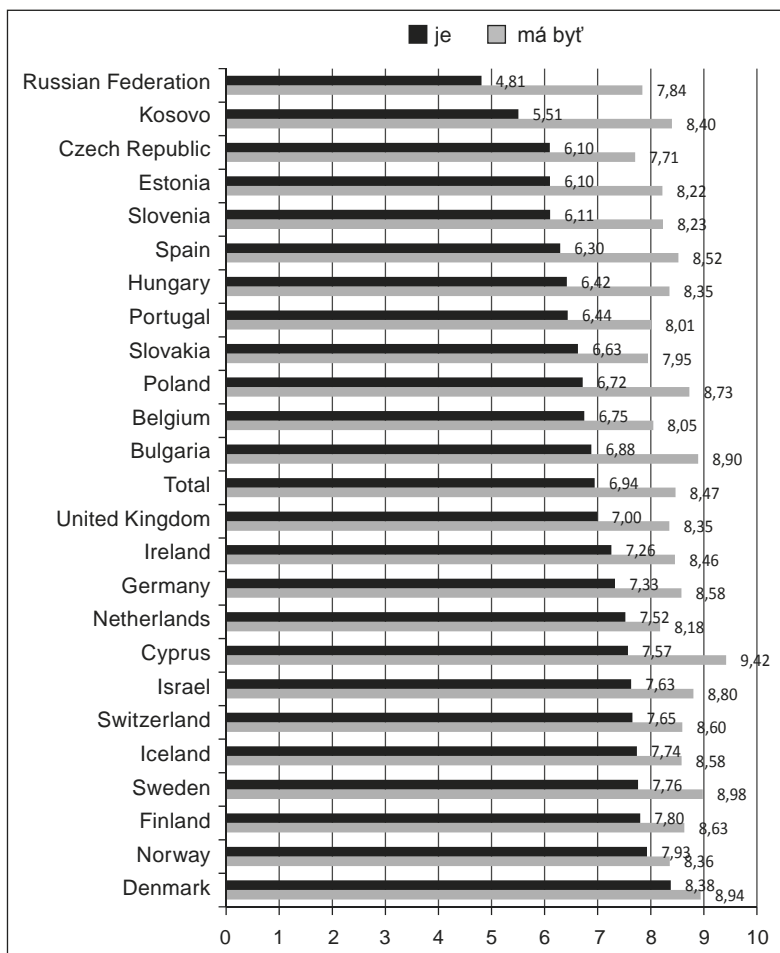
4.8 Ponímanie slobody a hodnotenie aktuálneho stavu

V európskych podmienkach základný rámec pre konceptualizáciu tejto témy v rámci modulu venovanému demokracii predstavuje *Charta základných práv Európskej únie*¹. Vzhľadom na to, že ide o relatívne rozsiahly zoznam, autori sa sústredili na jednu z oblastí, me-

1 <http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303SK.01000101.htm>

novite slobodu prejavu (v Charte zakotvenú v čl. 11). Uvedomovali si pritom, že u respondentov obvykle možno zaznamenať všeobecný súhlas s jej princípmi, a preto sa odporúča (Sniderman et al., 1996) v empirickom výskume sústrediť pozornosť na otázku uplatňovania slobody prejavu u extrémnych skupín.

Graf č. 4.8: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že každý je slobodný pri verejnom vyjadrovaní svojich politických názorov, dokonca aj vtedy, ak sú extrémne (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nie, 10 – úplne)

Z údajov uvedených v grafe č. 4.8 vyplýva, že respondenti považujú v demokracii za dôležité, aby mohol každý slobodne a verejne vyjadrovať svoje politické názory, a to aj vtedy, ak sú extrémne (celkový priemer v 11-bodovej škále bol 8,47), a podľa ich prevládajúceho hodnotenia sa to uskutočňuje aj prakticky (celkový priemer v 11-bodovej škále je 6,94). V posúdení aktuálneho stavu, teda či sa v ich krajine tak deje, sa medzi respondentmi podľa krajín prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 211,32$, $N = 36\ 351$, $p < 0.001$). Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov z 23 krajín (okrem Ruska): najpozitívnejšie túto oblasť hodnotia respondenti zo severských krajín (Dánska, Nórska, Fínska, Švédsko a Islandu). Okrem respondentov z Ruskej federácie, kde prevládalo mierne negatívne hodnotenie, rezervy v uplatňovaní tohto práva v svojej krajine vidia aj respondenti z Kosova, Českej republiky, Estónska a Slovinska. Do tejto skupiny možno zaradiť aj hodnotenie stavu uvedenej oblasti v optike respondentov zo Slovenska (6,63).

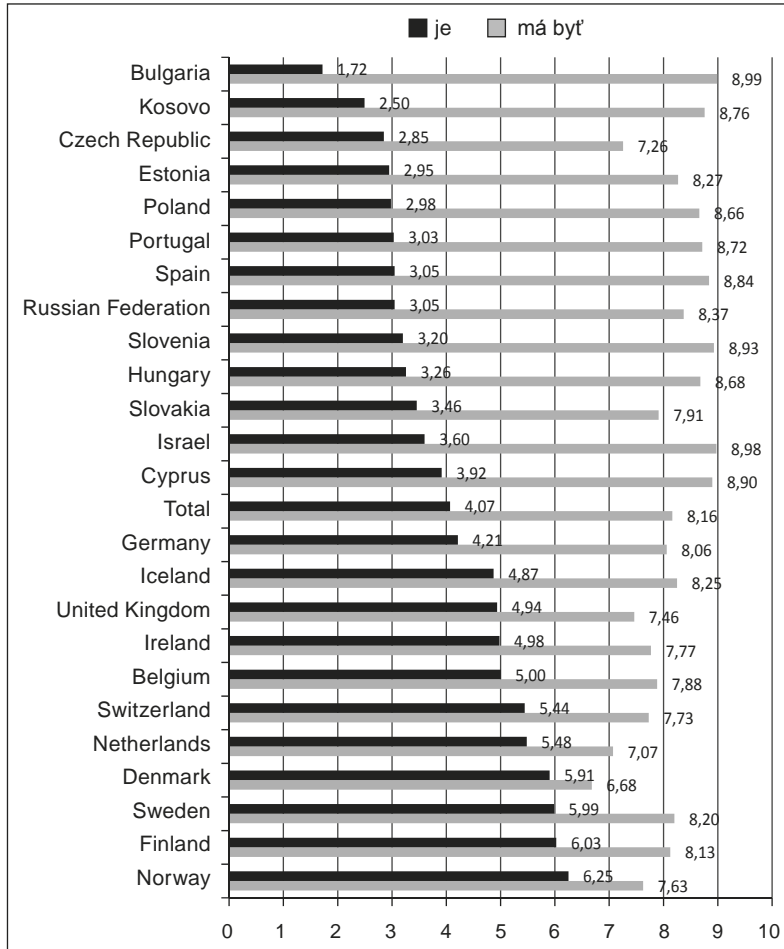
4.9 Ponímanie rovnosti a hodnotenie aktuálneho stavu

Autori (Kriesi et al. 2013) v koncipovaní metodiky vychádzali, ako sami uvádzajú, z rešpektovania skutočnosti, že v otázke prístupu k rovnosti, ako základnému demokratickému princípu, existujú minimálne dva pohľady: liberálny vs. sociálnodemokratický. Kým prvý hlavný dôraz kladie na politickú rovnosť (garantovanú fungovaním rule of law), sociálnodemokratický rozširuje pôsobenie princípu rovnosti aj do ekonomickej oblasti tým, že sociálnu rovnosť chápe v tom zmysle, že „každý občan má podobný príjem, teda neexistujú veľké rozdiely medzi bohatými a chudobnými“ (Kriesi et al., 2013, 33, voľne podľa Held, 2006).

Keďže otázka rovnosti, spojená s fungovaním rule of law, bola už predmetom pozornosti (v podobe otázky zameranej na posudzovanie rovnosti občanov pred zákonom), v tejto časti sa autori sústredili na tému ponímania sociálnej rovnosti ako súčasť demokracie respondentmi a interpretácie aktuálneho stavu v krajine, v ktorej žijú:

Respondenti aj princíp sociálnej rovnosti, vyjadrený potrebou prijímania vládnych opatrení na zníženie rozdielov v úrovniach príjmov, ako možno vidieť v grafe č. 4.9, považujú za významný atribút demokracie (celkový priemer v 11-bodovej škále je 8,16), ktorý sa však málo uplatňuje v praxi (celkový priemer v 11-bodovej škále je 4,07). V posúdení aktuálneho stavu jeho uplatňovania v krajine sa medzi respondentmi prejavili štatisticky významné rozdiely (ANOVA, $F = 501,38$, $N = 44\ 166$, $p < 0.001$). Nad teoretickou strednou hodnotou škály (5), v pozitívnom póle, sa nachádzajú priemery odpovedí respondentov zo 6 krajín: najpozitívnejšie (medzi bodmi 6 a 7 použitej škály) túto oblasť hodnotia opäť respondenti zo severských krajín (Nórsko, Fínsko, Švédsko, Dánsko), Holandska a Švajčiarska. Naopak, najvýraznejšie negatívne hodnotenie (pod bodom 3 škály) prevláda u respondentov z Bulharska, Kosova, Českej republiky, Estónska a Poľska. Respondenti zo Slovenska sa umiestnili v strede distribúcie krajín, v negatívnom póle hodnotiacej škály (priemer v škále 5,86).

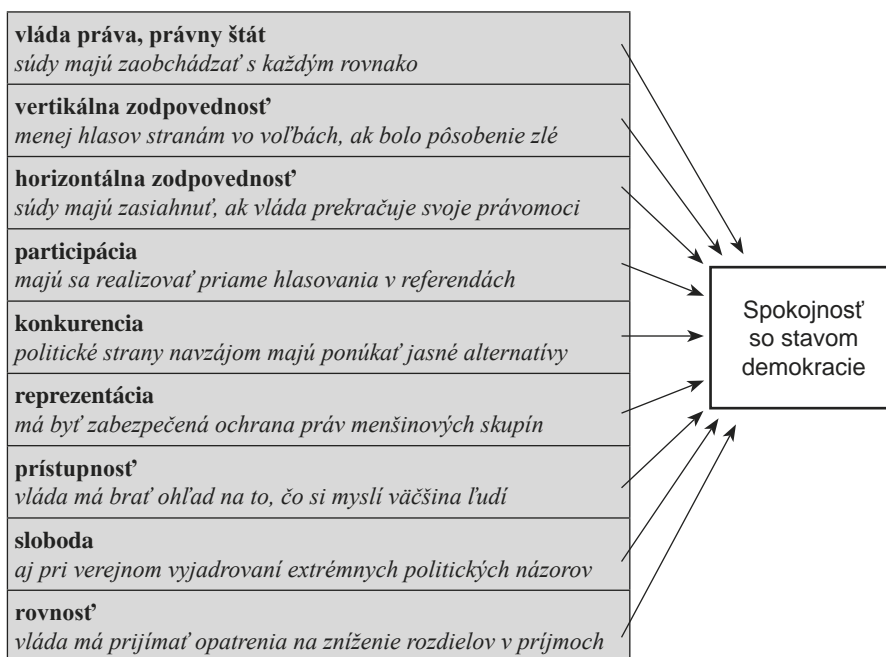
Graf č. 4.9: Priemery odpovedí respondentov na 11-bodovej škále, či je pre demokraciu dôležité, že vláda prijíma opatrenia na zníženie rozdielov v úrovniach príjmov (0 – vôbec nie je dôležité, 10 – mimoriadne dôležité), a do akej miery sa to vzťahuje na aktuálny stav v krajine, v ktorej respondent žije (0 – vôbec nevzťahuje, 10 – úplne vzťahuje)

4.10 Multidimenzionálna analýza antecedentov spokojnosti so stavom demokracie

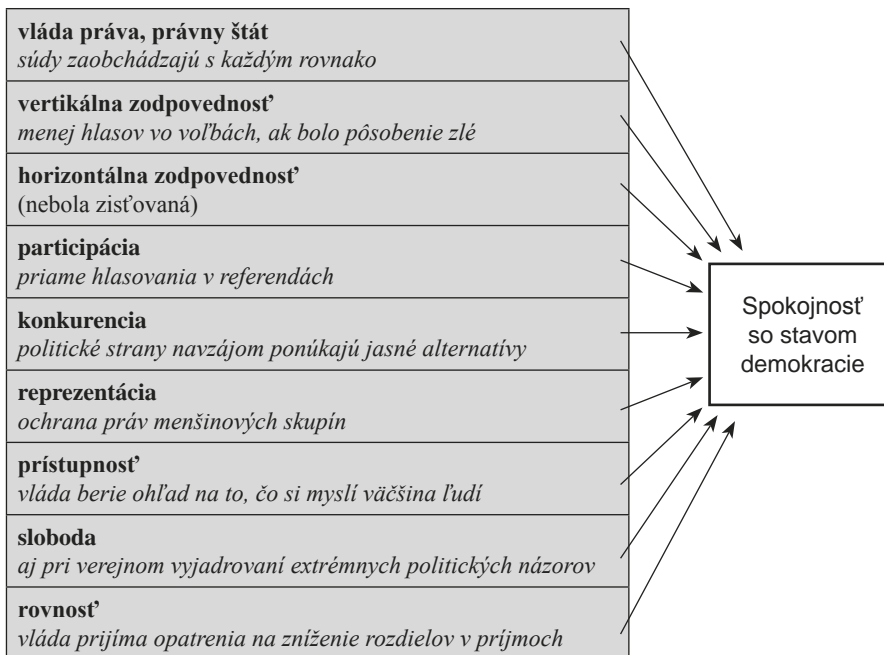
V tejto časti sa zameriame na komplexnejšie súvislosti vzťahov ukazovateľov, sledovaných rotujúcim modulom. Pri analýze budeme vychádzať zo vzťahového rámca premenných, tak, ako ho prezentovali autori v rámci skladby položiek modulu (Kriesi et al., 2013). Predpokladané vzťahy vybraných 9x2 antecedentov k celkovej spokojnosti so stavom demokracie v krajine, v ktorej respondent žije, znázorňujú obr. 4.1 a 4.2.

Obr. č. 4.1: Posudzované segmenty/princípy demokracie (aká má byť) ako prediktory spokojnosti so stavom demokracie v krajine

V súlade s predpokladmi by vnímaná dôležitosť princípov demokracie mala vplývať na mieru spokojnosti respondentov so stavom demokracie. Súčasne možno očakávať, že vplyv hodnotenia aktuálnej situácie v uplatňovaní týchto demokratických princípov v praxi bude ešte výraznejší:

Obr. č. 4.2: Hodnotenie segmentov demokracie (aká je prax) ako prediktory spokojnosti so stavom demokracie v krajine

Keďže v prípade dát jedného kola ESS ide o štandardný prípad prierezového (cross-sectional) výskumného projektu s väčším počtom premenných, ako metódu pre štatistickú analýzu dát, za účelom overenia predpokladaných vzťahov sme v tomto prípade použili multidimenzionálnu lineárnu regresnú analýzu. Základné informácie o výsledkoch uvádzame v tabuľke č. 4.2.

V tabuľke č. 4.2 uvedený MODEL 1 overuje predikčnú silu segmentov/princípov demokracie, ako antecedentov na spokojnosť so stavom demokracie v krajine, v ktorej respondent žije. Aj keď vplyv väčšiny premenných sa v analýze ukázal ako štatisticky významný, ich celkový podiel na vysvetlení rozptylu závislej premennej je nízky: 6,2 % ($R^2 = 0,062$).

Po pridaní premenných vyjadrujúcich hodnotenie stavu v sledovaných oblastiach uplatnenia princípov demokracie v praxi, znázornených na obr. č. 4.2, do regresnej analýzy – MODEL 2 – sa celkový podiel prediktorov na vysvetlení rozptylu závislej premennej (spokojnosť so stavom demokracie v krajine) výrazne zvýšil: z pôvodných 6,2 % na 38,8 % ($R^2 = 0,388$). Skúsenosti a osobné presvedčenia, týkajúce sa praktického uplatnenia demokratických princípov v živote spoločnosti, majú zrejme určujúci podiel na utváraní celkovej spokojnosti so stavom demokracie. Je to opäť dôkaz, potvrdzujúci význam osobných skúseností (Fazio, Zanna, 1981) pri utváraní postojov k sociálnym objektom.

Tabuľka č. 4.2: Multidimenzionálna regresná analýza dvoch skupín prediktorov spokojnosti so stavom demokracie

Nezávislé premenné	BETA	významnosť
(DEMOKRACIA, AKÁ MÁ BYŤ)		
vláda práva, právny štát	0,132	0,001**
vertikálna zodpovednosť	-0,106	0,001**
horizontálna zodpovednosť	-0,016	0,089
participácia	-0,079	0,001**
konkurencia	0,004	0,622
reprezentácia	0,131	0,001**
prístupnosť	-0,065	0,001**
sloboda	0,076	0,001**
rovnosť	-0,142	0,001**
MODEL 2		
(DEMOKRACIA, AKÁ MÁ BYŤ)		
vláda práva, právny štát	0,074	0,001**
vertikálna zodpovednosť	-0,067	0,001**
horizontálna zodpovednosť	-0,016	0,034*
participácia	-0,043	0,001**
konkurencia	0,016	0,013*
reprezentácia	0,067	0,001**
prístupnosť	-0,028	0,001**
sloboda	0,007	0,326
rovnosť	-0,069	0,001**
(DEMOKRACIA, AKÁ JE)		
vláda práva, právny štát	0,257	0,001**
vertikálna zodpovednosť	0,032	0,001**
participácia	-0,005	0,484
konkurencia	0,079	0,001**
reprezentácia	0,042	0,001**
prístupnosť	0,129	0,001**
sloboda	0,147	0,001**
rovnosť	0,128	0,001**
Model 1: $R^2 = 0,062$		
Model 2: $R^2 = 0,388$		

** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Ako možno usudzovať z hodnoty regresných koeficientov, najvýznamnejším činiteľom, ovplyvňujúcim spokojnosť obyvateľov európskych krajín so stavom demokracie je praktické uplatňovanie princípu **rule of law** (aby súdy zaobchádzali s každým rovnako), nasledované **slobodou** (pri verejnom vyjadrovaní i extrémnych politických názorov), **prístupnosťou** (aby vlády brali zreteľ na mienku väčšiny obyvateľov) a **rovnosťou** (aby vlády prijímali opatrenia na zníženie rozdielov v príjmoch).

4.11 Sumarizácia a záver

Súčasnú obdobie komparatívneho výskumu vnímania demokracie v celosvetovom meradle charakterizuje posun od globálneho posudzovania politického systému krajín k hľadaniu nástrojov, schopných poskytnúť presnejšie a súčasne omnoho subtilnejšie informácie o kvalite demokracie. To predpokladá tvorbu komplexnejších konceptuálnych rámcov, rozčleňujúcich tento abstraktný pojem na (z praktických dôvodov empirického štúdia) obmedzený počet základných segmentov. Do kontextu tohto úsilia (napr. Democracy Ranking, Campbell, 2008; Sustainable Governance Indicators, 2009; Democracy Barometer, Bühlmann, 2012) možno zaradiť aj autorov rotujúceho modulu v 6. kole ESS (Kriesi et al., 2013).

Spoločným menovateľom týchto snáh je postihnúť okrem deklaratívnej roviny, vyjadrenej mierou stotožnenia sa obyvateľov s demokratickými princípmi, aj rovinu očakávaní – v akej miere sa tieto princípy realizujú v praxi, v živote spoločnosti. Získané výsledky ukazujú, že respondenti – obyvatelia európskych krajín – sa stotožňujú s prezentovanými princípmi a súčasne im záleží na ich reálnom uplatnení. Inými slovami, žiadajú si viac „kvalitnejšej“ demokracie, teda jej ďalší rozvoj a prehlbovanie.

Z deviatich sledovaných segmentov najväčší rozdiel (vyjadrený hodnotou diferenčného skóre dvoch priemerov) medzi želaným a aktuálnym stavom možno zaregistrovať v **prístupnosti**, t. j. v miere, v akej sa politické reprezentácie angažujú vo formulácii a implementácii politík, rešpektujúcich prevládajúce názory a želania obyvateľov – je to viac ako 6 bodov 11-bodovej posudzovacej škály. Štyri body predstavuje rozdiel ešte v dvoch segmentoch, sociálnej **rovnosti** (vládne opatrenia na zníženie rozdielov v príjmoch) a **vláde zákona** (súdy zaobchádzajú s každým rovnako). Tieto segmenty, ako ukázali výsledky multidimenzionálnej analýzy, sa v hodnotení aktuálneho stavu spolu so **slobodou** (pri verejnom vyjadrovaní i extrémnych politických názorov) podieľajú najväčšou mierou na spokojnosti respondentov so stavom demokracie v krajine, v ktorej žijú.

V.

RÔZNE TYPY RODÍN V EURÓPE. ROVNOVÁHA PRACOVNÉHO A MIMOPRACOVNÉHO ŽIVOTA V RÔZNYCH TYPOCH RODÍN: TRENDY A KORELÁTY

Daniela Husovská, Viera Lehotská, Katarína Naser

Rodina prechádza zmenami a vývojom rovnako, ako sa mení celá spoločnosť. V 20. storočí charakterizovali rodinu štyri základné trendy (Horská a kol., 1990):

- zníženie stability manželského zväzku;
- úbytok detí v rodine;
- rozpad viacgeneračného spolužitia;
- zníženie úmrtnosti a predĺženie veku.

Takáto moderná rodina (Aries in Hareven, 1987) bola nukleárna, do vnútra otočená, zameraná na dieťa na úkor širších sociálnych vzťahov a začlenenia do širšej komunity. Model tejto rodiny si postupom času prisvojil označenie „tradičná rodina“. Tvori ju manželský pár s deťmi. V súčasnosti však nie je jediným modelom rodiny v Európe. Rozvodovosť na úrovni 40 % – 50 % (Eurostat, 2012) prispieva k jej rozpadaniu. Vznikajú domácnosti s jedným rodičom. Časom niektorí vstupujú do ďalších vzťahov a vytvárajú „spojené“ rodiny. Na druhej strane sa niektoré páry rozhodujú založiť si rodinu bez uzavretia manželstva, ide o tzv. kohabitujúce páry. Rôznorodosť rodinných foriem sa v Európe na začiatku 21. storočia stáva typickým znakom rodiny.

V prvej časti našich analýz sa pozrieme práve na zastúpenie rôznych typov rodín v Európe v priebehu posledných ôsmich rokov. Európa je typická svojou rôznorodosťou, preto sme sa zamerali aj na výskyt jednotlivých typov rodín v jej jednotlivých častiach. Rozmýšľali sme napríklad, ako to vyzerá s nukleárnou rodinou v liberálnych severských krajinách a ako na „tradičnom“ juhu Európy. Kládli sme si aj otázky, aké zmeny zaznamenala rodina v postkomunistických krajinách strednej Európy a podobne.

Ďalšou podstatnou zmenou posledných desaťročí je aj postupná zmena rozdelenia rolí v rodine. Pôvodne v rámci nukleárnej rodiny bola úlohou ženy starostlivosť o deti a domácnosť, mužovou postarať sa o finančné a materiálne zabezpečenie rodiny. Zmeny v živote rodiny a v spoločnosti podmienili väčšie zapojenie žien do trhu práce. To následne vyvolalo potrebu nového prerozdelenia zodpovednosti v rámci rodiny medzi mužom a ženou. Práca často vstupuje do sveta oboch partnerov. Pribúda čoraz viac dvojpríjmových rodín (aj v prípade, že v rodine sú malé deti; Gallie, Russell, 2009).

Pracovná intenzita v mnohých krajinách narastá (Plantenga, Remery, 2005; Gallie, Russell, 2009). Zamestnávateľia vyžadujú od zamestnancov väčšiu oddanosť organizácii, ktorá sa prejavuje v mnohých profesiách hlavne prácou nadčas a prežívaním stresu v práci (van der Lippe, Jager, Kops, 2006). Pri takomto trende sa stáva pre mužov a ženy čoraz nároč-

nejšie zladit' rodinný a pracovný život. Rovnováhu práce a iných oblastí môžeme charakterizovať ako optimálnu kombináciu participácie na platenej práci a iných aktivitách, vrátane neplatenej práce v rodine a v komunite, odpočinku a osobného rozvoja (Lapinová, Jakab, 2008).

V našich analýzach sme sa sústredili na to, ako sa prežívanie rovnováhy medzi prácou a inými oblasťami menilo v priebehu posledných šiestich rokov v Európe. Všimli sme si, či sú spokojnejší rodičia z tradičných rodín alebo naopak žijúci v kohabitujúcich partnerstvách.

Európu tvoria štáty a národy s odlišnou historickou skúsenosťou, s odlišným politickým zriadením a s odlišnými vplyvmi, ktoré tú-ktorú krajinu formovali aj v oblasti rodiny a práce. V našich analýzach v súvislosti s rôznymi typmi rodín a rovnováhou medzi prácou a mimopracovným životom sme jednotlivé európske krajiny zaradili do piatich skupín, ktorých spoločným menovateľom je podobná sociálna politika štátu (najmä podpora práce žien a služieb starostlivosti o deti). Ide o nasledovné skupiny:

1. skupina: Severná Európa (Švédsko, Nórsko, Dánsko, Fínsko)

Pre severské krajiny je typický sociálnodemokratický model alebo model dvojpríjmových rodín (Korpi, 2000). Špecifický pre tieto krajiny je vysoký podiel kohabitujúcich partnerov s deťmi (Le Bourdais, Lapierre-Adamcyk, 2004; Kiernan, 2002). Je pre nich charakteristická vysoká miera štátnej intervencie v pracovnej aj rodinnej sfére, ale zároveň majú dobre vyvinutý systém podpory zladovania oboch sfér (Gallie, Russel, 2009). Majú veľmi dobre organizovanú a rozsiahlu formálnu starostlivosť o deti (aj pre deti do 3 rokov), podporujú zamestnanosť (hlavne matiek) poskytovaním práce na polovičný úväzok (Nórsko, Dánsko) alebo možnosti flexibilného pracovného času (hlavne v Dánsku) (Plantenga, Remery, 2005). Štát podporuje dvojpríjmové rodiny aj cez povzbudzovanie mužov, aby sa viac podieľali na domácich prácach a hlavne na starostlivosti o deti (Crompton, Lyonette, 2005).

2. skupina: Západná Európa (Nemecko, Belgicko, Holandsko)

Uvedené krajiny sú charakterizované modelom tradičnej rodiny alebo konzervatívnym (korporatívnym) modelom (Korpi, 2000). Sociálny systém podporuje tradičné postavenie muža ako živiteľa rodiny. Príjem žien skôr vyplýva z práce na polovičný úväzok (McGinnity, Calvert, 2009). Tieto krajiny majú prepracovanejší systém zamestnávania na polovičný úväzok, čo umožňuje ženám lepšie skĺbiť pracovný a mimopracovný život (Plantenga, Remery, 2005). Väčšie ťažkosti majú rodiny v týchto krajinách so zabezpečením starostlivosti o deti mladšie ako tri roky, ak chcú obaja pracovať.

3. skupina: Veľká Británia, Írsko

Označujú sa aj ako krajiny s liberálnym režimom alebo trhovým modelom (Korpi, 2000). Hlavný príjem domácností zabezpečujú muži (Strandh, Nordenmark, 2006). Zo všetkých vybraných krajín poskytujú „liberálne“ krajiny najmenšiu podporu v starostlivosti o deti.

Zladovanie pracovného a rodinného života je podporované hlavne cez poskytovanie flexibilného pracovného času. U žien (hlavne u tých, ktoré majú deti v predškolskom veku) hrá významnú rolu dostupnosť práce na polovičný úväzok (Gregory, 2009), ktorá však vo väčšine prípadov zabezpečí iba malý príjem (Strandh, Nordenmark, 2006).

4. skupina: Južná Európa (Španielsko, Portugalsko)

Uvedené krajiny patria k južanskému familistickému modelu, ktorý je určitou podskupinou konzervatívneho sociálneho štátu. V týchto krajinách pretrvávajú tradičné postoje v súvislosti s rodinným usporiadaním, kde rodinu tvorí manželský pár a ich deti (Le Bourdais, Lapierre-Adamecyk, 2004; Kiernan, 2002). Živiteľmi rodiny sú hlavne muži. Ženy tvoria relatívne malú časť pracovného trhu (okrem Portugalska). Nízka dostupnosť práce na polovičný úväzok, absencia štátnej podpory, časovo obmedzené obdobie materskej dovolenky a nedostatočné zabezpečenie služieb starostlivosti o dieťa sťažuje ženám zosúladenie rodinného a pracovného života (Thévenon, 2011). Južanské krajiny kladú dôraz na sociálnu funkciu rozšírenej rodiny a od ostatných krajín sa odlišujú pomerne vysokým podielom rodiny na plnení sociálnych funkcií, ako napr. starostlivosť o deti, chorých a starých ľudí (Gal, 2010).

5. skupina: Stredná Európa (Slovensko, Poľsko, Maďarsko)

Podľa Thévenona (2011) sú tieto krajiny zmesou konzervatívno-korporatívneho aj sociálnodemokratického typu. Po roku 1989 sa v postkomunistických krajinách značne znížil počet zariadení starostlivosti o deti, a to aj v dôsledku dlhšej rodičovskej dovolenky (Plantenga, Remery, 2005). Spoločným znakom je malý počet zariadení (jaslí) pre deti do troch rokov. Dostupnosť škôlok je dobrá (Plantenga, Remery, 2005). Zosúladenie pracovných a mimopracovných aktivít sťažuje aj to, že zamestnanci majú veľmi malú reálnu možnosť zamestnať sa na polovičný úväzok (Strandh, Nordenmark, 2006).

Naše analýzy sú založené na dátach Európskej sociálnej sondy z rokov 2004 až 2012. Bližší pohľad sme venovali trom typom rodín: rodinám, ktoré tvoria manželia s deťmi v domácnosti – tzv. tradičným rodinám, druhou kategóriou sú kohabitujuce páry s deťmi a poslednou skupinou sú domácnosti s jedným rodičom a deťmi. Prvá časť našej kapitoly sa sústreďuje na zastúpenie jednotlivých typov rodín, v ďalšej časti sledujeme spokojnosť s rovnováhou medzi pracovnou a mimopracovnou oblasťou. V záverečnej časti sme sa bližšie zamerali na premenné (vek, vzdelanie, dĺžka pracovného času, dĺžka partnerovho pracovného času, spokojnosť s príjmom, opora od blízkych, pracovná flexibilita, spokojnosť so zamestnaním, životná spokojnosť, pocit šťastia), ktoré môžu úzko súvisieť s prežívaním spokojnosti s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom.

Výsledky

5.1. Rôzne typy rodín a vývoj ich početnosti v poslednom desaťročí v Európe

Naše analýzy sa zamerali najprv na porovnanie zastúpenia jednotlivých typov rodín v Európe v priebehu posledných ôsmich rokov (od roku 2004 do roku 2012). Pracovali sme s vyššie uvedenými typmi rodín.

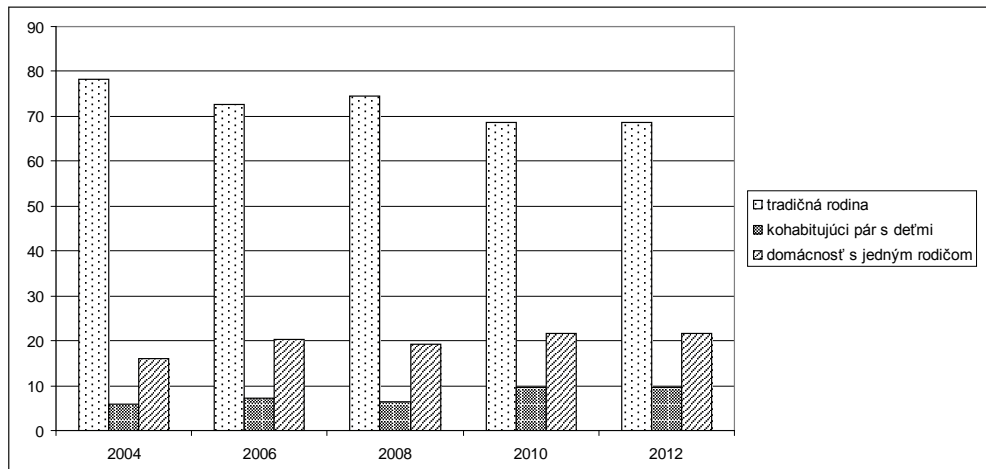
Z tabuľky č. 5.1 a grafu č. 5.1 vyplýva, že najfrekventovanejšou formou rodiny je rodina, ktorá pozostáva z manželského páru a detí, jej zastúpenie v Európe sa pohybuje okolo 70 %. Nasledujú domácnosti s jedným rodičom, ktoré sú zastúpené približne 20 %-ami a približne 10-percentné zastúpenie majú páry s deťmi žijúce v kohabitácii. Zastúpenie jednotlivých

vých typov rodín nebolo v priebehu posledných ôsmich rokov stabilné ($\chi^2(6, N = 78\,079) = 550,463; p < 0,001$). „Manželské“ rodiny zaznamenali pokles zo 78,2 % (r. 2004) na 68,2 % (r. 2012). Naopak, za posledných osem rokov sa početnosť kohabitujúcich párov s deťmi a domácností s jedným rodičom v Európe zvýšila.

Tabuľka č. 5.1: Vývoj početnosti rôznych typov rodín

	2. kolo (2004)		3. kolo (2006)		4. kolo (2008)		5. kolo (2010)		6. kolo (2012)	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
tradičná	15135	78,2	13372	72,6	15806	74,4	13083	68,6	10495	68,6
kohabitujúca	1124	5,8	1306	7,1	1335	6,3	1852	9,7	1480	9,7
s jedným rodičom	3086	16,0	3737	20,3	4096	19,3	4147	21,7	3317	21,7
Spolu	19345	100	18415	100	21237	100	19082	100	15292	100

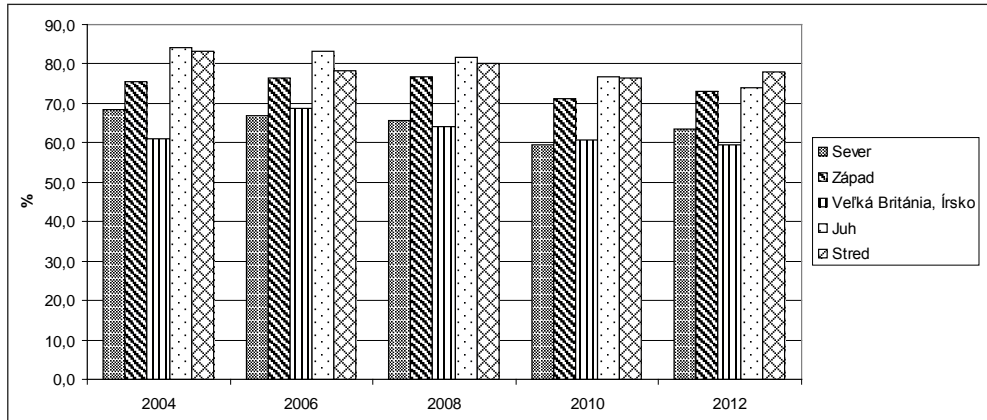
Graf č. 5.1: Percentuálne zastúpenie rôznych typov rodín v priebehu 8 rokov v Európe

V grafe č. 5.2 nájdeme rozloženie zastúpenia tradičných rodín (manželský pár s deťmi) za posledných osem rokov naprieč rôznymi časťami Európy. Pod 70 % sa umiestňujú krajiny severnej Európy (Nórsko, Švédsko, Fínsko, Dánsko) a Veľká Británia s Írskom. Najvyššie zastúpenie tradičných rodín sa objavuje v krajinách južnej (Španielsko, Portugalsko) a strednej Európy (Poľsko, Maďarsko, Slovensko) – v rozpätí 74 % až 84 %. Západná Európa (Nemecko, Belgicko a Holandsko) sa pohybuje tiež nad úrovňou 70 %. Ak sa zameriame na časové hľadisko, vidíme, že zastúpenie tradičnej rodiny v jednotlivých častiach Európy za posled-

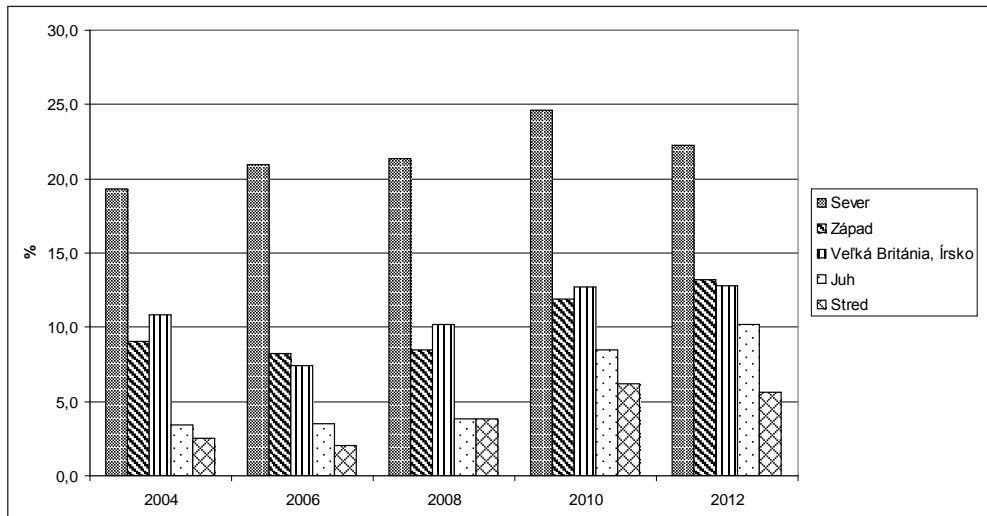
ných osem rokov klesalo. Zaujímavé sú krajiny južnej Európy, kde z kola na kolo bol výskyt tradičných rodín nižší, hoci tieto krajiny sú známe dôrazom na tradičné hodnoty (Kiernan, 2002). V ostatných častiach Európy zastúpenie rodín v priebehu rokov kolísalo, v roku 2012 však tradičné rodiny naprieč celou Európou boli zastúpené menej ako v roku 2004.

Graf č. 5.2: Vývoj početnosti tradičnej rodiny v jednotlivých častiach Európy

V nasledujúcom grafe č. 5.3 sa nachádza zastúpenie kohabitujúcich párov s deťmi v rozličných častiach Európy. Je zjavné, že Európa je v tomto ohľade rôznorodá. Dominujú severské krajiny, každú piatu rodinu (okolo 20 %) tvorí kohabitujúci pár s deťmi. Na opač-

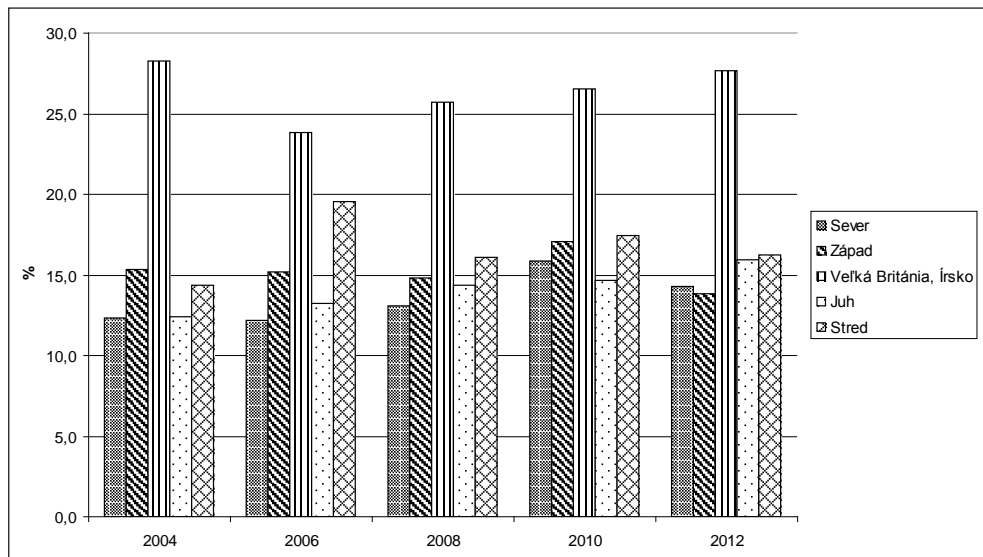
Graf č. 5.3: Vývoj početnosti kohabitujúcich párov s deťmi v jednotlivých častiach Európy

nom póle sú krajiny južnej a strednej Európy, kde „kohabitujúce“ rodiny tvoria nie viac ako 10 %. Okolo 10 % týchto spolužití s deťmi nájdeme v západnej Európe a Veľkej Británii a Írsku. Zaujímavé je sledovať trendy, ich zastúpenie za posledných osem rokov vzrástlo v celej Európe. Z grafu vyplýva, že južná Európa pomaly dobieha západnú Európu a výraznejší nárast sledujeme prevažne v posledných štyroch rokoch. Kým v tradičných rodinách sme zaznamenali pokles ich zastúpenia v európskych krajinách, pre kohabitujúce páry s deťmi platí opak. Bez ohľadu na región sa vyskytujú častejšie v súčasnosti ako pred ôsmimi rokmi.

Graf č. 5.4 poukazuje na domácnosti s jedným rodičom a deťmi. Veľká Británia a Írsko patria medzi krajiny s najvyšším zastúpením tohto typu rodiny – okolo 25 %. V ostatných častiach Európy sme zaznamenali ich zastúpenie približne 15 %. V južnej Európe ako v jedinej môžeme pozorovať za posledných osem rokov postupný nárast výskytu domácností s jedným rodičom. V ostatných častiach Európy sa trend nedá jednoznačne určiť.

Graf č. 5.4: Vývoj početnosti domácností s jedným rodičom v jednotlivých častiach Európy

5.2. Spokojnosť s rovnováhou medzi pracovnou a mimopracovnou oblasťou

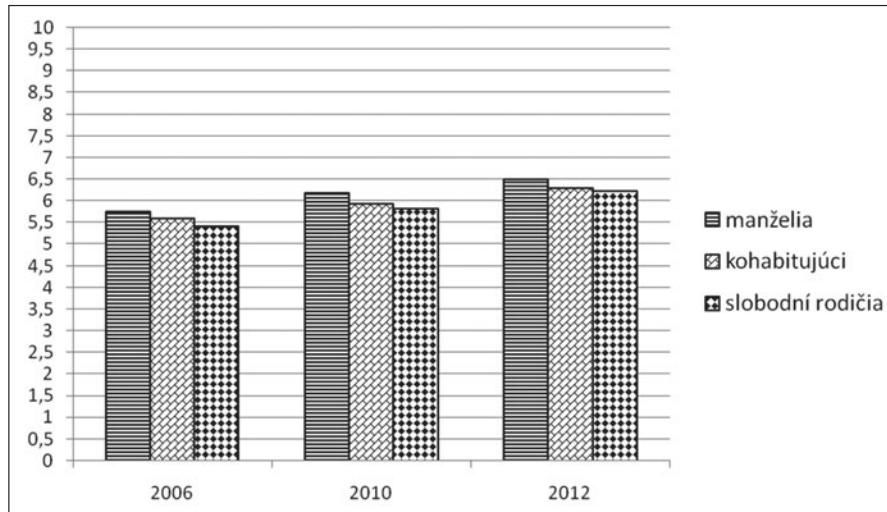
Po tom, čo sme zistili, aká je vo vybraných častiach Európy početnosť respondentov v troch typoch rodín, nás taktiež zaujímalo, ako rodičia zvládajú prepojenie pracovnej a mimopracovnej oblasti. V živote dospelého človeka-rodíča zaberá podstatnú časť okrem rodiny práca. Konkrétne nás zaujímalo, do akej miery sú respondenti spokojní s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom a aký je vývoj ich spokojnosti v čase a v rôznych častiach Európy.

Respondenti v 3. (2006), 5. (2010) a 6. kole ESS (2012) odpovedali na otázku, *do akej miery sú spokojní s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a mimopracovným časom*. Škála danej položky sa pohybovala od 0 – extrémne nespokojný po 10 – extrémne spokojný. Zaujímali nás nielen odpovede jednotlivých skupín respondentov (manželia, kohabitujúci, slobodní rodičia), ale aj ich odpovede vzhľadom na zmeny v čase. Do vzorky sme zaradili iba respondentov, ktorí pracujú a majú aspoň jedno dieťa. Priemerné hodnoty (vypočítané s váženými dátami) ich odpovedí sú uvedené v tabuľke č. 5.2 a graficky sú znázornené v grafe č. 5.5.

Tabuľka č. 5.2: Priemerná hodnota položky *Ako ste spokojný s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity vášho života?*

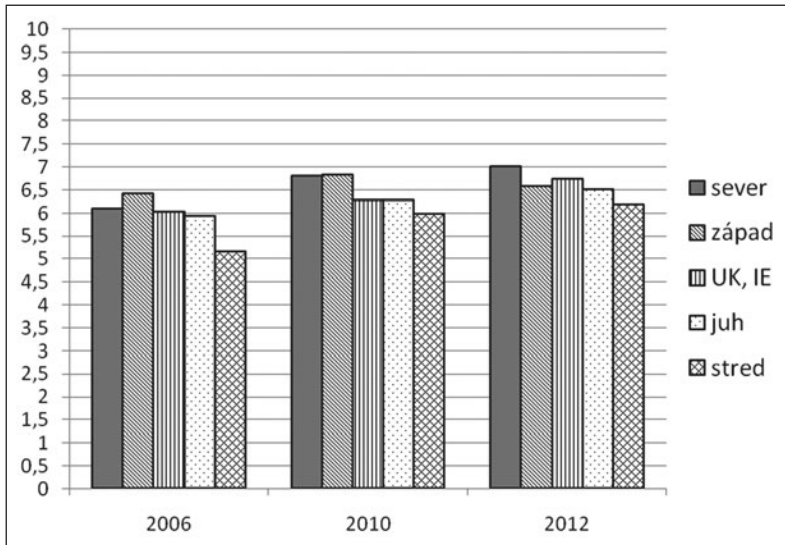
	3. kolo (2006)			5. kolo (2010)			6. kolo (2012)		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Manželia	3866	5,94	2,344	8896	6,17	2,153	7503	6,49	2,248
Kohabitujúci	980	5,59	2,505	1248	5,93	2,143	1070	6,30	2,377
Slobodní rodičia	1898	5,41	2,578	2162	5,81	2,303	1934	6,23	2,351

Graf č. 5.5: Priemerná hodnota položky *Ako ste spokojný s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity vášho života?*

Celkovo sú všetky tri skupiny respondentov priemerne spokojné s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným časom. Graf č. 5.5 naznačuje v priebehu šiestich rokov veľmi mierne zvýšenie spokojnosti s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným časom u všetkých troch skupín respondentov. U manželov je to z priemernej hodnoty 5,94 za rok 2006 na 6,49 v roku 2012, u kohabitujúcich rodičov z 5,59 na 6,30 a u slobodných rodičov z 5,41 na 6,23. V 3. kole (rok 2006) boli manželvia signifikantne spokojnejší v porovnaní so slobodnými rodičmi (MD = 0,327, SE = 0,060, $p < 0,001$), avšak nie v porovnaní s kohabitujúcimi rodičmi. V nasledujúcich rokoch (2010 a 2012) boli manželvia signifikantne spokojnejší rovnako v porovnaní s kohabitujúcimi (2010: MD = 0,233, SE = 0,066, $p = 0,001$; 2012: MD = 0,232, SE = 0,062, $p = 0,001$), ako aj so slobodnými rodičmi (2010: MD = 0,362, SE = 0,052, $p < 0,001$; 2012: MD = 0,151, SE = 0,059, $p = 0,029$). Medzi kohabitujúcimi a slobodnými rodičmi nebol signifikantný rozdiel.

Graf č. 5.6: Priemerná hodnota položky *Ako ste spokojný s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity vášho života?* u pracujúcich manželov s deťmi

Graf č. 5.6 zobrazuje priemerné hodnoty spokojnosti s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom u manželov vzhľadom na skupiny krajín. Vo všetkých krajinách badať mierny vzostup spokojnosti.

U manželov zo severnej Európy nastal zaujímavý posun; kým v roku 2006 patrili k priemeru v spokojnosti spomedzi európskych krajín, v r. 2012 patria rodičia z týchto krajín k významne najspokojnejším s rovnováhou medzi prácou a inými oblasťami. Manželvia žijúci v strednej Európe v priebehu všetkých troch kôl vnímali signifikantne nižšiu spokojnosť v porovnaní s manželmi zo všetkých ostatných častí Európy.

Manželia z južnej Európy v porovnaní s Veľkou Britániou a Írskom boli najprv podobní v spokojnosti, no v roku 2012 boli manželia žijúci vo Veľkej Británii a Írsku signifikantne spokojnejší ako v južnej Európe.

Nasledujúci text poskytuje detailnejšie výsledky týkajúce sa grafu č. 5.6.

V roku 2006 vnímali manželia v západnej Európe signifikantne vyššiu spokojnosť s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným časom ako manželia vo všetkých ostatných skupinách krajín: severná Európa (MD = 0,331, SE = 0,153, $p < 0,05$), Veľká Británia, Írsko (MD = 0,392, SE = 0,128, $p < 0,01$), južná Európa (MD = 0,491, SE = 0,125, $p < 0,001$) a stredná Európa (MD = 1,261, SE = 0,124, $p < 0,001$). Naopak, manželia v strednej Európe vnímali signifikantne najnižšiu spokojnosť v porovnaní s ostatnými skupinami európskych krajín: severná Európa (MD = -0,930, SE = 0,129, $p < 0,001$), západná Európa (MD = -1,261, SE = 0,124, $p < 0,001$), Veľká Británia a Írsko (MD = -0,869, SE = 0,098, $p < 0,001$), južná Európa (MD = -0,770, SE = 0,094, $p < 0,001$).

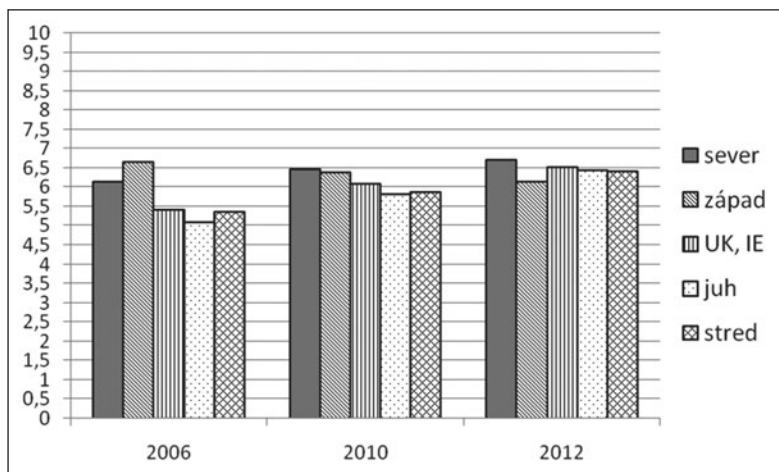
V roku 2010 už manželia zo severnej Európy nepociťovali signifikantne odlišnú spokojnosť v porovnaní s manželmi zo západnej Európy. Manželia z oboch týchto skupín krajín pociťovali vyššiu spokojnosť ako ostatné skupiny krajín. Manželia zo severnej Európy vnímali vyššiu spokojnosť ako manželia vo Veľkej Británii a Írsku (MD = 0,528, SE = 0,144, $p < 0,001$), na juhu Európy (MD = 0,521, SE = 0,141, $p < 0,001$) a v strednej Európe (MD = 0,822, SE = 0,139, $p < 0,001$). Manželia v strednej Európe vnímali signifikantne najnižšiu spokojnosť spomedzi všetkých skupín krajín. Sú menej spokojní ako manželia zo severnej (MD = -0,822, SE = 0,139, $p < 0,001$), západnej (MD = -0,848, SE = 0,123, $p < 0,001$), južnej Európy (MD = -0,301, SE = 0,093, $p < 0,01$) a aj v porovnaní s Veľkou Britániou a Írskom (MD = -0,294, SE = 0,097, $p < 0,01$). V roku 2010 sme nezistili signifikantný rozdiel v spokojnosti medzi pracovným a mimopracovným časom medzi manželmi z Veľkej Británie a Írska v porovnaní s manželmi z južnej Európy.

V roku 2012 manželia zo severnej Európy predbehli v spokojnosti manželov zo západnej Európy a boli signifikantne spokojnejší aj v porovnaní so všetkými ostatnými skupinami krajín (západ: MD = 0,456, SE = 0,126, $p < 0,001$; Veľká Británia a Írsko: MD = 0,288, SE = 0,141, $p < 0,05$; juh: MD = 0,526, SE = 0,138, $p < 0,001$; stred: MD = 0,844, SE = 0,132, $p < 0,001$). Manželia v strednej Európe boli opäť signifikantne najmenej spokojní v porovnaní so všetkými ostatnými skupinami krajín (sever: MD = -0,844, SE = 0,132, $p < 0,001$; západ: MD = -0,388, SE = 0,085, $p < 0,001$; Veľká Británia a Írsko: MD = -0,566, SE = 0,106, $p < 0,001$; juh: MD = -0,317, SE = 0,101, $p < 0,01$). Signifikantný rozdiel bol aj medzi manželmi žijúcimi v južnej Európe v porovnaní s Veľkou Britániou a Írskom (MD = 0,239, SE = 0,112, $p < 0,05$).

Graf č. 5.7 zobrazuje priemerné hodnoty spokojnosti s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom u pracujúcich kohabitujúcich rodičov v priebehu posledných šiestich rokov vzhľadom na jednotlivé časti Európy.

Postupom času sa rozdiely medzi kohabitujúcimi rodičmi naprieč skupinami krajín vyrovnávali. Spokojnosť s rovnováhou u kohabitujúcich v strednej i južnej Európe a Veľkej Británii a Írsku postupne rástla. Avšak ich spokojnosť v západnej Európe naopak mierne poklesla. V porovnaní s manželmi je medzi kohabitujúcimi rodičmi v Európe menej rozdielov.

Graf č. 5.7: Priemerná hodnota položky *Ako ste spokojný s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity vášho života?* u pracujúcich kohabitujúcich s deťmi

Opäť ponúkame detailnejší pohľad na spokojnosť s rovnováhou u kohabitujúcich rodičov. V roku 2006 boli kohabitujúci rodičia v západnej Európe signifikantne spokojnejší ako vo Veľkej Británii a Írsku (MD = 1,252, SE = 0,456, $p < 0,01$), ako v južnej (MD = 1,575, SE = 0,512, $p < 0,01$) a strednej Európe (MD = 1,286, SE = 0,594, $p < 0,05$). Kohabitujúci zo severnej Európy boli spokojnejší ako vo Veľkej Británii a Írsku (MD = 0,719, SE = 0,322, $p < 0,05$) a tiež ako kohabitujúci z juhu Európy (MD = 1,041, SE = 0,398, $p < 0,01$).

V roku 2010 sme celkovo zaznamenali menej signifikantných rozdielov. Spokojnosť kohabitujúcich v tomto roku bola štatisticky významne vyššia iba medzi severnou a južnou (MD = 0,640, SE = 0,271, $p < 0,05$) a severnou a strednou Európou (MD = 0,600, SE = 0,306, $p = 0,05$). Kohabitujúci žijúci v západnej Európe boli signifikantne spokojnejší ako kohabitujúci z juhu Európy (MD = 0,557, SE = 0,281, $p < 0,05$).

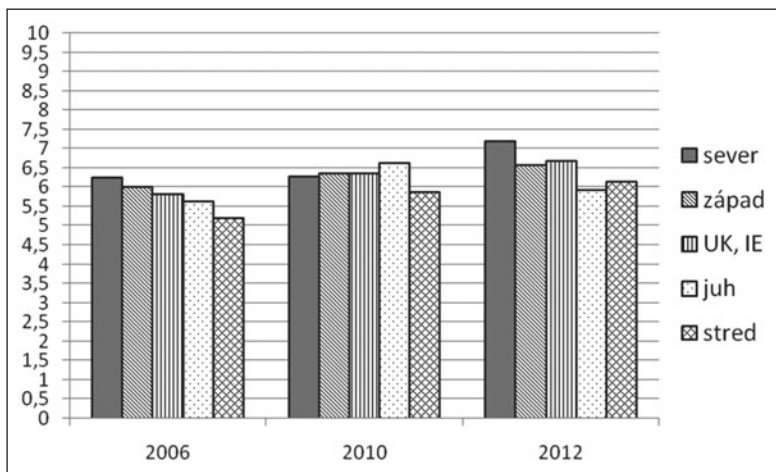
V roku 2012 sa kohabitujúci naprieč skupinám krajín vyrovnali. Signifikantný rozdiel v spokojnosti bol iba medzi severnou (spokojnejší kohabitujúci) a západnou Európou (MD = 0,577, SE = 0,244, $p < 0,05$).

Graf č. 5.8 zobrazuje priemerné hodnoty spokojnosti s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom u pracujúcich slobodných rodičov vzhľadom na skupiny krajín a čas.

Spočiatku bolo medzi slobodnými rodičmi v rôznych skupinách krajín menej rozdielov, tie však s časom pribúdali. Je to opačná situácia ako v prípade kohabitujúcich rodičov, kde sa počiatočné rozdiely časom vyrovnávali. Celkovo menej spokojní s rovnováhou boli slobodní rodičia v strednej a južnej Európe.

V roku 2006 boli iba slobodní rodičia v strednej Európe signifikantne menej spokojní v porovnaní so severnou (MD = -1,077, SE = 0,360, $p < 0,01$) i západnou Európou

Graf č. 5.8: Priemerná hodnota položky *Ako ste spokojný s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity vášho života?* u pracujúcich slobodných rodičov

(MD = -0,813, SE = 0,340, $p < 0,05$) a taktiež v porovnaní s Veľkou Britániou a Írskom (MD = -0,631, SE = 0,258, $p < 0,05$).

V roku 2010 boli opäť slobodní rodičia menej spokojní v strednej Európe a to v porovnaní s Veľkou Britániou a Írskom (MD = -0,473, SE = 0,224, $p < 0,05$) a juhom Európy (MD = -0,747, SE = 0,277, $p < 0,01$).

Slobodní rodičia vo všetkých ostatných skupinách krajín sa v spokojnosti nelíšili.

V roku 2012 boli slobodní rodičia zo severnej Európy spokojnejší v porovnaní so západnou Európou (MD = 0,614, SE = 0,296, $p < 0,05$). Slobodní rodičia zo strednej Európy boli signifikantne menej spokojní než slobodní rodičia v severnej (MD = -1,266, SE = 0,321, $p < 0,01$), západnej Európe (MD = -0,651, SE = 0,229, $p < 0,01$) a tiež vo Veľkej Británii a Írsku (MD = -0,752, SE = 0,232, $p < 0,01$). Taktiež slobodní rodičia zo strednej Európy boli signifikantne menej spokojní než tí zo severnej Európy (MD = -1,031, SE = 0,326, $p < 0,01$) a z Veľkej Británie a Írska (MD = -0,518, SE = 0,240, $p < 0,05$).

5.3. Spokojnosť s rovnováhou medzi pracovnou a mimopracovnou oblasťou a jej koreláty vo vybraných typoch rodín

V tejto časti kapitoly sme analyzovali údaje zo 6. kola ESS. Zaujímala nás aktuálna situácia na poli spokojnosti s rovnováhou medzi pracovnou a mimopracovnou oblasťou. Podobne ako v predošlých častiach, aj tu sme brali na zreteľ rodičov z rôznych typov rodín a zohľadnili sme aj to, z ktorej časti Európy pochádzajú. Hoci sa 6. kolo ESS detailnejšie nezaoberalo tematikou práce a rodiny, vyskytli sa v ňom aj také premenné, o ktorých sme predpokladali, že by mohli byť vo vzťahu k rovnováhe pracovného a mimopracovného života. Vybrané premenné a ich popis uvádzame v tabuľke č. 5.3.

Tabuľka č. 5.3: Popis premenných

Názov premennej	Znenie položky (škála)
vek	
vzdelanie	„Koľko rokov štúdia ste ukončili, či už denného alebo diaľkového (vrátane povinnej školskej dochádzky)?“
dĺžka pracovného času	„Koľko hodín zvyčajne pracujete/pracovali ste za týždeň (vo vašej hlavnej práci) vrátane platených či neplatených nadčasov?“
dĺžka partnerovho pracovného času	„Koľko hodín váš partner zvyčajne pracuje za týždeň (vrátane platených a neplatených nadčasov)?“
spokojnosť s príjmom	„Ktorý z popisov na tejto karte najlepšie vystihuje váš názor na príjem vašej domácnosti v tomto období?“ (1 – pohodlne vyžijeme zo súčasného príjmu, 2 – zvládame to so súčasným príjmom, 3 – máme to ťažké so súčasným príjmom, 4 – máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom)
opora od blízkych	„Do akej miery dostávate pomoc a oporu, keď ju potrebujete, od ľudí, ktorí sú vám blízki?“ (0 – vôbec nie, 6 – úplne)
pracovná flexibilita	bola zachytená dvoma otázkami pýtajúcimi sa na to, do akej miery umožnilo respondentovi vedenie v jeho práci samostatne si každý deň organizovať vlastnú prácu, ovplyvňovať zásadné rozhodnutia o činnosti organizácie a zvoliť si alebo zmeniť pracovné tempo. (0 – nemám/nemal som žiaden vplyv, 10 – mám/mal som úplnú moc) (Cronbachova $\alpha = 0,77$)
spokojnosť so zamestnaním	„Nakoľko ste spokojný so svojím hlavným zamestnaním?“ (0 – mimoriadne nespokojný, 10 – mimoriadne spokojný)
životná spokojnosť	„Berúc do úvahy všetky okolnosti, ako ste v tomto období celkovo spokojný so svojím životom?“ (0 – mimoriadne nespokojný, 10 – mimoriadne spokojný)
pocit šťastia	Ako by ste vo všeobecnosti zhodnotili, aký ste šťastný?“ (0 – mimoriadne nešťastný, 10 – mimoriadne šťastný)
spokojnosť s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom	„Nakoľko ste spokojný s rovnováhou medzi časom stráveným v práci a časom stráveným na iné stránky/aktivity vášho života?“ (0 – mimoriadne nespokojný, 10 – mimoriadne spokojný)

Naším zámerom bolo pozrieť sa na vzťah medzi spokojnosťou s rovnováhou v oboch sférach a vyššie uvedenými premennými. Výsledky uvádzame v tabuľke č. 5.4 a jej detailnejší popis predkladáme v nasledujúcom texte.

Tabuľka č. 5.4: Korelácie medzi spokojnosťou s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom a ostatnými premennými vzhľadom na typ rodiny

	N	Vek	Vzdelanie	Pracovný čas	Pracovný čas (partner)	Príjem	Opera od blízkych	Pracovná flexibilita	Spokojnosť so zamestnaním	Životná spokojnosť	Pocit šťastia
Manželia	2166	,016	-,007	-,251***	-,034	-,168***	,084***	,116***	,469***	,295***	,267***
Kohabitujúci	375	,021	,075	-,240***	,056	-,160**	,003	,154**	,423***	,186***	,185***
Slobodní rodičia	562	,052	-,004	-,269***		-,208***	,178***	,154***	,570***	,339***	,308***

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

Predpokladali sme, že vek bude v pozitívnom vzťahu so spokojnosťou s rovnováhou. Vychádzali sme z predpokladu, že vek má väčšinou súvis s tým, v akom životnom štádiu sa jedinec nachádza. Každé životné štádium sa líši požiadavkami a povinnosťami viazucimi sa na pracovnú a rodinnú rolu (Ahmad, 2007). To znamená, že u mladšieho dospelého je pravdepodobnejšie, že bude v štádiu zakladania rodiny, bude mať menšie deti a väčšie problémy zladit' pracovný a rodinný život ako starší dospelý. Avšak táto hypotéza sa nám nepotvrdila a nenašiel sa žiaden štatisticky významný vzťah medzi oboma premennými, a to v žiadnom type rodiny (pozri tabuľku č. 5.4).

Medzi vzdelaním a spokojnosťou s rovnováhou sa nám nepotvrdila významná korelácia, hoci niektoré štúdie poukazujú, že čím je jedinec vzdelanejší, tým môže byť pre neho ťažšie zosúladiť pracovnú a mimopracovnú sféru (Grzywacz, Marks, 1999; Tomková, 2010).

Ďalej sme predpokladali, že ak bude jedinec spokojný so súčasným príjmom a vie z neho bez problémov vyžiť, bude pre neho jednoduchšie vyvažovať požiadavky pracovného a mimopracovného života. Táto hypotéza sa potvrdila. Respondenti vo všetkých troch skupinách uvádzali vyššiu spokojnosť s rovnováhou medzi oboma sférami, keď boli spokojnejší s príjmom. Najsilnejší vzťah sa ukázal v skupine slobodných rodičov.

Jedným zo základných faktorov, ktorý ovplyvňuje rovnováhu medzi pracovným a rodinným životom, je dĺžka pracovnej doby (Smoot, 2005). Vychádzali sme z predpokladu, že čím viac hodín musí človek pracovať, tým bude pre neho ťažšie sklbiť pracovné a rodinné aktivity. Táto hypotéza sa nám potvrdila. Respondenti vo všetkých skupinách uvádzali vyššiu spokojnosť s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom, keď pracovali menej hodín.

Výsledky výskumov týkajúce sa vzťahu medzi pracovným časom partnera a prežívaním rovnováhy medzi pracovným a mimopracovným životom nie sú jednotné. Podobne ako v štúdiu autorky Voydanoff (1988), ani v našich analýzach sa nepreukázal štatisticky významný vzťah medzi oboma premennými.

Pracovná flexibilita môže taktiež pomáhať pri zladovaní práce a rodiny (Hill, Yang, Hawkins, Ferris 2004; Kelly et al., 2008). Vychádzali sme z predpokladu, že organizácia vlastného pracovného času a možnosť ovplyvňovať rozhodnutia v organizácii dáva zamestnancom väčšiu kontrolu nad pracovným a rodinným životom, a tým pomáha jedincovi lepšie zvládnuť konfliktné požiadavky z oboch oblastí (Anderson, Coffey, Byerly, 2002). Táto hypotéza sa nám potvrdila. Preukázal sa pozitívny vzťah medzi pracovnou flexibilitou a spokojnosťou s rovnováhou medzi prácou a mimopracovným životom.

Na základe metaanalýzy Michela a kol. (2011) sme predpokladali, že ak jedinec bude dostávať pomoc a podporu, uľahčí mu to zladovanie pracovného a mimopracovného života. Táto hypotéza sa nám potvrdila u manželov a v o niečo väčšej miere u slobodných rodičov. Žiaden vzťah sa nepreukázal v skupine kohabitujúcich.

U všetkých troch typov rodín sa ukázala byť spokojnosť so zamestnaním v najsilnejšom vzťahu s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom, čo sa zhoduje s výsledkami mnohých výskumov (napr. Kossek, Ozeki, 1998; Allen, Herst, Bruck, Sutton, 2000).

Životná spokojnosť a pocit šťastia by mali pozitívne korelovať so spokojnosťou s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom. Vychádzali sme z predpokladu, že ľudia, ktorí vedú vyvažovať všetky aspekty svojho života, by mali byť najšťastnejší a naj-

Tabuľka č. 5.5: Korelácie medzi spokojnosťou s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom a ostatnými premennými vzhľadom na typ rodiny a zoskupenia krajín

	N	Vek	Vzdelanie	Pracovný čas	Pracovný čas (partner)	Príjem	Opera od blízkych	Pracovná flexibilita	Spokojnosť so zamestnaním	Zivotná spokojnosť	Pocit šťastia
Manželia											
Severná Európa	206	,086	-,047	-,209***	-,049	-,135*	,138*	,179**	,456***	,285***	,275***
Západná Európa	263	-,038	-,077	-,312***	,064	-,027	,100	,051	,325***	,225***	,268***
Veľká Británia, Írsko	421	,010	-,178***	-,249***	-,009	-,080	,026*	,109***	,476***	,295***	,245
Južná Európa	446	,058	,013	-,136**	,049	-,108*	,069	,086	,557***	,307***	,315***
Stredná Európa	730	-,043	,074	-,261***	-,022	-,180***	,106**	,065	,440***	,259***	,212***
Kohabitujúci											
Severná Európa	106	,079	-,094	-,105	-,015	-,079	,136	,103	,394***	,145	,246*
Západná Európa	71	-,038	,036	-,345**	-,018	,001	-,043	,121	,488***	,284*	,227
Veľká Británia, Írsko	75	,046	-,010	-,303**	-,197	-,154	-,220	,049	,508***	,069	,087
Južná Európa	80	,072	,251*	-,342**	,248*	-,388***	,011	,343**	,271*	,201	,175
Stredná Európa	42	-,052	,391**	-,103	,203	-,387*	,070	,340*	,583***	,350*	,213
Slobodní rodičia											
Severná Európa	68	,017	-,015	-,119	,013	,159	,188	,462***	,191	,163	
Západná Európa	68	,106	,060	-,344**	-,140	,041	,252*	,345**	,114	,165	
Veľká Británia, Írsko	181	,010	,035	-,200**	-,238***	,070	,100	,591***	,353***	,410***	
Južná Európa	120	,027	-,165	-,190*	-,077	,183*	,001	,617***	,304***	,115	
Stredná Európa	125	,119	,056	-,426***	-,284***	,324***	,180*	,581***	,357***	,372***	

*p<.05; **p<.01; ***p<.001

spokojnejší (Pichler, 2007). V oboch premenných sa potvrdil pozitívny vzťah. Najsilnejší vzťah sa vyskytol v skupine slobodných rodičov.

Každý štát má svoju špecifickú sociálnu politiku a odlišné opatrenia týkajúce sa rodiny a práce, ktoré môžu buď zjednodušovať alebo sťažovať snahu o vyvažovanie oboch domén (Hantrais, 2005). Preto sme sa v nasledujúcich analýzach pozreli na vzťah medzi spokojnosťou s rovnováhou pracovného a mimopracovného života a jednotlivými premennými v rôznych skupinách krajín (pozri tabuľku č. 5.5).

V skupine manželov, a to vo všetkých krajinách, najsilnejšími korelátmi spokojnosti s rovnováhou pracovného a mimopracovného života boli: pracovný čas, spokojnosť so zamestnaním, životná spokojnosť a pocit šťastia (okrem Veľkej Británie a Írska). V ostatných premenných to nebolo také jednoznačné. Napríklad úroveň vzdelania hrala významnú rolu iba vo Veľkej Británii a Írsku (čím nižšia úroveň vzdelania, tým väčšia spokojnosť s rovnováhou). Iba v severnej Európe, Veľkej Británii a Írsku sme zaznamenali významný pozitívny vzťah medzi pracovnou flexibilitou a rovnováhou.

Pri pohľade na skupinu kohabitujúcich len premenná spokojnosť so zamestnaním významne korelovala so spokojnosťou s rovnováhou medzi oboma sférami naprieč všetkými krajinami. Životná spokojnosť a pocit šťastia u kohabitujúcich nehrali významnú rolu vo všetkých krajinách tak, ako to bolo v prípade manželov. Vzdelanie, spokojnosť s príjmom a pracovná flexibilita významne korelovali so spokojnosťou s rovnováhou iba v krajinách južnej a strednej Európy. Kohabitujúci zo západnej a južnej Európy, Veľkej Británie a Írska uvádzali významný negatívny vzťah medzi dĺžkou pracovnej doby a rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom, t. j. čím menej hodín pracovali, tým boli spokojnejší s vyvažovaním oboch oblastí. Pracovný čas partnera zohral významnú rolu iba u kohabitujúcich z južnej Európy. Vek ani opora od blízkych sa ani v jednej skupine krajín nepreukázali byť vo významnom vzťahu so spokojnosťou s rovnováhou.

U slobodných rodičov iba spokojnosť so zamestnaním vysoko korelovala so spokojnosťou s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom vo všetkých častiach Európy. Vek ani vzdelanie nehrali žiadnu rolu vo vzťahu k spokojnosti s rovnováhou ani v jednej skupine krajín. Vzťahy medzi ostatnými premennými sa líšili podľa krajín. Zaujímavé je zistenie, že napr. kým u slobodných rodičov zo severnej Európy bola iba spokojnosť so zamestnaním vo významnom vzťahu s rovnováhou, u slobodných rodičov zo strednej Európy sa významný vzťah s rovnováhou potvrdil skoro so všetkými premennými (okrem veku a vzdelania).

ZÁVER

V našej štúdii s nosnou témou rodiny sme sa venovali trom oblastiam:

- vývoju zastúpenia troch odlišných typov rodín,
- vývoju spokojnosti s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom v týchto rodinách,
- korelátom tejto spokojnosti.

V prvej časti sme dospeli k zisteniu, že zastúpenie tradičnej rodiny sa za posledných osem rokov znížilo naprieč celou Európou. Rodina, ktorú tvorí manželský pár s deťmi, je v Európe na ústupe. Zastúpenie menej tradičných foriem rodiny sa naopak zvýšilo. Sú stále viditeľnejšie a prispievajú k stále väčšej rôznorodosti. Jednotlivé časti Európy sa líšia v tomto trende. Konzervatívnejšia časť Európy (južná a stredná Európa) dobieha v početnosti alternatívnych foriem rodiny tú liberálnejšiu (severnú a západnú časť Európy). Z našich analýz vyplynulo, že sú oblasti v rámci Európy, kde je istý typ rodín typickejší v porovnaní so zvyškom Európy (napr. severná Európa – kohabitujúce páry s deťmi, Veľká Británia a Írsko – domácnosti s jedným rodičom).

Hlavným zistením v nasledujúcej časti zaoberajúcej sa spokojnosťou s rovnováhou medzi pracovným a mimopracovným životom v troch typoch rodín bolo, že spokojnosť mala stúpajúci charakter. Celkovo môžeme konštatovať, že respondenti uvádzali vyššiu mieru spokojnosti s rovnováhou. Pri porovnávaní jednotlivých typov rodín v tejto premennej medzi manželmi a zvyšnými dvoma typmi rodín bol prítomný rozdiel. Manželia boli celkovo spokojnejší. Kohabitujúci a slobodní rodičia sa na seba v prežívaní spokojnosti podobajú. Zdá sa, že tradičné rodiny sú úspešnejšie vo vyvažovaní pracovnej a mimopracovnej oblasti v porovnaní s menej tradičnými typmi rodín.

Rozdiely v spokojnosti s rovnováhou medzi kohabitujúcimi sa za posledných šesť rokov stierajú. Opačný trend môžeme badať u rodín s jedným rodičom. Naprieč všetkými typmi rodín môžeme vidieť, že severské krajiny, prípadne krajiny západnej Európy, pociťujú vyššiu spokojnosť s rovnováhou a naopak v krajinách strednej a južnej Európy najnižšiu spokojnosť. Môže to súvisieť s ekonomickou úrovňou krajiny.

Zaujímali nás aj vzťah vybraných premenných s rovnováhou pracovného a mimopracovného života u manželov, kohabitujúcich a slobodných rodičov. Pre všetky tri skupiny platilo, že čím respondenti uvádzali kratšiu pracovnú dobu, možnosť flexibilnejšej práce, väčšiu oporu od blízkych a väčšiu spokojnosť s príjmom, tým boli spokojnejší s rovnováhou medzi oboma sférami. K rovnováhe prispievala aj spokojnosť so zamestnaním, celková životná spokojnosť a to, do akej miery sa respondent cítil šťastný.

Pozreli sme sa aj na vzťahy medzi premennými v jednotlivých zoskupeniach krajín, a to v každom type rodiny osobitne. Z výsledkov vyplýva, že v závislosti od zoskupenia krajín koreluje rovnováha medzi pracovným a mimopracovným životom s rôznymi premennými. Napríklad v skupine slobodných rodičov zo severských krajín významne koreluje spokojnosť s rovnováhou iba s jednou premennou (spokojnosť so zamestnaním), pričom u slobodných rodičov zo strednej Európy sa preukázal významný vzťah medzi rovnováhou a ďalšími siedmimi premennými. Z uvedeného vyplýva, že pri pohľade na koreláty so spokojnosťou s rovnováhou medzi pracovnou a mimopracovnou oblasťou typ rodiny nezohráva takú dôležitú úlohu. Ak do korelačnej analýzy pridáme aj krajinu (časť Európy), výsledky sa výraznejšie diferencujú. Medzi stabilné premenné u všetkých troch typov rodín bez ohľadu na časť Európy patrili spokojnosť so zamestnaním a pracovný čas.

VI.

VNÍMANIE SOCIÁLNEJ DISKRIMINÁCIE V KONTEXTE SOCIÁLNYCH IDENTÍT

Mária Homišinová

6.1 Úvod

Zo základnej definície sociálnej diskriminácie vyplýva, že je to fakt a spôsob obmedzovania alebo poškodzovania určitých sociálnych skupín v ich právach a nárokoch. Sociálna diskriminácia môže mať charakter štátny, oficiálny, alebo lokálny, nelegálny, neformálny. Spočíva v zámernom znevýhodnení určitých subjektov vytváraním nerovných hospodárskych, politických a právnych podmienok. Často bráni v rozvíjaní vlastnej svojbytnej kultúry, v prístupe ku vzdelaniu, vo výkone povolania a v seberealizácii. Každé sociálne znevýhodnenie sa môže premeniť v diskrimináciu, teda v zámerné vonkajšie obmedzovanie možností a realizácie potrieb. (Maříková a kol., 1996, s. 213)

Pri vymedzení základných charakteristických črt fenoménu diskriminácie môžeme vo všeobecnosti uviesť:

- diskriminácia je také rozlišovanie, ktoré vychádza z predsudkov či iných negatívnych postojov a tým obmedzuje práva iných;
- diskriminácia je nežiaduce a nespravodlivé konanie, kedy sa zaobchádza s človekom či skupinou inak ako s iným človekom na základe jeho odlišnosti, napr. rasového alebo etnického pôvodu, zdravotného či mentálneho stavu, veku, rodu, sexuálnej orientácie alebo vierovyznania;
- diskriminačné dôvody vychádzajú aj z negatívnych vlastností diskriminovaných osôb (hoci iba vo výnimočných prípadoch), resp. z nepozornosti a nevedomosti voči iným (hovoríme o neúmyselnej diskriminácii);
- diskriminujúco sa môže správať jednotlivec, skupina, firma aj štát. (Gyárfášová – Sekulová, 2010)

Rozhodovanie o tom, či došlo alebo nedošlo ku diskriminácii, sa uskutočňuje na základe toho, či existuje príčinná súvislosť medzi znevýhodnením a použitím kritéria pre rozlišovanie.

Diskriminácia je v moderných demokratických spoločnostiach považovaná za neprípustnú a minimálne jej vyššie vymedzené formy sú v súčasnosti zakazované zákonmi a medzinárodnými zmluvami. Keďže pri vstupe do Európskej únie Slovenská republika prijala záväzok rešpektovať právny poriadok Európskej únie a konať v súlade s ním, na Slovensku diskrimináciu zakazuje okrem Listiny základných práv a slobôd aj množstvo ďalších legislatívnych predpisov. V roku 2004 prijalo Slovensko tzv. antidiskriminačný zákon č. 365/2004 Z. z., ktorý vychádza z antidiskriminačných smerníc Európskej únie (smernica Rady Európy 2000/43/ES, smernica Rady Európy č. 2000/78/ES). Tento zákon rieši problematiku diskriminácie predovšetkým v oblasti sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starost-

livosti, vzdelávania, pracovnoprávných vzťahov a poskytovania tovarov a služieb a ukladá povinnosť dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania. Okrem neho sa diskrimináciou zaoberá viacero odvetvových zákonov a aj zákonník práce.

Právo Európskej únie vymedzuje týchto šesť hlavných diskriminačných dôvodov, pri ktorých je zabezpečená prísnejšia právna ochrana ako pri ostatných diskriminačných dôvodoch:

- rod/pohlavie,
- rasa a etnický pôvod,
- vek,
- zdravotné postihnutie či nepriaznivý zdravotný stav,
- sexuálna orientácia,
- náboženstvo, viera alebo skutočnosť, že osoba je bez vyznania.

V metodike ESS boli opakovane v jednotlivých kolách aplikované dva ukazovatele týkajúce sa vnímania sociálnej diskriminácie.

Prvý ukazovateľ sa orientoval na zistenie miery všeobecne pociťovanej diskriminácie, keď obyvateľom (respondentom) jednotlivých krajín bola položená otázka: *Označili by ste sa za príslušníka skupiny, ktorú vo vašej krajine diskriminujú?* Použitie dichotomickej škály (áno/nie) umožnilo diferencovať tých respondentov, ktorí sa vo všeobecnosti cítia byť diskriminovaní.

Druhý ukazovateľ smeroval k zisteniu konkrétnych dôvodov (foriem) diskriminácie. Otázka znela: *Na základe čoho je vaša skupina diskriminovaná?* V súlade s platným právom EÚ otázka vymedzovala osem dôvodov (foriem) diskriminácie, pričom rozlišovala: rasu, národnosť (vnímanú ako štátnu príslušnosť), náboženstvo, jazyk, etnickú príslušnosť (vnímanú aj ako etnický pôvod), vek, rod, sexualitu. Sledovanie dôvodov diskriminácie ako samostatných výskumných premenných (položiek) umožňovalo získať poznatky o miere ich jednotlivého pôsobenia, ale aj identifikovať najfrekvencovanejší dôvod diskriminácie (celkovo i v rámci jednotlivých krajín).

V kontexte skúmania dôvodov/foriem vnímanej diskriminácie nás zaujímala charakteristika niektorých ukazovateľov sociálnych identít ako potenciálnych foriem diskriminácie, ktorým bola v metodike výskumu venovaná bližšia pozornosť:

- občianstvo (štátna príslušnosť),
- etnická príslušnosť,
- vierovyznanie.

Zároveň, v prípade ich potvrdenia ako diskriminačných faktorov, sme chceli vedieť, aké miesto v hierarchii vymedzených foriem diskriminácie zaujímajú.

Pri prezentácii výsledkov budeme postupovať v následnosti naznačených tematických častí. Najskôr podrobíme detailnejším analýzám ukazovateľ sociálnej diskriminácie, následne všetky tri spomínané ukazovatele sociálnych identít samostatne a nakoniec prezentujeme výsledky súvzťažných analýz ukazovateľa diskriminácie (kladné odpovede respondentov na otázku: *Označili by ste sa za príslušníka skupiny, ktorú v tejto krajine diskriminujú?*) a vybraných druhov sociálnych identít.

Výsledky predkladáme v tabuľkovej aj grafickej podobe, porovnávajúc zistenia z jednotlivých kôl realizovanej sondy týkajúcej sa Slovenska a tiež všetkých zúčastnených krajín (globálne). Súvzťažné analýzy sa vzťahujú na výsledky 6. kola ESS, ktoré sa týkajú slovenských respondentov.

6.2 Sociálna diskriminácia ako výskumný ukazovateľ

Na úvod, pre lepšiu orientáciu vo výskumných dátach, v tejto časti prezentujeme výsledky analýz všeobecne vnímanej diskriminácie v rámci výskumných súborov za všetky zúčastnené krajiny v jednotlivých kolách výskumu¹. Z tabuľky č. 6.1 sa dozvedáme, že zastúpenie respondentov, ktorí sa označili za diskriminovaných, sa výraznejšie nemení. V jednotlivých

Tabuľka č. 6.1: Označili by ste sa za príslušníka skupiny, ktorú v tejto krajine diskriminujú?

Vnímanie diskriminácie respondentmi zúčastnených krajín ESS v jednotlivých kolách			
2. kolo (N = 47 537)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	2824	5,9	6,2
Nie	42 867	90,2	93,8
Spolu	45 691	96,1	100
3. kolo (N = 43 000)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	2677	6,2	6,3
Nie	39 799	92,6	93,7
Spolu	42 476	98,8	100
4. kolo (N = 54 988)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	3818	6,9	7,0
Nie	50 385	91,6	93,0
Spolu	54 203	98,6	100
5. kolo (N = 50 781)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	3335	6,6	6,6
Nie	46 949	92,5	93,4
Spolu	50 284	99,0	100
6. kolo (N = 46 257)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	3457	7,6	7,6
Nie	42 307	92,4	92,4
Spolu	45 764	98,9	100

1 Uvádžame výsledky 2. – 6. kola, ktorých sa Slovensko zúčastnilo.

kolách bola diskriminácia pocítovaná u menej ako desatiny respondentov, medzi 6 – 8 % z celkového počtu respondentov zúčastnených krajín (v priemere jednotlivých kôl 6,7 %). Každým kolom sa však pocítovaná diskriminácia mierne zvyšuje a v 6. kole dosahuje najvyšší celkový priemer $M = 7,6$ %.

Z porovnania stredných hodnôt ukazovateľa sociálnej diskriminácie je možné postrehnúť miernu tendenciu nárastu v kontexte realizovaných kôl (M v rozmedzí 6,2 – 7,6). Medzi krajiny s najvyšším percentuálnym zastúpením respondentov, ktorí potvrdili diskrimináciu (bez rozlíšenia dôvodu) v priebehu realizácie piatich kôl ESS, patrili predovšetkým Veľká Británia a Francúzsko. V jednotlivých kolách² sa na popredných miestach ešte umiestnili: Izrael, Turecko, Estónsko, Ruská federácia a Bulharsko.

Slovensko sa v priebehu jednotlivých kôl radilo medzi krajiny s nižším zastúpením vnímanej diskriminácie (priemer percentuálnych hodnôt za jednotlivé kolá je 4,9 % – pozri tabuľku č. 6.2).

Tabuľka č. 6.2: Zastúpenie krajín s popredným percentuálnym zastúpením respondentov, ktorí vo všeobecnosti potvrdili vo svojej krajine diskrimináciu

Kolá ESS	Krajiny na 1. mieste	%	Krajiny na 2. mieste	%	Krajiny na 3. mieste	%
1. kolo	Izrael	19,3	Veľká Británia	13,8	Francúzsko	9,5
2. kolo	Turecko	13,1	Veľká Británia	10,2	Estónsko	9,8
3. kolo	Estónsko	14,5	Veľká Británia	13,7	Francúzsko	10,2
4. kolo	Veľká Británia	13,5	Ruská federácia	11,4	Francúzsko	9,9
5. kolo	Izrael	16,5	Veľká Británia	11,6	Bulharsko	9,7
6. kolo	Izrael	16,9	Island	15,0	Kosovo	13,2

V 6. kole z 24 zúčastnených krajín najintenzívnejšie vnímali diskrimináciu respondenti Izraela (16,9 % pozitívnych odpovedí), Islandu (15 %), Kosova (13,2 %), Veľkej Británie (11,9 %) a Estónska (11,3 %). Najmenej intenzívne Slovensko (2,2 %), potom nasledujú: Dánsko (3,4 %), Írsko (3,8 %), Portugalsko (4,3 %) a Slovensko (4,9 %). Slovensko sa teda umiestnilo medzi krajiny, v ktorých je vnímaná nižšia miera diskriminácie.

Na Slovensku, ako to vyplýva z tabuľky č. 6.3, sme oproti celkovej tendencii vnímania diskriminácie zaznamenali odchýlky. Kým v 2. a 3. kole sa percentuálne zastúpenie slovenských respondentov pohybuje okolo 6 %, vo 4. a 5. kole bol zaznamenaný pokles respondentov reflektujúcich vlastnú diskrimináciu, keď pocítovaná diskriminácia sa pohybovala tesne pod 4 % zúčastnených respondentov zo SR. V 6. kole počet respondentov s kladnou odpoveďou mierne stúpol na 4,9 %. Tieto údaje naznačujú isté výkyvy vo všeobecnom vnímaní diskriminácie dané rôznymi sociálno-ekonomickými, politickými, ale aj inými okolnosťami. Viac môžu vypovedať výsledky identifikujúce dôvody diskriminácie.

2 Nie každá z uvedených krajín sa zúčastnila všetkých realizovaných kôl ESS.

Tabuľka č. 6.3: Označili by ste sa za príslušníka skupiny, ktorú v tejto krajine diskriminujú?

Vnímanie diskriminácie na Slovensku v jednotlivých kolách ESS			
2. kolo (N = 1512)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	84	5,6	5,7
Nie	1391	92	94,3
Spolu	1475	97,6	100
3. kolo (N = 1766)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	110	6,2	6,3
Nie	1625	92	93,7
Spolu	1735	98,2	100
4. kolo (N = 1810)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	70	3,9	3,9
Nie	1715	94,8	96,1
Spolu	1785	98,6	100
5. kolo (N = 1856)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	67	3,6	3,7
Nie	1765	95,1	96,3
Spolu	1832	98,7	100
6. kolo (N = 1847)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	89	4,8	4,9
Nie	1727	93,5	95,1
Spolu	1816	98,3	100

V ďalších analýzach nás zaujímalo, aké sú konkrétne dôvody diskriminácie a aké miesto zaujímajú v celkovej hierarchii identifikovaných foriem diskriminácie. Opätovne sa pre porovnanie a lepší pohľad do problematiky skôr zameriame na globálne výsledky týkajúce sa respondentov všetkých zúčastnených krajín.

Graf č. 6.1 predkladá výsledky rozlišujúce dôvody diskriminácie za celkový súbor (respondenti všetkých zúčastnených krajín) podľa jednotlivých kôl v priebehu rokov 2004 – 2012 (2. – 6. kolo). Výsledky prezentujeme v tabuľkovej (tab. č. 6.4) a pre lepšiu prehľadnosť výsledkov aj grafickej podobe (graf č. 6.1).

Z porovnania foriem diskriminácie vyplýva, že ako hlavný dôvod diskriminácie bola označená národnosť (v priemere jednotlivých kôl – 19,3 %), nasleduje vek (15 %), náboženstvo (14,4 %), rasa (13,4 %), etnická príslušnosť (12,8 %), jazyk (11,2 %), pohlavie (9,6 %) a v najmenšej miere sexualita (4,2 %). Najvyššie zastúpenie diskriminácie sme zaznamenali v 5. kole, a to podľa národnosti (21,7 %).

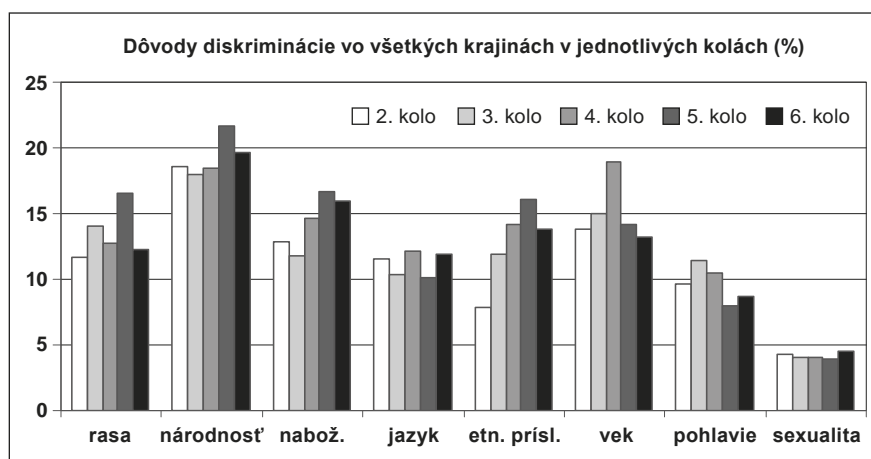
Tabuľka č. 6.4: Formy diskriminácie posudzované globálne podľa jednotlivých kôl a zúčastnených krajín (%)

Krajiny	Rasa	Národnosť	Náboženstvo	Jazyk	Etnicita	Vek	Pohlavie	Sexualita
2. kolo	11,7	18,6	12,9	11,5	7,9	13,8	9,7	4,3
3. kolo	14	18	11,8	10,3	11,9	15	11,4	4,1
4. kolo	12,7	18,4	14,6	12,1	14,2	18,9	10,5	4,1
5. kolo	16,5	21,7	16,7	10,1	16,1	14,2	8	3,9
6. kolo	12,3	19,6	16	11,9	13,8	13,2	8,7	4,5
% priemer	13,4	19,3	14,4	11,2	12,8	15	9,6	4,2

Poznámka:

Percentuálne hodnoty sú vypočítané z celkového počtu kladných odpovedí na príslušnú formu diskriminácie vrátane odpovedí na variant – iné. „Postihnutie“ ako forma diskriminácie, ktorá bola zaradená len v 6. kole ESS, nie je zaradená do analýz. Tvorila však 5,3 % (N = 272) z celkového počtu kladných odpovedí u respondentov všetkých zúčastnených krajín (N = 5099).

Graf č. 6.1: Dôvody diskriminácie vo všetkých zúčastnených krajinách podľa jednotlivých kôl

Pri porovnaní odpovedí na obidva ukazovatele vnímania diskriminácie je potrebné zdôrazniť, že v každom kole je celkové percentuálne zastúpenie kladných odpovedí na identifikáciu formy diskriminácie vyššie, ako to vyplýva zo všeobecnej otázky na označenie príslušníka skupiny, ktorý pociťuje v danej krajine diskrimináciu. Je to z dôvodu, že respondenti mohli uviesť viac dôvodov diskriminácie. Napr. v 6. kole sa za diskriminovaných označilo 7,6 % (N = 3457) občanov zo všetkých krajín (tabuľka č. 6.1), avšak podľa určenia konkrétnej formy diskriminácie je to až 11 % občanov (N = 5099).

Slovenskí respondenti v priebehu realizácie 2. – 6. kola výskumu ESS posudzujú dôvody diskriminácie odlišne než celkový súbor (tabuľka č. 6.5 a graf č. 6.2). Ako hlavné diskriminačné dôvody boli označené rasa, vek a etnicita (v percentuálnom priemere jednotlivých kôl), nasledovali národnosť, pohlavie, náboženstvo, jazyk a sexualita.

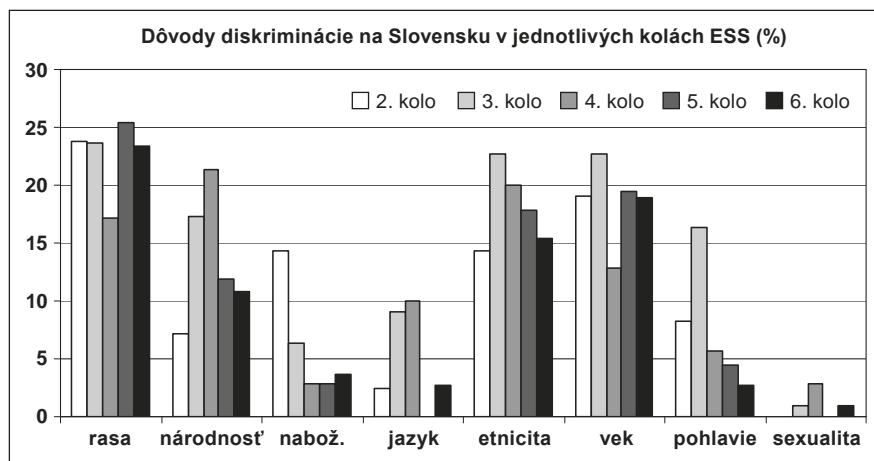
Tabuľka č. 6.5: Formy diskriminácie posudzované globálne podľa jednotlivých kôl v SR

Krajiny	Rasa	Národnosť	Náboženstvo	Jazyk	Etnicita	Vek	Pohlavie	Sexualita
2. kolo	23,8	7,1	14,3	2,4	14,3	19	8,3	0
3. kolo	23,6	17,3	6,4	9,1	22,7	22,7	16,4	0,9
4. kolo	17,1	21,4	2,9	10	20	12,9	5,7	2,9
5. kolo	25,4	11,9	2,9	0	17,9	19,4	4,5	0
6. kolo	23,4	10,8	3,6	2,7	15,4	18,9	2,7	0,9
% priemer	22,7	13,7	6,0	4,8	18,1	18,6	7,5	0,9

Poznámka k tabuľke:

V 2. – 5. kole zostávajúce % do 100 % tvoria respondenti, ktorí volili inú formu diskriminácie. Základ pre výpočet údajov v 6. kole sú všetky kladné odpovede (N = 111) vrátane tých, ktorí sú diskriminovaní na základe svojho postihnutia (9,9 %) a iných neidentifikovaných foriem diskriminácie (11,7 %), ktoré tabuľka neuvádza.

Graf č. 6.2: Dôvody diskriminácie na Slovensku v jednotlivých kolách ESS (%)

Vzhľadom na to, že v 6. kole ESS bolo ako ďalšia z foriem diskriminácie zaradené aj „postihnutie“ (respondenti s postihnutím), uvádzame detailnejší pohľad na výsledky v 6. kole v SR (tabuľka č. 6.6), z ktorého je zrejmé, aké miesto zastáva medzi ostatnými určenými formami diskriminácie.

Tabuľka č. 6.6: Dôvody (formy) diskriminácie v SR – 6. kolo

	Nie		Áno	
	N	%	N	%
Farba pleti alebo rasa	1821	98,6	26	1,4
Národnosť	1835	99,4	12	0,6
Náboženstvo	1843	99,8	4	0,2
Jazyk	1844	99,8	3	0,2
Etnická príslušnosť	1830	99,1	17	0,9
Vek	1826	98,9	21	1,1
Pohlavie	1844	99,8	3	0,2
Sexuálna orientácia	1846	99,9	1	0,1
Postihnutie	1836	99,4	11	0,6
Iné	1834	99,3	13	0,7
Celkom	1847	100	111	6,0

Poznámka: Respondenti mohli uvádzať viac foriem diskriminácie

Pri porovnaní odpovedí na obidva ukazovatele vnímania diskriminácie aj v prípade Slovenska platí, že v každom kole je celkové percentuálne zastúpenie kladných odpovedí na identifikáciu formy diskriminácie vyššie, ako to vyplýva zo všeobecnej otázky na označenie príslušníka skupiny, ktorý pociťuje diskrimináciu. V 6. kole sa za diskriminovaných v SR označilo 4,9 % (N = 89) respondentov SR (tab. č. 6.3), avšak podľa určenia konkrétnej formy diskriminácie je to 6 % respondentov (N = 111).

Vo výsledkoch posudzovania dôvodov diskriminácie za SR je teda vidieť výraznejšie odchýlky pozitívnym aj negatívnym smerom. Kým pri označení rasy, etnickej príslušnosti pôvodu a veku ako dôvodov diskriminácie ide o nárast prípadov diskriminácie oproti celkovému priemeru, v prípade národnosti, náboženstva a jazyka ide o ich pokles o viac ako 6 % (v každom z nich). Pohlavie ako dôvod diskriminácie je označený nižšie s celkovým priemerom o 2 % a sexualita ako dôvod diskriminácie je zastúpená len ojedinelo.

Pre zaujímavosť v tabuľke č. 6.7 uvádzame zastúpenie tých krajín, v ktorých sa respondenti v najvyššom percentuálovom zastúpení v 6. kole ESS vyjadrili pre ten-ktorý dôvod diskriminácie, t. j. uvedený dôvod diskriminácie v uvedenej krajine dominuje viac ako v ostatných krajinách.

Z tabuľky je možné postrehnúť zmeny zastúpenia „dominujúcich“ krajín, ale zároveň je možné identifikovať krajiny, v ktorých sa u respondentov objavuje pociťovaná diskriminácia vo viacerých podobách/formách. Dominanciu dôvodov diskriminácie je možné postrehnúť u respondentov Izraela, ktorí sa umiestnili pri každej z uvádzaných foriem na popredných miestach (celkovo 7x na 1. mieste). Veľká Británia sa umiestnila na poprednom mieste 4x v uvedených formách: rasa, vierovyznanie, pohlavie a sexualita. Krajiny, v ktorých sa objavujú dve dominujúce formy diskriminácie, sú: Estónsko (štátna príslušnosť, jazyk), Maďarsko (rasa, etnicita), Kosovo (štátna príslušnosť, jazyk). Ostatné krajiny zaujali spomedzi ostatných krajín popredné miesto len v jednej diskriminačnej forme. Sú to: Česko (vek), Holandsko (sexualita), Nemecko (postihnutie), Belgicko (vierovyznanie), Rusko (postihnutie) a Švédsko (pohlavie).

Tabuľka č. 6.7: Krajiny s najvyšším percentuálnym zastúpením respondentov, ktorí označili príslušný dôvod diskriminácie

Krajiny s najvyšším zastúpením príslušnej formy diskriminácie v 6. kole ESS						
Dôvod diskriminácie	Krajina na 1. mieste	%	Krajina na 2. mieste	%	Krajina na 3. mieste	%
Rasa	Izrael	23,2	Maďarsko	13,3	Veľká Británia	11,5
Štátna príslušnosť	Izrael	21,0	Estónsko	19,3	Kosovo	14,9
Náboženstvo (vierovyznanie)	Izrael	35,8	Veľká Británia	9,7	Belgicko	7,8
Jazyk	Estónsko	34,1	Izrael	31,2	Kosovo	5,2
Etnicita	Izrael	25,5	Bulharsko	19,0	Maďarsko	12,1
Vek	Bulharsko	12,3	Česko	12,1	Izrael	11,7
Pohlavie	Izrael	25,7	Veľká Británia	10,0	Švédsko	10,0
Sexualita	Izrael	17,7	Veľká Británia	12,7	Holandsko	10,5
Postihnutie	Izrael	13,6	Rusko	7,4	Nemecko	7,0

Poznámka: Údaje vyplývajú z globálnych hodnôt jednotlivých foriem diskriminácie (column %)

Údaje za Slovensko, v celkovom porovnaní s ostatnými krajinami, sú nasledovné: rasa: 5,3 %; národnosť: 1,5 %; vierovyznanie: 0,6 %; jazyk: 0,6 %; etnicita: 3,1 %; vek: 4,0 %; pohlavie: 0,9 %; sexualita: 0,6 %; postihnutie: 4,0 %.

Slovensko sa teda nezaradilo medzi krajiny, v ktorých v celoeurópskom meradle prevláda niektorý z diskriminačných dôvodov. Údaje z tabuľky potvrdzujú, že percentuálne zastúpenie respondentov uvádzajúcich príslušný diskriminačný dôvod je v porovnaní s „dominantnými“ krajinami celkovo nižšie. Na druhej strane, tieto výsledky, zvlášť pri označení rasovej a štátnej príslušnosti, ako aj etnickej príslušnosti ako dôvodov diskriminácie potvrdzujú pretrvávanie dlhodobého vnútropolitického aj zahraničnopolitického napätia (predovšetkým s Maďarskom) v uvedených oblastiach.

6.3 Sociálne identity ako výskumné ukazovatele

Po transformačných zmenách stredovýchodnej Európy koncom 20. storočia sa pri snahách o integrovanie sa Európy a zároveň rešpektovania faktu národnej (národnostnej) a kultúrnej diverzity európskeho spoločenstva upriamila pozornosť na otázky sociálnej identifikácie, konkrétne štátnej (národnej), etnickej a náboženskej identity jedinca. Aj v prípade ESS sa uvedené „identity“ stali sledovanými charakteristikami a boli súčasťou stabilného modulu v metodike. Aplikácia všetkých troch charakteristík v každom z realizovaných kôl umožňovala sledovať jednotlivé ukazovatele samostatne, ale aj vo vzájomných súvislostiach porovnávajú výsledky za jednotlivé kolá v rámci SR, ale aj v rámci ostatných zúčastnených krajín.

Pri prezentácii výsledkov budeme postupovať v následnosti troch tematických oblastí: štátnej/národnej identity, etnickej identity a religiozity. Analýzy budeme realizovať podľa charakteru použitých škál a výsledky sprístupňujeme predovšetkým prostredníctvom frekvenčných tabuliek a pre ilustratívnosť aj v grafickej podobe.

6.3.1 Štátna/národná identita

Pre jednoznačnejšie vymedzenie pojmov³ a výstižnejšiu interpretáciu výsledkov sme v uvedenom texte chápali **národnosť** ako ukazovateľ štátnej identity, ako charakteristiku občianstva (v kontexte identifikácie štátnej príslušnosti a pôvodu k štátu ako k rodisku); **etnickú príslušnosť** ako ukazovateľ etnickej identity, ako charakteristiku národnostnej menšiny (v kontexte príslušnosti k etnickej menšine a jazykových prejavov príslušníka menšiny).

Štátna identita bola vo výskume ESS sledovaná prostredníctvom viacerých ukazovateľov. Konkrétne išlo o identifikáciu občianstva (2 otázky: *Ste občan Slovenskej republiky? Aké máte občianstvo?*), pôvodu k štátu ako k rodisku (2 otázky: *Narodili ste sa na Slovensku? V ktorej krajine ste sa narodili?*), pôvodu a miesta narodenia rodičov respondenta (4 otázky: *Narodil sa váš otec na Slovensku? V ktorej krajine sa narodil váš otec? Narodila sa vaša matka na Slovensku? V ktorej krajine sa narodila vaša matka?*).

Charakter otázok umožňoval realizovať frekvenčnú a kvalitatívnu analýzu.

Primárnym ukazovateľom občianstva je deklarovaná príslušnosť k štátu. Oficiálnym údajom, ktorý vypovedá o tejto skutočnosti je údaj zo sčítania ľudu. Podľa posledného sčítania ľudu (2011) si štátnu príslušnosť SR uviedlo 92,2 % obyvateľstva, z toho viacnásobné občianstvo 0,2 %⁴.

V predmetnom výskume ESS (6. kolo) na otázku *Ste občan Slovenskej republiky?* až 99,9 % respondentov uviedlo štátnu príslušnosť k SR (tabuľka č. 6.8). Ostatní respondenti (0,4 %) uviedli občianstvo ku krajinám: Česká republika, Bulharsko, Rumunsko, Ukrajina, Taliansko.

V porovnaní s ostatnými krajinami respondenti SR vykazujú vysoké percento občianstva – takmer celý výskumný súbor. Naopak, Kosovo, Švajčiarsko a Estónsko sa zaraďujú medzi krajiny, ktorých respondenti vo viac ako 15 %-nom zastúpení deklarovali inú štátnu príslušnosť.

-
- 3 V západoeurópskych krajinách (tiež v USA) a krajinách strednej a východnej Európy pretrvávajú problém „prelínania“ a odlišného chápania pojmov národ a národnosť. Kým v anglickom a francúzskom chápaní národnosť znamená štátnu príslušnosť, u nás sa vo všeobecnosti termín národnosť používa pre označenie príslušnosti k národnostnej menšine, t. j. etnickú príslušnosť ako diferenciáciu na skupiny, ktorých vzájomná odlišnosť a vnútorná homogenita je vyjadrená kultúrne. (Maříková a kol., s. 277) Pritom štatisticky zisťovaná deklarácia národnosti označuje na jednej strane príslušnosť k národu tvoriacemu štát (SR) a zároveň prihlásenie sa k národnostnej menšine.
- 4 Podľa §9 zákona NR SR č. 40 1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení zákona č. 250/2010 Z. z. môže mať štátny občan Slovenskej republiky po dátume 17. 07. 2010 dvojaké či viacnásobné štátne občianstvo len v prípade
- ak štátne občianstvo cudzieho štátu nadobudol narodením po rodičovi/rodičoch,
 - ak štátny občan Slovenskej republiky nadobudol cudzie štátne občianstvo v súvislosti s uzavretím manželstva so štátnym občanom iného štátu, a to za predpokladu, že cudzie štátne občianstvo manžela nadobudol za trvania spoločného manželstva.

Štátny občan Slovenskej republiky, ktorý nadobudol cudzie štátne občianstvo pred 17. 07. 2010, si zachová dvojaké alebo viacnásobné štátne občianstvo a štátne občianstvo Slovenskej republiky neustráca. (Ústredný portál verejnej správy SR: www.portal.gov.sk)

Tabuľka č. 6.8: Ste občan Slovenskej republiky?

Alternatívy	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Áno	1840	99,6	99,7	99,7
Nie	6	0,3	0,4	100,0
Spolu	1847	99,9	100,0	

Analýza otázok zameraná na zistenie pôvodu k štátu potvrdila, že SR je vo veľkej miere (98,3 %) krajinou, v ktorej sa respondenti narodili. A hoci u rodinných príslušníkov respondenta (otca a matky) sa častejšie stretávame s prípadmi označenia inej krajiny ako svojho rodiska, celkový údaj (okolo 97 % u obidvoch rodičov) svedčí o tom, že SR je u nich vo veľkej väčšine vnímaná ako krajina pôvodu.

V ostatných prípadoch rovnako platí, že za krajiny ich miesta narodenia najviac označili najbližšie okolité krajiny (Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Bulharsko). Platí to pre respondentov aj ich rodičov.

Tabuľka č. 6.9: Slovensko ako miesto narodenia respondenta

Alternatívy	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Áno	1815	98,3	98,3	98,3
Nie	32	1,7	1,7	100,0
Spolu	1847	100,0	100,0	

Tabuľka č. 6.10: Slovensko ako miesto narodenia otca respondenta

Alternatívy	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Áno	1787	96,8	97,0	97,0
Nie	55	3,0	3,0	100,0
Spolu	1842	99,7	100,0	

Tabuľka č. 6.11: Slovensko ako miesto narodenia matky respondenta

Alternatívy	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Áno	1798	97,3	97,5	97,5
Nie	47	2,5	2,5	100,0
Spolu	1845	99,9	100,0	

Z výsledkov analýz ukazovateľov štátnej identity vyplynulo, že respondenti SR vykazujú vysoké percento občianstva k SR – takmer celý výskumný súbor (99,6 %). Aj údaje o pôvode k štátu ako k rodisku respondentov a ich rodičov potvrdili, že miestom ich filiácie je predovšetkým Slovensko. A hoci u rodičov respondenta sa častejšie stretávame s prípadmi označenia inej krajiny ako svojho rodiska, celkový údaj (okolo 97 % v prípade respondentov aj ich rodičov) svedčí o tom, že SR je u nich vo všeobecnosti vnímaná ako krajina pôvodu.

Je preto možné usudzovať, že slovenských účastníkov výskumu viaže k tejto krajine zmysel pre vzťah k národnému a kultúrnemu dedičstvu a silné vlastenecké cítenie.

6.3.2 Etnická identita

Na objasnenie problematiky etnicity boli vo výskume aplikované dva ukazovatele – ukazovateľ identifikácie príslušnosti k nejakej etnickej skupine (*Hlásite sa k nejakej menšinovej etnickej skupine na Slovensku?*) a ukazovateľ jazykovej komunikácie v domácom (rodinnom) prostredí (*Akým jazykom alebo jazykmi hovoríte doma najčastejšie?*).

Skôr ako pristúpime ku konkrétnym zisteniam, prezentujeme výsledky z posledného sčítania (2011), ktoré charakterizujú celkové zloženie obyvateľstva na Slovensku.

Slovenská republika je mnohonárodnostnou krajinou, v ktorej sa podľa trvalého pobytu 12,3 % obyvateľov SR prihlásilo k inej ako slovenskej národnosti. Slovenskú národnosť potvrdilo 80,7 % obyvateľstva a 7 % bolo nezistených. Najväčšie zastúpenie má maďarská národnosť (8,5 %), po nej nasleduje rómska (2 %), česká a rusínska (obidve po 0,6 %).⁵

Z analýz ESS vyplynulo, že v každom z realizovaných kôl na Slovensku (tabuľka č. 6.12, graf č. 6.3) sa potvrdilo zastúpenie respondentov, ktorí sa prihlásili k nejakej menšinovej etnickej skupine na Slovensku – najvýraznejšie v 3. kole, najmenej výrazne v 5. kole.

Tabuľka č. 6.12: Hlásite sa k nejakej menšinovej etnickej skupine na Slovensku?

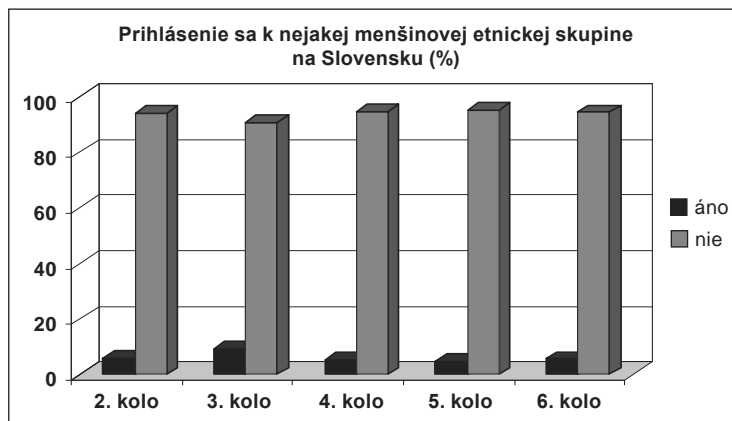
Jednotlivé kolá výskumu	Áno (N)	Platné %	Nie (N)	Platné %
2. kolo	86	5,9	1360	94,1
3. kolo	158	9,2	1563	90,8
4. kolo	98	5,5	1674	94,5
5. kolo	83	4,7	1677	95,3
6. kolo	103	5,6	1721	94,4

Jedným z najdôležitejších identifikačných znakov etnicity je jazyk. Preto je prirodzenou snahou príslušníkov každej etnickej skupiny zachovávať a ďalej rozvíjať svoj materinský jazyk.

Štatistické údaje z posledného sčítania ľudu (2011) potvrdzujú, že okrem majoritného – slovenského materinského jazyka so 78,6 %-ným zastúpením obyvateľstva si iný materinský jazyk, s väčšími či menšími obmenami toho-ktorého jazyka, uvádza okolo 14 % obyvateľstva.

Z toho dôvodu je u časti slovenského obyvateľstva prirodzeným sociálnym javom bilingvizmus, resp. multilingvizmus v bežnej rodinnej aj verejnej komunikácii. Oficiálne údaje zo sčítania (2011) potvrdzujú, že slovenčina je najčastejšie používaným jazykom v domácnosti (takmer tri štvrtiny obyvateľstva), z ostatných jazykov je to maďarský jazyk, ktorým sa komunikuje prevažne v domácnostiach (8,7 % obyvateľstva). Na verejnosti však, podľa údajov zo sčítania, stúpa používanie slovenčiny (80,4 %) a klesá používanie iných jazykov

⁵ Podľa posledného sčítania ľudu v roku 2011.

Graf č. 6.3: Percentuálne zastúpenie respondentov podľa prihlásenia sa k nejakej menšinovej etnickej skupine

(zvlášť u rómskej minority). Aj tieto údaje⁶ teda potvrdzujú, že je to práve rodinné prostredie, kde sa výraznejšie praktizuje komunikácia v materinskom jazyku.

Výsledky výskumu zo 6. kola ESS potvrdili dominanciu slovenského jazyka ako hlavného (prvého) komunikačného jazyka v súkromnej sfére, v neformálnom prostredí, keď viac ako 90 % respondentov uprednostňuje komunikáciu v slovenčine v domácom prostredí (tabuľka č. 6.13). Z ostatných jazykov preferovaných v komunikácii s členmi rodiny respondenti najviac označili maďarský jazyk, čo je v súlade s rozložením obyvateľstva podľa národnosti a materinského jazyka. Aj druhým najčastejšie voleným jazykom bola kombinácia týchto dvoch jazykov v zastúpení: slovenský jazyk (41,4 %) a maďarský jazyk (37,6 %; tabuľka č. 6.14).

Tabuľka č. 6.13: Akým jazykom alebo jazykmi hovoríte doma najčastejšie? (prvý jazyk)

Varianty	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Maďarský jazyk	133	7,2	7,2	7,2
Poľský jazyk	6	0,3	0,3	7,5
Rumunský jazyk	12	0,6	0,7	8,2
Ruský jazyk	1	0,1	0,1	8,3
Slovenský jazyk	1689	91,4	91,7	99,9
Ukrajinský jazyk	1	0,1	0,1	8,3
Spolu	1842	99,7	100,0	

6 Potvrdzujú to aj výsledky ďalších národnostne orientovaných výskumov realizovaných na Slovensku. Pozri: Homišinová, M. – Výrost, J., 2005; Homišinová, M. – Slančová, D. – Výrost, J. – Ondrejovič, S., 2011.

Tabuľka č. 6.14: Akým jazykom alebo jazykmi hovoríte doma najčastejšie? (druhý jazyk)

Varianty	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Bulharský jazyk	1	0,1	0,6	0,6
Český jazyk	3	0,2	1,7	2,2
Anglický jazyk	3	0,2	1,7	3,9
Nemecký jazyk	3	0,2	1,7	5,5
Maďarský jazyk	68	3,7	37,6	43,1
Talianky jazyk	2	0,1	1,1	44,2
Poľský jazyk	2	0,1	1,1	45,3
Rumunský jazyk	20	1,1	11,0	56,4
Ruský jazyk	3	0,2	1,7	58,0
Slovenský jazyk	75	4,1	41,4	99,4
Ukrajinský jazyk	1	0,1	0,6	100,0
Spolu	181	9,8	100,0	

Z výsledkov ukazovateľa etnickej identifikácie vyplynulo, že zastúpenie slovenských respondentov je v jednotlivých kolách ESS nižšie oproti údajom oficiálnej štatistiky (takmer o polovicu). V dôsledku toho je pochopiteľné, že výsledky ďalších etnických ukazovateľov boli menej výrazné, s väčším či menším skreslením reality.

V takomto kontexte ukazovateľ jazykovej komunikácie v 6. kole ESS potvrdil dominanciu slovenského jazyka ako hlavného (prvého) komunikačného jazyka v súkromnej sfére, keď 91,4 % respondentov uprednostnilo komunikáciu v slovenskom jazyku. Vyššie percento zastúpenia slovenčiny ako komunikačného jazyka možno rovnako považovať za prejav výraznejšieho zastúpenia respondentov s materinským jazykom slovenským (oproti oficiálnym údajom – vo výskume 91,4 %, v štatistike 73,3 %). Z ostatných jazykov preferovaných v komunikácii s členmi rodiny respondenti najviac označili maďarský jazyk, čo je v súlade s rozložením obyvateľstva podľa národnosti a materinského jazyka.

6.3.3 Náboženská identita

Religiozita bola aj v 6. kole ESS sledovaná prostredníctvom viacerých ukazovateľov, ktoré sa týkajú troch tematických oblastí.

V prvej oblasti bola mapovaná identifikácia respondentov s niektorým náboženstvom alebo cirkvou v súčasnosti, resp. v minulosti (4 otázky: *Hlásite sa k niektorému náboženstvu alebo cirkvi? Ku ktorému? Hlásili ste sa niekedy k niektorému náboženstvu alebo cirkvi? Ku ktorému?*).

Druhá oblasť sa koncentrovala na intenzitu prežívania viery (1 otázka: *Nezávisle od toho, či sa hlásite k nejakému náboženstvu, ako silno veriaci sa cítite byť?*).

Tretia oblasť mapovala aktívne prejavy náboženského života (2 otázky: *Okrem zvláštnych príležitostí, ako sú svadby a pohreby, približne ako často sa v súčasnosti zúčastňujete na náboženských obradoch? S výnimkou cirkevných obradov, ako často, ak vôbec, sa modlite?*)

Štruktúru odpovedí slovenských respondentov uvádzame v tabuľkách aj prostredníctvom grafického znázornenia.

Podľa výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov v SR (2011) najpočetnejšia zastúpenou cirkvou je rímskokatolícka cirkev (62 %), nasleduje evanjelická (5,9 %), gréckokatolícka (3,8 %), reformovaná kresťanská cirkev (1,8 %). Obyvateľov bez vierovyznania je 13,4 %. Ku kresťanstvu sa v SR v roku 2011 prihlásilo celkom 76 % obyvateľstva. Oproti minulému sčítaniu je to pokles o 8 % (v roku 2001 to bolo 84 %). Tento trend sa však dá vysvetliť aj odstupom od cirkvi, nie však od viery.

V porovnaní posledných dvoch sčítaní väčšinové cirkvi (nad 50-tis. veriacich) zaznamenali úbytok, kým menšinové (pod 10-tisíc veriacich) nárast. Počet ľudí bez vyznania sa takmer nezmenil (okolo 13 %), nárástol však počet obyvateľov (o 7 %), ktorí neodpovedali na otázku o náboženskom vyznaní (2001 – 3 %; 2011 – 10,6 %).

Pre porovnanie a posúdenie vývojového trendu v uvedenom ukazovateli prezentujeme výsledky slovenských respondentov v jednotlivých kolách ESS (tabuľka č. 6.15).

Tabuľka č. 6.15: Hlásite sa k niektorému náboženstvu alebo cirkvi?

Prihlásenie sa k náboženstvu na Slovensku v jednotlivých kolách ESS			
2. kolo (N = 1512)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	1125	74,4	75,2
Nie	371	24,5	24,8
Spolu	1496	98,9	100,0
3. kolo (N = 1766)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	1332	75,4	76,1
Nie	419	23,7	23,9
Spolu	1751	99,2	100,0
4. kolo (N = 1810)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	1384	76,5	77,4
Nie	403	22,3	22,6
Spolu	1787	98,7	100,0
5. kolo (N = 1856)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	1472	79,3	79,9
Nie	370	19,9	20,1
Spolu	1842	99,2	100,0
6. kolo (N = 1847)			
Odpovede	Frekvencia	%	Platné %
Áno	1419	76,8	77,3
Nie	417	22,6	22,7
Spolu	1836	99,4	100,0

Z tabuľky je zrejmé, že spolupatričnosť s náboženstvom alebo cirkvou slovenskými respondentmi v priebehu desiatich rokov len s menšími odchýlkami trvalo potvrdzujú viac ako tri štvrtiny respondentov.

Z detailnejšej analýzy 6. kola (tabuľka č. 6.16) sa dozvedáme, že z tohto počtu je takmer 80 % rímskych katolíkov, 9,1 % evanjelikov, 6,4 % kresťanov bez určenia vierovyznania a 3 % gréckokatolíkov. Ostatné denominácie sú zastúpené minimálne.

Tabuľka č. 6.16: Ku ktorému?

Varianty	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Kresťanské – bez určenia	91	4,9	6,4	6,4
Rímskokatolícke	1115	60,4	79,0	85,4
Evanjelické	128	6,9	9,1	94,5
Gréckokatolícke	42	2,3	3,0	97,5
Pravoslávne	14	0,8	1,0	98,4
Jehovovi svedkovia	5	0,3	0,4	98,8
Židovské	1	0,1	0,1	98,9
Budhistické	2	0,1	0,1	98,9
Iné	16	0,8	1,1	100,0
Spolu	1 412	76,4	100,0	

Ako dokumentujú tabuľky č. 6.17 a č. 6.18, z tých, ktorí sa v 6. kole neprihlásili k žiadnemu náboženstvu alebo cirkvi (N = 314), takmer štvrtina (23,6 %) priznala, že v minulosti sa k niektorému náboženstvu alebo cirkvi hlásila. Z nich viac ako dve tretiny (69,6 %) tvorili rímski katolíci, 12,7 % zastupovali evanjelici a desatinu (10,8 %) kresťanské bližšie neurčené vierovyznania.

Tabuľka č. 6.17: Hlásili ste sa niekedy k niektorému náboženstvu alebo cirkvi?

Alternatívy	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Áno	97	5,3	23,6	23,6
Nie	314	17,0	76,4	100,0
Spolu	411	22,3	100,0	

Tabuľka č. 6.18: Ku ktorému?

Varianty	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Kresťanské – bez určenia	11	0,6	10,8	10,8
Rímskokatolícke	71	3,8	69,6	80,4
Evanjelické	13	0,7	12,7	93,1
Gréckokatolícke	4	0,2	3,9	97,1
Pravoslávne	1	0,1	1,3	97,5
Jehovovi svedkovia	2	0,1	2,0	99,0
Iné	1	0,1	1,0	100,0
Spolu	102	5,5	100,0	

Ďalšou tematickou oblasťou, ktorej sa venovala pozornosť, bolo zistenie intenzity prežíanej religiozity účastníkov výskumu na numerickej škále od 0 – 10 (0 – vôbec nie veriaci; 10 – veľmi veriaci). Keďže použitá škála umožňovala realizovať rôzne analýzy (analýzy strednej hodnoty, frekvenčné analýzy), najskôr predkladáme výsledky stredných hodnôt za SR v porovnaní s ostatnými 23-mi krajinami zúčastnenými v 6. kole ESS. Z porovnania stredných hodnôt vyplynulo, že Slovensko patrí ku krajinám s vysokou mierou religiozity svojho obyvateľstva. Pri hodnotení vlastnej religiozity sa slovenskí respondenti umiestnili medzi krajinami s najvyššou mierou religiozity na štvrtom mieste. Respondenti zo Slovenska prežívajú svoju vieru na nadpriemernej úrovni ($M = 6,1$), nasledujú za respondentmi z Kosova ($M = 7,28$), Cypru ($M = 7,11$) a Poľska ($M = 6,19$).⁷

Vysoký rozptyl odpovedí ($SD = 3,085$)⁸ však potvrdzuje nerovnomerné rozloženie odpovedí respondentov, a tým nejednotnosť ich posudzovania.

Pre porovnanie výsledkov respondentov SR na predmetnú otázku uvádzame stredné hodnoty za jednotlivé kolá (tabuľka č. 6.19).

Tabuľka č. 6.19: Nezávisle od toho, či sa hlásite k nejakému náboženstvu, ako silno veriaci sa cítite byť?

	Kolo	M	N	SD
Intenzita prežívania viery respondentov na Slovensku	2	5,79	1500	3,017
	3	5,90	1747	2,961
	4	6,08	1801	3,168
	5	6,06	1815	3,085
	6	6,10	1817	3,063
	Celkom	5,99	8680	3,058

Z podrobnejších analýz sme zistili, že v každom kole majú vyššiu intenzitu religiozity ženy a z hľadiska veku sa stredné hodnoty v jednotlivých vekových kategóriách zvyšujú smerom od najnižšej po najvyššiu vekovú kategóriu.

Pre lepšiu orientáciu v odpovediach sme realizovali kategorizáciu respondentov na základe vyjadrenia žiadnej alebo slabej viery (body 0 – 3), t. j. prvá skupina respondentov priemernej viery (body 4 – 6), t. j. druhá skupina respondentov alebo nadpriemernej až silnej viery (body 7 – 10), t. j. tretia skupina respondentov.

V kontexte uvedenej kategorizácie respondentov podľa miery religiozity nás zaujímal „skupinový“ trend výsledkov v jednotlivých kolách ESS. Výsledky prezentujeme najskôr v tabuľkovej podobe (tabuľka č. 6.20).

7 Celková stredná hodnota intenzity viery za všetky zúčastnené krajiny je podpriemerná $M = 4,5$ ($N = 45783$). Avšak vysoký rozptyl ($SD = 3,154$) naznačuje výraznú diferenciáciu odpovedí na škále.

8 Je evidentný v prípade respondentov všetkých zúčastnených krajín.

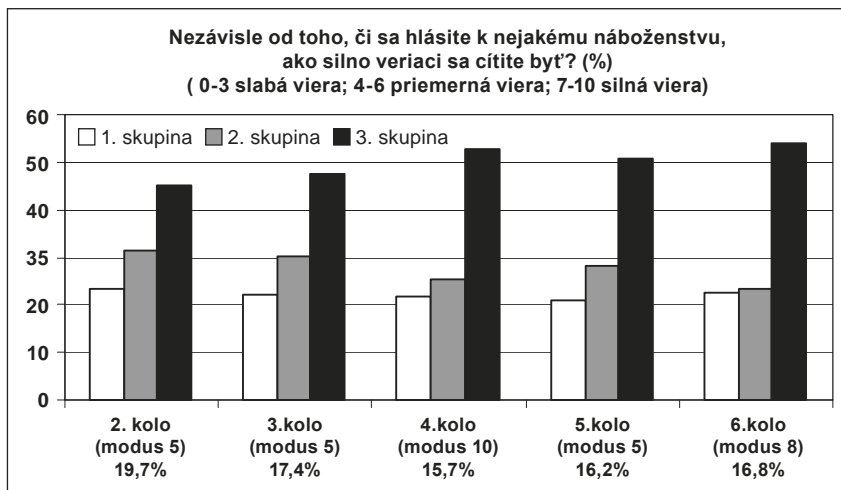
Tabuľka č. 6.20: Trend prežívania viery na Slovensku v jednotlivých kolách ESS

Intenzita prežívania viery na Slovensku (%)						
	1. skupina	2. skupina	3. skupina	N	%	M
2. kolo	23,5	31,6	44,9	1500	99,2	5,79
3. kolo	22,2	30,2	47,6	1747	98,9	5,9
4. kolo	21,8	25,4	52,6	1801	99,5	6,08
5. kolo	21,1	28,1	50,8	1815	97,8	6,06
6. kolo	22,5	23,5	54	1817	98,4	6,1
Priemer (% , M)	22,2	27,8	50,0			5,98

Z realizovanej kategorizácie respondentov vyplynulo, že zvlášť v 6. kole (oproti ostatným kolám) sa respondenti výrazne diferencujú podľa vytvorených kategórií. Skupinu so silnou intenzitou viery tvorí v jednotlivých kolách doteraz najväčšie zastúpenie respondentov (54 %), priemernú a slabú intenzitu vykazuje takmer rovnaké zastúpenie respondentov (viac ako pätina v každej skupine). Uvedené zistenia nie celkom korešponujú s vyššie uvedenou mierou identifikácie s niektorým náboženstvom alebo cirkvou (až 76,4 %; tabuľka č. 6.16), čo potvrdzuje nezameniteľnosť zisťovania prežívania intenzity viery a identifikácie s náboženstvom.

Pre lepšiu orientáciu vo výsledkoch predkladáme zistenia aj v grafickej podobe (graf č. 6.4) s uvedením najčastejšie vyskytujúceho sa bodu na škále.

Graf č. 6.4: Intenzita prežívania viery na Slovensku v jednotlivých kolách ESS

Z grafu je na prvý pohľad zrejmé, že z hľadiska uvedenej kategorizácie respondentov sa situácia výraznejšie nemení, trend posudzovania je zrejмый.

Z hľadiska skupín je možné sledovať mierny vzostup v tretej skupine – so silnejšou intenzitou viery. Výsledky prvej skupiny, s nízkou intenzitou viery, sú viac-menej stabilné

(tvorí ju „stála“ štvrtina respondentov), a druhá skupina respondentov s priemernou intenzitou je najviac nevyvážená – striedavo sa prikláňa k ostatným dvom skupinám.

Z aktívnych prejavov náboženského života bola aj v 6. kole sústredená pozornosť na účasť na náboženských obradoch a frekvenciu modlenia (tabuľka č. 6.21).

Tabuľka č. 6.21: Okrem zvláštnych príležitostí, ako sú svadby a pohreby, približne ako často sa v súčasnosti zúčastňujete na náboženských obradoch?

Varianty	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Každý deň	42	2,3	2,3	2,3
Častejšie ako raz týždenne	168	9,1	9,2	11,5
Raz týždenne	448	24,3	24,4	35,9
Aspoň raz mesačne	191	10,3	10,4	46,3
Len na cirkevné sviatky	240	13,0	13,1	59,4
Zriedka	350	18,9	19,1	78,5
Nikdy	394	21,3	21,5	100,0
Spolu	1833	99,2	100,0	

Analýza účasti na náboženských obradoch v 6. kole dokumentuje, že približne štvrtina slovenských respondentov sa na obradoch zúčastňuje minimálne raz týždenne. Naopak, viac ako pätina opýtaných sa na náboženských obradoch vôbec nezúčastňuje a ďalšia takmer pätina sa na nich zúčastňuje len veľmi zriedka.

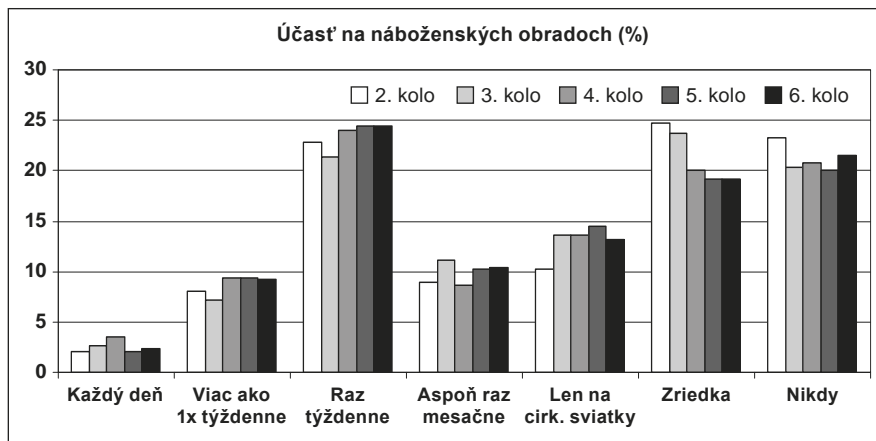
Skutočnosť, že v prípade účasti na cirkevných aktivitách dominuje aktivita raz za týždeň, je zrejme dôsledok účasti veriacich na pravidelných (nedel'ných) bohoslužbách.

Pre porovnanie účasti na náboženských obradoch prinášame výsledky za všetky kolá, ktorých sa SR zúčastnila (tabuľka č. 6.22 a graf č. 6.5).

Tabuľka č. 6.22: Okrem zvláštnych príležitostí, ako sú svadby a pohreby, približne ako často sa v súčasnosti zúčastňujete na náboženských obradoch?

Varianty	2. kolo (%)	3. kolo (%)	4. kolo (%)	5. kolo (%)	6. kolo (%)
Každý deň	2,0	2,6	3,5	2,1	2,3
Častejšie ako raz týždenne	8,0	7,2	9,4	9,4	9,2
Raz týždenne	22,8	21,3	24,0	24,5	24,4
Aspoň raz mesačne	8,9	11,1	8,7	10,2	10,4
Len na cirkevné sviatky	10,3	13,6	13,6	14,5	13,1
Zriedka	24,8	23,7	20,1	19,2	19,1
Nikdy	23,2	20,4	20,8	20,1	21,5
Spolu N	1506	1753	1805	1846	1833

Graf č. 6.5: Účasť slovenských respondentov na náboženských obradoch v rámci jednotlivých kôl

Z hľadiska frekvencie vyvíjaných aktivít možno každým ďalším kolom zaregistrovať mierne stúpajúcu tendenciu v prípade variantu – len počas cirkevných sviatkov, naopak, klesajúcu tendenciu v prípade označenia aktivít realizovaných – len zriedka.

Z hľadiska porovnania výsledkov v jednotlivých kolách môžeme hovoriť o takmer vyvážených troch skupinách respondentov: skupina s týždennou účasťou na náboženských obradoch (v priemere všetkých kôl – 23,1 %), skupina so zriedkavou účasťou (21,9 %) a skupina, ktorá sa na náboženských obradoch vôbec nezúčastňuje (21,1 %). Pritom, v druhom a treťom kole mierne dominuje variant zriedkavých aktivít, v štvrtom a piatom kole týždenná účasť na náboženských obradoch.

V porovnaní s ostatnými zúčastnenými krajinami sa Slovensko v praktizovaní náboženských aktivít každý deň umiestnilo na štvrtom mieste za Izraelom (8 %), Kosovom (5,9 %) a Írskom (2,5 %). Jedenkrát týždenne praktizujú najviac Poliaci (44,3 %), po nich Íri (31 %). Respondenti Slovenska sa umiestnili na treťom mieste s takmer štvrtinou respondentov (24,4 %). Medzi krajiny s najvyšším zastúpením respondentov, ktorí sa v nadpolovičnej väčšine nikdy nezúčastňujú náboženských aktivít (aj napriek identifikácii s nejakou cirkvou alebo náboženstvom), sa radia: Česká republika (59,4 %), Holandsko (59 %), Belgicko 58,6 %). Slovensko, s pätinou respondentov nepraktizujúcich náboženské aktivity, sa z 24-och zúčastnených európskych krajín v 6. kole nachádza na 19. mieste.

V ďalšej časti predkladáme výsledky frekventovanosti modlenia ako špecifického prejavu osobnej religiozity (tabuľka č. 6.23).

Tí respondenti v SR, ktorí praktizujú modlenie každý deň, predstavujú viac ako štvrtinu respondentov, raz alebo viackrát týždenne 13,8 % respondentov. Naopak, viac ako dve tretiny respondentov (38,9 %) sa modlia zriedka alebo nikdy.

Tabuľka č. 6.23: S výnimkou cirkevných obradov, ako často, ak vôbec, sa modlíte?

Varianty	Frekvencia	%	Platné %	Kumul. %
Každý deň	518	28,0	28,4	28,4
Častejšie ako raz týždenne	252	13,6	13,8	42,2
Raz týždenne	170	9,2	9,3	51,6
Aspoň raz mesačne	95	5,1	5,2	56,8
Len na cirkevné sviatky	79	4,3	4,3	61,1
Zriedka	321	17,4	17,6	78,7
Nikdy	388	21,0	21,3	100,0
Spolu	1823	98,7	100,0	

V porovnaní s ostatnými zúčastnenými krajinami, Slovensko sa v každodennom prejave religiozity umiestnilo na piatom mieste za Cyptom (48,5 %), Poľskom (40,2 %), Kosovom (37,9 %) a Írskom (35,8 %). Modlenie v najväčšej miere nepraktizujú respondenti Českej republiky (69,4 %), nasledujú Dánsko (58,2 %) a Estónsko (57,3 %).

Ak si porovnáme trend aktivít slovenských respondentov v jednotlivých kolách, zistujeme, že výsledky v oboch ukazovateľoch sa priebehu posledných 10 rokov výraznejšie nemenili.

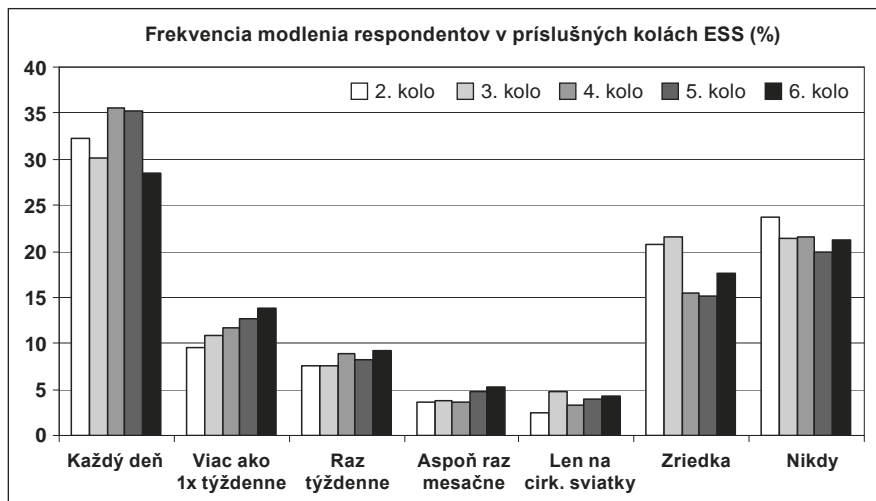
Následne, pre porovnanie, prinášame výsledky prejavu osobnej religiozity (modlenia) u slovenských respondentov aj za ďalšie kolá (tabuľka č. 6.24, graf č. 6.6).

Tabuľka č. 6.24: S výnimkou cirkevných obradov, ako často, ak vôbec, sa modlíte?

Varianty	2. kolo (%)	3. kolo (%)	4. kolo (%)	5. kolo (%)	6. kolo (%)
Každý deň	32,3	30,2	35,5	35,2	28,4
Častejšie ako raz týždenne	9,6	10,9	11,7	12,7	13,8
Raz týždenne	7,5	7,5	8,9	8,3	9,3
Aspoň raz mesačne	3,7	3,8	3,6	4,7	5,2
Len na cirkevné sviatky	2,5	4,8	3,3	3,9	4,3
Zriedka	20,8	21,5	15,4	15,2	17,6
Nikdy	23,7	21,4	21,5	20,0	21,3
Spolu N	1497	1747	1797	1846	1823

Z hľadiska frekvencie modlenia je situácia obdobná ako v prípade iných náboženských aktivít, s tým rozdielom, že výraznejšie dominuje skupina respondentov každodenného praktizovania modlenia (v priemere všetkých kôl – 32,3 %), nasleduje skupina, ktorá sa nemodlí vôbec (21,6 %) a takmer rovnako vyvážená skupina modliaca sa len zriedkavo (18,1 %). Častejšie ako jedenkrát týždenne sa v priebehu všetkých kôl priemerne modlí viac ako desatina slovenských respondentov (11,7 %), jedenkrát týždenne necelá desatina (8,3 %) a raz mesačne alebo len na cirkevné sviatky je to okolo 4 % respondentov.

Graf č. 6.6: Frekvencia modlenia slovenských respondentov v príslušných kolách ESS

Pri porovnaní posúdenia intenzity prežívania viery a jej praktických prejavov (účasť na obradoch a modlenie) slovenskými respondentmi môžeme konštatovať istú disproporciu, keď napriek vysokej miere religiozity (v priebehu piatich kôl 3. skupina v priemere 50 % respondentov) zaznamenávame nižšie zastúpenie respondentov s vysokou frekvenciou aktivít (obrady, modlenie) a značné zastúpenie respondentov, ktorí len zriedkavo alebo nikdy neprejavujú osobné aktivity v náboženskom živote (v priemere nad 39,7 %).

6.4 Súvzťažné analýzy vnímania diskriminácie a sociálnych identít

So zámerom bližšie charakterizovať skupinu slovenských respondentov, ktorí sa cítia byť diskriminovaní, sme vo výsledkoch 6. kola realizovali súvzťažné analýzy⁹.

Z analýz bližšie charakterizujúcich respondentov, ktorí pociťujú sociálnu diskrimináciu (N = 89), vyplynulo, že sa jedná viac o ženy (51,7 %), skupinu respondentov vo vyšších vekových kategóriách (od 45 rokov a viac; 59,3 %), s nižším vzdelaním (základné a stredoškolské vzdelanie bez maturity – 78,5 %), prevažne v legálnom manželstve (56 %), mierne viac z vidieckeho prostredia (53,9 %) a prevažne zamestnancov (94,9 %).

V kontexte so skúmaním potenciálnej súvislosti s ich odpoveďami na otázky týkajúce sa štátnej, etnickej a náboženskej identity sme sa zamerali na to, aké je rozloženie respondentov vnímajúcich svoju vlastnú diskrimináciu:

⁹ Vzhľadom na nízke zastúpenie respondentov, ktorí boli podrobení súvzťažným analýzám, štatistická významnosť je bezpredmetná.

- z hľadiska nimi potvrdenej štátnej príslušnosti a miesta narodenia,
- z hľadiska ich príslušnosti k etnickej skupine a používania materinského jazyka (iného ako majoritného),
- z hľadiska ich identifikácie s náboženstvom a intenzitou prežívania viery (kategorizácie troch skupín respondentov podľa odstupňovanej miery prežívania).

Zo súvzťažných analýz ukazovateľa diskriminácie a vybraných ukazovateľov sociálnej identity (štátna, etnická a náboženská identita) vyplynulo, že všetci respondenti, ktorí sa cítia byť diskriminovaní (N = 89), sú občanmi SR, pritom traja z nich sa narodili v inom štáte (dvaja v Českej republike a jeden v Maďarsku). 27 % z nich sa označilo za príslušníkov etnickej skupiny (N = 25) a viac ako tri štvrtiny (77,5 %; N = 69) z nich považujú slovenčinu za svoj primárny komunikačný jazyk v domácom prostredí (15,7 %, t. j. 14 respondentov uprednostňuje maďarský jazyk a 6,7 %, t. j. 6 respondentov rómsky jazyk). Viac ako dve tretiny respondentov, ktorí pociťujú diskrimináciu (N = 67, t. j. 75,2 %) sa prihlásili v súčasnosti k nejakej cirkvi alebo náboženstvu a takmer polovica (46 %; N = 40), sa identifikovala ako skupina so silnou intenzitou prežívania svojej viery. Rovnaké zastúpenie (viac ako štvrtina respondentov) mali ďalšie dve skupiny respondentov (so slabou a priemernou intenzitou).

6.5 Sumarizácia a záver

Z výsledkov analýz dvoch ukazovateľov sociálnej diskriminácie slovenskými respondentmi sme v jednotlivých kolách ESS zaznamenali odchýlky oproti celoeurópskej tendencii. Kým v prvých dvoch kolách účasti SR v ESS sa percentuálne zastúpenie slovenských respondentov pohybuje okolo celoeurópskeho priemeru, v ďalších troch kolách bol zaznamenaný pokles respondentov reflektujúcich vlastnú diskrimináciu. Tieto údaje naznačujú isté výkyvy vo vnímaní diskriminácie, ktoré sú dané rôznymi sociálno-ekonomickými, politickými, ale aj inými okolnosťami. Na základe identifikácie dôvodov diskriminácie vyplynulo, že ako hlavné diskriminačné dôvody (v priebehu celého hodnoteného obdobia) boli na Slovensku označené hlavne rasa, vek a etnicita, nasledovali v zostupnom poradí: národnosť/štátna príslušnosť, pohlavie, vierovyznanie, jazyk a sexualita. Postihnutie ako forma diskriminácie sa objavila len v 6. kole a jej zastúpenie bolo takmer totožné so zastúpením vierovyznania ako ďalšej formy diskriminácie. Z pohľadu všetkých zúčastnených krajín boli ako hlavné diskriminačné dôvody označené: národnosť, vek a náboženstvo. Slovensko sa celkovo nezaradilo medzi krajiny, v ktorých v celoeurópskom meradle prevláda niektorý z diskriminačných dôvodov.

Z výsledkov analýz vybraných troch ukazovateľov sociálnej identity vyplynuli nasledovné závery:

V súvislosti s ukazovateľom štátnej identity sa zistilo, že respondenti SR vykazujú vysoké percento občianstva k SR – takmer celý výskumný súbor (99,7 %). Aj údaje o štáte ako o rodisku respondentov a ich rodičov potvrdili, že miestom ich filiácie je predovšetkým Slovensko. A hoci u rodičov respondenta sa častejšie stretávame s prípadmi označenia inej krajiny ako svojho rodiska, celkový údaj (98,3 % u respondentov, asi 95 % u obidvoch rodičov) svedčí o tom, že SR je u nich vo všeobecnosti vnímaná ako krajina pôvodu. Je preto možné

usudzovať, že slovenských účastníkov výskumu viaže k tejto krajine zmysel pre vzťah k národnému a kultúrnemu dedičstvu a silné vlastenecké cistenie.

Z výsledkov analýz etnickej identifikácie vyplynulo, že zastúpenie slovenských respondentov je v jednotlivých kolách ESS nižšie oproti údajom oficiálnej štatistiky (okolo polovice zastúpenia ako uvádzajú oficiálne štatistiky). V dôsledku toho je pochopiteľné, že výsledky ďalších etnických ukazovateľov boli menej výrazné, s väčším či menším skreslením reality. Výsledky jazykovej komunikácie v 6. kole ESS potvrdili dominanciu slovenského jazyka ako hlavného (prvého) komunikačného jazyka v súkromnej sfére, keď viac ako 90 % respondentov uprednostnilo komunikáciu v slovenskom jazyku. Vyššie percento zastúpenia slovenčiny ako komunikačného jazyka možno rovnako považovať za prejav výraznejšieho zastúpenia respondentov s materinským jazykom slovenským (oproti oficiálnym údajom – vo výskume 6. kola ESS – 91,7 %, podľa sčítania ľudu z roku 2011 – 73,3 %). Z ostatných jazykov preferovaných v komunikácii s členmi rodiny respondenti najviac označili maďarský jazyk, čo je v súlade s rozložením obyvateľstva podľa národnosti a materinského jazyka.

Pri porovnaní všetkých troch skúmaných ukazovateľov náboženskej identity sme u slovenských respondentov (a to v priebehu všetkých realizovaných kôl) zaznamenali takmer rovnováhu distribúcie odpovedí v dvoch ukazovateľoch náboženskej identity: v počte respondentov identifikujúcich sa s náboženstvom alebo cirkvou (okolo troch štvrtín respondentov) a aj vo výbere možností praktického uplatňovania náboženských prejavov (modlenia), ktorých poradie sa kolami nemení (najviac – každý deň, najmenej – 1x za mesiac a len na cirkevné sviatky). Mierne stúpajúci trend sme zaznamenali v treťom ukazovateli: v posúdení intenzity prežívania svojej viery, ktorá každým kolom mierne narastá (aj v stredných hodnotách, aj v prípade kategorizácie respondentov do skupín).

Z hľadiska hodnotenia ukazovateľov náboženskej identity (2. – 6. kolo) môžeme konštatovať, že slovenskí respondenti sa v najvyššej miere identifikujú s religiozitou, v menšej miere prežívajú svoju vieru a ešte v menšej miere praktizujú aktivity náboženského života.

Celkovo prezentované výsledky prinášajú istý pohľad do percepcie sociálnej diskriminácie a sociálnej identity ako dôležitých sociálnych fenoménov, ktoré sú súčasťou spoločenského života a viac či menej ovplyvňujú život občana príslušnej krajiny. Išlo o prezentáciu výsledkov skúmania vybraných typov sociálnych identít (štátna, etnická a náboženská identita), ktoré boli posudzované ako samostatné charakteristiky a tiež v kontexte potenciálnych dôvodov (foriem) vlastnej diskriminácie. Patričná pozornosť však bola venovaná aj ďalším zdrojom diskriminácie (v súlade s normami EÚ). Výsledky sa týkali predovšetkým slovenských respondentov (väčšinou z pohľadu výsledkov jednotlivých zúčastnených kôl), ale nevyhli sme sa aj komparáciám s výsledkami v uvedených ukazovateľoch u respondentov z ostatných zúčastnených krajín.

Na záver je možné zhrnúť, že aj predmetné výskumné zistenia potvrdili, že problematika sociálnej diskriminácie a konštrukcia sociálnych identít je vo všeobecnosti mimoriadne problematická. Prognózovať ich vzájomný vývoj vlastne znamená odhadnúť, ako budú integračné a globalizačné procesy a prijímané vnútropolitické a zahraničnopolitické opatrenia vplývať na slovenskú spoločnosť. V prípade foriem diskriminácie to znamená, či v ďalšom časovom horizonte budú pretrvávajúť, prípadne ešte viac sa prehľbovať jej podoby, alebo,

naopak, dôjde k ich stabilizácii, prípadne k oslabovaniu vnímania sociálnej diskriminácie. V prípade sociálnych identít – či sa bude homogenizovať, a teda bude viac posilňovať štátna/národná identita majoritného slovenského národa, alebo sa bude heterogenizovať a budú sa posilňovať iné kolektívne identity (vrátane etnickej a náboženskej). A hoci výsledky z realizovaných analýz ESS za Slovensko nevyčerpávajú rozsiahlosť a zložitnosť problematiky sociálnej identifikácie, domnievame sa, že disponujú istou výpovednou hodnotou, ktorá umožňuje predpokladať trend heterogenizácie v uvedenej oblasti.

POLICJA

POLICJA

PL HGP A999

NA PRZEDZIU

VII.

ATRIBÚTY VNÍMANIA BEZPEČIA

*Miroslava Bozogáňová, Michal Kentoš,
Miroslava Kopaničáková, Jana Tomková*

7.1 Úvod

Vnímanie bezpečia predstavuje komplexný fenomén, ktorý podmieňuje celý rad faktorov, ako napr. osobná skúsenosť s kriminalitou, miera kriminality, sledovanie médií, ako aj dôvera k polícii a súdom. Okrem uvedených sa na vnímaní bezpečia podieľajú aj faktory prostredia – sociálna stabilita, sociálna deviácia, ako aj psychologické charakteristiky – kognitívne a emocionálne reprezentácie rizika, miera anxiety, vulnabilita a iné (Jackson, 2008). Paradoxne sa problematika bezpečia stáva aktuálnou až v čase jej nedostatku. Absencia bezpečia môže viesť k psychologickým dôsledkom, ako sú nespokojnosť, strata dôvery, znížená kvalita života, ako aj k sociálnym dôsledkom – znížená solidarita, kohézia, obmedzenie sociálnych aktivít (Amerio, Roccato, 2005).

Informácie o rozličných bezpečnostných incidentoch cirkulujú v spoločnosti v podobe mentálnych reprezentácií a ovplyvňujú každodenné správanie sa jednotlivcov (napr. vyhýbanie sa niektorým produktom, obmedzenie outdoorových aktivít vo večerných hodinách, zvýšenie ochrany majetku a pod.) a nemusia byť vždy opodstatnené. Z uvedeného je zrejme, že pre vnímanie bezpečia nie je rozhodujúci konkrétny bezpečnostný incident, ale celý komplex zdieľaných reprezentácií reality.

Aj napriek tomu, že problematika vnímania bezpečia bola donedávna predmetom skúmania sociológie, čoraz väčšia pozornosť sa venuje psychologickému analýze vnímania bezpečia (Bannister, Dittton, Gilchrist, 2000). Súvisí to s presunom záujmu výskumníkov od skúmania atribútov prostredia na sociálne a psychologické charakteristiky jednotlivcov a spoločností v konkrétnom životnom priestore. Ide o integráciu paralelných konštruktov sociológie – sociálnej stability, sociálnej deviácie, kriminality a psychológie – kognitívnych a emocionálnych reprezentácií rizika, miery anxiety, vulnability a pod. (Jackson, 2008). Uvedené základné konštrukty však nemožno študovať a interpretovať izolovane. Štúdium vnímania bezpečia navyše zahŕňa skúmanie generovaných reprezentácií, často konštruovanými médiami a jednotlivcami, o príčinách, súvislostiach a dôsledkoch bezpečnostných incidentov.

Shiloh et al. (2007) rozlišujú kognitívne a emocionálne reprezentácie bezpečia. V rámci kognitívnych reprezentácií uvádzajú 4 nasledujúce faktory: cenu (vnímané dôsledky bezpečnostných incidentov), vulnabilitu (pravdepodobnosť výskytu incidentov), kontrolu (sebaúčinnosť vo vzťahu k incidentu), dôveru v autority (hodnotenie účinnosti bezpečnostných zložiek zabrániť incidentom). Z kognitívnych charakteristík sa pri hodnotení a vnímaní bezpečia ako skresľujúci faktor uplatňujú viaceré heuristiky, z nich najmä heuristika dostupnosti (Tversky, Kahneman, 1973). Respondenti výskumov vnímania bezpečia podceňujú pomerne komplikované otázky (napr. o pravdepodobnosti, že sa stanú obeťou trestného činu) a nahrádzajú ich pomerne jednoduchými predstavami z pamäti (obraz seba ako obeť

trestného činu. Jackson, 2008). Emocionálne reprezentácie rizika zahŕňajú prítomnosť nasledujúcich emocionálnych reakcií: zlosť, bezmocnosť, zúfalstvo, osamelosť, smútok, anxieta, bolesť. Výskum v tejto oblasti je navyše komplikovaný významnými interindividuálnymi, rodovými a vekovými rozdielmi, napr. v miere anxiety, čo interferuje so skúmaním vnímania bezpečia.

Vo výskume vnímania bezpečia dominujú dve skupiny modelov. Prvú skupinu tvoria tzv. tradičné modely, ktoré sú založené na štúdiu sociodemografických premenných ako prediktorov vnímanej miery bezpečia. V tejto súvislosti boli zistené negatívnejšie hodnotenia bezpečia ženami (Callanan, Teasdale, 2009), seniormi (Lane, Meeker, 2003), jedincami s nízkym dosiahnutým vzdelaním (Kennedy, Silverman, 1985) a obyvateľmi miest (Mela, 2003). Empiricky je táto oblasť konceptualizovaná prostredníctvom zisťovania otázok o priamej a nepriamej viktimizácii, napr. „*Stali ste sa obeťou trestného činu za posledných x rokov?*“, resp. „*Ako často máte obavy z toho, že váš dom bude vykradnutý?*“

Druhú skupinu predstavujú tzv. alternatívne modely vnímania bezpečia, ktoré sa snažia prekonať obmedzenia tradičných modelov rozšírením problematiky o výskum konštruovania mentálnych reprezentácií rizika a s ním spojených konzekvencií na úrovni správania. Jedným z najznámejších je model psychosociálnych prediktorov vnímaného bezpečia (Van der Wurf, Van Staaldin, Stringer, 1989).

Uvedení autori identifikovali štyri nasledujúce faktory:

- a) atraktivita cieľa (presvedčenie jedinca, že mu hrozí nebezpečenstvo),
- b) negatívny úmysel (pripisovanie negatívnych úmyslov iným jedincem alebo skupinám),
- c) moc (mera kontroly nad potenciálnymi hrozbami),
- d) nebezpečná situácia (presvedčenie jedinca, že určitá situácia vyústi do osobnej viktimizácie).

Nezanedbateľnou je tiež otázka bezpečnosti lokality, v ktorej sa jedinec nachádza, resp. subjektívne vnímanie a hodnotenie závažnosti bezpečnostných incidentov. Do tejto skupiny tiež spadajú modely študujúce vzťah masmédií a vnímaného bezpečia (Heath, Gilbert, 1996). Z výskumu uvedených autorov vyplýva, že médiá venujú kriminalite nepomerne veľký mediálny priestor v porovnaní s ich výskytom. V tomto kontexte sú reakcie na rozličné kriminálne udalosti komplexným javom založeným na senzáciechtivosti, psychologických a sociálnych charakteristikách prijímateľov (zraniteľnosť, predchádzajúce skúsenosti, vzdelanie, sociálna izolácia).

Výskumy alternatívnych modelov vnímaného bezpečia však majú prevažne deskriptívny charakter a narážajú na veľké množstvo metodologických problémov, ako sú nejasné vymedzenie premenných a spôsobov ich merania.

Výskumy zaoberajúce sa rodovými súvislosťami vnímania bezpečia indikujú, že ženy prežívajú vyššiu úroveň strachu z kriminality ako muži, najmä v noci (napr. Furr, 2002; Franklin, Franklin, 2009; Rader, Cossman a Porter, 2012; Bozogánová, 2013). Centrálnym paradoxom v štúdiu strachu z kriminality je, že najmenej pravdepodobné obeť závažných násilných činov – ženy a seniori, sa najviac obávajú takejto viktimizácie. Rader, Cossman a Porter (2012) sa vo svojom výskume venovali interpretácii, prečo niektoré skupiny ľudí prežívajú silnejší strach zo zločinu, pričom sa sústredili na fyzickú a sociálnu zraniteľnosť.

Fyzická zraniteľnosť patrí medzi fyzické vlastnosti, ktoré môžu u jednotlivca viesť k pocitu, že je náchylnejší k viktimizácii. Najviac popisovanými charakteristikami v tomto ohľade sú pohlavie a vek jednotlivca. Ženy a seniory často cítia väčší strach z kriminality, pretože si myslia, že byť ženou alebo starším človekom ovplyvňuje ich schopnosť brániť sa proti fyzickému útoku. Literatúra o rodových rozdieloch vo viktimizácii a strachu zo zločinu ukazuje markantný paradox. Je známe, že zločiny sú páchané viac mužmi ako ženami. Či už sa jedná o vraždu, napadnutie, znásilnenie, lúpež alebo podvod, zločiny sú páchané najmä mužmi. Pravdepodobne menej známe je, že muži sú obeťami trestných činov častejšie ako ženy (s výnimkou sexuálneho násillia). Ženy sa menej pravdepodobne stanú obeťou trestného činu. Veľké množstvo štúdií ukázalo, že ženy majú väčší strach z viktimizácie než muži. Ženy sa boja násilných trestných činov viac ako muži, bez ohľadu na skutočnosť, že sú menej často obeťami. Tento jav sa v literatúre nazýva „paradox strachu z viktimizácie“ (Pain, 2001; Fetschenauer, Buuk, 2005; Schafer, Huebner, Bynum, 2006; Kristjánsson, 2007; Lane, Gover, Dahod, 2009).

Doterajšie výskumy naznačujú, že strach z kriminality a vnímané nebezpečenstvo je chápané ako forma psychologického distresu, ktorý obmedzuje prístup k sociálnym a kultúrnym príležitostiam a oslabuje sociálne začlenenie v rôznych lokálnych komunitách (Conklin, Lewis, Skogan a Maxfield, Riger In: Sacco, 1993). Autori zaoberajúci sa týmto vzťahom (napr. Hartnagel, Lewis a Salem, Riger, LeBailly, Gordon, Rountree, Land) výskumne potvrdili, že sociálna integrácia, ktorá je definovaná pocitom spolupatričnosti, je asociovaná s nižšou úrovňou strachu z kriminality (Franklin, Franklin, Fearn, 2008). Kennedy a Silverman (1984) v štúdiu zisťujúcej strach z kriminality u seniorov taktiež potvrdili, že sociálna interakcia so susedmi a kontakty s priateľmi sa podieľajú na znižovaní vnímaného nebezpečia medzi staršími ľuďmi. Sociálna izolácia naopak preukázala zvýšenie strachu z kriminality. V inej štúdiu Zani, Cigognani a Albanesi (2001) skúmali súvislosti medzi pocitom nebezpečenstva s vnímaním kvality sociálnych vzťahov (vrátane sociálnej opory od rôznych osôb) a zmyslom pre komunitu u adolescentov. Výsledky preukázali všeobecný trend v smere znižovania nedostatočného pocitu bezpečia u tých, ktorí preukázali silný zmysel pre komunitu a pocit spolupatričnosti. Vzhľadom na sociálnu oporu sa líšia výsledky týkajúce sa jej rôznych zdrojov u adolescentov. V tejto špecifickej vekovej kategórii má odlišný vplyv podpora od rovesníkov a priateľov na jednej strane a iný podpora od rodiny. Preukázalo sa, že vnímaná podpora od priateľov a tiež vedomie ich prítomnosti či možnosti získať konkrétnu pomoc v situácii potenciálneho ohrozenia, znižuje jednak strach o vlastné bezpečie u dospievajúcich (napr. pri prechádzaní v noci po ulici), ale tiež redukuje vnímanú pravdepodobnosť viktimizácie. Naopak, opora od rodiny sa paradoxne u skúmanej vzorky preukázala ako narúšajúca pocit bezpečia, čo je podľa autorov dôsledkom toho, že rodičia, ktorým záleží na bezpečí ich dieťaťa, môžu vlastné obavy o ich bezpečie prenášať na samotné deti a vzbudzovať u nich zvýšený strach z potenciálneho ohrozenia vo vonkajšom prostredí.

V dôsledku týchto zistení preto možno predpokladať, že sociálna opora patrí medzi prediktory vnímaného bezpečia. Môže do istej miery pomáhať redukovat' úzkosť spojenú s obavami o vlastné bezpečie, resp. nedostatok sociálnej integrácie môže pocit nedostatočného bezpečia umocňovať. Stres, ktorý je spojený s obavami o vlastné bezpečie, by mal byť znižovaný práve pomocou prežívania lásky, rešpektu a začlenenia vo vzťahoch k druhým ľuďom. V tomto zmysle na sociálnu oporu nazeráme ako na efektívny zdroj zvládania, ktorý napomá-

ha regulácii emocionálnych reakcií na potenciálne hrozby plynúce z prostredia (Sacco, 1993).

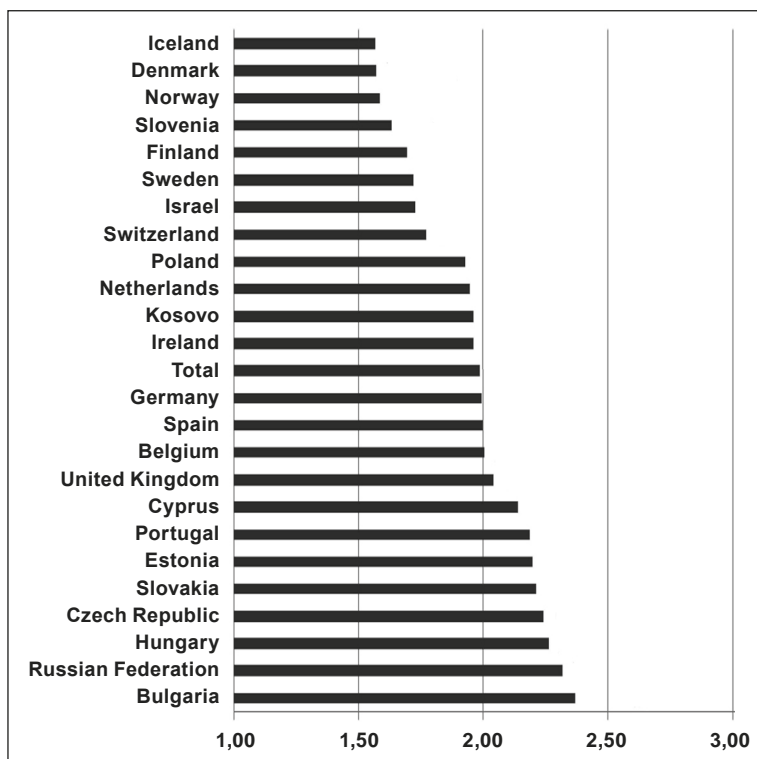
Kvalita života sa chápe ako multidimenzionálny konštrukt, ktorý zahŕňa takmer všetky oblasti života a rôzni autori pristupujú k vysvetľovaniu daného fenoménu z odlišnej perspektívy, z čoho vyplýva aj nejasná konceptualizácia pojmu. Psychologické poňatie kvality života a relevantné výskumy sa snažia postihnúť subjektívne prežívanú životnú pohodu a spokojnosť s vlastným životom. Najvplyvnejšiu definíciu kvality života priniesol Cummins (in Rapley, 2003), ktorý ju poníma ako subjektívnu aj objektívnu, zhlukujúcu sedem domén: materiálnu subjektívnu pohodu, zdravie, produktivitu, intimitu, bezpečie, komunitnú a emocionálnu subjektívnu pohodu. Na základe rôznych definícií existuje množstvo konštruktov merania kvality života. Za základ kvality života sa najčastejšie považujú komponenty šťastie (happiness) a životná spokojnosť (Fayers, Machin, 2007). Veenhoven (1996) definuje životnú spokojnosť ako stav mysle. Ide o stupeň, v ktorom osoba pozitívne hodnotí celkovú kvalitu svojho života. Výskumníci, zaoberajúci sa kvalitou života, zachytávajú koncept subjektívnej pohody. Meraním pozitívneho a negatívneho afektu a na základe sumarizovaného skóre vytvárajú index subjektívnej pohody (napr. Diener et al., 1993, in Sirgy, 2002). Osoba, ktorá má vysokú úroveň subjektívnej pohody, má prevažujúce pozitívne prežívanie (radosť, spokojnosť/povzbudenie, potešenie) alebo negatívne prežívanie (depresia, smútok, úzkosť alebo hnev) (Sirgy, 2002). Diener (in Efklides, Despina, 2013) definuje subjektívnu pohodu ako všeobecné hodnotenie kvality života, ktorá pozostáva z nasledovných troch, široko akceptovaných, komponentov: 1. Posúdenie toho, aký dobrý je život jedinca (životná spokojnosť), 2. Skúsenosť so zvýšenou úrovňou príjemných emócií, 3. Skúsenosť s relatívne nízkou úrovňou negatívnych emócií. Na základe tejto definície používa termíny šťastie a subjektívna pohoda ako zameniteľné. Benefity subjektívnej pohody, ak je človek fyzicky aktívny, redukujú anxiету, depresiu, zlepšujú náladu, posilňujú kvalitu života súvisiacu so zdravím najmä u pacientov a starších ľudí, zlepšujú fyzické a všeobecné sebahodnotenie, zlepšujú spánok, redukujú reakcie na psychosociálne stresory, zlepšujú kognitívne fungovanie v celej populácii (Huppert, Baylis, Keverne, 2005). Autori integratívnej teórie kvality života (Ventegod et al., 2003) berú do úvahy objektívne aj subjektívne indikátory a sumarizujú rôzne teórie kvality života a diskutujú o jej aspektoch, ako sú subjektívna pohoda, životná spokojnosť, šťastie, zmysel života, biologický informačný systém, realizovanie životného potenciálu, naplnenie potrieb a objektívne faktory. Michalos a Zumbo (2000) skúmaním kanadských dát odhalili, že obeť zločinu vykazovali nižšie skóre celkovej spokojnosti (životná spokojnosť, kvalita života a šťastie). Powdthavee (2005) analyzoval špecifický vplyv kriminality na subjektívnu pohodu (well-being) v Južnej Afrike a zistil negatívnu koreláciu. Moller (2005) odhalil, že viktimizácia a riziko kriminality negatívne korelujú so subjektívnou pohodou, ale viktimizácia samotná sa zdá byť druhotná v riziku kriminality v termínoch vysvetľovania kvality života (šťastia). Moore (2006) nedetekoval významný vplyv skúsenosti s viktimizáciou na šťastie, čo mohlo byť spôsobené tým, že viktimizácia sa týkala domácností, nešlo o osobnú viktimizáciu. Okrem viktimizácie skúmal aj strach z kriminality a zistil, že ľudia, ktorí sa boja zločinu, vykazujú nižšie skóre v premennej šťastie. Davies a Hinks (2010) taktiež skúmali spojenie medzi viktimizáciou, strachom z kriminality a životnou spokojnosťou, pričom sa zamerali na hlavných členov domácnosti. Vyše 71 % z respondentov, ktorí boli napadnutí počas predchádzajúceho roka, taktiež vykazovalo veľkú nespokojnosť so životom, v porovnaní so 62 % respondentov, kto-

rí napadnutí neboli. Z tých účastníkov výskumu, ktorí uvádzali, že sa necítia bezpečne, trištvrtiny boli nespokojní alebo veľmi nespokojní so svojim životom, v porovnaní s tými, čo nepocitujú nebezpečie (60 % respondentov). Ďalej odhalili pozitívnu koreláciu medzi rizikom napadnutia a pocitom nebezpečenstva. V spomínanej štúdii tiež indikovali silný vzťah medzi kriminalitou, pocitom nebezpečenstva a šťastím. Napadnutí mali tendenciu hodnotiť negatívnejšie životnú spokojnosť a životná spokojnosť bola negatívne asociovaná s mierou kriminality v danom regióne. Uvedení autori rozoberajú záležitosť kauzality vplyvu strachu z kriminality na šťastie/kvalitu života. Napríklad jedinci, prežívajúci strach z kriminality, majú väčší sklon byť nešťastní. Napriek tomu to môže byť aj opačne. Odporúčajú opatrne pristupovať ku interpretácii koeficientu premennej strachu z kriminality a preferujú interpretovať a viesť diskusiu skôr o asociácii než o kauzalite. Strach z kriminality nemusí nevyhnutne ovplyvňovať kvalitu života, ale zníženie kvality života je dôležitou podmienkou, ktorá ovplyvňuje strach z kriminality (Kitchen, Williams, 2010). Potenciálny vplyv strachu z kriminality na kvalitu života môže variovať v závislosti od rodu, veku jedinca a sociálnych okolností (Ferraro, 1995). Viaceré zistenia dokazujú, že strach z kriminality má podstatný (prevažne negatívny) vplyv na kvalitu života žien, starších ľudí, jedincov s nejakým handikepom a na ľudí, ktorí sú vystavení vyššiemu riziku viktimizácie (Mirrlees-Black, Allen, 1998). Napriek tomu nie všetci jedinci zastávajú názor, že strach z kriminality ovplyvňuje kvalitu života. Podľa britskej štúdie kriminality (British Crime Survey), tento strach ovplyvňuje kvalitu života v strednej až podstatnej miere u približne 50 % respondentov, pričom v ostatných prípadoch bol tento efekt minimálny alebo žiadny (in Mirrlees-Black and Allen, 1998). To znamená, strach z kriminality neovplyvňuje kvalitu života v rovnakej miere u všetkých jedincov. Moore (2006) analyzoval dáta ESS a zistil, že príjem domácnosti a strach z kriminality sú signifikantne asociované so šťastím. Dammert a Malone (in De Donder et al., 2005) neodhalili žiadne rozdiely medzi staršími a mladými ľuďmi. Mnoho výskumníkov zistilo, že obyvatelia väčších území a miest majú sklon zaznamenávať vyššiu úroveň strachu z kriminality než ľudia žijúci v menších mestách a vidieckych oblastiach. Stutzer a Lalive zistili negatívny vplyv nezamestnanosti na šťastie, a že silnejšia je sociálna dôvera oproti nezamestnaneckým výhodám, negatívnejší je vplyv nezamestnanosti (2004, in Davies, Hinks, 2010). Analýza prediktorov životnej spokojnosti ukazuje, že skúsenosť s viktimizáciou a strach z kriminality signifikantne znižujú životnú spokojnosť, avšak ich vplyv by mal byť zvažovaný vo vzťahu k ostatným determinantom. Napríklad nezamestnanosť je dôležitejším faktorom vo vysvetľovaní životnej spokojnosti ako skúsenosť s viktimizáciou (Hanslmerier, 2013). Stafford et al. zistili, že strach z kriminality bol asociovaný s chudobnejším mentálnym zdravím, s redukovaným fyzickým fungovaním a s nižšou kvalitou života. Respondenti, ktorí zaznamenali väčšie obavy, mali 1,5-krát väčšiu pravdepodobnosť bežných mentálnych porúch a 2-krát väčšiu pravdepodobnosť depresie, v porovnaní s tými, ktorí zaznamenali nižší strach zo zločinu. Cvičili menej, videli sa menej často s priateľmi, menej sa zapájali do sociálnych aktivít (2007, in Jackson, Stafford, 2009) Fyzické a sociálne aktivity pomohli vysvetliť spojenie medzi obavami z kriminality a zdravím. McCoy et al. (in De Donder a kol., 2005) odhalili, že sociálne izolovaní a mentálne zraniteľní ľudia majú vyššiu úroveň strachu z kriminality.

7.2 Vnímaná bezpečnosť

V prvej časti sme analyzovali problematiku vnímanej bezpečnosti v medzinárodnom kontexte. V tomto kontexte sme uskutočnili komparáciu priemerných hodnotení otázky *Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?* Výsledky uvádzame v grafe č. 7.1.

Graf č. 7.1: Priemery odpovedí respondentov na otázku *Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?* (dáta sú zoradené zostupne)

Ako vyplýva z prezentovaných výsledkov, účastníci výskumu hodnotili úroveň vnímanej bezpečnosti v jednotlivých krajinách pomerne pozitívne. Vo všetkých zúčastnených krajinách sa hodnotenia pohybovali pod teoretickým stredom hodnotiacej škály (2,5). Ako najviac bezpečné posudzovali svoje okolie respondenti severských krajín Európy – Nórska, Dánska a Islandu. Najmenej pozitívne hodnotenia vykazovali respondenti z Bulharska, Ruska a Maďarska. Aj priemerné hodnotenia slovenských respondentov patrili do tejto skupiny.

V tejto súvislosti nás tiež zaujímalo, do akej miery je vnímanie bezpečia v jednotlivých krajinách stabilné v čase, preto sme uskutočnili porovnanie priemerných hodnotení vníma-

ného bezpečia s predchádzajúcim obdobím¹. Komparácia údajov v jednotlivých krajinách v sledovanom období priniesla rozdielne vývinové trendy. V niektorých krajinách, ako napr. v Nórsku a Fínsku, sme v sledovanom období zaznamenali relatívne stabilné hodnotenia bezpečnostnej situácie.

Tabuľka č. 7.1: Priemery odpovedí na otázku *Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?* v jednotlivých krajinách

Country – Year	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Belgium	2,05	2,04	2,03	2,00	1,98	2,01
Bulgaria	–	–	2,59	2,51	2,42	2,37
Cyprus	–	–	1,76	1,83	2,02	2,14
Czech Republic	2,37	2,34	–	2,23	2,25	2,24
Germany	2,12	2,11	2,04	2,00	2,02	1,99
Denmark	1,62	1,70	1,69	1,72	1,65	1,57
Estonia	–	2,35	2,34	2,24	2,10	2,20
Spain	2,12	2,03	2,00	2,04	1,95	–
Finland	1,77	1,75	1,75	1,75	1,71	1,69
France	2,10	2,02	2,01	1,94	1,96	–
United Kingdom	2,33	2,29	2,28	2,23	2,11	2,04
Greece	2,20	2,10	–	2,38	2,47	–
Hungary	2,26	2,24	2,10	2,31	2,28	2,26
Switzerland	1,84	1,82	1,84	1,75	1,74	1,77
Ireland	2,13	2,14	2,19	1,97	2,02	1,96
Israel	1,75	–	–	1,73	1,74	1,73
Netherlands	2,08	2,07	2,07	2,05	2,00	1,95
Norway	1,65	1,64	1,60	1,60	1,60	1,59
Poland	2,23	2,20	2,10	1,99	1,95	1,93
Portugal	2,22	2,11	2,10	2,28	2,27	2,19
Russia	–	–	2,46	2,42	2,26	2,32
Sweden	1,81	1,88	1,80	1,75	1,75	1,72
Slovenia	1,82	1,82	1,84	1,86	1,75	1,63
Slovakia	–	2,40	2,31	2,29	2,29	2,21
Ukraine	–	2,58	2,66	2,59	2,46	–
Total	1,99	2,07	2,05	2,05	2,04	1,99

Vo viacerých krajinách, ako napr. na Slovensku a v Bulharsku, sme identifikovali trend zlepšujúcej sa úrovne vnímaného bezpečia. Negatívne hodnotenia bezpečia sme zaznamenali na Cypre. V tomto kontexte je potrebné interpretovať aj priemerné hodnoty vnímaného bezpečia v jednotlivých krajinách. Príkladom uvedeného je priemerné hodnotenie bezpečia

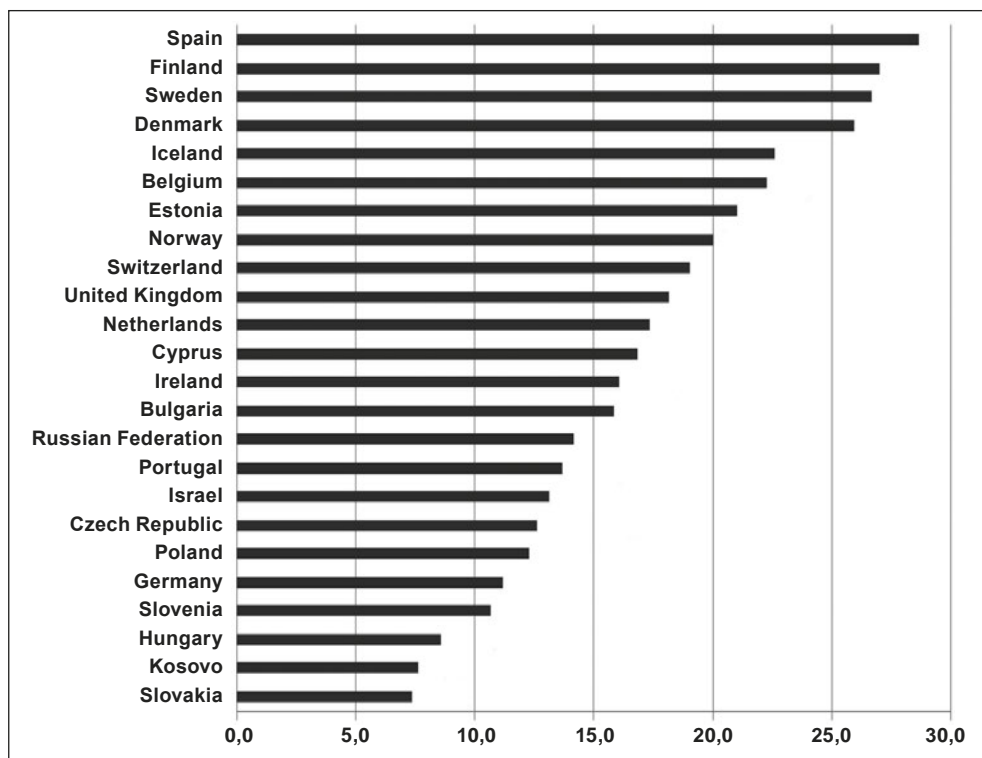
¹ Pre potreby sledovania vývinových trendov boli do analýz zahrnuté iba krajiny, ktoré sa zúčastnili aspoň štyroch kôl projektu ESS.

v Bulharsku, ktoré sa nachádza na konci rebríčka, avšak ide o krajinu, ktorá vykazuje kontinuálne zlepšenie hodnotenia bezpečnostnej situácie.

7.3 Evidovaná bezpečnosť

Odlíšným spôsobom skúmania vnímanej bezpečnosti je monitoring osobnej skúsenosti s kriminalitou. Tento typ otázok predstavuje zisťovanie priamej viktimizácie a nie je predmetom sociálnej reprezentácie reality, resp. postojov jedincov. Aj napriek tomu, že v prezentovanej kapitole uvádzame tento typ zisťovania po otázkach vnímania bezpečnosti, vo výskume im z metodologických dôvodov predchádza. Problematiku priamej viktimizácie sme sledovali pomocou otázky *Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?* (odpovede áno – nie). Výsledky analýzy uvádzame v nasledujúcom grafe.

Graf č. 7.2: Komparácia odpovedí respondentov na otázku *Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?* v jednotlivých krajinách (údaje predstavujú podiel kladných odpovedí)

Údaje o priamej viktimizácii vykazovali odlišnú distribúciu odpovedí respondentov v porovnaní s otázkami o nepriamej viktimizácii. Najviac skúseností s kriminalitou sme zaznamenali v Španielsku a v severných krajinách – vo Fínsku, Švédsku a Dánsku, kde viac ako 25 % respondentov vykazovalo uvedené skúsenosti. Najbezpečnejšie krajiny sú v tomto kontexte Slovensko a Maďarsko. Slovenské výsledky paradoxne poukazujú na najnižšiu mieru skúseností s kriminalitou, avšak relatívne málo pozitívne hodnotenie bezpečnostnej situácie obyvateľmi. Opačné zistenie, teda pomerne vysokú mieru evidovanej kriminality a vysoko pozitívne hodnotenie bezpečnosti sme zaznamenali u respondentov v Dánsku.

Tabuľka č. 7.2: Komparácia hodnotení otázky *Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?* v jednotlivých krajinách (údaje predstavujú podiel kladných odpovedí na otázku)

Country – Year	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Belgium	25,8	26,9	25,0	24,1	21,7	22,3
Bulgaria	–	–	21,9	15,2	15,7	15,9
Cyprus	–	–	6,9	5,9	11,6	16,8
Czech republic	23,6	18,2	–	11,3	10,8	12,6
Germany	10,2	11,2	9,9	9,5	9,6	11,2
Denmark	23,6	26,9	25,0	22,9	24,0	25,9
Estonia	–	26,2	25,0	25,2	22,6	21,0
Spain	22,5	26,4	20,3	19,3	23,5	28,6
Finland	34,3	32,1	29,0	27,4	27,1	27,0
France	28,8	25,7	25,9	24,9	20,7	–
United Kingdom	28,5	25,7	22,1	24,3	19,1	18,2
Greece	17,3	18,6	–	15,9	19,8	–
Hungary	20,4	18,1	13,8	12,4	13,9	8,6
Switzerland	19,1	17,4	17,6	14,6	16,2	19,0
Ireland	19,0	17,2	20,7	17,4	11,4	16,1
Israel	16,2	–	–	13,9	10,1	13,1
Netherlands	19,4	18,6	18,5	18,8	16,5	17,3
Norway	23,6	24,8	22,0	20,2	18,7	20,0
Poland	24,0	22,2	18,7	14,9	11,1	12,3
Portugal	26,2	16,6	12,8	13,6	14,8	13,7
Russia	–	–	21,9	15,9	14,6	14,2
Sweden	27,3	27,1	24,7	24,2	25,3	26,7
Slovenia	11,5	11,8	13,5	11,4	9,2	10,7
Slovakia	–	15,1	14,6	9,3	10,0	7,4
Ukraine	–	20,3	16,5	13,0	11,9	–

Z výsledkov o vývoji evidovanej bezpečnosti v rámci projektu ESS vyplýva niekoľko zistení. Vo väčšine krajín sme zaznamenali relatívne stabilné podiely viktimizovaných respondentov s primeranou mierou variability. V Maďarsku a na Slovensku sme zaznamenali

výrazný pokles respondentov so skúsenosťami s kriminalitou. V oboch krajinách, podľa zistení ESS, iba 7 % až 9 % respondentov vykazovalo osobnú skúsenosť s vlámaním alebo s fyzickým útokom, kým v európskom priemere uvedená evidencia dosahuje hodnotu 16 %. Naopak, v Španielsku a na Cypre sa počet viktimizovaných respondentov zvýšil. Vývoj v oboch krajinách bol v sledovanom období odlišný. Španielski respondenti vykazovali nárast skúseností s kriminalitou z približne 20 % v roku 2006 na súčasných 28,3 %. Obyvatelia Cypru vykazovali enormný nárast kriminality z pôvodných 7 % na takmer 17 %. Obe krajiny významne zasiahla ekonomická recesia.

7.4 Evidovaná a vnímaná bezpečnosť

Z vyššie uvedeného textu je zrejmé, že existujú rozdiely medzi respondentmi z jednotlivých krajín v posudzovaní bezpečia, ako aj v skúsenostiach s kriminalitou. Na základe uvedeného sme analyzovali súvislosti medzi evidovanou a vnímanou bezpečnosťou. Výsledky korelačnej analýzy uvádzame v tabuľke č. 7.3. Ako vyplýva z tabuľky, vzťah medzi vnímanou a evidovanou bezpečnosťou je významný, avšak relatívne nízky.

Tabuľka č. 7.3: *Vzájomná súvislosť odpovedí na otázky Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov? a Ako bezpečne sa cítite prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?*

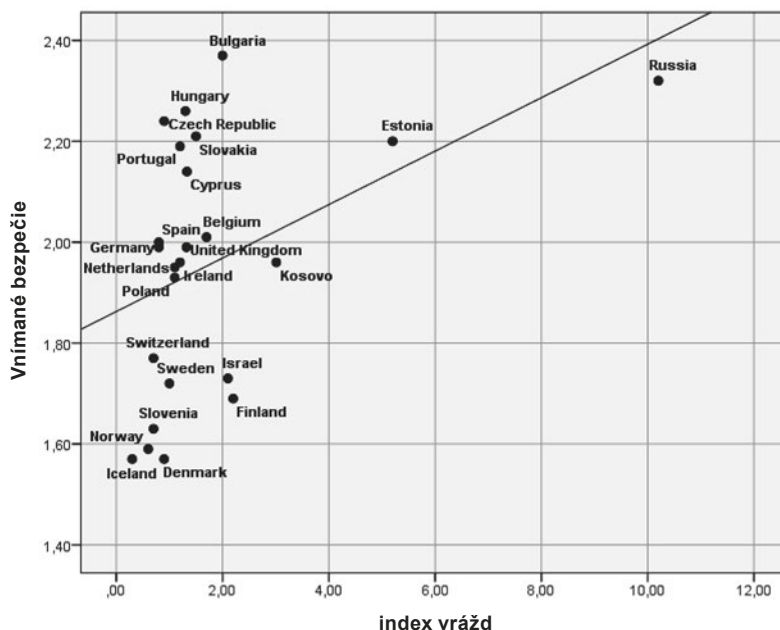
	<i>Stali ste sa vy, alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?</i>				
	Year	2006	2008	2010	2012
<i>Ako bezpečne sa cítite prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?</i>	Pearson Correlation	-,069**	-,064**	-,059**	-,081**
	N	35259	35776	35173	45676

** - $p < 0,01$

Odlišným typom zisťovania je komparácia subjektívnych hodnotení respondentov s objektívnymi údajmi. V tejto súvislosti sme porovnávali zistené údaje s údajmi databázy Eurostat o počte evidovaných vražd na 100 000 obyvateľov, tzv. index vražd. Index vražd je pomerne spoľahlivým ukazovateľom celkovej úrovne kriminality, keďže počet evidovaných trestných činov (index kriminality) je závislý od právneho systému a spôsobu evidencie v jednotlivých krajinách. Grafickú ilustráciu uvedeného z roku 2012 reprezentuje graf č. 7.3.

Ako vyplýva z prezentovaného grafu, výskumom zistené údaje o hodnotení bezpečia respondentmi súvisia s objektívnymi dátami o počte vražd ($r = 0,433$, $p < 0,034$). Vyššie uvedené zistenia naznačujú, že respondenti hodnotili bezpečie svojho okolia nezávisle od vlastných skúseností s kriminalitou a skôr súviseli s celkovou mierou kriminality v jednotlivých krajinách.

Graf č. 7.3: Súvislosť medzi hodnotením vnímanej bezpečnosti a indexom vražd v jednotlivých krajinách

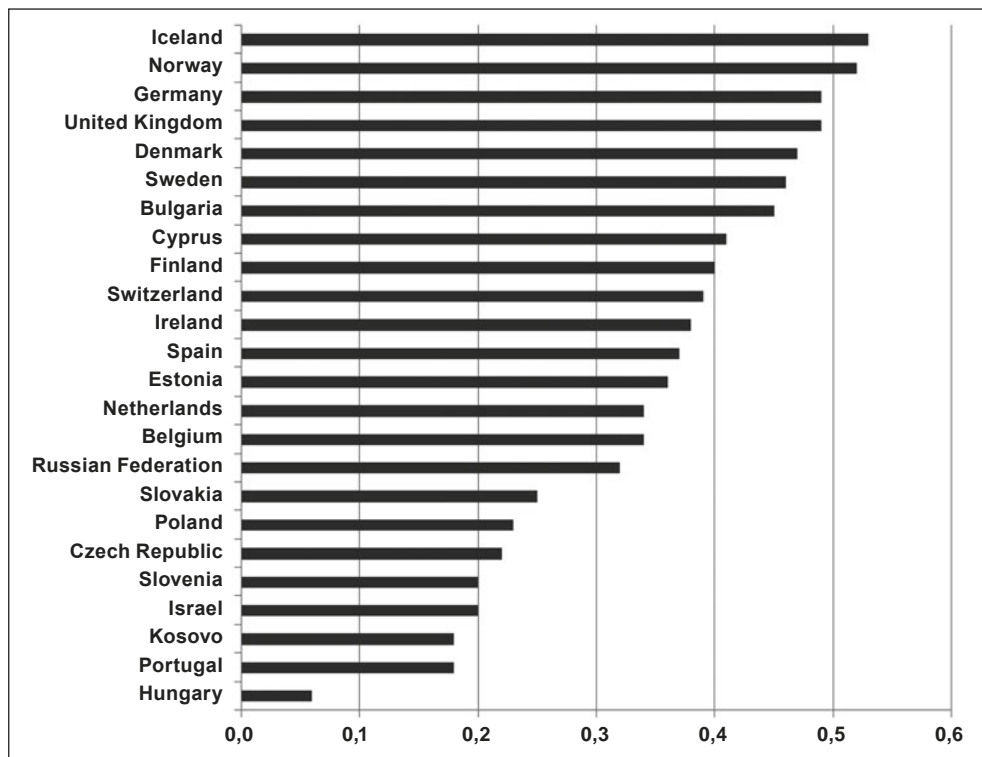
7.5 Vnímanie bezpečia mužmi a ženami

Vo väčšine krajín (okrem Švajčiarska, Holandska, Švédska a Slovinska) sa preukázali štatisticky významné rozdiely vo vnímanom bezpečí medzi mužmi a ženami ($p < 0,05$). Preukázalo sa, že ženy majú nižšiu mieru vnímaného bezpečia ako muži, udávajú negatívnejšie hodnotenia ako muži. Rozdiely vo vnímanom bezpečí medzi mužmi a ženami v jednotlivých krajinách sú znázornené v grafe č. 7.4.

Z uvedeného grafu je zrejmé, že najväčší rozdiel vo vnímanom bezpečí medzi mužmi a ženami je na Islande (0,53), v severských krajinách – Nórsko (0,52), Dánsko (0,47), Švédsko (0,46), v Nemecku (0,49) a Veľkej Británii (0,49). Najmenšie rozdiely zasa v Maďarsku (0,06), Portugalsku (0,18) a Kosove (0,2).

Respondenti všetkých krajín v rámci 6. kola ESS odpovedali na otázku týkajúcu sa priamej a nepriamej majetkovej/osobnej viktimizácie: „Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?“ (možnosti odpovede: áno/nie). V nasledujúcom grafe je uvedená percentuálna miera kladných odpovedí na danú otázku. Percentuálne miery mužov a žien sú uvedené osobitne.

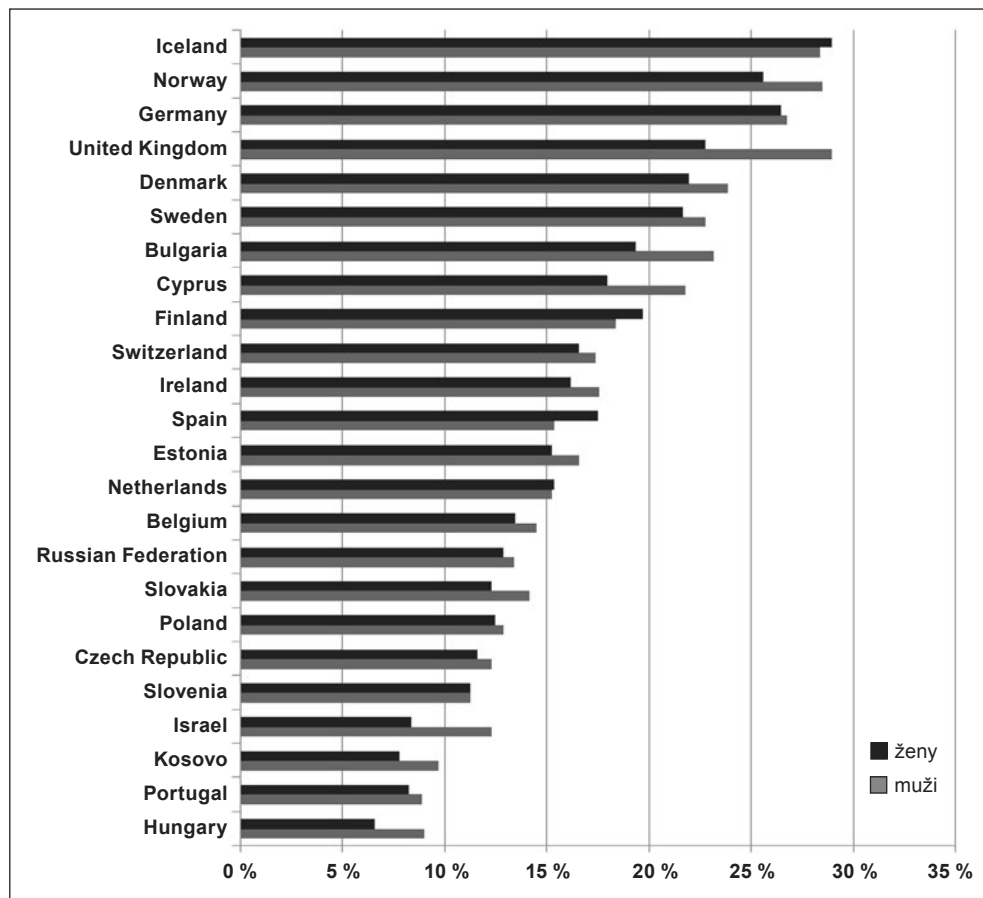
Graf č. 7.4: Rozdiely priemerných odpovedí žien a mužov na otázku „Ako bezpečne sa cítite, alebo by ste sa cítili, prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?“ (dáta sú radené vzostupne)

Vo väčšine krajín (okrem Írska, Cypru, Švajčiarska a Španielska) udávajú muži percentuálne viac skúseností s priamou/nepriamou majetkovou/osobnou viktimizáciou ako ženy.

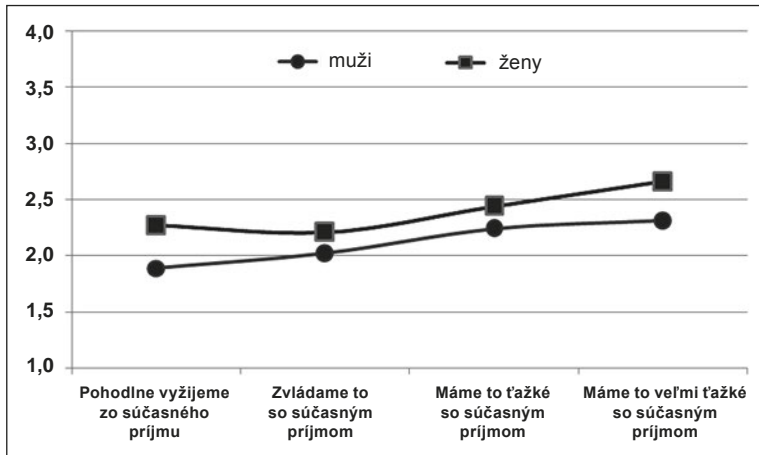
Medzi premenné, ktoré majú vplyv na vnímané bezpečie, patrí aj názor na finančný príjem. Súvis socioekonomického statusu s vnímaným bezpečím naznačuje, že vyšší sociálny status je asociovaný s vyššou úrovňou vnímaného bezpečia. Z hľadiska súvislosti finančného príjmu s vnímaním bezpečia sa dospelo k zisteniu, že príjem má negatívny vplyv na obavy z viktimizácie u ženskej populácie, zatiaľ čo u mužov bol tento vplyv pozitívny. To znamená, že zvýšenie uvádzaného príjmu korešpondovalo s poklesom prežívaných obáv z viktimizácie u žien a zvýšením obáv u mužov (napr. Franklin, Franklin, 2009; Bozogáňová, 2013). Wood et al. (2008) tiež zistili, že muži dosahovali vyššie skóre v pociť bezpečia ako ženy, pričom ich pocit bezpečia stúpal s výškou ich príjmu. Podobne to platilo pri porovnávaní chudobných a bohatých, kde ľudia s nižšími príjmami mali nižšiu úroveň vnímaného

Graf č. 7.5: Percentuálne vyjadrenie kladných odpovedí mužov a žien na otázku „Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?“ (dáta sú radené vzostupne)

bezpečia (Taylor, Hale, 1986). Respondenti odpovedali na škále s možnosťami „Pohodlne vyžijeme zo súčasného príjmu“, „Zvládame to so súčasným príjmom“, „Máme to ťažké so súčasným príjmom“, „Máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom“. Analýza rozptylu identifikovala štatistické rozdiely vo vnímanom bezpečí v skupine mužov a skupine žien v rámci otázky týkajúcej sa názoru na príjem domácnosti v Slovenskej republike (muži – MS = 4,636; F = 10,261; p<0,001/ženy – MS = 8,583; F = 18,567; p<0,001). Priemery odpovedí sú znázornené v grafe č. 7.6.

Graf č. 7.6: Rodové rozdiely vo vnímanom bezpečí vzhľadom na názor na finančný príjem (Slovenská republika)

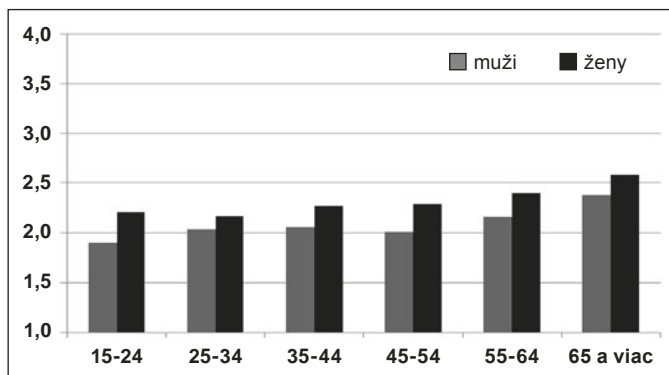
Ako sme uviedli vyššie, ženy v takmer všetkých zúčastnených krajinách uvádzajú nižšiu úroveň vnímaného bezpečia ako muži (pozri graf č. 7.6), čo je zreteľné aj v tomto grafe. U oboch pohlaví sa prejavil trend, že čím je názor na príjem domácnosti pozitívnejší, tým je úroveň vnímaného bezpečia vyššia.

Ďalšou zo sociodemografických premenných, ktoré vplývajú na vnímané bezpečie, je vek respondentov. Z hľadiska veku starší jednotlivci prejavovali vyššiu úroveň strachu zo zločinu, hoci skutočná miera viktimizácie medzi staršími bola nižšia ako u mladších vekových kategórií (Furr, 2002; Franklin, Franklin, 2009; Bozogáňová, 2013). Zisťovali sme, či existujú rozdiely v skupine mužov a v skupine žien (v rámci Slovenskej republiky) na základe vekových skupín. V kategórii mužov aj žien sa vo vnímanom bezpečí v rámci vekových skupín preukázali štatisticky významne rozdiely (muži – $F = 6,114$; $p < 0,001$ a ženy – $F = 9,936$; $p < 0,001$).

U žien sa preukázali rozdiely medzi vekovou kategóriou 65 a viac rokov a ostatnými kategóriami ($p < 0,001$). Ženy patriace do kategórie 65 a viac rokov udávajú nižšiu mieru vnímaného bezpečia ako ženy v ostatných vekových skupinách. Podobne ženy vo vekovej kategórii od 55 do 64 rokov pociťujú nižšiu mieru vnímaného bezpečia ako ženy vo vekovej kategórii 15 – 24 rokov ($p < 0,05$), 25 – 34 rokov ($p < 0,01$). V ostatných vekových kategóriách neboli výsledky štatisticky významné. U mužov boli výsledky analogické. Z uvedeného vyplýva, že aj u mužov aj u žien sa vo vyššom veku znižuje miera vnímaného bezpečia vzhľadom na nižšie vekové kategórie.

Husovská a Kentoš (2013) zistili štatisticky významné rozdiely medzi ženami-matkami, ktoré sa starajú o svoje deti bez partnera a naopak, medzi ženami s partnermi vo vnímanom bezpečí. Matky bez partnerov sa obávali viac ako tie s partnermi. Ich zistenia sú v súlade s výskumami, ktoré porovnávali slobodných a žijúcich v manželstve, kde zistili tiež rozdiely v zmysle väčších obáv u slobodných (Parker, 1988). Zároveň platí, že „slobodné matky“ pri porovnávaní s tými, ktoré majú partnera, majú v priemere nižšie príjmy (Edin, Kissane,

Graf č. 7.7: Komparácia mužov a žien na základe vekových kategórií v odpovediach na otázku „Ako bezpečne sa cítite, alebo by ste sa cítili, prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?“ (Slovenská republika)

2010). Slobodné matky aj v súvislosti s vyššou finančnou záťažou, podľa výskumov, prežívajú častejšie stres a rôzne psychické ťažkosti (Wang, 2004; Crosier, Butterworth, Rodgers, 2007). Tie sa môžu tiež podpisovať pod nižšiu úroveň vnímaného bezpečia.

Zisťovali sme, či existujú rozdiely medzi mužmi vzhľadom na právny rodinný stav. To isté sme skúmali u žien. V tabuľke je znázornené priemerné poradie respondentov – mužov, vyplývajúce zo skórovania v položkách, pričom platí, že čím vyššia je hodnota priemerného poradia, tým je nižší pocit bezpečia. Zistili sme, že existujú štatisticky významné rozdiely medzi mužmi vo vnímanom bezpečí na základe právneho rodinného stavu ($p = 0,05$).

Tabuľka č. 7.4: Vnímanie bezpečia mužmi vzhľadom na právny rodinný stav (Slovenská republika)

	Právny rodinný stav – muži	Priemerné poradie	Chi-Square	Sig
<i>Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?</i>	Ženatý	358,57	7,588	0,05
	Rozvedený	345,89		
	Vdovec	385,56		
	Nikdy nebol ženatý	322,54		

Vdovci udávajú nižšiu mieru vnímaného bezpečia ako ostatné skupiny mužov. Najvyššiu mieru vnímaného bezpečia udávajú muži, ktorí nikdy neboli ženatí, nasledujú rozvedení a potom ženatí muži. Štatisticky významné rozdiely vo vnímanom bezpečí vzhľadom na právny rodinný stav existujú aj u žien ($p < 0,001$). V tabuľke č. 7.5 je znázornené priemerné poradie respondentiek – žien vyplývajúce zo skórovania v položkách, pričom platí, že čím vyššia je hodnota priemerného poradia, tým je nižší pocit bezpečia.

Tabuľka č. 7.5: Vnímanie bezpečia ženami vzhľadom na právny rodinný stav (Slovenská republika)

	Právny rodinný stav – ženy	Priemerné poradie	Chi-Square	Sig
<i>Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?</i>	Vydatá	515,51	19,329	< 0,001
	Rozvedená	550,18		
	Vdova	601,04		
	Nikdy nebola vydatá	484,02		

Podobne ako u mužov, vdovy udávajú najnižšiu mieru vnímaného bezpečia a v rámci skupín najvyššiu mieru vnímaného bezpečia udávajú ženy, ktoré nikdy neboli vydaté. Nasledujú vydaté a potom rozvedené ženy.

7.6 Vnímané bezpečie a sociálna opora

Na zisťovanie sociálnej opory sme použili 5 otázok:

- *Ako často sa stretávate vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce?*
- *Koľko je takých ľudí, ak vôbec takí sú, s ktorými môžete hovoriť o intímnych a osobných veciach?*
- *V porovnaní s vašimi rovesníkmi, asi ako často sa zapájate do spoločenských aktivít?*
- *Do akej miery ste sa cítili osamelo počas uplynulého týždňa?*
- *Do akej miery dostávate pomoc a oporu, keď ju potrebujete, od ľudí, ktorí sú Vám blízki?*

Tabuľka č. 7.6: Vzťah medzi pocitom bezpečia a otázkami mapujúcimi vnímanie sociálnej opory

	Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?
<i>Ako často sa stretávate vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce?</i>	-0,121**
<i>Koľko je takých ľudí, ak vôbec takí sú, s ktorými môžete hovoriť o intímnych a osobných veciach?</i>	-0,132**
<i>V porovnaní s vašimi rovesníkmi, asi ako často sa zapájate do spoločenských aktivít?</i>	-0,093**
<i>Do akej miery ste sa cítili osamelo počas uplynulého týždňa?</i>	0,169**
<i>Do akej miery dostávate pomoc a oporu, keď ju potrebujete, od ľudí, ktorí sú Vám blízki?</i>	-0,111**

** - p < 0,01

Analýza poukázala na relatívne nízku koreláciu všetkých skúmaných premenných, no napriek tomu signifikantnú. Dospeli sme k nasledovným zisteniam:

- Čím častejšie sa ľudia stretávajú vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce, tým bezpečnejšie sa cítia.
- S narastaním počtu ľudí, s ktorými človek dokáže hovoriť o intímnych a osobných veciach, rastie aj pocit bezpečia.
- Čím častejšie sa ľudia zapájajú do spoločenských aktivít v porovnaní s ich rovesníkmi, tým vyšší pocit bezpečia pociťujú.
- Čím častejšie sa ľudia cítili osamelo, tým menej bezpečne sa cítili.
- Čím väčšiu mieru opory ľudia dostávajú od blízkych, tým vyšší pocit bezpečia prežívajú.

Tabuľka č. 7.7: Vnímanie bezpečia vzhľadom na frekvenciu stretávania sa s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce

	Ako často sa stretávate vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce?	Priemerné poradie	Chi-Square	Sig
<i>Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?</i>	Nikdy	26598,33	740,2841	< 0,001
	Menej ako raz mesačne	26331,08		
	Raz mesačne	23952,15		
	Niekoľkokrát za mesiac	23323,74		
	Raz za týždeň	22594,70		
	Niekoľkokrát za týždeň	21481,19		
	Každý deň	21465,12		

Prezentovaná tabuľka, okrem štatisticky významného rozdielu, znázorňuje priemerné poradie respondentov vyplývajúce zo skórovania v položkách, pričom platí, že čím vyššia je hodnota priemerného poradia, tým nižší je pocit bezpečia. Výsledky teda poukazujú na to, že respondenti, ktorí sa nikdy nestretávajú s blízkymi ľuďmi, majú najnižší pocit bezpečia oproti ľuďom, ktorí majú vyššiu frekvenciu stretávania sa s blízkymi ľuďmi.

Tabuľka č. 7.8: Vnímanie bezpečia vzhľadom na počet blízkych ľudí

	Koľko je takých ľudí, ak vôbec takí sú, s ktorými môžete hovoriť o intímnych a osobných veciach?	Priemerné poradie	Chi-Square	Sig
<i>Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?</i>	1	22907,96	692,096	< 0,001
	2	22812,94		
	3	21561,11		
	4 – 6	19946,07		
	7 – 9	18991,03		
	10 a viac	18451,55		

Tabuľka č. 7.8 znázorňuje rozdiely vo vnímanom bezpečí vzhľadom na počet ľudí, s ktorými respondenti môžu hovoriť o osobných veciach. Preukázalo sa, že čím viac blízkych osôb má respondent vo svojom okolí, tým sa cíti bezpečnejšie. Najmenej bezpečne sa cítia respondenti, ktorí majú len jednu alebo dve osoby.

Tabuľka č. 7.9: Vnímanie bezpečia vzhľadom na pocity osamelosti

<i>Ako bezpečne sa cítite – alebo by ste sa cítili – prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?</i>	Do akej miery ste sa cítili osamelo počas uplynulého týždňa?	Priemerné poradie	Chi-Square	Sig
	vôbec alebo takmer nikdy	21433,03	1312,696	< 0,001
	niekedy	24987,25		
	zväčša	27475,38		
	vždy alebo takmer vždy	27309,99		

Tabuľka č. 7.9 ukazuje rozdiely vo vnímanom bezpečí vzhľadom na pocity osamelosti v priebehu uplynulého týždňa. Rozdiely v priemernom poradí poukazujú na to, že ľudia, ktorí sa cítili osamelo, väčšinou alebo takmer vždy mali signifikantne nižší pocit bezpečia než ľudia, ktorí pocity osamelosti neprežívali.

7.7 Bezpečie ako indikátor kvality života

Kvalitu života sme zisťovali prostredníctvom životnej spokojnosti, šťastia a subjektívnej pohody. Pre ucelenejšiu konceptualizáciu sme spojením škálovo príbuzných položiek dotazníka ESS: „Berúc do úvahy všetky okolnosti, ako ste v tomto období celkovo spokojný so svojím životom?“ a „Ako by ste vo všeobecnosti zhodnotili, aký ste šťastný?“ vytvorili Škálu životnej spokojnosti s koeficientom reliability Cronbach alfa = 0,833 (škála 0 – extrémne nespokojný až 10 – extrémne spokojný). Podobne sme postupovali pri koncipovaní škály aktuálnej subjektívnej pohody, nízke skóre znamenalo pozitívne prežívanie (1) a vysoké skóre (4) negatívne prežívanie. Do škály boli zahrnuté nasledovné položky: „Do akej miery ste sa počas uplynulého týždňa cítili depresívne?“; „...ste cítili, že na všetko, čo ste urobili, ste museli vynaložiť veľa snahy?“; „...bol váš spánok nepokojný?“; „...ste boli šťastný?“; „...ste sa cítili osamelo?“; „...ste sa tešili zo života?“; „...ste boli smutný?“; „...ste sa nevedeli „naštartovať“ a boli ste bez motivácie?“; „...ste mali veľa energie?“; „...ste pociťovali úzkosť a obavy?“; „...ste sa cítili pokojne a vyrovnané?“ Reliabilita pre danú škálu vykazovala hodnotu Cronbach alfa = 0,861.

Problematika bezpečia úzko súvisí s priamou viktimizáciou, ktorá ovplyvňuje kvalitu života (napr. Moore, 2006). Cieľom bolo zistiť, ako sa v škálach životnej spokojnosti a aktuálnej subjektívnej pohody líšia respondenti so skúsenosťou s viktimizáciou a bez skúsenosti. Pre daný účel sme použili položku: „Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?“ (možnosti odpovede áno – nie).

Tabuľka č. 7.10: Celková životná spokojnosť a aktuálna subjektívna pohoda respondentov so skúsenosťou s viktimizáciou a bez skúsenosti v jednotlivých krajinách ESS

Krajina	Škála životnej spokojnosti				Škála aktuálneho well-beingu			
	Skúsenosť s viktimiz.	Priemer. poradie	U test	p	Skúsenosť s viktimiz.	Priemer. poradie	U test	p
Belgium	áno	851,73	267150,00	< 0,001	áno	1034,64	254137,00	< 0,001
	nie	957,51			nie	897,36		
Bulgaria	áno	1020,82	298536,50	0,004	áno	1164,25	246337,00	< 0,001
	nie	1126,34			nie	1010,82		
Cyprus	áno	488,85	72010,00	0,004	áno	576,99	71781,50	0,040
	nie	562,64			nie	525,34		
Czech Republic	áno	918,94	186167,00	0,222	áno	956,65	133731,00	0,002
	nie	966,21			nie	842,30		
Denmark	áno	776,11	239671,00	0,028	áno	812,59	242821,50	0,568
	nie	834,09			nie	797,59		
Estonia	áno	1174,79	459442,00	0,920	áno	1177,99	416003,00	0,152
	nie	1178,22			nie	1129,76		
Finland	áno	1034,94	437601,00	0,005	áno	1108,16	449064,50	0,231
	nie	1118,66			nie	1072,16		
Germany	áno	1372,97	403665,50	0,018	áno	1618,61	382699,00	< 0,001
	nie	1489,75			nie	1444,59		
Hungary	áno	856,88	130447,00	0,002	áno	1062,31	125905,00	0,014
	nie	1000,27			nie	951,12		
Iceland	áno	343,69	43893,00	0,048	áno	410,47	39821,00	0,002
	nie	380,40			nie	352,73		
Ireland	áno	1132,55	371352,50	0,000	áno	1512,46	344190,00	< 0,001
	nie	1334,89			nie	1254,38		
Israel	áno	1100,95	302503,50	0,001	áno	1299,77	271885,50	< 0,001
	nie	1240,38			nie	1144,23		
Kosovo	áno	570,98	55316,50	0,099	áno	634,83	43472,50	0,030
	nie	631,15			nie	559,54		
Netherlands	áno	846,39	214710,50	0,006	áno	1010,29	205705,00	0,001
	nie	936,17			nie	896,24		
Norway	áno	772,54	198099,00	0,111	áno	869,61	185850,50	0,004
	nie	818,17			nie	786,86		
Poland	áno	923,70	190383,00	0,983	áno	888,77	175382,00	0,828
	nie	922,90			nie	880,98		
Portugal	áno	958,82	227090,00	0,002	áno	1152,89	227592,50	0,006
	nie	1078,05			nie	1043,76		

Russian Federation	áno	1050,73	292846,00	< 0,001	áno	1122,61	229341,00	0,007
	nie	1221,62			nie	1019,77		
Slovakia	áno	786,04	96935,50	0,006	áno	861,39	103466,00	0,821
	nie	912,99			nie	871,78		
Slovenia	áno	640,06	69588,50	,642	áno	622,18	67795,50	,680
	nie	624,41			nie	608,58		
Spain	áno	918,81	349706,50	0,259	áno	973,53	328576,50	0,021
	nie	949,91			nie	910,36		
Sweden	áno	868,93	305856,50	0,013	áno	984,84	290816,50	< 0,001
	nie	937,94			nie	886,85		
Switzerland	áno	739,77	168713,50	0,870	áno	781,90	155678,50	0,048
	nie	744,37			nie	726,32		
United Kingdom	áno	1065,87	336733,00	0,028	áno	1171,30	338711,00	0,150
	nie	1145,60			nie	1118,65		

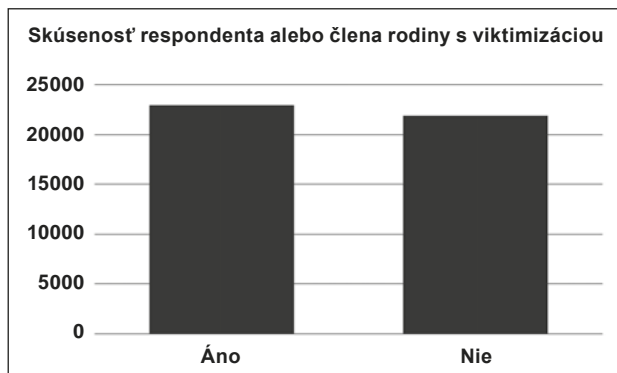
Prezentovaná tabuľka zobrazuje štatistickú významnosť rozdielov medzi respondentmi so skúsenosťou s viktimizáciou (priama alebo týkajúca sa člena rodiny) a bez skúsenosti v škále životnej spokojnosti a v škále aktuálnej subjektívnej pohody ($p < 0,05$) v jednotlivých krajinách. Aj napriek štatistickej významnosti, hodnoty priemerného poradia v škálach naznačujú minimálne rozdiely. Čím je hodnota priemerného poradia vyššia, tým je prežívanie subjektívnej pohody lepšie. Slovenská populácia vykazovala štatisticky významný rozdiel iba v škále životnej spokojnosti, konkrétne skúsenosť s viktimizáciou spôsobuje pokles životnej spokojnosti (zobrazená nižšia hodnota priemerného poradia 786,04). Čo sa týka jednotlivých krajín, respondenti z Českej republiky, Kosova, Nórska a Švajčiarska zaznamenali štatisticky významný rozdiel len v škále aktuálnej subjektívnej pohody, kde nízke skóre znamenalo pozitívne prežívanie (1) a vysoké skóre (4) negatívne prežívanie. Respondenti so skúsenosťou zločinu mali vyššie skóre, negatívne aktuálne prežívanie.

V štátoch Španielsko, Anglicko a Fínsko sme identifikovali rozdiely medzi skupinami respondentov so skúsenosťou s viktimizáciou a bez skúsenosti v škále životnej spokojnosti. Skúsenosť s viktimizáciou znamenala opäť väčšiu životnú nespokojnosť. Žiaden významný rozdiel sa nepreukázal v Poľsku, Slovinsku a Estónsku, viktimizovaní a neviktimizovaní respondenti sa v škále životnej spokojnosti a aktuálnej subjektívnej pohody významne nelíšili.

V jednotlivých krajinách teda skúsenosť respondentov s viktimizáciou znamenala nižšiu životnú spokojnosť alebo aktuálnu subjektívnu pohodu, čo korešponduje so zisteniami štúdií v teoretickej časti.

Nižšia hodnota priemerného poradia u respondentov so skúsenosťou s viktimizáciou (Priemerné poradie = 786,04) značí ich nižšiu životnú spokojnosť, v porovnaní s respondentmi, ktorí sa nestali obeť (priemerné poradie = 912,99).

V druhej časti sme na základe teoretických zistení analyzovali vzťahy medzi skúmanými premennými, ako aj určovali vplyv jednotlivých premenných súvisiacich s kvalitou života na vnímané bezpečie. Okrem skúmaného vzťahu kvality života (škála životnej spokojnosti a aktuálnej subjektívnej pohody) a vnímaného bezpečia nás zaujímali aj iné premenné,

Graf č. 7.8: Komparácia priemerných poradí škály životnej spokojnosti slovenských respondentov so skúsenosťou s viktimizáciou a bez skúsenosti

ktoré môžu súvisieť s vnímaným bezpečím a boli identifikované na základe predchádzajúcich výskumných zistení. Celkové zdravie bolo merané otázkou: „Aký je váš celkový zdravotný stav?“ (1 – veľmi dobrý až 4 – veľmi zlý). Premenná, týkajúca sa obmedzenia aktivít znela: „Ste obmedzený vo svojich každodenných aktivitách akýmkoľvek spôsobom dlhodobou chorobou alebo postihnutím, neduhom alebo problémom s duševným zdravím? Ak áno, je to veľmi, alebo do istej miery? (1 – veľmi, 2 – do istej miery a 3 – vôbec). Do korelačnej analýzy sme zahrnuli aj premenné príjem domácnosti (popis celkového príjmu domácnosti – presné alebo odhadované číslo) a platené zamestnanie (zisťované položkou: „Robili ste nejakú platenú prácu za posledných sedem dní?“).

Tabuľka č. 7.11: Korelácie medzi vnímaným bezpečím, sociodemografickými premennými a premennými vzťahujúcimi sa ku kvalite života

	Vnímané bezpečie
Životná spokojnosť	-,250***
Aktuálna subjektívna pohoda	,257***
Celkové zdravie	,234***
Obmedzenia fyzických a psychických aktivít	-,113***
Rod	,236***
Vek	,091***
Opis oblasti, v ktorej respondent žije	-,135***
Príjem domácnosti	-,146***
Platené zamestnanie	-,142***

***p<0,001

Sledované vzťahy vykazujú štatistickú významnosť a potvrdzujú vzťah vybraných premenných súvisiacich s kvalitou života a ostatných sociodemografických premenných, s vní-

maným bezpečím. Z uvedených premenných má najsilnejší vzťah ku vnímanému bezpečiu životná spokojnosť: negatívny vzťah značí, čím nižšia spokojnosť (indikované nižším skóre), tým menej bezpečne sa cíti (indikované vyšším skóre). Relatívne silný vzťah k bezpečiu vykazuje aj škála aktuálnej subjektívnej pohody. Pozitívny vzťah značí, čím lepšia subjektívna pohoda (indikovaná nižším skóre), tým väčší pocit bezpečia (indikované nízkym skóre). Celkové zdravie a rodová príslušnosť korelujú s vnímaným bezpečím taktiež vo vyššej miere v porovnaní s ostatnými premennými, kde sila vzťahu je slabšia. Pozitívny vzťah subjektívne hodnoteného zdravia a bezpečia značí, že čím lepšie zdravie, tým bezpečnejšie sa človek cíti. Podobný, ale slabší vzťah sa týka miery obmedzenia aktivít (negatívny vzťah), ak sa respondent hodnotí ako fyzicky alebo psychicky obmedzený (nižšie skóre), tým menej bezpečne sa cíti (vyššie skóre). Vo výskumných zisteniach sme naznačili, že v pozadí tohto vzťahu môže byť aj nedostatok fyzických (cvičenie) a sociálnych aktivít, spôsobený práve pohybovými alebo inými zdravotnými ťažkosťami. Vzťah medzi očakávaným zločinom a zdravím je komplexný, ale nie úplne, lebo smer kauzality nie je jasný. Tí, ktorí trpia horším mentálnym zdravím, sa môžu viac obávať kriminality, pretože sú vo všeobecnosti úzkostnejší/ustráchanejší. A tí s obmedzeným fyzickým zdravím limitujú mobilitu, počujú a vidia problémy, môžu sa cítiť nebezpečne a zraniteľne doma aj vonku, špeciálne v noci (Jackson, Stafford, 2009). Príjem domácnosti a platené zamestnanie vykazovali podobný vzťah voči vnímanému bezpečiu, pravdepodobne ide o vzájomne podmienené vzťahové súvislosti, resp. platené zamestnanie je do veľkej miery predpokladom príjmu domácnosti. Negatívny vzťah medzi príjmom a bezpečím značí, čím vyšší príjem, tým bezpečnejšie sa človek cíti (nižšie skóre). Vnímané bezpečie súvisí tiež s oblasťou, v ktorej človek žije, či už ide o mesto, dedinu, predmestie, malé mesto alebo dom na vidieku. Veľmi slabo, napriek tomu významne, pozitívne koreloval s bezpečím aj vek respondenta. Čím starší, tým menší pocit bezpečia.

Lineárnu regresiu sme použili na určenie vplyvu spomenutých premenných na vnímané bezpečie. Tento model vysvetľuje 16 % celkovej variácie vo vnímanej bezpečnosti. Do analýzy sme zahrnuli rovnaké položky ako pri zisťovaní korelácií.

Tabuľka č. 7.12: Model lineárnej regresie vnímaného bezpečia, kvality života a ostatných explanačných premenných

	Vnímané bezpečie		
	B	Štandardná chyba	Beta
Spokojnosť so životom	-,027	,001	-,136***
Aktuálna subjektívna pohoda	,012	,001	,087***
Subjektívne hodnotené celkové zdravie	,109	,006	,128***
Obmedzenie fyzickou alebo duševnou chorobou	,047	,008	,034***
Rod	,322	,008	,203***
Vek	,000	,000	,006
Príjem domácnosti	-,010	,002	-,035***
Opis oblasti, v ktorej respondent žije	-,081	,003	-,125***
Platené zamestnanie	-,082	,009	-,052***

***p<0,001

Uvedené údaje zobrazujú jednotlivé nezávislé premenné – prediktory a ich silu vplyvu (Beta) na vnímané bezpečie. Do analýzy boli zahrnuté premenné súvisiace s kvalitou života a sociodemografické premenné, ktoré by mohli prispievať k vysvetleniu vnímaného bezpečia. Sila vplyvu jednotlivých premenných je síce nízka, ale signifikantná. Zo zistení vyplýva, že vek nemá v predikcii bezpečia žiaden význam. Najsilnejším prediktorom vnímaného bezpečia sa ukázal byť rod (vysvetľuje 2 % variancie vnímaného bezpečia). Následne spokojnosť so životom, ako sme predpokladali, bez ohľadu na kauzalitu tohto vzťahu. Čím je človek spokojnejší so životom (vyššia hodnota v škále spokojnosti), tým bezpečnejšie sa cíti (čo predstavuje nižšia hodnota v škále bezpečia). Celková životná spokojnosť vysvetľuje takmer 1,4 % variancie bezpečia, zatiaľ čo aktuálna subjektívna pohoda len 0,87 %. Životná spokojnosť predstavuje silnejší prediktor bezpečia než aktuálna subjektívna pohoda. Súčasné prežívanie sa pravdepodobne rýchlo mení, a preto vplyva na pocit bezpečia v menšej miere ako celková spokojnosť so životom, ktorá sa vzťahuje na viaceré oblasti života a má trvácnejší charakter. Na vnímané bezpečie má vplyv aj miesto, kde respondent žije (dedina, mesto, predmestie, malé mesto, dom na vidieku). Mnoho výskumníkov zistilo, že obyvatelia väčších území miest majú sklon zaznamenávať vyššiu úroveň strachu z kriminality než ľudia žijúci v menších mestách a vidieckych oblastiach.

Záver

Hodnotenie bezpečnostnej situácie Európanmi je podmienené regionálne. Opakovane sa potvrdili relatívne pozitívne hodnotenia respondentov zo severu Európy a, naopak, negatívnejšie hodnotenia obyvateľov strednej a východnej Európy.

Hodnotenie bezpečnostnej situácie na Slovensku bolo v porovnaní s ostatnými účastníkmi výskumu relatívne nízke. V uvedenej oblasti sa ako zaujímavé javia zistenia o absencii vzťahu medzi osobnou skúsenosťou s kriminalitou a hodnotením bezpečnostnej situácie. Je teda zrejmé, že existujú rozdiely medzi subjektívnymi a objektívnymi hodnoteniami bezpečnostnej situácie. Absencia vzťahu medzi objektívnymi a subjektívnymi mierami nepriamo potvrdzuje existenciu ďalších sprostredkujúcich premenných – facilitátorov a inhibítorov a osobná skúsenosť na nich participuje len čiastkovo. Analýza sociodemografických charakteristík potvrdila štatisticky významné rozdiely vo vnímaní bezpečia medzi mužmi a ženami. Preukázalo sa, že ženy majú nižšiu mieru vnímaného bezpečia ako muži, udávajú negatívnejšie hodnotenia ako muži, čo je v súlade s predchádzajúcimi zisteniami (napr. Furr, 2002; Franklin, Franklin, 2009; Rader, Cossman a Porter, 2012; Bozogánová, 2013), pričom najväčšie rozdiely vo vnímanom bezpečí medzi mužmi a ženami boli v severských krajinách. Jednou z interpretácií uvedeného je teória o väčšej fyzickej a sociálnej zraniteľnosti žien. Ako uvádzajú Cossman a Porter (2012), ženy a seniori často cítia väčší strach z kriminality, pretože si myslia, že byť ženou alebo starším človekom ovplyvňuje ich schopnosť brániť sa proti fyzickému útoku. Výsledky analýzy slovenských respondentov preukázali rozdiely medzi vekovou kategóriou 65 a viac rokov a ostatnými kategóriami. Ženy nad 65 rokov udávali nižšiu mieru vnímaného bezpečia ako ženy v ostatných vekových skupinách. Analogické zistenie platí u mužov. Súvislosť subjektívne vnímaného pocitu bezpečia a miery vnímanej sociálnej opory sa v štatistickej analýze preukázala napriek nízkej hodnote korelačných koeficientov ako štatisticky signifikantná.

Z výsledkov teda môžeme usúdiť, že so stúpajúcou mierou vnímanej sociálnej opory a začlenenia do spoločenských aktivít rastie aj subjektívny pocit bezpečia. Toto zistenie je konzistentné s doterajšími výskumami (napr. Franklin, Franklin, Fearn, 2008; Kennedy a Silverman 1984; Sacco, 1993), pričom skúmanie rozdielov vo vnímaní bezpečia vzhľadom na premenné sociálnej opory tento poznatok podporilo. Z hľadiska frekvencie stretávania sa s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce sa preukázalo, že respondenti, ktorí sa nestretávajú často s blízkymi ľuďmi, majú významne negatívnejšie hodnotenie bezpečia, oproti ľuďom, ktorí majú vyššiu frekvenciu stretávania sa. S rastúcim počtom blízkych ľudí, ktorí sprostredkujú sociálnu oporu, sa preukazuje tiež zvyšovanie pocitu bezpečia. Vnímanie subjektívneho bezpečia sa tiež významne mení aj vzhľadom na prežívané pocity osamelosti, pričom ich zvýšená frekvencia sa spája s nedostatočným pocitom bezpečia.

Cieľom analýzy dát bolo tiež identifikovať rozdiely v životnej spokojnosti a aktuálnej subjektívnej pohode vzhľadom na skúsenosť s viktimizáciou v jednotlivých krajinách ESS. Vo väčšine krajín osobná skúsenosť s viktimizáciou znamenala pokles životnej spokojnosti alebo aktuálnej subjektívnej pohody. Súvislosť sociodemografických premenných (rod, vek, oblasť bývania, príjem, zamestnanie) a premenných kvality života (životná spokojnosť, aktuálna subjektívna pohoda, zdravie, fyzické a psychické obmedzenie) s vnímaným bezpečím bola významná. Najsilnejší vzťah ku vnímanému bezpečiu má aktuálna subjektívna pohoda a životná spokojnosť, pričom čím vyššia spokojnosť, tým bezpečnejšie sa človek cíti, čo korešponduje aj s inými zisteniami (napr. Davies, Hinks, 2010). Regresná analýza potvrdila významný, ale nízky vplyv spomenutých premenných na bezpečie. Jedinou premennou, ktorá nemá význam pri predikcii vnímaného bezpečia, je vek, čo korešponduje so zistením Dammerta a Maloneho (in De Donder et al., 2005), ktorí neodhalili žiadne rozdiely medzi staršími a mladými ľuďmi.

VIII. LITERATÚRA

- AHMAD, A. (2007). Work-Family Conflict, Life-Cycle Stage, Social Support, and Coping Strategies among Women Employees. In *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 3(1), pp. 70-79.
- ALLEN, T. D., HERST, D. E. L., BRUCK, C. S., SUTTON, M. (2000). Consequences Associated With Work-to-Family Conflict: A Review and Agenda for Future Research. In *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(2), pp. 278-308.
- ALLPORT, G. W. (1954). *Religion and Prejudice. The Nature of Prejudice*. Cambridge : Addison-Wesley, pp. 444-459.
- AMERIO, P. & ROCCATO, M. (2005). A predictive model for psychological reactions to crime in Italy: An analysis of fear of crime and concern about crime as a social problem. In *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 15, pp. 17-28.
- ANDERSON, S. E., COFFEY, B. S., BYERLY, R. T. (2002). Formal Organizational Initiatives and Informal Workplace Practices: Links to Work-Family Conflict and Job-Related Outcomes. In *Journal of Management*, 28(6), pp. 787-810.
- Antidiskriminačný zákon č. 365/2004, Z. z.*
- BANNISTER, J., DITTON, J., GILCHRIST, E. (2000). Social Psychology and the fear of Crime. In *British Journal of Criminology*, 40, 3, pp. 399-413.
- BARTOLINI, S. (1999). Collusion, competition, and democracy. In *Journal of Theoretical Politics*, 11, 4, pp. 435-470.
- BARTOLINI, S. (2000). Collusion, competition, and democracy. Part 2. In *Journal of Theoretical Politics*, 12, 1, pp. 33-65.
- BILLIET, J. (2003a). *Proposal for questions on religious identity*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- BILLIET, J. (2003b). *Questions about National, Subnational and Ethnic Identity*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- BILLIET, J., PHILIPPENS, M. (2003). *Work package 7: Data-based quality assessment in ESS Round 1. Quality assessment of the registered responses*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- BOZOGÁŇOVÁ, M. (2013). Rodové rozdiely vo vnímanom bezpečí. In *Človek a spoločnosť*, 16, 1/2013. Dostupné na internete: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/1/>
- BRADY, H. E. (1999). Political Participation. In Robinson, John P., Phillip R. Shaver and Lawrence S. Wrightsman. 1999. *Measures of Political Attitudes*. San Diego : Academic Press.
- BROWN, S. L., NESSE, R. M., VINOKUR, A. D. & SMITH, D. M. (2003). Providing social support may be more beneficial than receiving it: results from a prospective study of morality. In *Psychological Science*, 14, pp. 320-327.
- BÜHLMANN, M., MERKEL, W., MÜLLER, L., WESELS, B. (2012). The Democracy Barometer: A new instrument to measure the quality of democracy and its potential for comparative research. In *European Political Science*, 11, pp. 519-536.
- BULL, T. (2009). Work life and mental well-being: single and coupled employed mothers in Southern Europe and Scandinavia. *Global Health Promotion*, 16(3), pp. 6-16.

- BYRNE, U. (2005). Work-life balance: Why are we talking about it at all? *Business Information Review*, 22(1), pp. 53-59.
- CALLANAN, V. & TEASDALE, B. (2009). An Exploration of Gender Differences in Measurement of Fear of Crime. In *Feminist Criminology*. 4, pp. 359-376.
- CAMPBELL, D. F. J. (2008). *The Basic Concept for the Democracy Ranking of the Quality of Democracy*. Vienna : Democracy Ranking.
- COUPER, M., De LEEUW, E. (2003). Non-response in cross-cultural and cross-national surveys. In Harkness J. & al. (eds.). *Cross-cultural survey methods*. New Jersey : John Wiley.
- CROMPTON, R., LYONETTE, C. (2005). Work-life 'balance' in Europe. In *Ge Net Working Paper No. 10*. Dostupné na internete: <http://www.genet.ac.uk/workpapers/GeNet2005p10.pdf>
- CROSIER, T. – BUTTERWORTH, P. – RODGERS, B. (2007). Mental health problems among single and partnered mothers. In *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 42, 1, pp. 6-13.
- CURTICE, J., BRYSON, C. (2003). *The measurement of socio-political orientations*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- DAHL, R. A. (1998). *On democracy*. New Haven : Yale University Press.
- DALTON, R. (1994). *The Green Rainbow: Environmental Interest Groups in Western Europe*. New Haven : Yale University Press.
- DAVIES, S. & HINKS, T. (2010). Crime and Happiness amongst heads of households in Malawi. In *Journal of Happiness Studies*, 11, pp. 457-476.
- DE DONDER, L. – VERTÉ, D. – MESSELIS, E. (2005). „Fear of crime and the elderly: key-factors that determine fear of crime among elderly people in West Flanders“. In *Ageing International*, Vol. 30, No. 4, pp. 363-376.
- DUNN, W. W., AKNIN, L. B. & NORTON, M. I. (2008). Spending Money on others promotes happiness. In *Science*, 319, pp. 1687-1688.
- EDIN, K. & KISSANE, R. – J. (2010). Poverty and the American family: A decade in review. In *Journal of Marriage and Family*, 72, 3, pp. 460-479.
- EFKLIDES, A. & DESPINA, M. (2013). A positive psychology perspective on quality of life. In *Social indicators research series*. Vol 51, pp. 67-86.
- Enhancing Response Rates*. (2004). Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- ERIKSON, R., JONSSON, J. O., KOLSRUD, K., KALGRAF-SKJÅK, K., LESTHAEGHE, R., STOOP, I. (2003). *How to ascertain the socio-structural position of the individual in society*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- European Science Foundation Standing Committee of the Social Sciences (1996): The European Social Survey: Report of the Expert Group*. Strasbourg : ESF.
- European Science Foundation Standing Committee of the Social Sciences (1999): The European Social Survey (ESS) – a Research Instrument for the Social Sciences in Europe*. Strasbourg : ESF.
- Eurostat. (2012). *Key figures on Europe 2012*. Dostupné na internete: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EI-12-001/EN/KS-EI-12-001-EN.PDF

- FAYERS, P. M. & MACHIN, D. (2007). *Quality of Life: The Assessment, Analysis and Interpretation of Patient-reported Outcomes*. Wiley. 566 p.
- FAZIO, R. H., & ZANNA, M. P. (1981). Direct experience and attitude-behavior consistency. In L. Berkowitz (Ed.). *Advances in experimental social psychology*. New York : Academic Press, Vol. 14, pp. 161-202.
- FERRARO, K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*. Albany: State University of New York Press. 179 p.
- FETCHENHAUER, D. & BUUNK, B. – P. (2005). How to Explain Gender Differences in Fear of Crime: Towards an Evolutionary Approach. In *Sexualities, Evolution and Gender*. 7, č. 2, pp. 95-113.
- FRANKLIN, C. A. & FRANKLIN, T. W. (2009). Predicting Fear of Crime: Considering Differences Across Gender. In *Feminist Criminology*, 4, 1, pp. 83-106.
- FRANKLIN, T. W. – FRANKLIN, C. A. – FEARN, N. E. (2008). A Multilevel Analysis of the Vulnerability, Disorder, and Social Integration Models of Fear of Crime. In *Social Justice Research*. 21, 2, pp. 204-227.
- FUKUYAMA, Y. (1961). The major dimensions of church membership. In *Review of Religious Research*, Vol. 2, pp. 154-161.
- FURR, L. A. (2002). The effects of neighborhood conditions on perceptions of safety. In *Journal of Criminal Justice*, 30, pp. 414-427.
- GAL, J. (2010). Is there an extended family of Mediterranean welfare states? In *Journal of European Social Policy*, 20(4), pp. 283-300.
- GALLIE, D., RUSSELL, H. (2009). Work-Family Conflict and Working Conditions in Western Europe. In *Social Indicators Research*, 93, pp. 445-467.
- GLOCK, Ch. Y. (1962). *On the Study of Religious Commitment. Religious Education: Research Supplement*. New Haven : The Religious Education Association, pp. 98-110.
- GREGORY, A., MILNER, S. (2009). *Work-life Balance: A Matter of Choice?* In *Gender, Work and Organization*, 16(1), 1-13.
- GROVES, R., COUPER, M. (1998). *Non-response in household interview surveys*. New York : John Wiley.
- GROVES, R. M., DILLMAN, D. A., ELTINGE, J. L., LITTLE, R. J. A. (eds.) (2002). *Survey Nonresponse*. New York : Wiley.
- GRZYWACZ, J. G., MARKS, N. F. (1999). *Reconceptualizing the Work-Family Interface: An Ecological Perspective on the Correlates of Positive and Negative Spillover between Work and Family*. Center for Demography and Ecology, University of Wisconsin-Madison, CDE Working Paper No. 99-03.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M. *Diskriminácia a viacnásobná diskriminácia*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2010. Dostupné na internete: www.ivo.sk
- HÄDER, S., GABLER, S. (1997). Deviations from the population and optimal weights. In W. Saris, M. Kaase (1997): *Eurobarometer – Measurements for opinions in Europe. ZUMA-Nachrichten Spezial No. 2*.
- HANSLMAIER, M. (2013). Crime, fear and subjective well-being: How victimization and street crime affect fear and life satisfaction. In *European Journal of Criminology*, 10, pp. 515-533.

- HANTRAIS, L., ACKERS, P. (2005). Women's Choices in Europe: Striking the Work-life Balance. In *European Journal of Industrial Relations*, 11(2), pp. 197-212.
- HAREVEN, T. K. (1987). Historical analysis of the family. In Sussman, M. B. (Ed); Steinmetz, S. K. (Ed). *Handbook of marriage and the family* (pp. 37-57). New York: Plenum Press.
- HEATH, L. & GILBERT, K. (1996). Mass media and fear of crime. In *American Behavioral Scientist*, 39, pp. 379-386.
- HELD, D. (2006). *Models of democracy*. Stanford University Press, 3rd ed.
- HILL, E. J., YANG, C., HAWKINS, A. J., FERRIS, M. (2004). A Cross-Cultural Test of the Work-Family Interface in 48 Countries. In *Journal of Marriage and Family*, 66(5), pp. 1300-1316.
- HOMIŠINOVÁ, M. Štátna, etnická a náboženská identita – ako samostatné charakteristiky a formy diskriminácie In J. Výrost a kol. *Európska sociálna sonda (ESS) 5. kolo na Slovensku*. Prešov : UNIVERSUM, 2012. s. 107-136.
- HOMIŠINOVÁ, M. Vnímanie sociálnej diskriminácie. In Fedáková, D. – KENTOŠ, M. *Sociálne procesy a osobnosť 2010. Zborník príspevkov* [elektronický dokument]. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, s. 145-154.
- HORSKÁ, P., KUČERA, M., MAUR, E., STLOUKAL, M. (1990). *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha : Panorama.
- HUPPERT, F., MARK, N., MICHAELSON, J., VÁZQUEZ, C. & VITTERSØ, J. (2013). *European Social Survey. Round 6 Module on Personal and Social Wellbeing – Final Module in Template*. London : Centre for Comparative Social Surveys, City University London. Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round5/questionnaire/ESS5_final_work_family_wellbeing_module_template.pdf
- HUPPERT, F. A. – BAYLIS, N. – KEVERNE, B. (Eds.). (2005). *The Science of Well-being*. Oxford, UK : Oxford University Press. Population approaches to well-being, pp.145
- HUSOVSKÁ, D. & KENTOŠ, M. (2013). Vnímané bezpečie u žien a porovnanie matiek žijúcich s partnerom a bez partnera. In *Človek a spoločnosť*, 16, 2. Dostupné na internete: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2013/2/>
- INGLEHART, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton : Princeton University Press.
- INGLEHART, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton : Princeton University Press.
- JACKSON, J. (2008). Bridging the social and the psychological in the fear of crime. In Lee, Murray; Farrall; Stephen, (Eds.). *Fear of crime: critical voices in an age of anxiety*. Abingdon, UK : Glass House Press, pp. 143-167.
- JACKSON, J. & STAFFORD, M. (2009). Public health and fear of crime: a prospective cohort study. In *British journal of criminology*, 49, 6, pp. 832-847.
- JÖRESKOG, K. G. (1990). *New developments in LISREL. Analysis of ordinal variables using polychoric correlations and weighted least squares*”, *Quality and Quantity*, 24: pp. 387-404.
- JÖRESKOG, K., SÖRBOM, K. (1993). *LISREL⁸ User's Reference Guide*. Chicago : Scientific Software International.
- JOWELL, R. (1998). How comparative is comparative research? In *American Behavioral Scientist*, 42, pp. 168-177.

- KAASE, M., NEWTON, K. (Eds.). *Beliefs in government. Vol. 5: Beliefs in government.* Oxford : Oxford University Press, 1995.
- KELLY, E. L., KOSSEK, E. E., HAMMER, L. B., DURHAM, M. et al. (2008). Getting There from Here: Research on the Effects of Work-Family Initiatives on Work-Family Conflict and Business Outcomes. In *The Academy of Management Annals*, 2(1), pp. 305-349.
- KENNEDY, L. W. & SILVERMAN, R. A. (1984). Significant Others and Fear of Crime Among the Elderly. In *The International Journal of Aging and Human Development*. 1984-1-1, vol. 20, issue 4, pp. 241-256.
- KENNEDY, L. W., SILVERMAN, R. A. (1985). Perception of social diversity and fear of crime. In *Environment and Behavior*, 17, pp. 275-295.
- KENTOŠ, M. (2008). Bezpečnosť, indikátory kvality života a religiozita. In J. Výrost (ed.). *Európska sociálna sonda 3. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum, 2008, s. 100-131.
- van KERSBERGEN, K., van WAARDEN, F. (2003). *Shifts in Governance*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- KIERNAN, K. (2002). *Unmarried cohabitation and parenthood: here to stay? European Perspectives. Conference on Public Policy and the Future of the Family*, October 25th, 2002.
- KISH, L. (1994). *Multipopulation Survey Designs: Five Types with Seven Shared Aspects*. In *International Statistical Review* 62, pp. 167-186.
- KITCHEN, P. & WILLIAMS, A. (2010). Quality of Life and Perception of Crime in Saskatoon, Canada. In *Social Indicators Research*, 2010, Vol. 95, pp. 33-61.
- KITSCHOLT, H. (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge : Cambridge University Press.
- KLINGEMANN, H. D., FUCHS, D. (Eds.) (1995). *Beliefs in government. Vol. 1: Citizens and the state*. Oxford : Oxford University Press.
- KNUTSEN, O. (1995). Left-Right Materialist Value Orientations. In J. van Deth and E. Scarbrough (eds.). *The Impact of Values*. Oxford : Oxford University Press.
- KORPI, W. (2000). 'Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States'. In *Social Politics*, 7(2), pp. 127-191.
- KOSSEK, E. E., Ozeki, C. (1998). Work-family conflict, policies, and the job-life satisfaction relationship: A review and directions for organizational behavior-human resources research. In *Journal of Applied Psychology*, 83, pp. 139-149.
- KRIESI, H., MORLINO, L., MAGALHÃES, P., ALONSO, S., FERRÍN, M. (2013). *European Social Survey Round 6 Module on Europeans' Understandings and Evaluations of Democracy – Final Module in Template*. London : Centre for Comparative Social Surveys, City University London. Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/questionnaire/ESS6_final_understandings_and_evaluation_of_democracy_module_template.pdf
- KRISTJANSSON, A. L. (2007). On Social Equality and Perceptions of Insecurity: A Comparison Study between Two European Countries. In *European Journal of Criminology*. 2007, 4, 1, pp. 59-86.
- KROSNICK, D. (1991). Response strategies for coping with cognitive demands of attitude measure in surveys. In *Applied cognitive psychology*, 5, pp. 213-236.

- LANE, J. – GOVER, A. R. – DAHOD, S. (2009). Fear of Violent Crime Among Men and Women on Campus: The Impact of Perceived Risk and Fear of Sexual Assault. In *Violence and Victims*. 2009, 24, 2, pp. 172-192.
- LANE, J. & MEEKER, W. (2003). Ethnicity information sources and fear of crime. In *Deviant Behavior: an Interdisciplinary Journal*, 24, pp. 1-26.
- LAPINOVÁ, E. – JAKAB, K. (2008). *Podpora zosúladovania pracovného a rodinného života v zamestnávateľskej organizácii*. Banská Bystrica : Regionálne európske informačné centrum Banská Bystrica.
- Le BOURDAIS, C., LAPIERRE-ADAMCYK, É. (2004). Changes in conjugal life in Canada: Is cohabitation progressively replacing marriage? In *Journal of Marriage and Family*, 66(4), pp. 929-942.
- LOOSVELDT, G., CARTON, A. and BILLIET, J. (2004). Assessment of survey data quality: a pragmatic approach focused on interviewer tasks. In *International Journal of Market Research*, vol. 46 (1).
- MAŘÍKOVÁ, H. – PETRUSEK, M. – VODÁKOVÁ, A. (1996). *Veľký sociologický slovník. I. a II. diel*. Praha : Karolinum, 1627 s.
- McGINNITY, F., CALVERT, E. (2009). Work-Life Conflict and Social Inequality in Western Europe. In *Social Indicators Research*, 93, pp. 489-508.
- MELA, A. (2003). Urban insecurity: A multifaceted phenomenon. In MELA, A. (Ed.). *The anxiogenous city*. Napol : Liguori, pp. 1-21.
- MICHALOS, A. C. & ZUMBO, B. D. (2000). Criminal victimization and the quality of life. In *Social Indicators Research*. 50, pp. 245-295.
- MICHEL, J. S., CLARK, M. A., JARAMILLO, D. (2011). The role of the Five Factor Model of personality in the perceptions of negative and positive forms of work-nonwork spillover: A meta-analytic review. In *Journal of Vocational Behavior*, 79, pp. 191-203.
- MIRLEES-BLACK, C. & ALLEN, J. (1998). *Concern about Crime: Findings from the 1998 British Crime Survey Research Findings. No. 83, Research Development and Statistics Directorate*. London : Home Office.
- MØLLER, V. (2005). Resilient or resigned? Criminal victimisation and quality of life in South Africa. In *Social Indicators Research*. 72, 3, pp. 263-317.
- MOORE, S. CH. (2006). The value of reducing fear: an analysis using the European Social Survey. In *Applied Economics*. Vol. 38, 1, p. 115-117.
- MORLINO, L. (2009). *Qualities of Democracy. How to Analyse them? Istituto Italiano di Scienze Umane, Florence*. Dostupné na internete: <http://indicatorsinfo.pbworks.com/f/Morlino+Qualities+of+Democracy.pdf>
- NEF (2008). *The new economics foundation*. Dostupné na internete: <http://www.neweconomics.org/projects/entry/five-ways-to-well-being>
- NEWTON, K., SARIS, W. (2003). *Media and Communications Questions*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- NIEDERMAYER, O., SINNOTT, R. (Eds.) (1995). *Beliefs in government. Vol. 2: Public opinion and internationalized governance*. Oxford : Oxford University Press.
- NORTH, D. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York : Norton.
- PAIN, R. (2001). Gender, Race, Age and Fear in the City. In *Urban Studies*, 38, 5-6, pp. 899-913.

- PARKER, K. D. (1988). Black-white differences in perceptions of fear of crime. In *The Journal of Social Psychology*, 128, 4, pp. 487-494.
- PHILIPPENS, M. and BILLIET, J. (2003). *Monitoring and Evaluating Non-response Issues and Fieldwork Efforts in the European Social Survey. Results of the analysis of contact form data*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- PHILIPPENS, M. and BILLIET, J. (2004). *Monitoring and evaluating non-response issues and fieldwork efforts in the European Social Survey. Paper presented at the European Conference on Quality and Methodology in Official Statistics, Mainz*.
- PICHLER, F. (2009). Determinants of Work-life Balance: Shortcomings in the Contemporary Measurement of WLB in Large-scale Surveys. In *Social Indicators Research*, 92, pp. 449-469.
- PLANTENGA, J., REMERY, C. (2005). *Reconciliation of work and private life: A comparative review of thirty European countries*. Brussels : European Communities.
- POWDTHAVEE, N. (2005). „Unhappiness and Crime: Evidence from South Africa“. In *Economica*. London School of Economics and Political Science, vol. 72(3), p. 531-547.
- RADER, N. E. – COSSMAN, J. S. – PORTER, J. R. (2012). Fear of crime and vulnerability: Using a national sample of Americans to examine two competing paradigms. In *Journal of Criminal Justice*, 40, 2, pp. 134-141.
- RAPLEY, M. (2003). *Quality of life research: a critical introduction*. London : Sage.
- RYAN, R. M. & DECI, E. L. (2001). On Happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. In *Annual Reviews of Psychology*, 52, pp. 141-166.
- SACCO, V. (1993). Social support and fear of crime. In *Canadian Journal of Criminology*. 1993, pp. 187-196.
- SARIS, W. E., van den VELD, W., GALLHOFER, I. (2003). Development and improvement of questionnaires using predictions of reliability and validity. In S. Presser, J. Rothgeb, M. Couper, J. Lessler, E. Martin and E. Singer (Eds). *Questionnaire development, evaluation and testing*. New York, Wiley.
- SHACKMAN, G. (2001). *Sample size and design effect*. Dostupné na internete: http://www.albany.edu/~areilly/albany_asa/confweb01/agenda01.htm
- SHILOH, S. – GUVENC, G. – DILEK, O. (2007). Cognitive and Emotional Representations of Terror Attacks: A Cross-Cultural Exploration. In *Risk Analysis*. 27, 2, pp. 397-409.
- SCHAFFER, J. A. – HUEBNER, B. – BYNUM, T. S. (2006). Fear of crime and criminal victimization: Gender-based contrasts. In *Journal of Criminal Justice*, 34, 3, pp. 285-301.
- SCHERPENZEEL, A., SARIS, W. (1997). The Validity and Reliability of Survey Questions: a Meta Analysis of MTMM Studies. In *Sociological Methods and Practice* 25, pp. 341-383.
- SCHWARTZ, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology*. New York : Academic Press, Vol. 25, pp. 1-65.
- SCHWARTZ, S. H. (1994). Are there universal aspects in the content and structure of values? In *Journal of Social Issues*, 50, pp. 19-45.

- SCHWARTZ, S. H. (2003). *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- SCHWARTZ, S. H., LEHMANN, A., ROCCAS, S. (1999). Multimethod probes of basic human values. In J. Adamopoulos & Y. Kashima (Eds.). *Social Psychology and Culture Context: Essays in Honor of Harry C. Triandis*. Newbury Park, CA : Sage.
- SIRGY, M. J. (2012). *The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudaimonia*. 2nd edition. Dordrecht, Netherlands : Springer Publishers. 566 p.
- SMOOT, S. M. (2005). *The mediational role of coping in the relationship between personality and work-family conflict*. Dizertačná práca. Dostupné na internete: <http://scholarcommons.usf.edu/etd/1879>
- SNIDERMAN, P. M., FLETCHER, J. F., RUSSELL, P. H., TETLOCK, P. E. (1996). *The clash of rights. Liberty, equality, and legitimacy in pluralist democracy*. New Haven : Yale University Press.
- Specification for Participating Countries: European Social Survey, Round 3. (2005)*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- STAFFORD, M. & JACKSON, J. (2009). Public health and fear of crime: a prospective cohort study. *The British Journal of Criminology: an international review of crime and society*. 49, 6, pp. 832-847.
- STOOP, I. (2004). *Event data collection Round 2. Guidelines for ESS national coordinators. July 2004*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- SUDMAN, S., BRADBURN, N., SCHWARZ, N. (1996). *Thinking about answers. The application of cognitive processes to survey methodology*. San Fransisco : Jossey-Bass.
- Sustainable Governance Indicators. (2009). *Policy Performance and Executive Capacity in the OECD*, Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*. Štatistický úrad SR : Bratislava, 2011.
- TAYLOR, R. B. & HALE, M. (1986). Testing alternative models of fear of crime. In *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 77, 1, pp. 151-189.
- TAYLOR-GOOPY, P. (1993). What citizens want from the state. In R. Jowell, L. Brook, L. Dowds (Eds.). *International Social Attitudes: the 10th BSA report*. Aldershot : Dartmouth.
- THERBORN, G. (1995). *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage.
- THÉVENON, O. (2011). Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. In *Population and Development Review*, 37(1), pp. 57-87.
- THOMASSEN, J. (2003). *Opinions about Political Issues*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- TOMKOVÁ, J. (2012). *Vnímanie konfliktu práce a rodiny a psychická pohoda zamestnaných mužov a žien*. Dizertačná práca. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ.
- TVERSKY, A. & KAHNEMAN, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. In *Cognitive Psychology*. 5, pp. 207-232.
- TYLER, T. R., HUO, Y. J. (2002). *Trust in the Law: Encouraging Public Cooperation with the Police and Courts*. New York : Russell Sage Foundation.

- van der LIPPE, T., JAGER, A., KOPS, Y. (2006). Combination Pressure: The Paid Work – Family Balance of Men and Women in European Countries. In *Acta Sociologica*, 49(3), pp. 303-319.
- VAN DER WURF – VAN STAALDUINEN – STRINGER, P. (1989). Fear of crime in residential environments: testing a social psychological model. In *Journal of Social Psychology*. 129, 2, pp. 141-60.
- van DETH, J. W., SCARBROUGH, E. (Eds.). *Beliefs in government. Vol. 2: The impact of values*.
- VEENHOVEN, R. (1996). The study of life satisfaction. In Saris, W. E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A. C., Bunting, B. *A comparative study of satisfaction with life in Europe*. Budapest : Eötvös University Press, p. 11-48.
- VENTEGODT, S. – MERRICK, J. – ANDERSON, N. J. (2003). Quality of life theory I. The IQOL theory: an integrative theory of the global quality of life concept. In *The Scientific World Journal*, 3, pp. 1030-1040.
- VOGEL, J., BOELHOUWER, J., VEENHOVEN, R. (2003). *Measuring social exclusion for the ESS core module*. Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
- VOYDANOFF, P. (1988). Work Role Characteristics, Family Structure Demands, and Work/Family Conflict. In *Journal of Marriage and Family*. Oxford : Oxford University Press, 50(3), 749-761.
- VÝROST, J. a kol. (2006). *Európska sociálna sonda (ESS) 2. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum.
- VÝROST, J. a kol. (2008). *Európska sociálna sonda (ESS) 3. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum.
- VÝROST, J. a kol. (2010). *Európska sociálna sonda (ESS) 4. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum.
- VÝROST, J. a kol. (2012). *Európska sociálna sonda (ESS) 5. kolo na Slovensku*. Prešov : Universum.
- WANG, J. L., et al. (2004). The difference between single and married mothers in the 12-month prevalence of major depressive syndrome, associated factors and mental health service utilization. In *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 39, 1, pp. 26-32.
- WOOD, L. et al. (2008). The Anatomy of The Safe and Social Suburb: An Exploratory Study of The Built Environment, Social Capital and Residents' Perceptions of Safety. In *Health & Place*, 14, pp. 15-31.
- ZANI, B. – CICOGNANI, E. – ALBANESI, C. (2001). Adolescents' sense of community and feeling of unsafety in the urban environment. In *Journal of Community and Applied Social Psychology*. 11, pp. 475-489.
- ZIEGLER, R. (1998). Trust and the Reliability of Expectations. In *Rationality and Society*, 10, pp. 427-450.

Jozef Výrost a kolektív

Európska sociálna sonda (ESS) 6. kolo na Slovensku

Recenzenti

prof. PhDr. Oľga Orosová, CSc.
prof. PhDr. Tomáš Urbánek, PhD.

Redaktorka

PhDr. Anna Švorcová

Sadzba

Ing. Stanislav Kurimai

© Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

© Vydané vo vydavateľstve UNIVERSUM-EU, s. r. o.,
Javorinská 26, 080 01 Prešov (www.universum-eu.sk)

Prešov 2013

ISBN 978-80-89046-80-5

ISBN 978-80-89046-80-5

9 788089 046805